Rüşen Eşref Ünaydın

DİYORLAR Kİ

Millî Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları

Kültür Yayınları

Rûşen Eşref Ünaydın

DİYORLAR Kİ...

Hazırlayan

Şemsettin KUTLU

BİRİNCİ BASILIŞ

DEVLET KİTAPLARI

MİLLİ EĞİTİM BASIMEVİ — İSTANBUL 1972

Millî Eğitim Bakanlığı Yayımlar ve Basılı Eğitim Malzemeleri Genel Müdürlüğünün 3/11/1972 tarih ve 903 sayılı emirleriyle birinci defa olarak 10.000 adet basılmıştır.

İÇİNDEKİLKER

	Sayfa
Yazar ve Eser Hakkında	I
Eserin Kahramanları	XI
Abdülhak Hâmid (Tarhan)	3
Nigâr hanım	17
Sami Paşazade Sezai Bey	29
Hâlit Ziya (Uşaklıgil)	41
Cenab Şehabettin	71
Hüseyin Cahit (Yalçın)	85
Süleyman Nazif	99
Rıza Tevfik (Bölükbaşı)	119
Mehmet Emin (Yurdakul)	141
Halide Edib (Adıvar)	153
Hamdullah Suphi (Tanrıöver)	169
Ziya Gökalp	187
Köprülüzade Mehmet Fuat (Köprülü)	199
Ömer Seyfettin	219
Refik Halit (Karay)	225
Fâzıl Ahmet (Aykaç)	239
Ahmet Haşim	255
Ali Kemal	267
Notlar	317

YAZAR VE ESER HAKKINDA

"Diyorlar ki..." nin yazarı Ruşen Eşref Ünaydın 1892 yılında İstanbul'da doğdu. Babası, uzun yıllar Gülhâne Hastahanesi'nde hocalık yapmış, Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarında askerî hastahaneler başhekimliklerinde bulunmuş olan Eşref Ruşen Bey'dir.

Ruşen Eşref ilk, orta ve lise öğrenimini Galatasaray'da yaptı. 1911 de liseyi bitirdiktei sonra Darülfünun Edebiyat Fakültesi edebiyat bölümüne girdi. 1914 yılında buradan mezun oldu. Aynı yıl öğretmenliğe başladı. Sırasıyla Galatasaray Lisesi'nde, Askerî Baytar Mekteb-i Âlî'sinde, İstanbul İlköğretmen Okulu'nda Türkçe ve Fransızca dersleri okuttu.

Galatasaray'da öğrendiği Fransızca'yı Darülfünun'daki öğrenim yıllarında daha da ilerletmiş, böyledikle Fransız edebiyatını öz ve ana kaynaklarından okumak suretiyle yakından tanımak imkânını bulmuştu. Öğretmenliğe başladığı günlerde, Fransız edebiyatından yaptığı bazı tercümelerle, basın hayatına da atılmış oldu. Biraz sonra - deneme, emekleme çeşidinden - başka yazı örnekleri de ortaya koymaya başladı. Yazı hayatındaki bu çalışmaları birkaç yıl sürdü. Ancak, gazete ve mecmuaların kapısından ilk girdiği günün üzerinden epeyce bir vakit geçtiği halde edebiyat dünyasında kendisine tatmin edici bir şöhret sağlayamamıştı. Oysa genç Ruşen Eşref mutlaka zarfını yırtmak, bir şeyler yaparak kendini tanıtmak azmindeydi.

Düşündü, taşındı. Nihayet epeyce bir zamandır kafasında tasarlamakta olduğu, hatta bir kısmını gerçekleştirmiş bulunduğu bir konuyu düşünce halinden iş haline getirmeye karar verdi. Bu, o yıllara kadar sadece Türk edebiyatında değil; belki bütün Türk basınında benzerine pek rastlanma-

mış hatta akıl bile edilmemiş bir şeydi: Türk edebiyatında isim yapmış bellibaşlı şair, edib ve mütefekkirleri birer birer ziyaret edecek, edebiyatımızın dünü, bugünü ve yarını hakkında onların duygu, düşünce ve görüşlerini kendi ağızlarından dinleyip tespit edecek; sonra bunları derleyip toplayarak, bu konuşmalara bir çekidüzen vererek Türk okuyucularına sunacaktı... Gerçi bu iş - aslında - edebî bir dedikodudan ileri varmayacaktı; varmayacaktı ama neticede, hareketli ve heyecanlı olduğu kadar, faydalı bir şey de olacaktı.

O amanın ifadesiyle "Edebî ziyaret ve mülakatlar" şeklinde isimlendirilen bu edebiyat röportajları, gerçekten de, yazarın umduğu ve beklediği neticeyi verdi. Önce, 1916 da, birkaç tanesini "Servetifünun" ve Türk Yurdu "mecmualarında neşrettiği bu mülakatları Ruşen Eşref, 1917 ve 1918 yıllarında daha programlı bir bütün olarak, o günlerin büyük gazetelerinden biri olan "Vakit"e aktardı. Gazetede belli aralıklarla çıkan bu konuşmalar edebiyat, sanat ve fikir dünyamızda kısa zamanda büyük çalkantılar, hatta gürültüler uyandırdı. Bu arada bu işin genç ve zeki düzenleyicisi de maksadına ulaşmış, kısa zamanda enikonu tanınmıştı. Öyle ki kendisiyle mülakat yapanlardan biri sonradan, yarı şaka yarı ciddi, "Davulu bizler çaldık, parsayı Rûşen topladı" tarzında nükteli bir söz söylemişti.

Bu "Edebî ziyaret ve mülakatlar"ın gördüğü rağbet ve alâka üzerine Rûşen Eşref, yazıların "Vakit" te neşrolunup tamamlanmalarının üstünden çok geçmeden, onları hemen bir kitap haline getirdi ve 1918 yılında bastırdı. Kitap - bazı ufak tefek çıkartmalar ve düzeltmeler dışında - hep gazetede çıkmış olanlardan meydana gelmekteydi; adı da "Diyorlar ki..." idi.

"Diyorlar ki..." Türk edebiyatında kendi tarzının ilk örneği oldu. Buna, bir bakıma, son örneği demek de mümkündür. Çünkü ondan sonra onun kadar orijinal olanı, onun kadar alâka, çalkantı ve gürültü uyandıranı bir daha meydana getirilemedi. Gerçi "Diyorlar ki..." nin çıkışından bu yana geçen 50 şu kadar yıl içinde Ruşen Eşref'in açtığı yoldan daha pek çok kimseler geçtiler. Bunlar da zamanlarının tanınmış edib ve şairleriyle uzaktan yakından bu ilk

denemeyi hatırlatan sayısız edebî röportajlar yaptılar. Bu röportajlardan bir kısmı da kitap haline getirildi. Bu kitapların içinde uzaktan yakından adları "Diyorlar ki..." ye benzeyenler de vardı. Hiç şüphe yok ki bu çalışmalar da edebiyatımıza çok verimli ve faydalı oldu. Ancak hiç biri o ilk örnek kadar yankılar uyandırmadı. Gününün genç edebiyatçısı Rûşen Eşref'in "Diyorlar ki..." si daima bu sonrakilerden ayrı ve belirli bir kitap olarak kaldı. Öylesine ayrı ve belirli bir kitap olarak kaldı ki - eğer yanlış bir ifade kullanmıyorsak - bu eser âdeta klasikleşti ve Cumhuriyetten sonra Türk edebiyatı tarihi konusunda eser meydana getirenlerin en çok başvurdukları ana kaynakalrdan biri haline geldi. Çünkü "Diyorlar ki..." de Türk edebiyatı ve bu edebiyatın tarihi, o edebiyatın en önemli devirlerine adlarını kazdırmış başlıca kahramanları tarafından - bazan ilmî. bazan hissî görüş ve duyuşların ışıkları altında - enine boyuna ve derinliğine, alabildiğine didikleniyordu. Çeşitli devirler, çeşitli nesiller, çeşitli cereyanlar ve şahıslar hakkında zaman zaman birbirinden çok farklı, ama neticede hepsi de çok faydalı bilgiler ve dokümanlar ortaya serilmekteydi. Bu arada, özellikle Tanzimat devri ve Servetifünun edebiyatları konularında, belki başka türlü ve başka bir münasebetle hiç bir zaman gün ışığına çıkamayacak olan çok zengin, çok renkli bir sürü malzeme kendiliğinden aydınlanıyordu. Zıd görüşlere, zıd sanat anlayışlarına, hatta birbirlerine karşı şahsî kin, nefret, hiç değilse antipatilere dayalı şair, edib veya fikir adamlarımız - bu geniş forum içinde - tabiî ve pek de önceden hazırlıklı olmayan konuşmaları ile samimiyetlerini olduğu gibi açığa vurmakta idiler.

İlk bakışta basit bir röportaj serisinden meydana gelme görünen "Diyorlar ki..." nin faydası ve değeri işte bu yönünden meydana gelmektedir.

"Edebî ziyaret ve mülakatlar" ında, sırasına ve yerine göre bazan hasbihal şekline sokulmuş ustaca dürtüklemelerle, bazan bamteline dokunan bir kelime ile karşısındakileri kurnazca konuşturan Ruşen Eşref, bir yandan bu konuştuğu kimselerin çok başarılı fizik ve moral portrelerini çiziyor, bir yandan da onların iç dünyalarını böylece kendiliklerinden

ortaya dökmelerine fırsat hazırlıyordu. Netice olarak şunu diyebiliriz: "Diyorlar ki..." kendisini okuyanlara sadece manevî malzemeler değil, o manevî malzemeleri tamamlayan birtakım maddi ip uçları da vermektedir. Fotograf hiç bir zaman insan gözü ve insan sezgisi kadar kuvvetli olmadığına göre, yazarın kendi zekâ prizmasının renklerini katarak şekillendirdiği bu değerli portreler bu yönden de dikkate lâyıktır. Yazarın bu davranışı kitabı ilerlerde ve daha ilerlerde okuyacaklar için özellikle yararlı olmaktadır; çünkü böylelikle o, çağdaşı bulunduğu bazı ilim ve sanat adamlarının yalnız edebiyat hakkındaki görüşlerini aktarmakla kalmamakta, onların eserlerine temel teşkil eden özel kaynakları da - belli ölçülerde de olsa - gözler önüne sermektedir.

"Diyorlar ki..." yaşca da başça da birbirinden farklı ve birbirinden değişik 18 kürenin içinde dolaşmakta oldukları küçük bir edebiyat evrenidir. 18 küre, çevrelendikleri bu oldukça dar evren içinde hiç de düzenli bir şekilde dönmemektedirler. Bunun neticesi olarak zaman zaman çarpışmalar, sürtüşmeler meydana gelmekte; bu çarpışma ve sürtüşmeler sonunda dostluklar, düşmanlıklar, kıskançlıklar - kor haline gelmiş meteorlar misâli - alev saça saça - birinden ötekine, hatta bazan çoktan sönmüş daha eski yıldızlara bile fırlamaktadır. Ama bu meteorların saçtığı ışıkların aydınlıklarında, sezebilenler için, pek çok şeyler görmek mümkün olmaktadır.

"Diyorlar ki..." nin bizzat kendisi edebî bir eser. daha doğru bir ifadeyle, sanat eseri değildir. Böyle olmakla beraber - biraz yukarıda da işaret edildiği üzere - Türk edebiyatının klasikleşmiş kaynak eserlerinden biridir. Rahatlıkla söylenebilir ki bu kitabın bugünkü ve yarınki önemi, kendi zamanında olduğundan çok daha fazladır ve fazlalaşacaktır. Çünkü gününün az çok dedikodulu bir aktüalitesinden ibaret gözüken eser, gederek, bundan sonraki zamanların dokümanter elemanlarından biri halinde değerini artıracaktır; hem de işmdiye kadar olduğundan daha geniş bir ölçüde...

Ruşen Eşref "Diyorlar ki..." yi bastırdığı yıl - 1918 yılı - Birinci Dünya Savaşı'nın en büyük ve en şerefli kumandanlarından biri olan Mustafa Kemal ile tanıştı. O günlerde bi

kumandan halk ve memleket tarafından pek az tanınıyordu. Genç gazeteci onunla uzun bir konuşma yaptı. Edebî mülâkatlarından edindiği tecrübe kendisine böyle bir kumandanla da rahatlıkla konuşabilme imkân ve cesaretini kazandırmıştı. Bu konuşmasını "Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal'le Mülâkat" başlığı altında "Yeni Mecmua" da neşretti. O, bu tafsilâtlı yazısı ile, birkaç yıl sonra İstiklâl Savaşı'nın kahramanı ve yeni bir Türk devletinin kurucularından biri olacak büyük askeri milletine ve dünya'ya ilk defa takdim etmiş, tanıtmış oluyordu.

Ruşen Eşref bir yandan çeşitli okullardaki öğretmenlik görevine devam ediyordu, bir yandan da artık birinci plana aldığı gazeteciliği sürdürüyordu. Birinci Dünya Savaşı, korkunç bir hızla, felâketli sona doğru ilerliyordu. Bu günlerde "Tasvir-i Efkâr" gazetesi kendisini, muhabir olarak, Kafkaslar'a yolladı. O sırada, vaktiyle elimizden çıkmış bulunan bazı vatan toprakları yeniden anayurda katılmıştı. Yazar, bu topraklardan gazetesine heyecan dolu duygulu yazılar yolladı.

Kısa bir süre sonra artık savaş sona ermişti. Mondros Mütarekesi ile silâhlarını bırakmak zorunda kalan Osmanlı Devleti şimdi tam bir çözülme halindeydi. Memleketin bütün halkı, bütün aydınları gibi Ruşen Eşref de derin ezâlar içindeydi. Ancak bu elem ve ezâ dolu hava fazla uzun sürmedi. "Anafartalar Kumandanı" olarak kısa bir zaman önce kendisiyle mülâkat yapmış olduğu Mustafa Kemal, 1919 ilkbaharında Anadolu'ya geçmiş, orada "birşeyler" yapmaya koyulmuştu. Çok geçmeden, 4 Eylül 1919 da, Sivas'ta bir kongre toplanacağı haberi yayıldı. Genç yazar Rûşen Eşref, yine gazetesinin temsilcisi olarak, Sivas'a yollandı. Genç gazeteci ile genç kumandan, ilk mülâkatlarından aşağı yukarı bir yıl sonra, bu sefer bir orta Anadolu şehrinde yeniden karşılaştılar. Bu ikinci karşılaşmadan uzun ve vefalı bir dostluk doğdu ve bu dostluk her ikisinin de ölümlerine kadar devam etti.

Mustafa Kemal Sivas'tan Ankara'ya gelmiş, İstiklâl Savaşı'nı oradan idare etmeye başlamıştı. 1920 yılında, inanmış ve sevmiş olduğu Râşen Eşref'i yanına çağırdı. Rûşen Eşref İnebolu üzerinden Ankara'ya gidip Anadolu kadrosu-

na katıldı. Ankara'da kıt imkânlar ve zor şartlar içinde basın işlerinde çalışıyordu. Onun bu davranışını İstanbul'da kalmış ve millî mücadeleye inanmamış arkadaşlarından çoğu yadırgıyor, hatta bunu bir "jest" kabul ederek kendisiyle alay ediyorlardı. Alay eden bu arkadaşlarının başında, "Diyorlar ki..." da adından en çok saygı ve sevgi ile söz ettiği Refik Halit de bulunmaktaydı.

Ruşen Eşref'in, sonradan uzun yıllar hizmet göreceği, hariciyeye girişi bu yıllara rastlar. Ankara hükûmeti, bir ara Sovyetlerin istiklâl verir gibi davrandığı, çeşitli Türk ülkeleriyle bazı diplomatik münasebetlere girişmiş, bu arada Buhara'da da bir elçilik kurmuştu. Genç yazar, başkâtiplik göreviyle, Buhara'ya gönderildi. Bununla beraber bu ilk dış görevi uzun sürmedi. Birkaç ay sonra tekrar Ankara'ya döndü.

Birinci İnönü zaferinden sonra düşman devletler grubu, Sevr anlaşmasında bazı fedakârlıklar yapmaya razı olur gibi görünmüşler, onu yeniden gözden geçirmek üzere, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nden Londra'ya delegeler göndermesini istemişlerdi. Rûşen Eşref, 1921 de Londra'ya giden Türk heyetine basın müşaviri olarak katıldı. "Sen Ceymis Hatıraları" başlıklı yazıları, onun bu ilk büyük dış gezisinin izlerini taşımaktadır.

Yazar, 1922 de, Lozan'a gönderilen Türk heyetinde yine basın müşaviri idi. Bundan sonra artık tamamen siyasi hayata girdi. İkinci Büyük Millet Meclisi'ne Afyon Karahisar'dan milletvekili seçildi. 1923 ten 1933 e kadar, tam on yıl, milletvekilliği yaptı. 1933 te Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'ne tayin edildi. Bir yıl sonra, 1934 te, ortaelçi olarak Tiran'a gönderildi. Bu elçilikle başlayan hariciye hizmeti on sekiz yıl sürdü: Tiran'dan sonra Atina elçisi oldu. Sonra sırasıyla Budapeşte (1939), Roma (1943), Londra (1944) ve ikinci defa Atina (1945) büyükelçiliklerinde görev verdi. 1952 yılında Atina'dan emekliye ayrılarak yurda döndü. Son yıllarını içine kapandığı yalnızlık ve dinlenme köşesinde okumak, yazmak ve anılarını düzenlemekle geçirdi. 1959 da İstanbul'da öldü.

Ruşen Eşref Ünaydın, yukarıda belirtilen görevleri dışında, Balkan Birliği Genel Sekreterliği; milletlerarası parlementolar, basın ve ajans kongrelerinde defalarca Türkiye'yi temsil etmişti. Türk Dil Kurumu'nun da kurucularındandı ve bir süre bu kurumun da genel sekreterliğini yapmıştı.

azıları - genel çizgileri ile - çeşitli duygu, düşünce ve anıları rahat bir dil ve ifade aynı zamanda sağlam ve güzel bir üslûpla okuyuculara aktarılmasından meydana gelmiş edebî örneklerden ibaret olan Rûşen Eşref; içinde yaşadığı çevreyi çok dikkatle incelemesini başarabilen, incelediği şeyleri tam ve eksiksiz gören, gördüklerini sezdiklerini de gerçekten büyük bir maharetle dile getiren değerli bir yazardır. Eserlerinin önemli bir kısmı ya mensur şiire kaçan bir hava taşımakta ya da doğrudan doğruya mensur şiirlerden meydana gelmiş bulunmaktadır. Sayıca fazla olan yazılarından bir kısmı gazete ve mecmua sütunlarında kalmıştır. Hal böyle olmakla beraber kitap şekline konulmuş olanlarının sayısı da yirmiden fazladır. Onun, aralarında tercümeler de bulunan ,eserlerinden başlıcaları şunlardır:

İki Saltanat Arasında: (Sultan Reşad'ın ölümünü, Vahdettin'in tahta çıkışını anlatan küçük bir kitap).

Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal'le Mülâkat: (Mustafa Kemal'i Türkiye ve dünya ortamına tanıtan ilk büyük ve belirli yazı).

Geçmiş Günler: (**Birinci** Dünya Savaşı yılları içindeki İstanbul'u, eski günleriyle karşılaştırarak anlatan duygulu edebî sohbet ve anılar).

Ayrılıklar: (İstanbul'u, İstanbul insanlarını ,bu insanların geleneklere bağlı yaşayışlarını, bazı şehir âbidelerini - özellikle çeşmeleri - şiirli bir dille tasvir eden yazılar).

Tevfik Fikret: (Galatasaray'dan hocası bulunan Tevfik Fikret hakkında, onun iç dünyasına ve eserlerine ışık tutan duygu ve düşünceler; bilhassa son günlerini, hastalığını ve ölümünü anlatan anılar).

Damla Damla: (Mensur Şiirler).

Boğaziçi Yakından: (Mensur şiir havası içinde hatıralar, tasvirler, duygu ve düşünceler).

Atatürk'ü Özleyiş: (İstiklâl Savaşı yıllarına ait hâtıralar, duygu ve düşünceler).

Atatürk'ün Hastalığı: (Atatürk'ün son yıllarına ait hatıralar, Atatürk'le birlikte geçen günlere dair sohbetler).

İstiklâl Yolunda: (İstiklâl Savaşı günlerine ait yazılar).

Çanakkale'de Savaşanlar Dediler ki: (Birinci Dünya Savaşı ile ilgili notlar, anılar).

*
**

"Diyorlar ki..." nin ilk çıkışından elli dört yıl sonra, bu kitabın yeniden basımını hazırlarken - her şeyden önce - eserin günümüz dil ve ifadesine aktarılmasında, eski tâbirle, ifrattan ve tefritten uzak kalınmaya çalışılmıştır. Kitabın kendisine mahsus havasının zedelenmesi, ama bugün ve yarın için de kendisinden yaranılır bir hale getirilmesi özellikle göz önünde tutulmuştur. Bu bakımdan "Neden şu, şu, şu kelimeler ve sözler aslında oldukları halde bırakılmıştır?" yahut "Neden falan, falan, falan kelimeler ve sözler aslında oldukları gibi bırakılmayıp da değiştirilmişlerdir?" şeklinde ortaya atılacak itirazlara şimdiden şu yolda bir cevap vermek mümkündür:

Kitabın yeniden basıma hazırlanmasında öncelikle göz önünde tutulan husus, onun aslına ve kendine mahsus havasına mümkün olduğu kadar bağlı kalmak; ancak bugün artık kolaylıkla anlaşılması zorlaşmış kelime, ifade ve bölümleri de anlaşılabilir hale getirmek olmuştur.

Yazar - o zamanın imkânları ile - kendileriyle konuşmalar yaptığı kimselerin söylediklerini her zaman tam ve yeterli zaptedememiştir. Bundan dolayı, zaman zaman konuşmalar, fikirler ve ifadeler arasında kopukluklar - hiç değilse - gevşemeler göze çarpmaktadır. Bu yüzden, asıl maksad

yeterince aktarabilmek kaygısı ile, bazı paragraflara ufak tefek, fakat asıl metni zedelemeyen karışmalarda bulunulmuştur.

"Diyorlar ki..." edebiyata, edebiyat tarihine, fikir ve sanat meselelerine dayalı bir eser olduğu; konuşanların da çeşitli ve birbirlerinden oldukça farklı ifade ve görüşleri bulunduğu için- bütün bu hususları mümkün olduğunca aydınlatmak amaciyle - ona çok sayıda not ilâve etmek lüzumu doğmuştur. Ancak not sayısının fazlalığı yüzünden kitabı fazla büyütmemek düşüncesiyle, bunlar mümkün olduğu kadar kısa tutulmuş, ya da dar çerçevelerle sınırlandırılmıştır.

Kitapta, bugünkü anlayışımıza göre, noktalama işaretlerinde bazı aşırılıklara ve belki de yersizliklere rastlanacaktır. Bu hususta zaman zaman bazı düzeltmeler yapılmıştır. Ancak - yanlış ya da doğru - yazarın kullanmış olduğu şekil esas olarak bırakılmıştır.

Eserde konuşulduğu ve yazıldığı zamana göre verilmiş hükümler, ifadeler, tarihler ve rakamlar bulunmaktadır. Bunlar onu bugün okuyanlar için - tabiatiyle - ters ve aykırı bir biçimde gözükebilir. Bundan dolayı, kitabı okuyacak olanların böyle durumlarla karşılaştıkları zaman, daima aradan geçmiş bulunan uzunca bir zamanın süresini göz önünde tutmaları herhalde yerinde bir davranış olacaktır. Unutmamalıdır ki Türk edebiyatı ile yakından ilgili eserler içinde, yazıldığı günden bugüne kadar, havası en fazla değişmiş olanı ve geçen her yılla değişmekte devam edecek bulunanı işte şu "Diyorlar ki..." dir.

Şemsettin KUTLU

ESERİN KAHRAMANLARI

Rûşen Eşref Ünaydın "Diyorlar ki..." yi meydana getiren konuşmalarını, zamanının genç ya da yaşlı, on sekiz fikir ve sanat adamı ile yapmıştır. Konuşmaların yapılmaya başlandığı tarih 1916, bitirildiği tarih 1918 dir. Bunların bir kısmı önceleri bazı mecmualarda, sonra bütünü o zamanın tanınmış gazetesi "Vakit" de çıkmıştır. Yazarın, kendileriyle konuştuğu halde, kitabına almadığı bazı isimler de bulunmaktadır.

Görüş, duyuş ve düşüncelerini - içlerinden geldiği gibi - Rûşen Eşref Ünaydın'a anlatan on sekiz fikir ve sanat adamımızdan ikisi kadın, on altısı erkektir. O günden bugüne kadar geçen elli - elli beş yıl içinde bunların hepsi Tanrı'nın rahmetine kavuşmuş bulunmaktadırlar.

Ölenlerin ilki Nigâr Hanım'dır ve ölümü, kitabın basıldığı yıl olan, 1918 dedir. Sonuncusu Fazıl Ahmet Aykaç'tır; 1967 yılının son günlerinde ölmüştür. Kitapta kendisine en çok yer ayırtmış bulunan Ali Kemal, eserin basılışından dört yıl sonra 1922 de, İzmit'te linç edilme felâketine uğramıştır.

Bu on sekiz fikir ve sanat adamımızın - kitaptaki sıraya uyularak - kısa biyografileri aşağıda verilmiştir:

1 — Abdülhak Hâmid Tarhan: 1852 yılında İstanbul'da doğdu. Uzun yıllar Hariciye hizmetinde buundu. İkinci Meşrutiyet'ten sonra Âyan üyeliği, Cumhuriyet'ten sonra İstanbul milletvekilliği yaptı. 1937 yılında İstanbul'da öldü. Tanzimat devrinin ve Türk edebiyatının en büyük şairlerinden biri. Tiyatrolar ve birçok manzum eserler yazdı. Sayısı 50 ye yaklaşan eserlerinden en tanınmışları "Makber", "Eşber", "Târık", "Finten" dir.

2 — Nigâr Hanım: 1856'da İstanbul'da doğdu. Aslen Macar olup sonradan Osmanlı devleti hizmetine giren, müslüman olan Sandor Osman Paşa'nın kızıdır. Daha çok özel

öğrenim görerek yetişti. İlk şiir kitabını 1886 da "Efsûs" adı ile çıkardı. Sonraları "Efsûs II" yi yayımladı. "Nîzâm" ve "Aksisada" adlı başka eserleri de vardır. 1918 yılında öldü.

3 — Sami Paşa - zade Sezai: 1860'da İstanbul'da doğdu. Zamanının tanınmış devlet adamlarından Sami Paşa'nın oğludur. Özel öğrenim gördü. Bir müddet memurluk yaptıktan sonra, İkinci Abdülhamit zamanında, Avrupa'ya kaçıp istibdad aleyhinde çalıştı. İkinci Meşrutiyet'ten sonra Madrid elçisi oldu. On yıldan fazla bu görevde kaldı. Cumhuriyet'ten sonra kendisine devlet tarafından maaş bağlandı. 1936 yılında İstanbul'da öldü. Sayıca az olan eserleri içinde en tanınmışı "Sergüzeşt" adlı romanıdır.

4 — Halit Ziya Uşaklıgil: Modern Türk romanının kurucularından ve en büyük temsilcilerinden biri olan Halit Ziya Uşaklıgil 1866 yılında İzmir'de doğdu. Öğrenimini İstanbul ve İzmir'de yaptı. 1896'da Serfetifünun topluluğuna katıldı. Büyük romanların ibu tarihten sonra verdi. İkinci Meşrutiyet'ten sonra üç yıl kadar Mâbeyn Başkâtipliği, daha sonra Darülfünun'da garp edebiyatı hocalığı yapan Halit Ziya 1945 yılında İstanbul'da öldü. Edebiyatın çeşitli dallarında eser vermiş bulunan Halit Ziya'nın en tanınmış romanları "Mâi ve Siyah", "Aşk-ı Memnû", "Kırık Hayatlar"dır.

5 — Cenab Şehabettin: 1870 yılında Manastır'da doğdu. Tıb Fakültesini bitirdikten sonra ihtisasını Fransa'da yaptı. Yurda dönüşünde, memleketin çeşitli yerlerinde vazife gördü. Servetifünun topluluğuna katıldı. Şiirlerinde Türk sembolizminin ilk belirtileri göze çarpan Cenab Şehabettin nesir dalında da eserler verdi. En tanınmış eserleri "Hac Yolunda", "Nesr-i Harb - Nesr-i Sulh", Evrak-ı Evyâm" dır.

6 — Hüseyin Cahit Yalçın: 1874'te Balıkesir'de doğdu. Mülkiyeyi bitirdi. Öğretmenlik ve lise müdürlüğü yaptı. 1908'den sonra siyasete atıldı. Ölünceye kadar, bazı aralıklarla, siyaset ve gazetecilikle meşgul oldu. Telif ve tercüme pek çok eseri bulunan Hüseyin Cahit'in romanı ve küçük hikâyeleri de vardır. 1957 yılında İstanbul'da öldü.

7 — Süleyman Nazif: 1870 yılında Diyarbakır'da doğdu. Sait Paşa'nın oğludur. Özel öğrenim gördü. İkinci Abdülhamit zamanında uzun zaman Bursa mektupçuluğunda,

İkinci Meşrutiyet'ten sonra valiliklerde bulundu. Son yıllarında hayatını kalemi ile kazanmaya çalıştı. 1927'de İstanbul'da öldü. Kitap haline getirilmiş yazılarından en tanınmış olanları "Batarya ile Ateş" ve "Fırak-ı Irak" tır.

8 — Rıza Tevfik Bölükbaşı: 1869 yılında, bugün Bulgaristan sınırları içinde kalmış bulunan, Cesrimustafapaşa adlı kasabada doğdu. Tıp fakültesini bitirdi. Uzun zaman hekimlik yapmayarak siyaset hayatına atıldı. Çeşitli görevlerde bulundu. Milletvekilliği, nâzırlık yaptı. Cumhuriyetten sonra, yüzellilikler listesiyle, sürgüne yollandı. 1937'de affedildi; 1943'te yurda döndü. 1949 yılında İstanbul'da öldü. Rıza Tevfik şiirlerini "Serâb-ı Ömrüm" adlı kitapta toplamıştır.

9 — Mehmet Emin Yurdakul: 1869'da İstanbul'da doğdu. Bazı memurluklarda bulunduktan sonra, İkinci Meşrutiyet yıllarında, Erzurum, Sivası Hicaz valisi olarak çalıştı. Cumhuriyetten sonra uzun yıllar milletvekilliği yaptı. 1944 yılında İstanbul'da öldü. "Millî Şair" olarak tanınan Mehmet Emin'in çeşitli eserlerinden en tanınmışı "Türk Sazı"dır.

10 — Halide Edib Adıvar: 1884 yılında İstanbul'da doğdu. Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nde okudu. Öğretmenlik, müfettişlik yaptı İstiklâl Savaşı yıllarında Anadolu'da çalıştı. 1925'ten 1938 yılına kadar yurt dışında kaldı. 1939'da İstanbul Üniversitesinde İngiliz Dili ve Edebiyatı profesörü oldu. Bir dönem milletvekilliği yaptıktan sonra tekrar bu görevine döndü. 1964 yılında İstanbul'da öldü. Çağdaş Türk romanının başta gelen temsilcilerinden biri olan Halide Edib'in en tanınmış romanı "Sineklibakkal" dır.

11 — Hamdullah Suphi Tanrıöver: 1886'da İstanbul'da doğdu. Öğrenimini tamamladıktan sonra öğretmenlik ve Darülfünun hocalığı yaptı. Cumhuriyetten önce ve sonra milletvekilliklerinde, Millî Eğitim Bakanlığında bulundu. Uzun yıllar Bükreş büyükelçiliği görevinde kaldı. 1944'ten emekliye ayrıldı. 1966 yılında İstanbul'da öldü. Çeşitli zamanlarda, çeşitli sebeplerle vermiş olduğu nutuklarını "Dağ Yolu" ve "Günebakan" adlı kitaplarında toplamıştır.

12 — Ziya Gökalp: 1875'te Diyarbakır'da doğdu. Kendi kendisini yetiştirdi. İkinci Meşrutiyet'ten sonra yazı ve

siyaset hayatına atıldı. "Genç Kalemler"i çıkardı. İstanbul Darülfünunda profesörlük yaptı. 1919 da, İngilizler tarafından "Malta"ya sürgün edildi. 1921'de yurda döndü. Cumhuriyetten sonra Millî Eğitim Bakanlığında çalıştı. 1923'te milletvekili seçildi. 1924'te İstanbul'da öldü. Öğretici ve eğitici şiirleri de bulunan Ziya Gökalb'ın en faydalı çalışmaları Türk dli, Türk kültürü, Türk medeniyet tarihi ve sosyolojisi üzerinedir. "Türk Medeniyet Tarihi", "Türkçülüğün Esasları", "Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak" başlıca eserleri arasındadır.

13 — Mehmet Fuat Köprülü: 1890 yılında İstanbul'da doğdu. Kendi kendisini yetiştirdi. Genç yaşta Darülfününa profesör oldu. Uzun yıllar profesörlük ve milletvekilliği yaptı. 1950 yılında Dışişleri Bakanı oldu. Dört yıl kadar bu görevde kaldı. 1957'de siyasi hayattan çekildi. 1966'da İstanbul'da öldü. Edebiyat, edebiyat tarihi, tarih ve hukuk tarihi konularında değerli eserler vermiş bulunan Fuat Köprülü'nün en tanınmış kitapları "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar", "Türk Edebiyatı Tarihi", "Türkiye Tarihi" "Divan Edebiyatı Antolojisi", "Türk Saz Şairleri" dir.

14 — Ömer Seyfettin: 1884'te Gönen'de doğdu. Harbiye'den mezun olduktan sonra İzmir'de ve Makedonya'da askerlik yaptı. 1910 yılında askerlikten ayrıldı; fakat Balkan Savaşı'na yine subay olarak katıldı. Bu savaştan sonr kesinlikle askerliği bıraktı. Kabataş Lisesi'nde uzun yıllar edebiyat öğretmenliği yaptı. Gazete ve mecmualara hikâyeler yazdı. 1920 yılında İstanbul'da öldü. On on beş cilt tutan hikâyeleri çeşitli zamanlar da, çeşitli isimler altında kitap haline getirilmiştir.

15 — Refik Halit Karay: 1888'de İstanbul'da doğdu. Galatasaray lisesinde ve bir müddet de Hukuk'ta okudu. Genç yaşta basın hayatına atıldı. Mizah yazılarıyla tanındı. Mütareke yıllarında Posta ve Telgraf Umum Müdürü oldu. Balkan Savaşı'ndan sonra Sinop'a sürülüp beş yıl kadar Anadolu kasabalarında kalmıştı. 1922'den sonra, yüzellilikler listesinde, yurt dışına sürüldü. On altı yıl Suriye'de yaşadı. Affedilerek 1938'de yurda döndü. Bundan sonra hayatını yazıları ile kazandı. 1965 yılında İstanbul'da öldü. Mizah ya-

zıları, mensur şiirleri, hikâye ve roman dallarında pek çok eserleri bulunan Refik Halit'in en tanınmış romanları "Sürgün", "Çete", "Nilgün-ler", "Kadınlar Tekkesi" dir.

16 — Fazıl Ahmet Aykaç: 1884'te İstanbul'da doğdu. İstanbul'daki öğrenimine bir süre Paris'te devam etti. Yurda dönüşünde gazetecilik ve öğretmenlik yaptı. Cumhuriyetten sonra milletvekili oldu. Uzun zaman bu görevde kaldı. Son yıllarını evinde okumak - yazmakla geçirdi. 1967'de İstanbul'da öldü. Manzum ve mensur mizah yazıları ile tanınmış bulunan Fazıl Ahmet'in sohbet edebî ve tenkidleri de vardır. Eserlerinden başlıcaları "Şeytan Diyor ki", "Harman Sonu"dur.

17 — Ahmet Haşim: 1884 yılında Bağdat'ta doğdu. Galatasaray'da okudu. İzmir'de öğretmenlik yaptı. Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale'de yedeksubay olarak bulundu. Cumhuriyetten sonra Güzel Sanatlar Akademisi'nde, Harb Akademisinde, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde, Estetik ve Fransızca dersleri okuttu. Türk şiirinin en büyük senbolist şairi olarak kabul edilen Ahmet Haşim, nesirde de çok güzel örnekler verdi. Eserleri "Göl Saatleri", "Piyâle", "Gurabahâne-i Laklakan", "Bize Göre", "Frankfurt Seyahatnamesi" adlarını taşımaktadır.

18 — Ali Kemal: 1867 yılında İstanbul'da doğdu. Mülkiye'de okurken Haleb'e sürgün edildi. Dört beş yıl sonra Fransa'ya kaçtı. Uzun yıllar Paris'te kalıp oradan İstanbul gazetelerine yazılar yolladı. İkinci Meşrutiyetten sonra yurda döndü. İttihat ve Terakki partisine karşı muhalefet yaptı. Bu muhalefetini - daha da şiddetlendirerek - Anadolu hareketine karşı da devam ettirdi. Bu yıllarda Maarif ve Dahiliye nâzırlıklarında bulundu. 1922 yılında, büyük zaferden sonra, İstanbul'dan kaçırılıp Ankara'ya götürülürken İzmit bölgesi kumandanı Nurettin Paşa tarafından bu şehirde linç ettirilerek öldürüldü. Ali Kemal'in edebiyat, tarih, siyaset konularında değerli eserleri bulunmaktadır.

DİYORLAR Kİ

ABDÜLHAK HÂMİD

(TARHAN)

— Çok sevdiğim eserleriniz arasında "Makber"i hepsinden şahsi bulurum. Başka yazılarınızda Corneille[1], Racine[2], biraz Voltaire[3], Shakespeare[4], Hugo[5], Chateaubriand[6] hissedilir; fakat "Makber" de, sanatınız ve ruhunuzla birlikte, yalnız sizi görürüm. Musset'[7] nin:

Rien ne nous rend si grand qu'une grande douleur[8].

Mısrâındaki manayı "Makber" i okuduktan sonra anlamışımdır. "Makber" kaderin, kuvvetli bir beyin vasıtasiyle çizilmiş grafikidir. Heyecan, suçlama, şikâyet, isyan, hıçkırık, yumruk, kahkaha, susmak, sarhoşluk ve mestlik, hicran!.. "Makber", kederin bütün bu anlarıdır.

Onun için, öyle sanırım ki, uzunluklarına, zayıflıklarına rağmen; kafiye düşüklüklerine, tenâfürlerine[9], imâle ve zihaflarına[10] rağmen "Makber" batılı manadaki edebiyat tarzının ilk büyük lirik eseridir. Türk şiirinde mevcut lirizme "Makber" iniz bir yükseklik, tarihî bir terakki merhalesi olmuştur.

Hele edebiyatımızdaki mersiye tarzının, Fuzulî'den bugüne gelinceye kadar, en ihtişamlı örneği bence "Makber" dir.

*
**

Bu duygu ve düşünce kırıntılarını büyük şaire, Taksim'de Sıraserviler'deki[11] apartmanının salonunda söylüyordum.

Maroken takımlarla döşenmiş, duvarları aile fotoğraflariyle süslenmiş, bu oda, büyük şairin hem çalışma hem de kabul odasıdır.

Ortada duran geniş ve parlak yazıhanesi, duvara yaslı büyücek bir etajerin içindeki beş on İngilizce kitap ve İngilizce "Büyük Ansiklopedi" siyle orası, şahsi bir şair odasından fazla, tanınmış bir mefruşat mağazasının döşediği geniş bir otel, bir klüb salonuna benzer.

Orada nârin, ince, estetik bir titizlik aramayınız; istirahat ve rahatlık, loşluk ve derinlik bulacaksınız. Gayet enli, ardına kadar açık kapılarından yemek odasının çok pahalı olduğu belli olan büfesi ve masası gözüküyordu. Daha arkada, dehlizlerin yarı karanlıkları arasından, duvarlarındaki koyu pembe örtülerle, tek tük çerçeve sedefleri seçilebilen Arab mimarî tarzında bir antre var.

Araba tekerleklerinin görültüleri, otomobil çarpıntıları ile zaman zaman bozulan her sessizlikten sonra şair bazı cümlelerimi tekrar ettirdi: "Gürültüsüz yerde oturamam; pek fena bir tabiatım vardır: Yazarken de ses duymalıyım." dedi.

Birkaç dakika sustu. Düşündü. Yeleğinden sarkan tek gözlüğünü sağ gözüne iliştirdi. Şık pantolonunun üstüne dökülmüş sigara küllerini fiskelerle temizledi.

Gazenfer'le Behrâm'ı[12] boğuşturan; fâtih İskender'i mağlup fakat yüce Eşber[13] karşısında kudretsiz bıraktıran, bütün devirlerin kanları üzerine Aristo'nun lânetlerini haykırtan; Târık'ın[14] yiğitliğini bahadırlığını gürüldeten; Abdurrahmân-ı sâlis'i[15] en zıd, en çapraşık aciz ve gurur düşünceleri

arasında bunaltan Hâmid, fikir dünyasının bütün ilham beldelerinde dolaşmış, her ülkenin renklerini ve kokularını duymak istemiş Hâmid, edebiyatımızın yenilikler babası Hâmid bu dinç ve sevimli ihtiyar mıydı?

Fakat onda; başına buyruk yaşayışın mahremiyeti içinde, dağınık bir şairden fazla siyah bonjurlu,[16] plastron[17] boyunbağlı, inci iğneli rugan ayakkabılı, zengin ve zarif bir salon adamı, daima günün şartlarına göre yaşayan bir adam hali vardı. Ağırbaşlı bir diplomat diyebilirdiniz; fakat coşkun bir şair?.. Hayır... Eserleri arasında kendi kendimize tasavvur ettiğimiz dağınık ve tereddütlü Hâmid nerede, yazıhanesi başında oturan bu her hareketi ölçülü adam nerede?.

Yalnız yüzünün çizgilerinde seçkin, tertemiz bir ruhun asil görünüşleri vardı. Yüksek alnına sarkan, güzel yüzünü çevreleyen çok beyazlı saçlar ve sakallar, onda, herhangi bir ihtiyarlık belirtisi halinde göze çarpmıyordu. Uzun yaşların, pek çok seyahatların, pek çok keder ve eğlencelerin bile bozmaya kıyamadığı bu muzaffer çehrenin etrafında onlar gıbta edilecek bir şöhretin ipekli bir hâlesi gibiydi.

*
**

"— "Makber", o benim samimiyetimdir" dedi. "Yazılarım içinde en edebî denecek kılıklısı yine" Finten" dir. Onu ötekilere tercih ederim."

Salonunu her gün dolduran ziyaretçilerinden, bugün, tenha bulmuştum. Onun için bu fırsat da-

kikalarının, suallerime verilecek cevaplarla geçirilmesini istiyordum; acele ettim.

"— Edebiyata başlayışım, bilmem, bir tuhaf olmuştur. İlk hocam Bahâeddin Efendi - ki Hâlâ hayattadır[18] - inmelidir zavallı. Şu bildiğimiz Göksu deresi yok mu? Onun yakınlarında bir evde oturuyor o... İnmeli de değil de (epine dorsale)[19] ında bir sakatlık vardır. Bana Türkçe öğretirdi. Bir gün dikkatimi "Tasvir-i Efkâr" gazetesi üzerine çekti: "Hele oku şunu' 'dedi. Gösterdiği şey, şimdi artık ölmüş bulunan, Avusturya imparatoru Fransuva Jojef tarafından söylenmiş çok kuvvetli bir nutuktu. Galiba İtalya'nın Macenta bozgunluğu üzerine olacak. "Tasvir-i Efkâr" a Şinasi'nin[20] kalemiyle çevrilmişti. İşte bana ilk edebiyat hevesini aşılayan bu yazı olmuştur."

Ne basit bir başlangıç değil mi? Şu iki üç satırın içinde, aradığım Hâmid'i buldum.

— Evet efendim!

"— Daha sonraları, öyle yalnız edebiyat merakı yüzünden çalışmış değilimdir. O sıralarda babam İran'a tâyin edilmişti. Orada onun hususi mektuplarını yazar, temize çekerdim. Bu da bendenizde bir çeşit yazma temrinleri teşkil edermiş zâhir. Fârisîyi öğrendikten sonra Sâdî,[21] Hakanî,[22] Şevket,[23] Hâfız[24] ruhi ihtiyaçlarımın en yakın, en candan dostu oldular. Okuduğum, zevk alarak okuduğum ilk edebi eserler Acem eserleridir."

— Bizimkileri ne vakit okudunuz?

— "Bizimkileri daha sonra bildim."

— İlk kaleme aldığınız eser hangisidir efendim?

Onu biz bilmiyoruz; ismini kendi bile hatırlamıyor...

Yeşil kâğıtlar üstüne yazılıyormuş. Eski dahiliye nâzırlarından Memduh Paşa, o vakit Âmedî hulefâsından[25] Memduh Bey, birgün Hâmid ailesinin Çamlıca'daki köşklerine gidiyor. Çocuğu yazıhanesi başında meşgul görüyor. Hâmid kâğıtları saklamış; fakat Memduh Bey, ısrarla, alıp okumuş ve demiş ki: "Küçük bey, ne derlerse desinler, devam ediniz. İstikbâlde çok büyük bir şöhretiniz olacak..."

— Demek üstad, kudretinizi ilk keşfeden bu adam olmuştur. Şu halde ,daha pek genç yaştayken, yapacağınız büyük edebî inkılâb hakkında kararlaştırılmış bir fikriniz vardı?

Gülümsedi :

"— İnkılâb yaptığımı bilmiyorum ki onun hakkında bir fikrim olup olmadığını araştırayım!. Belki yazdığımız şeylerin biraz tesiri olmuştur."

Hâmid'in bütün dâhîliği, sanırım, şu işittiğim cümlenin içinde idi. Şairlik onda, şuursuz olacak derecede, yaradılıştan değil midir? Ruhunun sesini ve rehberliğini dinlemiş bir şairimiz varsa o da Hâmid'dir.

"— Eee, gençliğimde okumadım değil!.. Okumaktan sonderece zevk alırdım. Lâkin ben kendimi bilirim; öyle arzu ettiğim derecede çok ve muntazam bir şekilde okumuş, çalışmış değilimdir."

— Ne vakitler yazardınız efendim, sabahları mı ?

"— Sabahları hiç yazmazdım. Geceleri geç yatardım, sabahları geç kalkardım. Banyomu falan

yaptıktan sonra gezmeye çıkardım. Hep öğle yemeklerinden sonra yazardım. Bu biraz midemi, sinirlerimi bozardı ama ne yapayım; başka türlüsü elimde değildir. Doğrusu kitaplarımın epey bir kısmını da memuriyetlerimden uzaklaştırılmış bulunduğum sıralarda yazdım, evet."

— O halde, böyle yemek üstüne, güçlükle yazardınız üstad?

"— Yok, fikir ve düşünce bakımından hiç zorluk çekmem; fakat yazdığım bir şeyi bir daha gözden geçirip düzeltmek istersem tamamiyle değiştiririm."

Bu hal Hâmid'in ilhamındaki bolluğu, ifadesindeki kolaylığı anlatmaz mı? Fakat şairin birçok yerdeki müphemlikleri, bazı yerlerde sözü lüzumundan fazla uzatmaları, ihmâlleri de bundan doğmuyor mu? "Bir eser üzerinde yirmi defa çalışınız. Bilhassa az yazıp çok siliniz." Boileau'nun[26] bu nasihatları, Hâmid'in taşkın ilhamı önünde duracak bir sed olamamış...

Hâmid, bütün bu cevapları bir çocuk tabiiliğiyle anlatıyordu. Bir de, başka hiç bir edebiyat adamında görmediğim ve işitmediğim şey: Üstad bundan altmış sene evvelki İstanbul terbiyesinin, kendine mahsus kibar ve ince hususiyetlerini hâlâ muhafaza ediyor. Hele bazı kelimelerin nihayetini uzatması; bilhassa "naklî mâzî" leri ve "şart sîgaları" nı söylerken (ga) lara, (k-g) lere elestikiyet vermesi, bugün artık başkalarında duyamayacağımız şahsi bir telaffuzdu. Acaba, hayatının daha ilk senelerinde İstabul'dan ayrılmış olmasının; uzun devirlerden sonra Edebiyat-ı Cedîde'nin verdiği eserlerle oldukça

belirli bir şekilde değişmiş telaffuz ahenklerine yabancı kalmasının bunda tesirleri yok muydu?

Herhalde kısa ve mana dolu ifadelerinde, geçmiş günlerden esen kalın, vakarlı bir ses tatlılığı ve uzaklığı vardı. Bizzat Hâmid'in ağzından yarım asır evvelki edebiyat hadiselerini dinlemek insana canlı, heyecanlı bir edebiyat tarihi sohbeti yapmak zevkini verecekti.

Sordum:

— Çağdaşlarınız arasında Türklerden en çok kimi okur ve takdir edersiniz?

Samimi ve açıkyürekli bir tevazu ile cevap verdi:

"— Takdir etmek haddim değildi ki! Lâkin, eski ve değerliler dışında, hayret ve hürmetle okuduğum büyüklerimiz rahmetli Recaizade Ekrem'le yine rahmetli Namık Kemal'di. Yabancılardan, sonraları Corneille'yi, Racine'i, Voltaire'i, Lamartine'i,[27] Musset'yi tetkik ettim.

— Şinasi ile tanışık mıydınız üstad?

Zamanının aklı erer insanlarını etrafına çağırmış, yüzü onlara dönük, eli hepsine batıyı, daima batıyı gösteren bu yenilik adamını hatırlatmak Hâmid'de garip bir canlılık uyandırdı. Bir daha bulmamak üzere kaybettiğimiz eski günlerin arkasından savrulan o üzüntülü tebessüm dudaklarında belirdi; başını salladı:

"— Evet; şurada Taksim'de "Flam" isminde bir kahve bulunuyordu. Rahmetli Şinasi sık sık oraya çıkardı. Kahvenin orta yerinde, çalgıcılara mahsus, tümsekçe bir yer vardı. İşte Şinasi, o tümsekçe yerin dibinde, kendi kendine otururdu. Bastonunu

hafif hafif dudaklarına dokundurur, hasretini çektiği Avrupa âlemine dair düşüncelere dalmış gibi öylece dalgın dururdu. Bir akşam o kahvede görüşmüştük. Beni Vefik Paşa'nın oğlu Refik Bey ona takdim etti. Şinasi kırca sakallı idi. (O meseleyi bilirsiniz ya; sakalını traş ettirdi diye biçare adamı azletmişlerdi).[28] O sıralarda Namık Kemal, Ziya Paşa filân Londra'da "Hürriyet" isminde bir gazete çıkarmaktaydılar. Bu gazetede Ziya Paşa'nın "Rüya" adlı meşhur yazısı neşredilmişti." Onu okudunuz mu?" diye sordum, Başını manalı bir suretle sallayarak: "Onlar şimdi İstanbul'u rüyada görüyorlar!." dediydi. Bugünkü gibi hatırımdadır."

— Şinasi yazlarınızı okumuş mudur?

"— Hayır; Şinasi beni sadece babam Hayrullah Efendi'nin oğu olarak tanırdı. Yoksa bir şair, bir muharrir filân olarak değil! Bir satırımı bile okumamıştır.' '

— Ee, Ziya Paşa?

"— Ziya Paşa ile bir defa bir ziyafette beraber bulunmuştuk. Bizim Sezai'nin babası rahmetli Sami Paşa'nın evindeydi. Ziya Paşa ağırbaşlı, düzgün kıyafetli, muhterem ve ciddi bir adamdı. Fakat görüşmek nasip olmadı."

Namık Kemal'e gelince; onu ilk defa Ebuzziya matbaasında gördüm. Ben evvela tanımadım. Ebuzziya[29] ona bir makale okuyordu; Kemal de ayakta bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu. Birkaç defa Fransızca "Tous de bon, tous de bon" dedi; çıktı, gitti. Bu tanışmak sayılmaz öyle değil mi?

Asıl, Paris'ten İstanbul'a döndüğü zamanlarda tanıdım. Daha sürgüne gönderilmemişti. Vefa'da

oturuyordu. Gittim, gördüm. Misafirleri de vardı. "Size karşı duyduğum büyük saygı ve sevgiden, hasretten dolayı geldim" dedim. Daha önceden tanışmamız, dostluğumuz yoktu. Beni yazılarımdan da tanımıyordu; onun için bana fazla bir ehemmiyet vermedi.

O sıralarda vazife ile Paris'e tâyin edilmiştim. "Madem Paris'e gidiyorsun" dedi, - Birkaç kütüphane ismi salık verdi - "Orada şu kitapları oku".

Sonra, ben İstanbul'da yokken, "İçli Kız" basıldığı zaman Recaizade Ekrem, bu eseri överek, neşrini ilân etmişti. Eseri Kemal de okumuş. Ekrem'e: "Bu hangi Hâmid Bey oluyor, bizim bildiğimiz mi?" diye yazmış. İşte dostluğumuz da bu suretle başlar.[30]

Daha sonraları, Kemal sürgünde iken, bir defa altı saat kadar Midilli'de görmüştüm. O vakit beyaz bir gecelikle kabul ettiydi. Durmaksızın geziniyordu; devamlı bir heyecan içindeydi. Fakat konuşmasında o eski büyük cerbeze, o eski inandırma kuvveti hâlâ vardı ve belki daha da çoğalmıştı.

Son defa görüşüm de Rodos'tadır. Altı dakika kadar görüşebildim. Uyuyormuş. Yanındaki odada da damadı Rıfat Bey yatıyordu. Ona söyledim: "Aman vaktim çok az, görüşmek istiyorum" dedim. Uyandırdılar...

Kemal pek üstün yaradılışlı bir adamdı; hârika idi diyebilirim. Değeri bilinememiş büyüklerdendir."

Düşüncü ve aklına bir latife gelmiş gibi güldü:

"— Bilirsiniz, dedi. "Sabr ü Sebât" ı Türklere

ait bir eser olarak yazmışımdır. Vefik Efendi, sonradan meşhur Ahmet Vefik Paşa,[31] bu tarzda bir şey kaleme almamı tavsiye etmişti. "Ötesine berisine de darbımesellerimizden serpiştir" diye tavsiye etmişti. Yazdıktan sonra götürdüm; okudu. "Canım bu kadar da darbımeselle doldur demedik" dedi, güldüydü. Hani o adamlar, hani o kahramanlar?.. Hepsi toprak oldu. Geçen gün bir misafir hanımefendi pek doğru söylüyordu: "Unutmak olmasa yaşamak olmaz" dedi. Doğru değil mi ama?

Ekrem'le tanışıp dost olmamız da hayli garip olmuştu. Bozdoğan Kemeri'nde oturuyorduk. Bizim evin kapısından, birçok akşamlar, zarif giyimli kibar edâlı bir gen çağır ağır yürüyerek gelir gider, bar edâlı bir genç ağır ağır yürüyerek gelir gider, dık. Nihayet bir akşam Ekrem: "Beyefendi, iltifatınıza nail olamıyoruz" diye tanışmaya yol açtı. Bundan sonra birbirimizle pek senli benli olduk.

Ekrem bana gerçekten üstatlık etmişti. Ben, kalemi idare etmek şöyle dursun, doğru dürüst konuşmayı bile idareye muktedir değilken, onun ötede beride görülen edebi parçalarıyla dimağımı süslerdim. Ekrem, bendenize çok şeyler ilhâm etmiştir. Tasavvur edemeyeceğiniz kadar aşırı sevişirdik. Allah rahmet etsin; Ekrem haysiyetine çok düşkün, çok tekellüflü bir kimseydi. Yazılarında bile bu hali vardır değil mi? Benim huyuma pek uygun düşmeyen bir tabiatı da çarçabuk alınganlığıydı. Canım, benim sözlerime bile bazan alınırdı; ben de çekinirdim.

Tevfik Fikret'i Ekrem'in yanında görüp tanımıştım. Bir gün Şûrâyı Devlet'e, üstadı ziyarete git-

timdi. Yanında tıknaz, esmer, az bıyıklı bir genç oturuyordu. Ekrem ayağa kalktı: "Hâmid, sana istikbâlin en büyük şairini takdim ederim" dedi. Avcumun içinde Fikret'in bize "Sis" gibi, "Tarih-i Kadîm" gibi gerçekten gıbta etmeye lâyık ölmez eserler yazacak kudretli elini sıktım. Ekrem, Fikret'in geleceğini görmek bakımından, hakikaten üstatça bir sezgi ve anlayışta bulundu. Fikret ne melek adamdı efendim. İnsan ona baktıkça nezâhet, fazilet dersi alırdı. Hayatımda öyle vakar dolu bir ruha sahip insana pek az tesadüf ettim."

Kendinden sonra gelen nesil içinde Fikret ve Cenab, Abdülhak Hâmid Bey'in en takdirle okuduğu iki şairdir.

— Başladığınız devirden bugüne kadar dil ve edebiyat epey gelişti, ilerledi değil mi efendim? Siz ne düşünüyorsunuz?

"— Şüphe mi var? Halit Ziyalar, Fikretler, Cenâblar filân yeniliği, yenileşmeyi pek ileri götürdüler."

— Genç nesil hakkında ümitli misiniz üstad? Son hece[32] vezni ve dil cereyanları sizin tetkikinize nail oluyorlar mı efendim?

"— Ee çalışırlarsa fena değil! Parmak veznini ben de birkaç eserimde kullanmışımdır. Fikrimce tiyatroya daha uygun düşeni odur. Aruz sahnede kulağa fazla müzikli, fazla ahenkli geliyor. O kadar iyi değil. Terkipsiz yazılara da esas itibariyle taraftarım. Arab ve Acem usulü dördüzlü, beşizli terkipler o kadar hoşa gider şeyler olmasa gerek(Yeni baştan yazmak lazım gelse, ben sade yazmayı tercih ederdim. Fakat alışmışım; terkipler benim kulağıma

daha yumuşak, daha uygun geliyor. Bazı yerde de çok lüzumludur. İfadeye pek âhenk ve tumturak verir. Gençlerin içinde zekileri, kabiliyetli olanları var. Elbette nesiller birbirini takip ettikçe cereyanlar da çeşit çeşit çoğalacaktır: Yeni yeni mektepler, yeni yeri nazariyeler meydana çıkacaktır..."

Suallerimin zincirini, istemeyerek, burada koparmaya mecbur oldum. Çünkü Hâmid Bey'i her gün görmeye alışmış dostlar, etrafında halka teşkil etmeye başlıyorlardı.

Kalabalıktan uzak geçen bir iki saat içinde kendini, artık mazide kalan, eski edebiyat günlerinin hatıralarına kaptırmış olan şair ve sanatkâr Hâmid; şimdi manalı, şakalı ufak cümleyle ziyaretçilerine iltifatlar, neşeler yağdıran kibar bir ev sahibi oluyordu.

Müsaadesini rica ettim. Yalnız büyüklükte görülebilen o vakarlı tevazuu ile beni evinin kapısına kadar uğurladı:

"— Bendeniz için rahatsızlığa katlandınız; değer miydi?.. Yine beklerim evlâdım."

diye elimi sıktı.

NİGÂR HANIM

Mor kadife perdelerin yaldız kornişlerine dirsek dayayarak, yerlere sallanan Kürt cicimi perde, arkasında kozözlü bir cumba saklıyor. Yaldız konsol, yaldız çerçeveli ayna, konsol mermerinde kırmızı şişeli kırmızı lambalar, boş şekerleme kutuları, taçlı kartvizitler...

Duvarlar dolu, dolu, dolu... Veliahd fotoğrafları, şehzade fotoğrafları; sivil, asker, sırmalı, nişanlı ekâbir fotoğrafları... Kırmızı kadifeli sütunlar üzerinde, tenteneli bir küçük şemsiyenin gölgesine barınmış Mısırlı prensesler; yaldız çerçeve içinde "Carmen Silva",[33] "Pierre Loti",[34] "Paul oBurget",[35] "Sully Prudhomme"[36] daha bilmem hangi yabancı edebiyatın hangi mektebine, hangi nesline mensup bir şair... Sonra bizim edebiyatımızın ileri gelenleri, Tanzimat'tan başlayarak, Şinasi dışında, Namık Kemal, Abdülhak Hâmid, Recaizade Mahmut Ekrem, Ahmet Mithat, Ahmet Rasim ve daha bilmem kim, bilmem kim... Sonra, Fikret dışında, hemen Cenâb'iyle, Halit Ziya'siyle, Faik Âli'si ve Süleyman Nazif'i ile bütün Edebiyat-ı Cedide ve yine şehzadeler, sultanlar, hidivler,[37] elçiler... Hepsi de böyle resimlerini kendisine armağan etmiş, imzalamış kimseler. Küçük, solgun, parlak, donuk, çerçeveli, çerçevesiz... Tavanda billur hevengi, duvar kenarlarında kadife kanapeler, yaldızlı iskemleler, kırmızı çiçekli halının ortasında büyük ve heybetli bir kirizantem gibi tekrar abajurlu bir lamba, sütun, sigara tabla-

sı, çini kâse, etajer... Köşede Japon paravanaları, çiçek sepetleri... İşte böyle birkaç metre karelik bir saha içinde müthiş bir surette kalabalık, fakat latif bir oda... Nergisî[38] nesrinin bir cümlesi gibi terkipli, ıstılahlı ve alabildiğine uzatılmış, genişletilmiş; renkli, edebiyattaki secî sanatı gibi düzenli ve ahenkli; eski edebiyattaki mülemmâ sanatı gibi her şeyden, her çeşitten bir şeyi içinde bulunduran bir salon... Her tarafında bir sürü "güzel ve seçkin hırdavat" ve bunların arasında Nigâr hanımefendi. Avrupalılaşmış Türk edebiyatının ilk tanınmış kadın şairi... Konsolun önündeki markizde çeşitli, bol renkleri ve çeşitli bol süsleriyle bir prenses gibi vakarlı ve iltifatlı oturuyor.

Ağır tenteneli, ipekli, antrdolu, kordeleli, uzun etekli, ağır ve süslü bir tuvaleti var ve biliyorum ki, diğer tuvaletleri gibi, bunu da hanımefendi kendileri biçmişler ve kendileri dikmişler. Çünkü, hatırlarım, bir defa: "İçeride ve dışarıda giydiklerimi daima kendim biçip dikerim." buyurmuşlar, öteki hanımlarımızın da böyle yapmalarını temenni etmişlerdi.

Yanıbaşındaki elektrik armudunun beyaz kemiğine iki defa dokundu. Çalmadığı için biraz öfkelenerek ufak bir çıngırağı tutup salladı.

Hizmetçi, hanımefendinin kesik bir iki öksürüğünü bekledikten sonra "şal"ı getirmek için emir aldı.

Hanım şairimiz, sinirlerinin rahatsızlığından, tebessümlerle, şikâyet ediyordu:

"— Hele sonbaharın başladığı günlerde sinirlerim çok çabuk bozulur. Dün akşam da (...) Sultan

Efendi hazretlerinden geç vakit döndüm. Üşütmüşüm zâhir... Arabalar da bu günlerde o kadar seyrek rastlanır şeyler olmaya başladı ki efendim... Hele o insafsız arabacıların insanı umursamamaları" diyordu.

Sonra musikiyi pek sevdiğini söyledi. "Hayatımın en güzel zamanı şiir yazdığım anlardır; sonra da musiki dinlediğim anlar. Ben, yalnız alafrangayı beeğnip alaturkayı sevmeyen yabancı hayranlarından değilim; ikisi de güzeldir" dedi.

İşte büyük maden bir tepesinin içinde "şal" getirildi. Hanımefendinin beyaz çorapları, beyaz püsküllü beyaz güderi terliklerinin içinde kıpırdandı; ayaklarının bu ufak hareketlerine kalın ipek fışıltıları da karışıyordu.

Şallarını omuzlarına verdim ve dedim ki:

— Hanımefendi; diyorlar ki: Bir zamanlar, hani şu "piyâde" denilen hafif çifte kayığınızla akşamları Göksu'ya çıktığınız vakitler şiirleriniz, bilhassa hanım okuyucularınız tarafından derin bir hayranlıkla okunurmuş ve siz bunların okunuşunu duyarmışsınız. Hanımlarımız, şairlerinin etrafında bir meftunlar, hayranlar halkası meydana gettirirlermiş. O günlere ait edebî hâtıralarınızı, uzun zamandır yazılarınızdan mahrum kalan okuyucularınıza anlatmak lutfunda bulunur musunuz?

"— Bu dediğiniz devir 1313 - 1314[39] tarihleri olacak. Eğer tâbir caizse, Servetifünun edebiyatının en parlak olduğu zamanlar. O zaman beni en çok duygulandıran şair, Cenâb Şahabettin'di. Faik Âli o zamanlar yeni yetişiyordu ve sanatı üzerine dikkatimi çekiyordu. Göksu'da her akşam ya iki çifte

bir sandalla veya ehramlı bir kayıkla dolaşırdım. O dere o zamanlar "Rendez-vous de highlife"[40] idi. Bütün kibar kimseler orada buluşurlardı. Gerçekten de, bir baştan bir başa, şiirlerimin okunduğunu işitirdim."

— Kimbilir hanımefendi, size ilk şiir hevesini veren sebepler ve ilhamlar nelerdi? Okudum ki pek küçük yaşta ruhunuzu terennüm etmeye başlamışsınız!.

"— Bana ilk şiir hevesini veren yaradılışımdır. Çünkü ben on iki yaşında bir çocuktum; kardeşim bir kaza sonunda ölmüştü ve benim en evvelki şiirim de, maatteessüf, bir mersiye oldu. Türkçe'yi ben Kadıköy'ünde, Fransız mektebinde iken okuyup öğrendim. Babam, bana öğretmen olarak, Celâl Sahir Bey'in kayınbabası olan "Ebüllisan[41] Şükrü Efendi" yi seçmişti.

İlk yazılarım çıkmaya başladığı zaman ben on dört yaşımdaydım. Diyebilirim ki şairlik zevkini annemden almışımdır; çunkü annem, efendim, gayet çok şiir okurdu. Zavallı hasta olduğu zaman daima beytler okurdu. Bununla beraber benim en büyük ilham kaynağım vatanımdır.

(Eliyle, perdelerin tülleri arasından gözükebilen dışarısını işaret ederek) Bu gökyüzü, bu deniz, bu Boğaz... Benim ruhumu heyecana getiren onlardır. Ben yazıyor ve biriktiriyordum. Etrafım bunları neşretmeme müsait değildi. Sonra baba arkadaşlarından bazılarına bazı manzumelerimi gösterdiği zaman, efendim, bunların niçin basılmadığı yolunda bazı itirazlara maruz kalmış ve bu teşvik neticesinde "Efsûs"[42] intişar etmişti."

— Eski edebiyatımızı çok okur muydunuz hanımefendi? Eskiler arasında hissinizi en fazla okşayan şairler hangileriydi?

"— O zamanlar ben eski divanları okurdum. Leylâ,[43] Şeref[44] divanları; Esat Muhlis Paşa[45] divanı ki, Esat Muhlis Paşa çocuklarımın eniştesinin, yani Sadullah Paşa'nın babasıdır. O vakitler, sabahlara kadar, dirseklerim yazıhane üstünden kalkmazdı. Zaten bütün hayatımda uyku uyuyamamaktan muztarip oldum efendim."

— Bendeniz de öyle!..

"— Hep eski divanları okurdum; daha doğrusu elimin altına ne geçerse okurdum, Bu benim âdetimdir. Bir taraftan da Hugo, Musset, Lamartine... Eskiler arasında beni en fazla Fuzulî duygulandırdı. (Ve biraz acele acele söyledi) Fuzulî, Fuzulî; hâlâ da, bugün de Fuzulî... Ve Nedim. Bunların ikisi arasında o kadar fark vardır ki; birisi aşk ve sevdâda derin... Ötekini de şuhluğundan, şakraklığından severdim belki... Fakat ikisi arasında hiç aynı hissime tesir eden ortak bir nokta görmedim. Şeyh Galib'i de çok sevdim. Ee... O zamanların edebiyatı bu idi. Sonra ben de ilhamlarımı yazı haline getirmeye başladım. O tarihte "Muallim Hayret[47] Efendi'nin "Saadet"[48] de benim için yazdığı makaleler, son derece teşvik edici bir rol oynamıştır."

— Şinasi, Namık Kemal ve Abdülhak Hâmid'in ortaya attıkları edebî hareket hakkında ne düşünüyorsunuz efendim? Nazımda, nesirde, bir kelime ile, sanat duygularında bu üç üstadın ortaya koydukları yenilik ve değişiklikler sizde ne tesir uyandırır?

"— Kemal'in, zannederim söylemeye bile hacet yok, en ziyade sevdiğim şeyi edebiyatımıza vatanseverliği getirmesidir. Onun için onu eşsiz bulur ve on iki yaşımdan beri bu üstün tarafını severim. Üs-Kibar bir üslûbtur Kemal'in üslûbu. Şinasi için di-Kibar bir üslûbtur Kemal'in üslûbu. Şinasi için diyebilirim ki, fikirde, ve üslûbta en başta gelen yenilikçidir. Şinasi'nin manzum eserlerini unuttum; fakat nesirleri üzerimde kuvvetli izler bırakmıştır... Efendim, bu sinir rahatsızlıkları zihnimden, ezberimde bulunan birçok şeyleri haincesine sildi. Abdülhak Hâmid, ah o büyük bir şey!. Başkaları söylediği için tekrar etmek istemem; fakat başkalarından duymadan ben kendim, bizim Hâmid'imiz için: "Bizim Şekspir'imizdir" demiştim. Hâmid'in şiirlerinin benim üzerimdeki tesiri, dehâsına karşı büyük bir hayret bırakır. Bazıları diyorlar ki: dilde, nazımda yenilik getirmedi. Ben, anladığıma göre yanılmış da olabilirim; nazımda da, dilde de büyük bir başkalık, bir yenilik getirdi derim. Çok çok kibar bir üslûbtur. Sonra o nedir o efendim? Ne derin felsefî düşünceler, ne kadar yüce fikirler var!.. Finten'i alın meselâ; her cümlesinde bir fikir, kültür, bilgi taşıyor. Sonra o Eşber'ler, o Tezer'ler, o Târık'lar... Şüphesiz Hâmid büyük ve asil bir ruhtur. Recaizade Ekrem Bey de hakikaten çok iyi huylu, yaradılıştan şair ve milletine çok faydalı bir adam olmuştu. Hem de herkese, her insana faydalı. Bütün manasiyle yüksek, edîb ve terbiyeli bir sîmâ idi. Şiirleri beni pek çok duygulandırdı: "Zemzeme" leri meselâ... "Yakacık'da Bir Köy Âlemi",[48] ah o ne güzel şeydir, ne ince tasvirdir. Sonra "Hilâl-i Seher" ler, "Ferdâ-yı

Tedfîn". Ekrem Bey, hayâlinden ziyade hissi daha belirli olan asil ve temiz... Ve Ekrem Bey gençlik üzerinde hâkimdir. O vakit sevdiğim nesir yazarlarından biri de Sezai Bey'di. Onu "Sergüzeşt" inde sevdim; üslûbu ve fikri bakımından... Sezai Bey'in üslûbunda zaten her zaman, kendisinin ailece yüksek olan varlığına uygun, bir asillik bulurdum.

Bu saydıklarım, Tanzimat'tan sonra edebiyatta ilk yenilikleri meydana getiren kimselerdir, fikrimce öyledir."

— Peki hanımefendi, Edebiyat-ı Cedîde hakkındaki görüşleriniz nedir? Onlar şiirde, romanda, hikâyede, tenkidde ne yaptılar?

"— Edebiyat-ı Cedide denince aklıma şiirde Fikret gelir; herkesin aklına o geldiği gibi. Fikret'in bilhassa pürüzsüzlüğünü, inceliğini, ölçülü biçili oluşunu, sanatını severim. Fikirlerindeki yüksekliği ve temizliği, iki manasiyle üslûbunun temizliğini, üslûbunun nezâhetini severim. Şüphe yok ki Fikret'in bütün eserleri onun vicdan nezâhetinin aksinden doğan ince, duygulu ve asil yazılardır. Cenâb da var. Cenab'ın şiirine de nesrine de başka başka suretlerde hayranımdır. Zekâsı itibariyle de fikirlerine bayılırım. Cenab'ı okuduğum zaman (memnunlukla gülümsedi) şiirleri mi daha kuvvetli, yoksa nesirleri mi? diye tereddüde düşerim. Bunlardan hangisini daha sonra okursam onun tesiri altında kalırım. Cenab çok yenilikler getirdi. Garbın yeniliklerini bize getiren Cenab'tır; değil mi efendim?

Romanda da Halit Ziya. Onun üslûbu son derece işlenmiştir; fakat cümleleri çok uzundur. Ben derim ki: Halit Ziya "Nemîde" si, "Mâî ve Sıyâh" ı

ile bizde ilk romancıdır. Pek incelik göstermiştir. Yazılarında kibar bir şahsiyet vardır. Bir de Saffeti Ziya[50] pek şuh ve kibar bir üslûbla yazar. Fâik Âlî,[51] Servetifünun'da imzasını gördüğüm zaman, dikkatimi çekmişti. Mülkiye'de daha talebe olduğunu işitmiştim. Seneler birbiri üstünden geçtikçe o da daima ilerledi. Hassas, çok ve güzel yazan ve şüphe yok ki büyük bir şairdir; düşünerek yazan bir kimsedir. Süleyman Nesib[52] de çok iyi huylu ve hassastı, kibar bir kalemdi. Halide Hanım'ın "Handan" ını da okudum. Okuduğumdan öyle anlıyorum ki Halide Hanım çok zeki, çok hassas; zamanımızdaki kadın yazarların en bilgilisi!.."

Nigâr Hanımefendi, Tanzimat'tan bugüne kadar yazı yazanları birer birer, yüksek ve kıymetli takdirleriyle, iltifatlara boğuyordu. Ve hemen hepsi hakkında, hiç birinden esirgemeksizin, "kibar" sözzünü bol bol kullanıyordu. O kadar ki, batı tarzında gelişen edebiyatımızı bir aristokratlar kulübüne benzetiyordum: Orada her şahsiyet prensler, dükler, markiler, kontlar, baronlar gibi.. birtakım rütbelere, derecelere ayrılmış olarak birbirini takip ediyordu. Ve çok merak ediyordum: Bu hanım şairimiz, bugünün edebiyatı hakkında acaba ne düşünecektir? Acaba bu kibar bu yüksek edebiyat topluluğuna genç nesil de girebilmek şerefine nail olabilecek miydi? Ve, içten gelen bir saflık ve samimilikle, kendilerinden şunu sordum:

— Son millî cereyan hakkındaki duygu ve düşüncelerinizi de öğrenebilir miyim efendim? Lisan ve terkip meselesi, aruz ve hece meselesi, mevzu ve maksat meselesi?...

"— Bizde şimdiye kadar mevcut olan edebiyat İran'ın, Arab'ın ve sonra da Avrupa'nın malıdır; onda şüphe yok. Fakat benim sevdiğim ve anladığım edebiyat, eskiden yani Fuzulî'den Fikret'e kadar olan edebiyattır. Bugünkü edebiyatı ben tadamıyorum, belki de yetişemiyorum. Hele hece vezni!.. Ben şiiri yalnız aruzla anlarım. Hece vezniyle olduktan sonra o zaman nesrin ne kabahatı var diyorum. Terkiplerin de muhafaza edilmesi taraftarıyım. Yüksek tabakayı halk tabakasına indirmesinler; halkı yüksek tabakanın seviyesine çıkarsınlar. Yok eğer bunu yapamıyorlarsa halk tabakası için de bir edebiyat olsun; fakat yüksek tabakanınkine dokunmamak, ona sataşmamak şartiyle. Gerçi genç-ler arasında, kendilerini eserleriyle göstermiş, bazı kimselerin mevcut olduğunu işitiyorum ve bazan, muntazam bir şekilde değilse de, bunların eserlerini görüyorum. Fakat içinde bulunduğum asabi şartlar sebebiyle, yeni hareketleri tamamı tamamına takip edemiyorum. Bundan dolayı, bu hususta, insan herhangi bir şey söyleyemez; çünkü noksan, kusurlu olur. Yalnız terkipsiz ve parmak hesaplı yazıları okuyamıyorum; okadar zevkimi okşamıyor. Eğer yeni sanat, yeni cereyan bu ise ben buna yabancıyım, uzağım. Terennüm edilen bir şiir benim ruhumda ürpermeler ve âhenkler meydana getirmedikten sonra ben o edebiyatı ne yapayım? Hayır, hayır; yüksek tabakayı halka indirmesinler; halkı bu tabakaya çıkarsınlar ve halk tabakasının edebiyatı yüksek tabakanınkine sataşmasın!.."

Evet, hanımefendinin Fransızca'yı, Almanca ve Rumca'yı aynı rahatlık ve düzgünlükle konuşabilen

ağzından bu yakınmalar samimi bir mana ile dökülüyordu.

Fakat heyhât; hanım şairimiz kendini biraz boş yere üzüyordu. Çünkü yeni edebiyat eskisini artık, modası geçmiş bir kumaş gibi devşirip sandığa kaldırmak niyetini günden güne daha kuvvetle beslemiyor muydu? Edebiyatın bu yeni cumhuriyeti içinde daha önceki mektepler; eski asilzadelerin azıcık münzevi, azıcık sanatlı, azıcık birbirine düğümlü ve ayrı hayatına doğru yüzgeri edilmiyor muydu?..

— Bununla beraber Hanımefendi, edebiyatımızın geleceği sizce ne türlü bir gelişmeye nail olmalıdır?

"— Bunun cevabı pek zor... Edebiyatımız nereye gidecek? İlerliyor mu, yoksa geriliyor mu?.. Evet, evet; bunun cevabı pek zor, deyiniz, sonra da birkaç sıfır koyunuz....."[53]

— Başüstüne Hanımefendi.....

SAMİ PAŞAZADE SEZAİ BEY

Birkaç gündür kendisini rahatsız etmekte olan bronşiti dindirmek için, sarı teneke kutudan okaliptüslü bir hap daha aldıktan sonra "Sergüzeşt" yazarı tekrar masa başına oturdu:

"— Hiç Avrupa'da bulundunuz mu?" diye sordu.

— Hayır beyefendi.

Ve, bunun üzerine, biraz İspanya'dan bahsetti. Tekrar ayağa kalktı. Kapıya doğru yürüdü. Ellerinden biri zarif yeleğinin cebini karıştırıyordu.

"— Vallahi nasıl yapalım efendim, benden ne sormak istiyorsunuz?"

Öteki eli, şakaklarından çıplak tepesine kafes kafes uzanan kül rengi saçlarına birkaç defa sürüldü.

— Meselâ, lütfen biraz eski edebiyattan bahis buyurun efendim.

Tekrar masa başına oturdu. Bulunduğumuz oda hem yemek odası, hem salondu. Hafif döşeli, geniş bir yer...

Bir sigara uzattı. Kibrit aramak için dışarı çıktı. Beyaz önlüklü, düşük bıyıklı geçkince bir uşak, kalın ellerinin sarı parmaklarını aydınlatan bir kibrit çaktı.

Sezai Beyefendi, çenesini avuçlarına alınış olarak, dedi ki:

"— Ben kendimi tanımaya başladığım vakit Kemal Bey, eski edebiyata karşı samimi bir surette

harb ilân etmişti. Zannederim Avrupa'yı görmüş, gerçekleri görüp tanımış ve bizim edebiyatımızı sonderece berbat bulmuştu. Kemal Bey'in bu yenilik harbi; dedelerimizi kötülemekten, dedelerimizi batırmaktan ziyade, içinde bunaldığımız o hareketsizliği yıkmak, Avrupa'daki ilerleme ve gelişmenin bizde de meydana gelmesini şiddetle arzu etmekten ileri geliyordu. Evet, o harbin sebebi: ilerleyip gelişmenin edebiyatta, edebiyattan da fikirlere ve vicdanlara geçerek buralarda yer etmesini şiddetle arzu etmesinden ileri geliyordu. Yoksa eskilerin en güzel şiirlerini yine üstadın ağzından işitmiştim; onları takdirle okurdu.

Fakat artık o edebiyatın devamını çekemezdi. Elbette değil mi ya? Düşünün bir kere, dünya o coşmalar taşmalar içinde iken bizimkiler burada hâlâ bir mısrâ ile kapanıp kalıyorlardı. Buna artık tahammül etmek kabil değildi. İşte Kemal, böyle bir zamanda geldi ve bir volkan gibi gürleyip lavlar saçtı. Avrupa edebiyatının çoktandır tanıdığı tiyatrolar, şiirler, romanlar, vatan fikirleri, toprak aşkları falan birdenbire edebiyatımıza bu akılları durduran zekânın gayreti ile girdi. Kemal'in hizmeti çok büyüktür. Kemal ortaya atıldığı zaman memlekette büyük cehalet vardı. Elli altmış kişilik paşa konaklarında ancak bir, nihayet iki, haydı haydı üç kişiden fazla okur - yazar çıkmazdı. Bilhassa edebiyat sahasında o vakitler dünyadan vazgeçmiş, bir köşede kala kalmış, gerçeklerle yüz yüze gelmeyen, fakat kendi kendine çok güzel hayâllere dalmış, afyona benzer bir iki beytten başka bir şey okunamazdı. Yoktu ki okunsun."

Birden ayağa kalktı; avuçlarını masaya dayayıp öne eğilerek:

"— Bununla beraber, sakın, bu söylediğim şeylerde bir hakaret aramayın. Onlar, o bizim eski mısrâlar hoş, oğuşturucu, nasıl demeli ona, pek gönül çekici bir hususiyeti olan şeylerdir." dedi.

Kapıya doğru bir iki defa gidip geldikten sonra, pürüzsüz sesi yine işitildi:

"— Efendim; düşünün bir kere, Avrupa'da romantikler sonderece rağbette. Hugo'lar, Lamartine'ler, De Vigny'ler[54] aşkı terennüm ediyor, ihtirasları terennüm ediyor, vatanı terennüm ediyor. Bizde ise hâlâ bir şey yok. Kemal Bey gibi hareketli, dinamik bir adam tabiî bu mahrumiyete katlanamazdı. Onun için var kuvvetiyle çalıştı ve tabiî böyle çok büyük eksiklikleri ortadan kaldırmaya uğraşan bir yenilikçi, saf ve lirik olamazdı. Onun yetiştiği zaman; onu böyle dinamik, böyle ateşli, her meseleyi kurcalar bir adam haline koymuştu. Biliyor musunuz? Ben Kemal kadar da, bizim Hâmid kadar da yaşlı değilim. Bu anlattığım yenilik hareketleri meydana geldiği zamanlar ben, on yedi on sekiz yaşlarındaydım. Kemal Bey'i o sıralarda tanıdım. Kendisini ziyarete gittim. Hani, kitaplarda falan yazarlar ya; büyük adamın huzuruna gidince yüreği çarpmış diye. İşte ben Kemal'i gördüğüm zaman kendimde, hiç mübalağasız söylüyorum, öyle bir heyecan duydum ve elini öptüm. Bence Kemal'in dehâsı da Türk'tür, kusur ve noksanları da Türk'tür. Onda bir cihangirlik vardı; kendisine tâ dedelerinden geçen bir cihangirlik vardı. İşte onun

edebiyat dünyasında kopardığı o çok büyük fırtına sıralarında idi ki ben de edebiyata girdim. Benim fikirlerim, düşüncelerim o vakitler baştan başa Kemal Bey'di. Fransa'da hani bir "Hugolatres"[55] lar vardı ya, ben de Kemal'e karşı öyle bir haldeydim. O, iyi derse iyi, o fena derse fena idi. Bilmem, benim için bu böyleydi. Hem o vakitler, öyle birbirimize karşı düşmanlıklar, çekememezlikler falan ne gezer; aksine, aramızda birbirimize karşı büyük bir "enthousiasme"[56] vardı. Sonraları, Kemal'in tesirinden kurtulduğum zaman, eskileri de okudum ve gördüm ki onlarda da nefis şeyler var. Meselâ Nef'î'ye,[57] âhenginiden dolayı, ilk defa ben "Vagneriyen bir musikisi var" demiştim. Fuzuli de gayet büyük bir liriktir. Nedim[58] ne zarif, ne sihirleyici bir adam... İşte bu adamları hep çevreleri yaratmış. Hani dehâlar, çevrelerinin dışına çıkar falan diyorlar. Doğrusunu isterseniz, bu bana biraz mübalağa gibi geliyor. İnsanlar kendilerine fazla ehemmiyet veriyorlar. Ne dersiniz? Nedim'i, neşelerle dolup taşıran çevresi; Fuzulî'yi inleten de çevresi, Nef'î'yi köpürten de çevresi, Kemal'i öyle ateşli ve ihtilâlci bir ruhla yetiştiren de yine çevresi değil miydi? Öyle değilmi ya? Edebiyata bu kadar yürekliliği, yükseklerden haykırmayı, zannederim, romantizm verdi. Yoksa kuşatılmış olan bir şey, kendisini kuşatan engellerin dışına nasıl çıkabilir?.."

Sami Paşazade Sezai Bey ne kadar samimiyetle konuşuyordu. Edebiyat-ı Cedide neslinin; sözleri çok daha enine boyuna uzatan, daha derinliğine ve ruh enginlerine sapan, daha marazî ve daha bilgiç insanlarıyle karşılaştırdığımız zaman, şimdi karşım-

da bulunan kimse daha saf, saadete, ilerleme ve gelişmeye daha heyecanlıca, daha iyimser bir şekilde inanmış bir adam hali gösteriyordu. Maupasant'lara,[59] Daudet'lere[60], Flauber'lere[61] nisbetle Nodier'ler,[62] Lamartine'ler gibi!.. Ve yeni edebiyatımızın başlangıcındaki iyimser ruhlu, konak terbiyesi, sonradan alınma Avrupa terbiyesinden daha kuvvetli; bütün o garplılaşmış görüş ve inançlarına rağmen şark ruhlu kibar insanların, eski ailelere mensup edibelerimizin en belirli ve seçkin örneğini Sezai Beyefendi'de gördüm.

— Tanzimat Edebiyatı'nın ilk devri hakkında ne düşünüyorsunuz efendim?

Başucunda asılı büyük kafeste, dinlenmeden öten, bir saka ile kanaryaya bakıyordu.

"— Ben kuşları pek severim efendim. Renklerine falan bayılırım. Bende yüzlerce vardı; fakat İspanya'da kaldı."

Sonra sorduğum suali hatırlayarak:

"— Tanzimat devrini ben anlamıyorum. Bu Tanzimat, bizim bildiğimiz, siyasi bir harekettir."

— Doğru efendim; fakat o zamana tesadüf eden edebiyata şimdi bu ismi veriyorlar.

"— Ee pek âlâ, şu halde sorduğunuz Şinasi olacak öyle mi? Kemal'in ortaya çıkıp kendini göstermesinde Şinasi'nin büyük bir hissesi vardır. Ben Kemal'e ne kadar meftunsam Kemal de Şinasi'ye o kadar meftundu. Şinasi'ye, dünya'da, kimseyi üstün tutmazdı."

Elleri pantalonunun cebinde, Sezai Bey durmaksızın geziniyordu. Birden hızla durdu :

"— Aman unutmayalım; o zamanın edebiyatına büyük hizmet edenlerden biri de Recaizade Ekrem'dir. Recaizade Ekrem'in güzel, yüksek şiirleri vardır. Sonra, edebiyatın ruhuna kadar dalabilen bir görüşü vardı. Ve bir adamın hayatında, şairliğinden daha yüksek bir şahsiyet olması mümkünse, Ekrem işte o idi. Ben edebiyatın ruhunu bunun kadar anlayan bir adam tanımadım. Meselâ Tevfik Fikret daha mektep sıralarında iken, onun ileride en büyük şair olacağını bize Ekrem söylerdi. Halit Ziya'yı da ilk o keşfetti. Sonra, meselâ, Paul Bourget[7a] yeni yeni eser yazmaya başladığı zaman "Bu adam fena değil ama üslûbu o kadar büyük bir üslûb değil" diye o söylemişti. Sonra sonra Avrupa'ya gittiğim zaman, salâhiyetli adamlardan Paul Bourget hakkında aynen üstadın fikrine uygun düşen fikirler işittim. Edebiyatı Ekrem, Kemal'den iyi anlardı. Ooo, şüphe yok, onun bir eseri beğenmesi, onun bir sanatkârı takdir etmesi, gerçekten, o eserin ve o sanatkârın muvaffak olmasını temin ederdi. Bence o kadar sağlam ve güvenilir bir zevki vardı. Şüphe yok, bu hususta tam bir kanaatim vardır."

(Damarlarının izleri görünen narin elini, eski bir şarklı gibi, göksüne koydu).

— Hâmid Bey için ne düşünüyorsunuz?

"— Hâmid'in dehâsına vaktiyle hücum edenlere karşı sözlerimiz, müdafaalarımız bugün bütün zeki ve edib olan bir nesil tarafından tasdik olundu. Hâmid'e benim ayrıca, hususi bir minnettarlığım daha vardır; o da bana Sâdi'yi göstermiş olmasıdır."

— Efendim, Hâmid Bey hayli okumuş bir adamdır değil mi? Gerçi kendisi, tevazu göstererek, pek az okuduğunu söylüyorsa da; hiç tarihi kurcalamamış bir sanatkâr o eski Yunan âlimlerinden, İslâm tarihine ait birçok tarihi olaylardan öyle trajediler yaratabilir miydi? Felsefeden nasibi olmayan bir adam, bir Aristo'dan nasıl bahsedebilir, İslâm felsefelerini böyle açıklıkla ve rahatlıkla nasıl gösterebilir. Zâtıâliniz tabiî onun bunları tetkik edip etmediğini, bir arkadaş sıfatiyle pek çoklarından iyi bileceksinizdir!.

"— Ee tabiî okurdu efendim, başka türlü nasıl olur?"

— Efendim, edebiyatta yapmak istediğiniz neydi?

"— Ben kendimden bahsetmeyi sevmem... Değmez ki bahsedeyim. İşte "Sergüzeşt" i yazdım, "Küçük Şeyler" i yazdım, "Rümuzüledeb" i yazdım. Bir de, yedi sene müddetle Paris'te çıkan "Şûrâ-yı Ümmet"[63] te edebî ve siyasi makalelerim vardır."

Bununla beraber Sezai Beyefendi, benim ikinci bir sualime karşı "Sergüzeşt" i kendilerine ilham eden şeyi ağızlarından kaçırdılar:

Boğaziçi'nde geniş bahçeleri, kalın çınar ve fıstık ağaçlarının gölgesine uzanmış durgun, loş ve serin havuzları, büyük ve geniş bağları, ihtişamlı konakları olan - Mısırlılar'a ait - mâlikânelerden birinde bir bahar günü gezerken, esir kadınları ve kızları, halayıkların hayatını düşünmüşler. Ve bu kendilerine romanlarını ilham etmiş; bizim edebiyatımızda ilk defa olarak tezli romanı, bir "Jack"[64] dan ziyade bir "Graziella"[65] yı hatırlatan, yani re-

alist olmaktan ziyade romantik olan romanı yazmışlar.

Edebiyat-ı Cedide için şöyle söylediler:

"— Ben bu benlik davalarının edebiyatta katiyyen taraftarı değilim. Evvelkiler bir şey yaptı, sonrakiler bir şey yapamadı demek insafsızlık olur, ayıp olur. Bizi dilsizlikle, edebiyatsızlıkla suçlayan başka milletlere karşı iftiharla gösterilecek bir edebiyatımız varsa o da Kemal'lerden, Hâmid'lerden sonra - hiç şüphesiz - Edebiyat-ı Cedide'dir. O edebiyat cidden memleket için de iftihara lâyıktır. Şüphe yok, şüphe yok. Meselâ ne kadar nefis yazıyor Cenab Şehabettin!.. Ben Cenab'ı, bir dakika durmam, o seçkin şair Tevfik Fikret'e tercih ederim. Fakat Fikret'de de dil, Allah için, çok ayıklanmış, sağlam, temizdir. Musset'nin "Nuia"[66] leri, Fıkret'in de "Sis" eşsizdir. Doğrusu Tevfik Fikret'i ben "Sis" de gördüm. Halit Ziya da Edebiyat-ı Cedide'nin en büyük temsilcilerinden biridir. Üslûbu nefistir, bir üstad üslûbudur. Sonra hikâyeyi de pek ileri götürdü. Tam sanatkâr... Süleyman Nazif de unutulacak bir adam değildir; Kemal'in âhenginin mirasçısıdır. Tabiî tekâmül, devamlı bir ilerleme şeklinde devam ediyor. Edebiyat-ı Cedide de o kanuna uymuştur. Fakat ben şiirde fazla yenliği pek anlamıyorum. Bu iddia bana biraz aşırı görünüyor. Ama bu yalnız bizde de değil, Avrupa'da da öyle. Hayır şöyle diyelim: Yeniliğini değil, fakat pek yeni şeyler getirmiş olduğu görüşünü anlamıyorum. Meselâ Homeros'un,[67] Shakespeare'in, Racine'nin yazıları var ki, gününde nefisti, bugün de nefistir. Hiç: "Ben dün bir şafak seyrettim; bu şafakta eskisine

göre bir ilerleme vardı", "Dün sabah bir bülbül dinledim, bülbülün ötüşünde geçen bahara göre daha bir güzellik vardı", "Dün bir çift siyah göz gördüm, bu siyah gözlerde eskisine göre bir ilerleme vardı" denir mi? Ee, şiir de biraz böyle değil mi?"

Kalın sesiyle uzun uzun güldü. Kahkahaları, öksürükleriyle zaman zaman kesiliyordu. Bu gürültüler arasında sarı kuşla kırmızı başlı kuşun beyaz göksü, renkli renkli kanatları çırpınıyor, ince ince ötüyorlardı.

Sezai Bey yine gezinmeye başladı...

— Vezin için ne düşünüyorsunuz efendim?

Yine avuçlarını masaya dayadı:

"— Benim fikrimce" dedi "edebiyat, bırakmalı serbestçe gelişsin, ilerlesin; serbest serbest tekâmül etsin. En doğrusu bu değil mi ya? Öyle, aruz vezni olacak, parmak vezni olmasın, terkipli olacak, terkipsiz olmasın gibi sözler bence boştur. Yok, yok şu "boş" kelimesini geri alalım; kimseyi gücendirmesini sevmem. Hem doğrusu da boş değil. Belki onların da hakkı vardır. Ne diyelim, ne diyelim? Lüzumsuzdur, katiyyen lüzumsuzdur. İnsan böyle diyeceğine, demeli ki: "Güzel olsun!." Güzel şey, her ne suretle yazılırsa yazılsın, daima güzeldir. Meselâ Mehmet Emin Bey'in şiirleri var ki cidden hoşuma gidiyor. Kendisini şahsan tanımam; fakat olsun, güzel şiirleri var. Bizim Yahya Kemal Bey'in de öyle. Azdır falan ama iyidir. Ben o genci Paris'ten tanırım. Ee, kuvvetlidir. Sonra daha gençlerde de pek zevkimi okşayan yazılar var."

Müsaade istedim.

"— Yine buyrun. Bu tanışmamıza vesile oldu,

görüşelim!. Bendeniz edebiyat hakkında karşılıklı sohbet etmekten sonderece zevk duyarım. Bizim Hamdullah'ı da görürseniz gözlerinden öperim." dedi.

Sokağın ince yağmuru altında ıslanırken gözlerimin önünde hep, ilk defa görüşmek şerefine nail olduğum bu edibin hayâli canlanıyordu:

Alnı tepesinden yüksek, yassıca büyük bir baş, çökük iki yanak ve onların zayıflığıyla daha büyümüş sivri bir burun. Çukur şakaklar, gayet kalın ve kısa siyah kaşların altında, derine saklanmış gözler. Yüzünün zayıflığını daha da fazlalaştıran ve rengini uçuklaştıran kalın, uzun bıyıklar; çıkıkça bir omuz,içe rlekçe bir göğüs, asabi bir mizâc, nazik, asil ve saf bir ruh!..

HÂLİT ZİYA

(UŞAKLIGİL)

Buz gibi vagonda, gözlerimiz acıya acıya, çenelerimiz paltolarımızın kalın yakasına sokula sokula kararmış ahşap mahalleleri, yangın harabelerini, yıkık duvar diplerindeki uçsuz bucaksız bostanları geçtik. İstanbul'un tepelerine yaslanmış kubbeler ve minareler uzaklaştı, küçüldü, yükseldi. İnsana eski günleri düşündüren, hatırda savaş günlerinin hâyü huyunu uyandıran yosunlu, viran surlara karşı, azametle dikilmiş Yedikule kapıları arları aştık. Ufuktaki, uçlarında kışlalar görünen ovakada kaldı. Kule diplerinde seyrek servili, taşları sararıp solmuş, bükülmüş, tümsekleri kalmamış eski bir mezarlık vardı. İhtimal Fatih hücumunun askerleri orada yatıyor.

Sonra fabrikalar, fabrikalar... Nihayet yalnız denizle, yalnız toprak... Rüzgârla savrulan ince karın, uçuk bir eflâtun rengi döktüğü toprak...

Büyük beyaz köşkünün alt kattaki küçük gümüşü salonuna, merdivenden çabuk çabuk inen üstad, beni ayakta bulunca :

"— İtiraf edeniz ki burası soğuk; müsaadenizle sizi yukarı alayım." diye elini uzattı.

Saçları, kaşları, bıyıkları, sakalları baştan başa ağarmıştı. Fakat bütün bu beyazlıklara rğmen, buruşuksuz tombul yüzünün pembeliği, zarif ve yarı istihzalı cakışlı parlak gözleri, bu ihtiyar çerçeve içinde hâlâ çok genç bir adamın mevcut bulunduğunu söylüyordu.

Siyah ceketinin etekleri sallanarak, önümde merdivenden hızlı hızlı çıkarken:

"— Ümit ederim ki benim yüzümden üşümediniz" dedi. Ve küçük, şık bir sofanın sağında bir kapıyı açtı.

Burası koyu renk kadifelerle, ipek perdelerle, koyu renk halılar ve koyu renk Sevr saksılarıyla süslü bir salondu. Duvarda yağlı boya bir iki tabloyla, ev sahibinin yağlı boya bir portresi vardı: Uzun, kıranta sakallı, siyah redingotlu.

"— Sizi, burada olsun, üşütmeyeyim" dedi. Ve köşedeki büyük beyaz çini sobaya birkaç odun daha attı.

Bulunduğumuz oda bir Maupassant'nın, bir Daudet'nin, bir De Goncourd'un[68] realist romanlarında, uzun fakat manalı tasvirlere mevzu olmuş salonlara benzemiyor değildi.

Sobanın mikaları arkasında uzun alev fıskiyeleriyle çıtırdayan odunlar... Onların, çok güzel ve kıymetli Uşak halıları üzerinde uçuşan, titreşen gölgeleri... Birizbirizlerin, tenteneli storlarların üzerine inen gümüşü perdeler arkasındaki donuk, buğulu geniş camlar. Dışarıda uğultularla yağan kar... Bütün bunlar hayalime can veriyordu. Ve dudaklarından çenesine inen ufacık beyaz sakalı, dolgun ve uçları sivri, düz bıyıklarıyla, başını ancak örtebilen incecik, gümüşü saç telleriyle bir Lavedan'ın,[69] bir Prévost'nun[70] romanlarındaki bir kahramana benziyordu. Meselâ: Çok aşırı ve uzun çalışmalardan sonraki yorgunluğunu bir eyâlet köşesinde dinlendiren orta yaşlı, kalan ömrünü kır ve tabiat hayatına adamış bir kont...

İnsanlarla olan münasebetlerinde daima ihtiyatlı, herkese karşı terbiyeli; fakat onlardan mümkün olduğu kadar uzakta yaşayan, aşırılığa kaçmayan bir bedbinliğin hoşa giden havası içinde ömür geçiren bir kont... Kırlar ve güzel bahçeler meraklısı bir adam ki, köşkünde bile tercih ettiği oda belli; o odada oturduğu koltuk belli... Sevdiği ağızlıklarla sigara kutularının durduğu masa belli...

İşte, büyük sanatkârın benim üzerimde bıraktığı etki... Yeşil kadife koltuğa oturarak hafif tebessümü ve elinin küçük küçük işaretleri arasında diyordu ki:

"— Neler oluyor efendim?... Bu sizin makaleleriniz bir hayli bahislere, bir hayli münakaşalara yol açmış. Fakat ben, tesir altında kalabilirim düşüncesiyle, kendi düşündüklerimi söyleyinceye kadar onların hiç birisini okumamaya karar verdim ve bütün "Vakit[71]" leri, "Yeni Mecmua"[72] nüshalarını Darülfünunundaki[73] dolabıma kilitledim...

İşte o zaman ilk sualimi sordum. Halit Ziya konuşmaya başladı:

"— Zannediyorum ki bizde edebiyat, bizden başka milletlerdeki edebî gelişmelerin takip ettiği normal yolları takibedememiştir. Osmanlılığın fikir, ilim ve kültür hayatında, edebiyatın ilk devrelerinde tabiî olmayan bir hal vardır; o da bu edebiyatın kendini besleyip büyüten imkânlarını, kendi tabiî kaynağının dışarısından araması ve bulmasıdır... Öyle ki, kendini meydana getiren aslı ile ilgisini keserek, aslına tamamen yabancı olan bir çevreye gelmiş ve orada yeni bir hayat, bu yeni çevreden edinilmiş bambaşka bir hayat yaşamaya başlamıştır.

Tabiatiyle bu yeni hayata bu tarzda bir yolculuk ve göçle başlayan edebiyat, heybesinde getirebildiği şeyleri burada besleyip geliştirecek yerde, aksine, yerleşmiş bulunduğu çevrenin etkisi altında kalmış; buraya gelirken yolunun üstündeki İran'ın, Arab'ın etkileri almıştır. Kendisinden daha önce yine bu çevrelerde kurulmuş bulunan Türk medeniyetleriyle temas ettiği zaman da; zaten baştan İran'ın ve Arab'ın etkisi altında kalmış, İrfanının bütün feyizlerini bu milletlere ait kaynaklardan arayıp almış bulunan Selçuk medeniyetini devam ettirmekten başka bir şey yapmamıştır. Bu suretle, zannediyorum ki, Osmanlı edebiyatının eski kaynaklarını Osmanlılık âleminde değil, o âlemin tamamiyle dışında aramak mecburiyetindeyiz. Bu mecburiyet zamanımıza kadar hiç hissedilmemişti. Bu suretle bütün Osmanlı edebiyatı, tâ ilk meydana geldiği günlerden başlayarak, şu son zamanlara kadar hep aslına yabancı, aslına kayıtsız olan etkiler altında yetişip büyümüştür. Gerek şiirde, gerek nesirde şüphesiz bu etkiyi görüyorum. Görüşlerimizi ve düşüncelerimizi yalnız Osmanlı edebiyatı üzerinde toplamamız lâzım gelirse ve ana Türk dilinin kendi öz beşiğinde ne şekilde doğup gelişmiş olduğunu bir tarafa bırakırsak, yalnız Ertuğrul ordusunun bu taraflara geçmesiyle başlayan sanat hayatını tetkik edersek, bizde, edebiyattaki gelişmelerini normal şartlar içerisinde geçirmiş ve gerçekleştirmiş bulunan milletlerdeki birtakım safhalara ve inceliklere tesadüf etmek mümkün olmaz. İşte bunun için, meselâ Almanların "Minesinger"leriyle[74] "Meistersinger"lerinin[74]; Fransızların "Troubadour"larıy-

la[75] "Trouvére"lerinin[75], doğrudan doğruya millî kaynaklardan kuvvet alan ve ırklarının seciyesinin adeta birer aynası makamında bulunan edebiyatlarına bizde de örnekler bulmak mümkün değildir. Eğer misali mutlaka batı edebiyatından aramak lazım gelirse diyeceğim ki: Edebiyatımız, doğrudan doğruya, Fransızların on altıncı asırdaki, Yunan edebiyatına meyil gösteren edebî hareketine benzer bir tarzda başlamıştır. Ronsard[76] ve onun izinden gidenlerin "Pléiade"ından[77] bahsetmek istiyorum. Bu suretle başlayan edebiyat, en ziyade, en ziyade demekten maksadım, Arap'dan fazla Acem'in tesirinde kalarak tabiattan, hatta sanattan ziyade birtakım süslere, edebî sanatlara, sun'iliğe, nükte yapmaya, cinaslara ve teşbihlere; hülâsa fikir ve ifadenin çeşitli oyunlarına kapılmış ve tabiatiyle, bence edebiyatımızda yeniliği ilk getiren Şeyh Galib'e[78] kadar hiç bir sarsıntı hissetmeksizin hep bu suretle devam etmiştir."

— Niçin yeniliği ilk getiren kimse olarak Şeyh Galib'i gösterdiniz efendim?

"— Daha evvel başkasını tanımadığım için. Şeyh Galip, kendi zamanına kadar mevcut olan sanat kurallarına yine de esir olmakla beraber, hayâllerinde, sanatı anlayış ve kavrayış tarzında, bu sanata bakışında pek değişik ve yeni bir şahsiyettir. Hiç zannetmiyorum ki mahiyeti bakımından olsun, dil ve dile ait meziyetleri bakımından olsun, Şeyh Galib'in Hüsn ü Aşk"ından evvel, ona benzer, o değerde bir eser adı söylenebilsin.

Demin size "Ronsard"la "Pléiade" dan bahsediyordum. Eğer bu bahsin devamını konuşmak lâzım

gelirse diyeceğim ki: Bu pek sade hareket sonraları Fransa'da nasıl "Rambuyye oteli"ni[79], "Voiture"le[80] "Balzac"ı[81] meydana çıkarmışsa, bizde de Fuzuli ve Baki'den Nedim'e kadar bütün divan şairleri; eğer nesir üstatlarından da bahsetmek lâzım gelirse Veysî'lere[82], Nergisî'lere kadar hemen bütün kalem sahipleri hep o sun'ilik, külfet ve gösteriş düşkünlüğünden kendilerini kurtaramamışlardır. Fakat itiraf etmek lâzım gelir ki, bu sahada, hiç bir milletin şair ve yazarına nasib olmayacak kadar, adeta harika sayılacak bir başarı göstermişlerdir. Bu tarzda edebiyat, yalnız bizim edebiyatımıza mahsus da değildir."

Ve Darülfünun garb edebiyatı müderrisi[83] Halit Ziya Bey, sobasına yeni odunlar yerleştirdikten sonra, söylediği şeylerden memnun olan bir adam tavrıyla, ellerini uğuştura uğuştura:

"— Garb edebiyatları arasında böyle bir hastalığa ilk defa tutulmuş olan İspanyol, biraz sonra İtalyan, daha sonra da Fransız edebiyatıdır. Hatta, onlardan daha geç kalmakla beraber, on yedinci asırda Alman edebiyatı bile böyle bir hastalık devresi geçirmiştir. Şu farkla ki onlarda pek kısa bir zaman devam etmiş. Bununla beraber, insaflı olmak isterim, eğer yalnız işi sanata ve külfete dökmekten bahsedeceksek şüphesiz gerek şairlerimizin gerek nesir üstatlarımızın içinde, Avrupa edebiyatlarının bu yolda yetişip eser vermiş böyle sanat ve külfet düşkünlerine kat kat tercih edilmeyecek olanları yok gibidir. Ve bu şekilde devam etmekle beraber, eski edebiyatın samimi tarafları yoktur de-

mek de insaf hissinden pek fazla uzaklaşmak olur" dedi.

Elleri cebinde, gezinerek, konuşmasına devam etti:

"— Ben pek genç yaşımda iken, İzmir'de arkadaşım Tevfik Nevzat'la[84] bütün bir kış, eski şairlerin divanlarını beraber okuyup içinde sanatı değil, doğrudan doğruya şiire ait olabilen şeyleri toplamak istemiştik. Neticede, bilir misiniz ki, elimizde birkaç küçük yapraktan başka bir şey kalmadı. Bu samimiyet mevzuu ve havası içinde bizi en çok kendine çeken kimse, şüphesiz, Fuzuli olmuştu. O şairler arasında, en yenisi olmak üzere de Nedim'i bulmuştuk. Fakat bunlarda bile, hiç bir zamana ve mekâna bağlı ve ait olmayan, sadece gerçek sanat zevkini tatmin edebilecek kadar bir şey bulmak için, ellerimizde adeta birer cımbızla uğraşmak lâzım gelmişti."

Tekrar yeşil koltuğuna oturdu:

"— Bakın, size eski şairlerden bahsederken, bir ismi unutmayayım. Ona meftunluğum pek genç yaşlarıma kadar çıkar: Bağdatlı Ruhi'den.[85] Galiba dil kabiliyetimin, daha bu yoldaki edebî eserlerden lezzet alabilecek kudrette olmadığı bir yaştaydım. Kıbrıslı Kâmil Efendi adında bir hocam vardı ki bana, İran edebiyatını öğretirdi. Bilhassa, Hâfız'la Mevlânâ'ya pek meftun olan babamın ricası üzerine, ara sıra gelir ve hususi ders verirdi. Bu zat bana, Türkçe şiir olarak, en evvel Bağdatlı Ruhi'nin "Terkib-i bend"ini okuttu; hem de açıklamalar yaparak. O açıklamalar yaparken "Terkib-i bend" sanki canlanırdı. Ruhi'nin derbeder hayatını, oradan oraya sü-

rüklenen sefil ömrünü; etrafındaki hayattan, hayatın zulüm ve gadir manzaralarından nefretini görürdüm. Artık yaşamaktan usanmış, hayatını bir kenara, bilhassa o kadar hasretlisi olduğu Bağdad'ın kenarına atmak için inleyişlerini, şikâyetlerini pek yakından dinledim. Bu benim eski edebiyatımızla ilk defa yüz yüze gelişim olmuştu. Şimdi, vermiş olduğum hükmün doğru olup olmadığından o kadar emin değilim. Hâlâ bugün bile otuz beş senelik bir zamandan sonra beni tesiri altında bulunduran bu eser gerçekten o kadar zengin miydi, yoksa ondaki samimilik ve zenginliği kazandıran, bu eseri bana tefsir eden ağız mıydı?"

Sesi, eski bir lezzet anından bahseder gibi hafifleşmiş olan Halit Ziya Bey, dirseklerini dizine dayadı; biraz öne doğru eğilerek bir hatırasından bahsetti: "Oğlum Vedad'la" dedi "geçenlerde Bağdatlı Ruhi'yi okurken bütün eski hülyalarımın yıkıldığına, adeta bir yığın harabe haline geldiğine şahit oldum. O eski, derin kuvvetlerden hiç birini bulamadım."

Bunları söylerken dudaklarında hüzünlü ve gizli bir tebessümün titreyişleri vardı.

Dedim: — Üstad, acaba dil bakımından da, dilin sanat içindeki teşekkülü bakımından da eski edebiyat zararlı mı olmuştur?

Dedi: "— Eski edebiyat - şüphesiz - edebiyatı kendi öz kaynaklarından; gerçek millî seciyelerine tamamiyle uygun bulunan kendine mahsus karakterinden pek fazla bir müddet alıkoymuş olmasından dolayı çok büyük bir zarara sebebiyet vermiştir. Fakat dilden, saf Türkçe'den bahsetmiyorum;

Osmanlıca denilen ve birkaç dilin karışmasından meydana gelmiş bulunan şeyden bahsediyorum. Bu, dilin her türlü sanatkârâne kabiliyetleri elde edip bunları ifade edecek derecede incelmesine pek çok hizmet etmiş olduğundan dolayı, büyük faydalar meydana getirmiştir. Öyle bir kanaatim var ki, eğer dil o sanatkârların elinde bu kabiliyetleri ve meziyetleri kazanmamış olsaydı, bugünün şu güzel diline; fikrimce bugünün medeniyet dünyası dillerinden hiç birine gıbta etmeyecek ölçüde mükemmellik kazanmış bulunan bugünün şu Türkçe'sine sahip olmayacaktık."

Artık eski edebiyatımız hakkında bu kadar uzun konuşmak elverirdi değil mi? Halit Ziya Bey, tıpkı bir ders verir gibi dikkatli, düşünerek söylüyordu. Ve tıpkı, hikâyelerinden birkaç sahife kaleme alır gibi, uzun ve tertipli bir cümleyi başka uzun ve tertipli bir cümle ile tamamlıyordu. Fakat ne bileyim? Mülâyim sesi ve kolaylıkla, hiç aranmadan söylenen kelimeleri o kadar zevkli bir şey ihtiva ediyor ki insan sıkılmıyor.

Esasen yazarlarımız arasında Fikret kadar canlı, tesirli ve ateşli; Fazıl Ahmet Bey kadar eğlenceli ve Halit Ziya Bey kadar da zarif, muntazam konuşanına daha hiç rastlamadım. Engin söyleyen Rıza Tevfik Bey'le, coşkun konuşan Yahya Kemal Bey'i de unutmamalı. Hepinizin tanıdığı Hamdullah Suphi Bey'den bahsetmek bile fazla...

Ağızlığına yeni bir sigara iliştirmişti; kibritini çaktı.

— Biraz da Tanzimat hareketinden bahsetmez misiniz üstad? dedim.

Dedi: "— Tanzimat bizde yeni yeni ihtiyaçların meydana gelmesine yol açtı. Sanatkârâne şekillerinde kullanılmaları çok zor olan dili yeni medeni ve sosyal ihtiyaçlara göre sadeleştirmek, tabiileştirmek lâzım geldi. Tanzimat bize, Avrupa medeniyetine girmek lüzumunun, artık her türlü şüphe ve tereddüt perdelerini yırtarak parlak bir güneş gibi ortaya çıkıp gerçekleştiğini gösteren bir zamandı. Ve Avrupa medeniyetine girip o medeniyet içinde yaşayabilmek için, Avrupa ihtiyaçlarına da yetebilecek bir dil bulmak gerekiyordu. Bunu görüp anlamak meziyeti. Avrupa'da uzun zaman yaşamış bulunduğu için, Şinasi'ye nasib oldu. Şinasi, bence, o zamanın hatta biraz aşırılığa kaçan bir yenilikçisi oldu. Bugün için fazla ihtiyatlı sayılabilen, fakat o zamana göre pek haklı ve yerinde olduğundan şüphe edemeyeceğimiz itidallı davranışı da Namık Kemal'in dili ve ifadesi gösterdi. Fakat eğer bahsimizi yalnız dil ve dilde kendini gösteren gelişmeler mevzuunda sınırlamayacaksak - ki doğrusu da budur zannederim - dil meselelerinin daha üstünde bazı şahsiyetlere yükselerek edebiyat dönemlerinin sadece edebiyat noktasından en yüce zirvesini göstereceksek, şüphesiz, bu zirveyi Abdülhak Hâmid'in şahsında buluruz.

Eski şairler arasında sanat ve şairlikteki samimiyet hususunda yalnız üç kişiye, yani Ruzuli'ye, Nedim ve Şeyh Galib'e ötekileden ayrı ve yüksek birer mevki verdikten sonra, zannediyorum ki dâhiliğin ilk damgasını Abdülhak Hâmid'in alnında parıldar görürüz. Kemal ile Abdülhak Hâmid ve bu ikisinin arasında dil ve ifadeyi birtakım dolam-

başlardan, yanlış yollara sapmalardan kurtarmaya çalışan, fazla kabarık dalgalarının taşmasına müsade etmeyen; az çok muntazam bir yol ve düzen içinde muhafaza ve idare etmek düşüncesiyle ona adeta muhafızlık vazifesi gören Recaizade'nin[86] şahsiyeti; hükmünü ve tesirini zamanımıza kadar getirmiş ve o zamandan bu zamana kadar meydana gelen her türlü hareketleri, şekilden şekile girişleri, az çok, tesiri ve idaresi altında bulundurmuş üç büyük kuvvettir. Ve bu üç büyük kuvvetin tesiriyledir ki Edebiyat-ı Cedide adı altında tanılan edebî hareket ortaya çıkmıştır. Ben bu hareketi evvelki harekete bağlamak istiyorum."

Kulağımıza boğuk gurultuları gelen trenin bıraktığı dumanlar buğulu camları sarıyordu. Ve insana bütün bu kış manzarası ortasında Alp'lerde bulutlarla örtülü bir köylü kulübesinde yahut çit köşkünde kapanıp kalmış hissini veriyordu.

— Demek ki efendim, Servetifünun edebiyatının kurulması doğrudan doğruya bu adamların tesiri altında meydana geldi?.

"— Zannetmiyorum. Ben edebiyatta tesirlerin falan veya falan şahsiyete göre mahsur ve sınırlı kalbileceği kanaatinde değilim. Ben, edebî hareketlerin, kaynaklarından çıktıktan sonra, kendilerine ait uzun bir yol takip eden, kimbilir nasıl büyük bir denize dökülmek için çeşitli sahralardan ve vadilerden geçen, birbirinden farklı birçok dağlardan sızıp gelmiş türlü dereciklerin, ırmakçıkların sularını yuta yuta gittikçe daha fazla kabararak, gittikçe genişlik ve ihtişam kazanarak bazan bulanık sularla, bazan saf ve berrak dalgalarla, zaman za-

man da kayalardan sekerek çalkantılı, yahut durğunluğa benzer bir sükûn ile yavaş yavaş akmakta olan bir nehre benzetirim."

Sanıyorum ki bu uzun cümle, artık kullanılacak çekimlerin tükenmesinden dolayı burada kesildi. "Aşk-ı Memnû"un sahifelerini tekrar okumuş gibi oluyordum. Hafifçe gülümsedim, o da gülümsedi:

"— Nigâr Hanımefendi'yi itiraza sevkeden cümlelerimden biri, değil mi?" dedi.

Eski ziyaretlerimden birinde, Halit Ziya Bey, âlet sahibi bir yazar olmadığından bahsetmişti. Dirseğini dayayabilecek yer bulur bulmaz hemen yazabilirmiş. Öyle yazıhane, kütüphane karşısı, muntazam kâğıt, ilham, sabah, akşam falan aramazmış ve yazdığını da bir daha gözden geçirmezmiş. Biraz yukardaki karşılaştırmasını dinlerken işte bu hatırıma gelmişti de gülümsemiştim. Uzun, yığın yığın, bazıları biraz düğümlü dolambaçlı olan yazıları, demek hep bu kolaylıkla söyleyiş ve yazıştan ileri geliyor.

"— Evet, dedi; işte böyle akmakta olan bir nehre benzetirim. Onda her şeyden, her çeşitten tesirler vardır. Ve onun sularında o kadar ayrı ayrı yarlardan, zirvelerden sızıp gelmiş derelerin, ırmakçıkların suları vardır ki bunu tahlil etmek mümkün değildir. Bununla beraber bütün bu, artık tahlili kolay kolay mümkün olmayacak karışmanın içinde, asıl ve esas bakımından ötekilere hâkim bulunan birtakım unsurları inkâr etmek de mümkün değildir. Ben diyeceğim ki; Edebiyat-ı Cedide, bu üç kişinin ayrı ayrı tesirleri altında olmaktan fazla bu "Edebî Teslîs"[87] in üçünün birden varlığından or-

taya çıkan hareketin tesiri altında idi. Ve ihtimal bu etkinin altında, hatta Muallim Naci[88] etrafında toplanarak ötekilerden ayrılan ve aynen Fransa'da romantik hareketin meydana çıktığı günlerde klâsik edebiyatın geleneklerine yapışıp kalmaya uğraşan zümreye benzer bir topluluğun bile belki bir etkisi vardır. Beni bu şüpheye düşüren şey; Edebiyat-ı Cedîde'nin, Servetifünun mecmuasında kendine mahsus karakterini belirli bir şekilde ortaya atmadan önce, bu hareketi vücuda getiren kimselerin, ayrı ayrı, az çok Muallim Naci'nin etrafındaki toplulukla temas etmiş olmalarıdır... Mesela Fikret ve Cenâb. Fakat, bu, kısa süren bir mestlik gibi, gelip geçmiştir. Bunlar Kemal, Hâmid ve Ekrem'in kendilerine verdikleri dili alarak, onların pek de enine boyuna meşgul olmadıkları ve ancak belli bir zamanına kadar meşgul oldukları Avrupa edebiyatını daha yakından takibe başladılar. Edebiyat-ı Cedide mensuplarının Avrupa edebiyatı ile meşgul olmaları iki büyük netice doğurdu ki bunların her ikisi de umumiyetle edebiyat için pek hayırlı olmuştur. Bir kere gerek nazım dili, gerek nesir dili daha rahat, daha kıvrak bir hal aldı; edebiyatta daha kolay ve daha rahat kullanılır bir şekil kazandı."

— Fakat o dil ve ifade için biraz zararlı...

"— Edebiyat-ı Cedide'nin, kendine mahsus kusurlu ve sakat bir devresi olmadı değil. Fakat bu biraz yapmacıklı, gösterişli devrenin içinde, o marazlı hali affettirecek birçok şifa verici canlılık izleri de vardı. Kemal'in dilinden sonra, bugünün nesrine üzerinden pek kolaylıkla geçilebilir bir köprü kurmuş olmak şerefi, şüphesiz, Edebiyat-ı Cedide'-

nindir. Dil ve ifadeye ait olan bu hizmet üzerinde ısrarla durmak istemiyorum; çünkü bunu inkâr edene daha bugüne kadar tesadüf etmedim. Hele Fikret'in elinde Hâmid'den sonraki nazmın, nasıl seviyesine ulaşılmayacak bir gelişme derecesi kazanmış olduğuna işaret etmek bile fazladır. Fakat Edebiyat-ı Cedide'nin, bu hizmetinden çok daha üstün çok daha değerli bir hizmeti varsa o da, batı edebiyatından sanatın usullerini, hadiseleri görüp kavrayıp bunları değerlendirmek, yazıya geçirebilmek vasıta ve imkânlarını alıp başarı ile bizde de tatbik edebilmiş olmasıdır. Ve bu hususta en belirli meziyeti şudur: Tanzimat edebiyatı, meselâ Fransız edebiyatiyle münasebetinde Chateaubriand'la Volney'den;[89] nazımda da Corneille ve Racine'leri ihmal ederek ancak Victor Hugo'nun sanatının başlangıcından Lamartine'e ve Musset'ye kadar inmişken, Edebiyat-ı Cedide aradaki uzun mesafeyi, ancak genç bacaklarda bulunabilecek bir kuvvet ve cesaretle, yalnız bir hamlede aşıvermiş ve bütün son çağ edebiyatını kucaklıyarak, kendisiyle aynı yaşta ve aynı çağda bulunan batı edebiyatı şahsiyetleriyle birlikte yaşamaya başlamıştı. Bu noktaya gelince, hemen, ortaya atılabilecek itirazları sezer gibi oluyorum: "Bu zamana gelinceye kadar batıdan ziyade İran'ın tesirlerine tâbi olmuş bulunan edebiyatımızı, birdenbire bükerek Avrupa'ya yöneltmekle Edebiyat-ı Cedide, nasıl oluyor da millî edebiyata hizmet etmiş oluyor?" denilecektir. Bu, Edebiyat-ı Cedide'ye karşı her zaman ileri sürülen bir itirazdır ki, daha siz böyle bir sual sormadan ben kendiliğimden bunu sezinliyorum. Bunun hemen cevabını vermiş olmak için kendi görüş ve

kanaatlerimi söyliyeyim: Edebiyat-ı Cedide; batının sanat yol ve imkânlarını, metodunu, hadiselere bakış, onları kavrayış ve değerlendirişini almış olmakla beraber; kendi milliyetinden tamamiyle başını çevirmiş değildi. Nazmında dile getirdiği bütün şeyler, nesrinde tasvir ettiği bütün şeyler, yine de, milliyetinin derinliklerinden kaynayıp taşan şeyler ve hislerdi. Edebiyat-ı Cedide'ye, doğrudan doğruya garbın tesiri altında kalmış; milliyetinden uzak düşerek Türk diliyle garbin kalbini, garbin fikrini taşımış iftirasını reva görenler, o zamanın idaresine karşı Edebiyat-ı Cedide'yi gözden düşürmeye çalışan ve onu üzernde durulması gerekli bir tehlike gibi göstermeyi menfaatlarına uygun gören belli bir zümrenin siyasetinden ibaretti. Bu iftira, o zamandan bu zamana kadar, aksinin daha doğru olabileceği düşünülmeksizin, devam edegelmiş ve nasıl ne derecede revaç bulmuşsa yine o şekilde yerleşmiş bir inançtan ibarettir ki benim kanaatimce tamamiyle yanlış ve değersizdir."

— Fakat üstad; diyorlar ki: konular, emeller, gayeler Servetifünun'da tamamiyle bize yabancıydı...

"— Bu fikri zihinlerde uyandıracak sebepler yok değil şüphesiz... Avrupa edebiyatının türlü çeşit âletlerini ve edevatlarını alırken bunları tutan parmaklarımızın o boyalarla boyanmaması mümkün değildi. Belki Edebiyat-ı Cedide'nin şiirler o zamana kadar yalnız batı edebiyatında açılmış olan ufuklardan ilhamlar aldığı için; belki Edebiyat-ı Cedide'nin nesrinde mevzu olarak en çok yer bulan hikâyelerindeki kişiler doğudan ziyade batı örneklerini andıran kimseler olduğu için bu böyleydi. Fakat

buna rağmen, bütün bu şekillerin ve dış görünüşlerin altında yine bir Türk duygusu yok muydu? Eğer olmasaydı Fikret'le Cenab'ın şiirleri bütün o zaman neslinin, ne diyorum, hatta zamanımızın gençlerinin ağızlarında devamlı okunup durur muydu?.. Hikâyelere gelince: Bunlar arasında belki yukarıda işaret edilen iddiayı haklı gösterecek örnekler vardır; bunu inkâr etmem. Fakat bunlar, biraz batı edâsına mâlik olmakla beraber, o güne kadar bizim çevremizde benzerlerine tesadüf edilmeyen şeyler miydi? Yahut - batı ya da doğuya benzerlikleri bir yana - bunlar birer insanlık örneği değil midir? Bir edebiyatın mutlaka falan veya filan bayrağa sarılmış olması mı lâzımdır? Bunların dışında bir de insanlık edebiyatı yok mudur ki, herhangi bir milletin diline çevrilirse çevrilsin, ayrıntıya özgü bazı özelliklerini bir yana bırakırsak, sanki o milletin dilinde yazılmış gibi insanlık edebiyatının bütününün malı olmasın?..

Artık bu noktada daha fazla ısrara lüzum görmüyorum; başka bir hususa geçeceğim..."

Saat on altıyı çalıyordu. Halit Ziya Bey saatlere çok mu meraklı acaba? İşte bir tanesi, yusyuvarlak gövdesini dört ince sütunun ortasına asmış, bu masanın üstünde tıkırdıyor. Bir başkasının, tâ arka duvardan çarpıntıları işitiliyor. Dışarıdan çıngırak sesleri geliyor... Kar o kadar şiddetli yağıyor ki, artık pencereden karşı mescidin ince minaresini bile göremiyorum...

"Mâî ve Siyah"ın yazarı, ağır ağır dolaşıyor ve diyor ki:

"— Yine o kalem sahiplerinin yine o zaman meydana getirdikleri eserler içinde mesela "Rauf'un Eyüb Yolunda" sı, "Küçük Remzi" si, Cahid'in "Köy Düğünü", "Görüsü" sü; Edebiyat-ı Cedide topluluğuna dahil olmamakla beraber yine o zamanın ve hatta her zamanın pek dikkate ve ehemmiyete lâyık bir şahsiyeti olan Hüseyin Rahmi'nin büyük hikâyeleri, hatta biraz daha gerilere doğru gideceğim: Edebiyat-ı Cedide'nin nesrinde en büyük tesiri yapmış bulunan - eğer kendimden bahse salâhiyetli isem- daha yazı yazmaya cesaret edemediğim bir yaşda, İzmir'de sonsuz bir merakla kitapçıdan alıp sokakta parmağımla yapraklarını yırtarak okuduğum, okuduğum zaman da zevk ve saadetten çıldırdığım, Sezai Bey'in "Küçük Şeyler"i; bilmem niçin, memleketin sanat ve kültür hayatından ve bilhassa son millî edebiyat hareketinden bahsedilirken ismini anmadan geçmekte adeta üzerinde sözbirliği edilen Ahmet Mithat Efendi'nin[90] "Hasan Mellâh" ı, "Hüseyin Fellâh" ı, "Felâtun Bey'le Râkım Efendi" si o zamanlarda bile millî duygu ve düşüncelere hiç kimsenin alâkasız kalmadığına ... delil teşkil etmez mi? Zannederim, biraz da insaflı olmak için, Edebiyat-ı Cedide mensuplarının hangi şartlar içinde çalıştıklarını da düşünmek icabeder. Ve yine bunlar, Servetifünun'da toplanmadan evvel birbirlerini hiç tanımamış, birbirleriyle hiç buluşmamış adamlardı. Aralarında ne yetiştikleri çevre bakımından ortaklık, ne de mektep arkadaşlığı vardı. Cenab, mektebini bitirip Avrupa'da dolaşırken Fikret, İstanbul'da Aksaray'ın üstünde, tenha bir mahallede büyük bir evde sanat hayatını yeni yeni yaşamaya başlamıştı. Bir baş-

kası, doğduğu vilâyetin bir köşesinde, daha sonraları tesadüfün kendisine arkadaş ve meslekdaş yapacağı yerlerin ve kimselerin varlığından habersiz, ilk yazı denemelerini karalamakla meşguldü. Ve hepsinin bu sahada ilk adımlarını atmakta oldukları ayrı ayrı birtakım yolları vardı. Garip bir tesadüf: belki de zamanın, bu çeşit yolcuların önüne yığdığı tehlikelerden mümkün olduğu kadar kaçınmak hissi, bir aralık bunları birbirlerine sokulmak ihtiyaciyle, birbirlerine yaklaştırdı. Galiba, ölmek lâzımsa, beraber ölmek için. Ve bu ölmek tehlikesi - tabii bunu mecaz manasiyle alıyorum - pek mevcuttu. Bunları birbirlerine yakınlaştıran sebeplerin başında Ahmet İhsan'ın[91] cesareti, ve hiç şüphe yok, Ekrem Bey'in o temiz ve saf vicdanı vardı. Ekrem Bey, o zaman bu gençliğe sahip çıkıp yol göstermenin, onların ellerinden tutmanın ne kadar muhataralı olacağını hiç düşünmeyerek, daha doğrusu bunu pek âlâ düşündüğü ve gördüğü halde buna hiç ehemmiyet vermeyerek; bilhassa kendisinden sonra gelen nesli horlamak şöyle dursun, aksine, onu yetiştirmenin yerine getirilecek son bir vazife olduğuna inanarak bunları Servetifünun çatısı altında toplamıştı. Bu emniyetli ilerleyiş ve dayanışıma bayrağının altında o zamanki genç edebiyatçıların hemen hemen bütün seçkin kimseleri toplandı. Bu, o zaman için, şüphesiz çok endişe uyandırıcı bir haldi. Edebiyat-ı Cedide mensuplarından hiç birisinin herhangi bir dayanağı yoktu. Ve bütün bunların üstünde, her şeyden kuşkulanmakta olan hükûmetin şüphe dolu gözleri açılmış, adeta burgulayarak beyinleri delerdi. Hükûmet kendilerinden bu kadar şüpheli iken bu şüp-

heyi, edebî bir rekabet hissinin tesirleriyle, Edebiyat-ı Cedide aleyhinde kullanmak isteyenleri de hesaba katmak lâzımdır.

İleride Edebiyat-ı Cedide tarihi yazmak isteyen biri çıkacak olursa, pek arzu ederdim ki, o zamanın gazetelerini ve mecmualarını ve bunlar arasında bilhassa "Malûmat"[92] mecmuasının kapları karıştırılsın. Edebiyat-ı Cedide'yi her şeyden evvel bir "Dekadanizm"[93] şeklinde göstermeye yeltenenler oldu. Hatta, bir kere bu kelime bulunduktan sonra, evet bir kere Edebiyat-ı Cedide mensuplarına "dekadan" denildikten sonra ufak bir sıçrayışla, dekadanlara anarşist dediler; nihilist dediler. Edebiyat-ı Cedide mensuplarının, çalışırlarken, gözlerinin önüne açılabilen tek ufuk Fizan çölleriydi. Başka bir mükâfat bekliyemezlerdi. Bütün bu muhataralara rağmen Edebiyat-ı Cedide mensupları, sanki pek yüksek bir kudret tarafından, yapmaları kendilerine buyrulmuş bir vazifenin mukaddes olduğuna iman edercesine çalıştılar. Tâ ki nihayet hükûmet aradığı fırsatı buldu. Servetifünun'u, bu fırsatı kendilerine veren Cahit'le birlikte[94], adliyeye yolladı. Eğer o zaman Adliye nezaretinde Abdurrahman Paşa[95] gibi asil bir ruhla, tertemiz bir vicdanla dolu bir kimse olmasaydı, bilemem Edebiyat-ı Cedide nasıl feci bir netice ile sona ermiş olacaktı. Ama bununla beraber, bu kadar zorluklar içinde ve o kadar az bir zamanda, Servetifünun Türk edebiyatı üzerinde silinemeyecek bir tesir bırakmıştır."

Kış akşamlarının birdenbire çöken bezgin karanlıkları, camın arkasında birikiyordu.

— Bu tesiri nasıl özetleyebilirsiniz?

Bir sigara yaktı:

"— Bu tesiri tamamiyle izah edebilmek için sanatı asıl edebiyattan ayırmak lâzımdır kanaatindeyim. Sanat hususunda nazımda, hiç şüphesiz, Fikret'le Cenab'ı buluruz. Öteki şahsiyetler, bütün bu iki üstadın etrafında toplanır zannediyorum." dedi.

— Hangisinin etrafında daha ziyade?

"— Fikret, daha sonra ortaya koyduğu o adeta akıllara durgunluk veren sanatına erişmeden evvel, mesela "Mektep"[96] mecmuasının ikinci gelişme ve değişme devresinde Cenab'ın manzum eserleri büyük bir ihtilâl, hayırlı bir ihtilâl meydana getirmişti. Fakat öyle zannediyorum ki daha sonraları Servetifünun'da Fikret, sanatın o büyük ve geniş yolunda, kaybedilen mesafeyi hem de fazlasiyle kazandı. Ve bir zaman geldi ki bu iki üstattan hangisinin ötekine hükmedeceğinde hepimiz tereddütlü idik. Hatta bizler, onların etrafında bulunanlar, bazan şüphelerimizi bizzat onları yoklayarak, onları uzun uzadıya sorgulara çekerek gidermek isterdik. Fakat o vakit, galiba etrafımızı sarmış bulunan düşmanlıklardan korunmak, soluk almak için, kendi aramızda öylesine kendi nefsimizi ortadan çekmek çabasına koyulurduk ki; ne zaman Cenab'a bu hususu sorsak o, Fikret'in talebesi imiş gibi bir tavır takınır; ne zaman Fikret'in düşüncesini öğrenmek istesek, en büyük üstadın Cenab olduğunda ısrar ederdi. Ve her ikisi de bu kanaatlerinde o kadar samimi idiler ki, biz bir türlü bu merakımızı gideremez, daha büyük şüpheler içinde kalırdık. Bilmem o zamandan kalma bir kararsızlığın neticesi

midir; bugün bile bu sualinize kısa bir cevapla karşılık verebilecek vaziyette değilim. Fakat benden mutlaka bir cevap beklerseniz diyeceğim ki Cenab'ın nazmı daha şuh, daha şakrak; söyleniş ve işlenişinin daha cazibeli olmasından meydana gelmiş bir hususiyete mâlik bulunurken; Fikret'te nazım daha ağırbaşlı ve daha ölçülü biçili, daha asil, belki daha derin, yahut daha yüksek olmuştur... Küçük parçalarında Fikret, neticeleri ihmal ediyor gibidir. Hatta bundan kendisi de bahsederdi. Fakat büyük parçalarında, meselâ "Süha ve Pervin" de, sonra, ikinci veya son sanatkârlık devresinde yazılmış olan mesela meşhur "Sis" manzumesinde nazım artık onun elinde uzun uzun açılan ve daima türlü renkleri ve çiçekleriyle gözleri okşayan bir ipek kumaş topu gibidir. Onun sekiz on, hatta bazan on on baş mısrâı birden kucaklayan, bir ucundan tutulduğu zaman hiç kopuksuz ilişiksiz, halkaları muntazam bir şekilde birbirine geçmiş bir zincir gibi kıvrılıp uzanan - ne demeli onlara - "période"ları[97] vardır. Ve zannediyorum ki bazan aşırılığa kaçtığı için nesre dökülmüş nazım" diye kınanmalara sebep olan muvaffakiyetleri var ki; eğer bunlarda insanın bütün musiki duygularını tatmin eden, hatta insanı kendinden geçiren bir âhenk olmasa, manzum olduklarına bile ihtimal verilemez. Bu itibarla, nazma tam manasiyle hâkim olup onu kendine mal etmiş bulunması itibariyle, aruz vezninden elde edilebilecek neticelerin en güzel ve en yükseğini elde edebilmiş olmak hususunda Fikret rakipsiz kalmıştır. Nitekim Cenab da; nazmının şenliği, şuhluğu, âhenk ve coşkunluğunda ve eserlerini meydana getirirken başvurduğu türlü

estetik vasıtaların zenginliği hususunda eşsizdir. Cenab'ın buna ilâve edilecek bir meziyeti de aynı şekilde, kimsenin kendisiyle rekabet edemeyeceği güç ve kudreti nesirde de göstermiş olmasıdır.

Lâkin bugünün nesrine hâkim olan nesir, şüphesiz, tekâmülünün en verimlı devresini "Sergüzeşt" ten ziyade "Küçük Şeyler" de göstermiş olan nesirdir. Ve bu nesrin devamı, kırık dökük olmasına rağmen Rauf'un; sonra onun daha muntazam, daha kuvvetli, daha temiz bir şekli demek olan Cahid'in nesridir. Ve - hiç aksi iddia edilemez - zannediyorum ki Edebiyat-ı Cedide susup da tâ matbuat hürriyetinin doğduğu zamana kadar devam eden o boşluk devresinden[98] sonra birden bire taşan ve bugün her yerde, yalnız gazetelerde ve mecmualarda değil, hatta bütün toplantılarda, hatiplerin konuşmalarında, hatta günümüzün aydın kitlelerinin kendi aralarındaki normal sohbetlerinde de kullanılan nesir hep, işte o günden güne tekâmül eden nesirdir. Şüphesiz bu meziyeti sadece Servetifünun'a maletmek iddiasında değilim; ben bir atlayış işaret ediyorum. Hatta, insaflı olmak için, size bir hatıra anlatayım: Fecriâtî'nin teşekkül ettiği seneydi. Birgün Recaizade Ekrem Bey'e tesadüf ettim "Fecriâtî'yi[99] takibediyor musunuz?" dedi. "Evet" dedim. "Dilleri çok güzel "dedi" ve elbette sizinkinden daha güzel ve daha muntazam." Bu sözlerinin yanlış olduğunu ileri sürmedim ve bugün hâlâ o kanaatteyim ki, Ekrem Bey'in tamamiyle hakkı vardır. Üstadın o gün söylediği şeye bugün benim tarafımdan ilâve edilecek bir şey varsa o da bugünün dilinin, hatta yine o zümreye mensup şairlerin ve edip-

lerin dilinin, Fecriâtî dilinden daha güzel olduğudur. Bu, öyle bir gelişme ve ilerleme hareketidir ki önüne geçmek mümkün değildir. Ara sıra meydana çıkması tabiî ve zorunlu olan ve mümkün olduğu kadar çabuk düzeltilmesini temenni etmemiz gereken bazı yana yöreye sapmaları bir tarafa bırakırsak, daima ileriye giden ve ileriye gitmesi de çok lüzumlu bulunan böyle bir gelişmenin attığı adımları inkâr etmek bence hatadır.

Edebiyat-ı Cedide'nin dil hususundaki hizmetlerini böylece belirtmiş oldum. Şimdi dil bahsini bir tarafa bırakıp bu edebiyatın öteki sahalarda yaptığı tesirleri hulasa etmek gerekirse, bu pek zengin bahsi pek kısa bir cümlede toplamak isterim; o kısa cümle şöyle formüle edilebilir: Edebiyat-ı Cedide garbın sanatını, sanat anlayışlarını alarak ve görüş zaviyesini daha geniş ufukları kavrayabilecek şekilde genişleterek sanat sahasındaki yerini almış; tabiatı, insan hayatını daha tabiî, daha insanî, daha modern bir his ve anlayışla tasvir etmiştir."

— Şu halde Servetifünun edebiyatından sonra Türkçülük neler yaptı, neler meydana getirdi? Vezin, tamlama, konu meseleleri hakkındaki düşünceleriniz nedir efendim?

"— Bence bunlar birbirinden ayrı ayrı şeylerdir. Eğer Türkçülüğü siyasi ve ictimaî bağ ve alakalarından tamamiyle ayırıp öyle düşünecek olursanız, şu sualinize göre, Türkçülük tâbirini yalnız şu üç bahiste toplamak mümkün olabilir: Dil, vezin ve bunlardan tamamen ayrı olarak, niteliği bakımından, edebiyat meseleleri. En sonuncusuna en evvel cevap vereyim: Eski edebiyatımız hakkındaki dü-

şüncelerimi dinlerken, dikkat etmişsinizdir ki, edebiyatımızın tekâmül tarihinde en büyük kusur ve noksanın, onun millî kaynaklarından uzak düşmüş bulunmasında olduğuna dikkati çekmiştim. Eğer işin içine beni de katıyorsanız, Edebiyat-ı Cedide mensupları arasında hiç bir kimseye tesadüf edemezsiniz ki bunlar bizim millî seciyemizin dışında kalmış olsunlar. Herhangi bir milletin edebiyatında en büyük meziyet, onun, millî seciyelerin temsilcisi olmasıdır. Dış görünüşleri ne olursa olsun, mesela derisi şöyle biraz kazındığı zaman, buradan sızacak kan damlasının, o kanın sahibi bulunan ırktan akmış olduğunu belli etmesi lüzumunda, bizler tamamiyle aynı görüşte idik. Bugün daha belirli, daha açık bir şekilde ortaya çıkmış olan hareket, yukarıda da muhtelif yerlerde size söylediğim gibi, muhtelif zamanlarda muhtelif belirtileri görülmüş olan bir hareketin; daha toplu ve etrafı sürükleyecek derecede daha gürültülü olmasından ibarettir. Ben, kendi hesabıma, bunun en büyük taraftarlarındandım. Eğer mensup olduğum nesil bu hizmeti, bu vazifeyi, bu şekliyle ve bu ehemmiyetiyle kendi zamanlarında yapamamışlarsa, bunu, onların başka türlü bir düşünce ve niyet içinde bulunduklarına değil, çok değişik bir sürü sebebin tesirlerine bağlamak uygun olur. Hatta ben diyeceğim ki bu millî hareket, çoktan başlamış, zincirleme devam eden çalışmaların bir kısmıdır. Edebiyat-ı Cedide; hatta arada bilmem neler vardı? Nâyîler[100] mi vardı, Nev-Yunânîler[101] mi vardı? Bunları bile bir tarafa itmemek üzere, bugünkü millî hareketi aynı büyük hareketin bir devamı gibi anlıyor, öyle kabul ediyo-

rum. Celâl Sahir Bey,[102] Edebiyat-ı Cedide'nin seçkin ve başta gelen gençlerinden biri iken - hiç zannetmem ki temel inanışlarını feda etmeye lüzum görsün - sonraları Fecriâtî'nin, bugün de edebî Türkçülük hareketinin yine en seçkin ve ehemmiyetli mensuplarından biri olmuştur. Ben onun, böyle olmak için, bir değişme geçirdiğine inananlardan değilim. Bu mevzuda, yani nitelik itibariyle ne zaman, hareketin başta gelen öncülerinden biri olan Gökalp Ziya[103] Bey'le karşılıklı fikir alış verişinde bulunsam, muhterem ictimâiyât müderrisinin akla yatkın nazariyelerinde ve mantıklı muhakemelerinde benim görüş ve inanışlarıma aykırı düşebilecek bir nazariyeye tesadüf etmedim. Ama bakınız, dil ve vezin hususundaki görüşlerimizde böyle bir âhenk, böyle bir anlaşma mümkün olamıyor. Dil, kendi kendisine birtakım gelişme, ilerleme evrelerinden geçtiği gibi ayrıca bizlerde de birtakım değişmeler ve gelişmeler meydana geliyor. Eğer kendimden de söz etmeme izin verilirse diyeceğim ki: Bugün gözlerimi şöyle bir geriye doğru çevirip otuz şu kadar yıl içinde yazdığım şeylere bakarken, bunları hep ayrı ayrı zamanlara mensup ayrı ayrı adamların yazıları gibi görüyorum. Ve elbette bugün yazı yazarken "Mâî ve Siyah"ın, "Aşk-ı Memnû"nun yazarı ben değilim...

Siz bana kimin kimden örnek alarak, kimin hangi sanatkârın etkisi altında kalarak eser verdiğini soruyorsunuz. Bunu şahıs adları sayarak tayin etmek pek öyle kolay değildir. Fakat ben, kendi hesabıma, şöyle umumi olarak diyeceğim ki: Ben, her okuduğumdan birtakım tesirler almaktayım. Ve eminim ki gençler

arasında her güzel bulduğum sahife bende yeni bir tesir bırakıyor. Size doğrudan doğruya edebiyat sahası dışında örnek gösteremek istemem. Sahayı sınırlandırarak, kendilerini pek belirli bir şekilde göstermiş genç yazarlardan bahsetmek lazım gelirse, mesela nesir yazanlar arasında müstesna bir hususiyete sahip bulunduğuna inandığım - daha dün bir çocuk olan - Falih Rıfkı var. Kendilerini pek az ve uzaktan tanıdığım Yakup Kadri ile Ömer Seyfettin var. Daha başka isimler saymaya lüzum görmıyorum. Fakat ne zaman bunlardan birinin güzel bir sahifesini okusam, parmaklarımda derhal aynı güzelliğe ulaşmak isteyen bir gıcıklanma ürpertilerinin koştuğunu hissediyorum. Zannederim ki anlaşmazlığa sebep olan esas meseleleri bir tarafa bırakıp da ikinci dedecedeki meselelerle lüzumundan fazla uğraşan işi inada bindiriliş aşırılardır ki: "Arapça, Acemce kelimeleri çıkaralım; terkipleri kullanmayalım; dilimize ne kadar bilinmedik, alışılmadık, sevilmedik Türkçe kelimeler varsa onları yığalım..." derler. Ve yine gayretkeşlikte çok ileriye varmış o kimselerdir ki, anlaşmazlıkların bütün sebeplerini hazırlayıp ortaya koymaktadırlar. Dünyada her görüşün, her zümrenin daima çok fazla sola kaçan bir ucu vardır. İşte böyleleridir ki, hedef olarak gösterilen gayeye faydalı olmaktan çok zararlı olurlar. Eğer mesele sadece terkiplerden bahsetmekse, terkiplerin eskisi kadar bol bol kullanılmasına ben de taraftar olmaktan uzağım. Lâkin, mutlaka terkip kullanmamak gibi bir bağla bağlanmaya da - şimdi şu andaki konuşmalarımızın çerçevesine sığdırılamayacak kadar çok sebep ve düşüncelerden dolayı - ta-

raftar değilim. Size kendi geçirdiğim bir şekil değiştirmesinin hikâyesini anlatayım: Edebiyat-ı Cedide'nin bir çeşit illetli bir devresinden bahsetmiştim. O sıralarda ben de acaip terkipler yapardım; meselâ üçüzlü terkiplerim vardı. O eserlerimden birinin yeniden basılmasında, dizilmiş müsveddeleri düzeltirken kendiliğimden, üçüzlü terkipleri ikiliklerle değiştirdim. Bu hikâyeden şunu anlatmak istiyorum ki, sadeliğe doğru kendi tabiatı içinde yürüyen bir dilin adımlarını zorla hızlı hızlı attırmaya çalışmak fazla, belki de tehlikeli bir teşebbüstür."

Üstadın, edebiyattaki büyük mevkiinden emin bir sanatkâr ağırbaşlılığı içinde ,senelerce bütün bir memleket nèslinin merak, tecessüs ve hasret dolu gözlerini ve kalblerini, yarattığı sahifeler üzerinde lezzetle birleştirmiş büyük bir edebiyat öncüsü ve bir nesir babası cömertliğiyle söylediği tatlı şeylerden ayrılmak - niçin itiraf etmeyeyim - biraz zordu. Fakat ben buraya geleliden beri çaldığını işitmediğim şu koca saat, incecik saplı tokmağını yuvarlak çana altı defa indiriyordu. Son trenin hareketine ancak otuz kırk dakika kalmıştı.

Bu son konuşmalarını hemen hemen ayakta dinledim gibi bir şey:

"— Vezin meselesine de cevap vererek tamamlıyayım: Aruzun, batı dillerinde bulunan pek değişik çeşitlerdeki vezinlerin sanatkâra bağışladığı rahatlığa ve kullanış kolaylığına sahip olmadığına ben de inanıyorum. Fakat onun hiç bir dilde, vezinler arasında başka hiç bir vezinde rastlanılamayan bir musiki zenginliğine sahip bulunduğuna da inanıyorum. Hece vezni belki çok daha kolaydır, ra-

hattır; fakat bugüne kadar ortaya konulan örneklerinden hiç birinin, musiki bakımından, beni tatmin etmiş olanını görmedim. Zaten aruzun noksanlarına kaail - affedersiniz galiba seci[104] yapacağım - ve hece veznine mâil[105] olan dostlarım arasında pek çoğuna tesadüf ettim ki, onlar da bu veznin henüz sanatın ve sanatkârın ihtiyaçlarına cevap verecek bir şekil kazanmadığını itiraf etmektedirler. Öyle farz ediyorum ki, bu arada Yahya Kemal Bey'i bir delil, bir şahit olmak üzere gösterebileceğim. Bu seçkin sanatkâr, artık aruzdan tatmin olmayan ve henüz hece veznini de memnunluk verici bir tekâmüle ulaşmamış bulan bir şairdir ki, her ikisinde de maatteessüf susmayı uygun görüyor."

Muhterem sanatkârın huzurundan, geçmişe ait güzel bir âbideyi seyretmekten dönen bir adamın hissiyle ayrıldım.

Yerler bembeyaz olmuş; etrafımda karlar, geceleyin soğuktan ve karanlıktan ürkmüş böcekler telaşiyle kaynaşıyorlar; omuzlarıma, kollarıma, boynuma sokuluyorlar ve bende eriyorlardı. Etrafın acı siyahlığını yer yer yırtan fener ışıkları - istasyonun[106], kulenin bu gece manzaraları - insana ürküntü ve inzivâ hisleri veren bir mübalağa ile karanlıklarda saydam buğularını tüttürüyorlardı.

CENAB ŞEHABETTİN

Ilık bile olmayan bir güneş ışığı, tek pencereden küçücük odanın ortasına saydam sarartısını uçuk bir halı eskisi gibi yaydıkça, duvarları arkalarında kaybetmiş koyu ciltli kitapların renkleri morumsu bir loşluk, soğuk bir gölge içinde bütün bütün koyu gözüküyordu... Ben bu kâğıt kokulu küçük odada Cenab Şehabettin Bey'i beklerken kendisine soracağım suali zihnimde hazırlıyordum.

Siyah pürtüklü kadife ceketinin yakası kalkık; tombul ellerini ovuştura ovuştura yazıhanesinin başına geçtiği zaman dedim ki:

— Siz Servetifünun'a bir seyahat edebiyatı ve nesrimize yeni bir tasvir tarzı getiren bir yazarsınız. Yeni nesirde Namık Kemal'le başlayan tasvir, sizin elinizde büyük bir gelişme ve güzelleşme gösterdi. "Âkif Bey" deki kırk elli satırlık mübalağalı fırtına tasviri nerede, "Varaka-i Seyahat" ta okuduğum yalnız şu: "Etrafımda nihayetsiz bir acı su yığını görüyordum..."

Cümlesi nerede? Arada bir asırlık fark var: Chateaubriand'dan, Bernardin De Saint Piérre'den[107], Piérre Loti'ye, René Bazin'e[108] kadar olan mühim bir fark!..

Edebiyatta bu tarzı tercih etmenizde seyahatlarınızın elbette büyük rolü olmuştur. Duygu ve düşüncelerinizi nasıl topladığınızı, sonra bunları nasıl genişleterek yazdığınızı, lütfen, bize anlatır mısınız?..

Vereceği cevapta siz okuyanlar ve ben; trenlerden gemilere, keleklerden develere, sulardan kum-

lara, baobablardan hurmalara giden, hanlardan otellere geçen ve durmaksızın görüp zihnine nakşettiklerini toplayan neşeli bir seyyah görecek; sonra da bu topladığı malzemelerle sanatkârın atelyedeki işçiliğine temas edecektik. Çünkün onun üslûbunda kılı kırk yaran bir işçilik fazlasıyla gözükür. Tabiat böyle "Kül rengi bulutlar, süngerler gibi göklerde sıkıldıkça, aşağıda memleket göl rengi bir ölüm hissi içinde sıkılır..." diye terkipli, cinaslı, oyuncaklı hissedilebilir mi? Ben inanmıyorum. Olsa olsa bunlar masa başında düşünülür!.

Onun için Cenab Şehabettin Bey'in nasıl çalıştığını, eserlerini nasıl yazdığını merak ediyordum. Fakat sualim, bıyık ve el altından salıverilen kısa kahkahalarla fasılalandırılarak, anlattığı birkaç tuhaf edebiyat dedikodusuna karışıp gitti. Demek üstad, sanatının bu başkasından gizli köşelerini bize emanet etmekten çekiniyordu. Ben de fazla ısrar etmedim; başka bir suale atladım.

Eski edebiyatımız hakkındaki duygu ve düşüncelerini öğrenmek istedim. Bunda üstadı söylemeye hazır buldum. Dedi ki:

"— Bizim edebiyatımız, maatteessüf, muntazam bir şekilde tekâmül etmedi; çünkü işe taklitçilikle başlamıştı ve öyle de devam ediyor. Bilirsiniz ki edebiyatın kendi tabiî gelişmesinde üç büyük merhale vardır: Şarkı, türkü gibi söylenen, çağrılan devir; epope - destan devri ve nihayet bizzat hayatı yaşayan ve bunu dile getiren devir...

Şarkı, türkü devrinin mahsulleri, umumiyetle, yazılı olmayan, ancak terennüm edilen şeylerdir ki zamanla kaybolurlar: Bizim kayabaşılar, köy tür-

küleri, maniler... Bunları bu sınıfa dahil edebiliriz. Asıl yazılı edebiyat; milletlerin gençlik çağlarında kahramanlık, vatanseverlik duygularından meydana gelen ve dilden dile, ağızdan ağıza söylenerek gelişen dâstânî eserlerle başlar. Nihayet tabiatın, hayatın çeşitli levhalarını ve sahnelerini; insanoğlunun başından geçen bazan güldürücü, bazan ağlatıcı olayları tasvir ve hikâye etmekle devam eder. Biz, İran edebiyatını taklit ederek başladık. Fakat İran edebiyatı, daha önceleri, Rûdegî[109] ve Unsûrî[110] gibi, birkaç birinci devir şairinden sonra bir Firdevsî[111] görmüştü. Bunun ilerlemesi devam etseydi. Şüphe yok ki, büyük bir "hayat edebiyatı" devri de yaşayacaktı... Biz böyle olamadık. Asırlarca, evet asırlarca meydana getirdiğimiz manzum eserler - gül ve bülbül, şem' ve pervâne,[112] mey ve muğbeçe[113] gibi - dokuz on mazmun[114] etrafında dağılan ve bellibaşlı bir mevzuu işlemeyen dağınık fikirlerden ibaret kaldı. Hani ya frenklerin (pensées détachées)[115] dedikleri şeylerden... "Her edebiyat, kendisini yetiştiren cemiyetin ahvalini tasvir eder" diyorlar. Bu iddia, hiç olmazsa, bizim eski edebiyatımız hakkında doğru değildir. Ben, bizim cedlerimizi, o eserlerin bize ifade ettikleri mevzu ve manalara göre yaşamış, böyle düşüp kalkmış kimseler olarak düşünmüyorum. Hiç şüphem yok ki onlar, yazdıkları kadar kalender değildiler. Bize miras bıraktıkları eserler ile ülke bunun şahididir. İşte bunun için diyorum ki: Eski edebiyatımız samimiyetsizdi; gönülden fazla kalemden çıktı. Fakat eski edebiyatımızı meydana getiren birbirinden ayrı, dağınık fikirlerin bazılarına bayılırım; pek çoğu hoşuma gitmez. Hiç anlamadıklarım da -

itiraf ederim - az değildir. Fuzuli, Nedim ve Baki'yi[116] - tercihim sırasiyle söylüyorum, tarih sırasiyle değil - eski edebiyatımızın "Ekaanîm-i sülüsesi"[117] gibi görür, öyle kabul ederim. Üçü de, sülüsesa kalbime söyledikleri için, kalbimin sevgilisidir. Eskilerden ben, bilhassa ,dil ve ifade terbiyesi aldım. Dil ve ifade hususundaki değerleri bakımından onları pek yüksek bulurum. Arayan onların eserlerinde neler ve neler bulmaz?.. Ancak "edebiyat" olmak bakımından, bunların yeterli olmadığı kanaatindeyim: Birbirinden kopuk ve dağınık fikirler, ne kadar güzel ne kadar yüksek olsalar, tam bir edebî yapı, edebî bir bütün teşkil edemezler. Onlar ancak edebiyatın birinci devresine ait bir hava taşımaktadırlar. Ve hayatı tasvir eden bir edebiyat derecesine ulaşabilmek için, belki birer basamak vazifesi görebilirler. Hayatı, cemiyeti dile getiremeyecek edebiyatlar, adeta doğmadan ölen birer çocuk gibidirler. İnkâr etmemize imkân yoktur ki, eski edebiyatımızda beşeri olayları ve manzaraları dörtbaşı mamur olarak, tasvir edebilen tek bir nazım bile yoktur. Nesirden, yani edebî nesirden hiç bahsetmiyorum; çünkü eski edebiyatın nesir kısmı, birkaç tarih sahifesiyle, Sinan Paşa'nın[118] "Tazarûnâme" si gibi iki üç parçaya insihar etmektedir. Bunlar da, üzerlerinde şöyle uzunca bir tenkitçi incelemeye tahammülleri olmayan eserlerdir. Bununla beraber, itiraf edeyim ki, bugünün edibleri olan bizler hepimiz, o dağınık mazinin - az çok - haracını yiyen kimseleriz."

Gülümseyerek ellerini ovuşturdu; çünkü oda hayli serindi. Bıyıklarının ucu yakasına sürünüyor-

du. Sandalyesi üzerinde sallandıkça iri parlak gözlü, şakaklarından ağarmaya başlamış sert siyah saçlı tombul çehresi, yazıhanesinin camına hafif ve titrek bir şekilde aksediyordu. Karşımda biri eni, boyu ve denliği olan yani cisim halinde; öteki sadece eni boyu bulunan yani resim halinde iki Cenab Şehabettin Bey, iskambil kâğıtlarındaki resimler gibi ikizleşiyordu.

— Biraz da yenilik devrimizden bahis buyurmaz mısınız efendim? dedim.

"— Şüphe yok ki yenilik devrimiz batıya yönelmekle başladı ve ilk batıya yönelen de Şinasi oldu. Bununla beraber Şinasi, nazmı bakımından tamamiyle eskiye bağlı kaldığı gibi nesri bakımından da bir "gazeteci" olmaktan ileriye varamamıştır. Kanaatimce bizde "edebî nesir" Namık Kemal'le ve "nazımdaki inkılâb" da Abdülhak Hâmid'le başlar. Bunlar iki büyük varlıktır ve her büyük şahsiyet gibi onlar da yaradılıştan romantik idiler. Hugo'ya ve benzerlerine şiddetle bağlandılar. Eserlerinde bu tesiri hissetmemek için nefsimizi sondereceye kadar zorlamamız lâzım gelir. O zamanların genç bir elemanı daha vardı: Sami Paşazade Sezai Bey, ki hizmeti pek büyük olduğu halde, kendisine yeteri kadar minnet ve şükran ifadesi gösterilmemektedir. Sezai Bey, yenileşme devrinin en güzel romanını, en güzel edebî makalelerini, en mutedil ve değerli nesrini vücuda getirdi. O kanaatteyim ki, yenileşme devri ile bizim devrimiz olan Edebiyat-ı Cedide arasında Sezai Bey bağlayıcı bir çizgidir. Bu devri hülasa edelim. Ke-

mal, edebî nesri kurdu. Hâmid, nazmımızı eski sınırlı şekillerinden kurtardı; nazmın, fikirce de şekilce de alabildiğine ilerliyebileceğini gösterdi. Hâmid'in şiirlerinde mazmunlara esir olmak diye bir şey yoktur. Bu, büyük bir ileri adımdır. Sezai, Kemal'in mübalağalarından uzak, daha yontulmuş, dolayısıyla daha edebî ve daha zarif bir nesir meydana getirdi."

— Sonra, Servetifünun edebiyatı ne yaptı efendim?

"— Bize gelince: Bizler, büyük bir hürmetle Kemal, Hâmid ve Sezai'yi takip ettik. Bizim edebiyat mevzuundaki incelemelerimizin daha geniş olması tabiî ve gerekliydi. Çok erkenden Fransız edebiyatı ile tanışmaya, alış verişe başlamıştık. Öyle sanıyorum ki biz "edebiyat" ın ne demek olduğunu, nazmın ve nesrin asıl manasının ve gayesinin ne olduğunu daha iyi anladık ve bunun neticesi olarak meselâ üstad Süleyman Nazif'in nesri, Kemal Bey'in nesrine nisbetle, büyük bir ilerleme teşkil eder. Bunda şüphe yoktur. Fikret'in nazmı, Hâmid'in nazmına göre; Halit Ziya'nın hikâyeleri, Kemal'in ve Sezai'nin romanlarıyla karşılaştırıldığı zaman, yine öyledir. Bununla beraber, bu devirden bahsetmeyi kendi nefsim bakımından, pek de doğru bulmam; çünkü ben de bu devirle yakından alakalıyım, onların içindeyim. Yalnız şu kadar diyeyim ki: Servetifünun devrinin bütün başarılarını Fikret'e mal edenler büyük, ama pek büyük, kaba ve ağır bir şekilde edebiyat tarihimizi yanıltmış, zedelemiş oluyorlar. (Gözleri parlıyor, kenarlarındaki buruşukluklar artıyordu. Yüzüne hafif bir hararet kırmızılığı çıkmıştı).

Gençlerin hiç biri Fikret'i ve Fikret zamanını benim kadar tanımış olduklarını iddia edemezler. Bu salâhiyetle söylüyorum ki: Fikret'in, kendi çağdaşları ile olan münasebeti, hiç de ,birçoklarınızın zannettiği gibi değildir. Onun, mesela, Halit Ziya üzerindeki etkisi hemen hemen bir hiç ölçüsünde olduğu halde, kendisi Halit Ziya'nın pek derin bir surette etkisi altında kalmıştır. Ve hatta, hiç adını anmaya bile lüzum görmediğiniz Mehmet Rauf'un bile Fikret üzerinde nüfuz kurduğunu, tesirler yaratmış olduğunu iddia edebilirim. Fikret'in büyüklüğüne, hepinizden fazla inanmış olduğumu, ona dair yazdıklarım ve söylediklerim ispat eder."

Hatırlıyorum; bundan üç yıl evvel, kendisini görmeye gittiğim bir gün: "Halit Ziya'ya, romanlarını yazdırmak hususunda, teşviklerde bulunan da odur. Sözümü çok ciddi olarak kabul ediniz; Fikret olmasaydı, haydı Edebiyat-ı Cedide meydana gelmezdi demeyeyim, fakat herhalde daha renksiz daha donuk, daha noksan ve kusurlu bir şekilde ortaya çıkardı. O mektebin ruhu odur." diyen yine bu Cenab Şehabettin'di. Bu sefer de buyuruyorlardı ki:

"— Bununla beraber bütün büyüklüğün Tevfik Fikret'e ait olduğu ileri sürülmek istenilirse (yalan!) diye haykırmakta tereddüt etmem. Servetifünun edebiyatı adını verdiğimiz "inkılâb"ın, şüphe yok ki, Fikret büyük yapıcılarından biridir; fakat tek yapıcısı değildir ve olamazdı. Bunun için, yeterli olacak derecede, edebiyatı inceleyememişti. Şarkı pek az tanır, batı hemen hemen hiç bilmezdi. Halit Ziya'nın, Cahid'in, Rauf'un edebiyat sahasındaki ar-

kadaşlıkları onun hakkında çok verimli ve faydalı oldu. Bunlar Fikret'in edebiyat hakkındaki teorik bilgilerini, biraz da zorlama şeklinde, genişlettiler. (1310) daki Tevfik Fikret ile (1312)[119] deki Tevfik Fikret arasındaki mesafeyi Fikret bu arkadaşlarına borçludur. "Hasta Çocuk" manzumesiyle "Mâî ve Siyah" aynı zamanda neşrolundu. İkisini birbiriyle karşılaştırabilirsiniz: Fikret, hiç değilse, arkadaşlarına verdiği kadar da arkadaşlarından almıştır. Şu kadar ki, Fikret'te pek yüksek bir dereceye varan "selâmet-i zevk"[120] vardı. O, etrafındakilerin iyiliklerini alır, işe yaramayanları ve döküntülerini bırakırdı. Mesela Fâik Âli ile olan fikir ve zihin münasebetlerini ele alınız: Fâik Bey'in ifadesindeki atılış ve yücelikten Fikret çok şeyler aldı. Fakat "Kehkeşan"[121] da Fâik, pek öyle ısrar ve inatla oturup durmanın edebiyat zevkine uygun düşmeyeceğini anladığı anda çabucak yer yüzüne inerdi!..

Fikret dili hepimizden iyi bilirdi. Kelimelere hiç birimiz onun kadar sahip olamaz, hükmedemeyiz. Zevki ise hepimizinkinden çok daha ince ve sağlamdı: İşte onun, gerçekliği söz götürmeyen iki edebî meziyeti... Nedim'in divanından güzel bir "Nedim"; Nef'î'nin kasidelerinin bütününden daha üstün bir "Nef'î" yazmış olmasının[122] sebebi de bilhassa iyiyi seçebilmesi, zevkteki sağlamlığı ve inceliğiydi. O iki büyük şairin de güzelliklerini almış, ötesini terketmişti. Şunu da ilâve ediniz ki Fikret'in kendisi de pek büyük bir şairdi. Ama yine de, Edebiyat-ı Cedide'nin kurucusu olmak bakımından, onun yeri emin olunuz ki Halit Ziya'dan daha aşağıdadır. Halit Ziya'nın dil ve ifademiz, fikirlerimiz üzerindeki tesiri-

nin Fikret'inkinden pek fazla olduğuna inanınız. Edebiyat-ı Cedide, hiç olmazsa yüzde altmış nisbetinde, Halit Ziya'nın dehâsının eseri, dehâsının meyvesidir: Rauf'un, Cahid'in, Fâik Âli'nin tesir ve kudretlerini de küçümsemeyiniz. Bunlardan arta kalanı, ama yalnız arta kalanı, Fikret'e borçluyuz. İstibdad idaresi kendisini susmaya mecbur etmeseydi, hiç şüphe yok ki, Süleyman Nazif Bey'e de Edebiyat-ı Cedide'nin borcu daha pek çok ziyade olacaktı. Fakat o hareketli ve o tatlı sesli zekâ, Bursa'da herkesten uzakta ve yalnızlık içinde kalmaya mahkûm edilmişti. Bunları edebiyat tarihi için söylüyorum ve zannetmem ki çağdaşım bulunanlardan hiçi biri bunu red ve inkâr edebilsin."

— Peki efendim; son edebiyat hareketleri hakkında, yani Servetifünun edebiyatından sonra yazan gençler hakkında ne düşünüyorsunuz?

Açık, gümüşü pantolonunun koyu gümüşü atlas paçaları hafif ayak oynatmalarıyla kıpırdanıyordu.

"— Son edebiyat hareketleri, son cereyan (gülümsedi ve tavana doğru bakarak) hesapla kitapla "Genç Kalemler"in[123] Selânik'ten salıverdiği balondur. Bence edebî cereyanlar kendiliğinden doğar ve ortaya çıkar; yoksa durup dururken, bir hadise çıkarır gibi, ortalığa atılamaz. Bu son cereyan ise, bir hadise çıkarır gibi ortaya atmak şeklinde bile değil de adeta zorla ,yangın çıkarır gibi çıkarıldı. Bunu sonderecede zorlamalı ve yapmacık bir hareket olarak görüyorum. Yaşamasını, devam etmesini de; bütün bu şekil zorlamalı ve yapmacık şeylerin alınyazıları olan kısa ömürlülükle ölçeceğim... Bence bu, sadece "propaganda" mahiyetinde bir hare-

kettir. Belki tecrübesiz ve yeteri kadar yetişmemiş gençleri bir müddetçik kendine çeker: Çünkü resmi mekteplerin programlarına zorla sokturuldu; öğretmenler için bir terfi, bir ilerleme çaresi oldu. Tabiîdir ki, asıl gerçek kıymetlerin yeniden hükümlerini geçirecekleri zamana kadar yaşayacaktır. Bir dil bu kadar fakirleşmeye razı olamaz. Biz "Edebiyat-ı Cedide" için böyle kötü vasıtalardan hiç birine yönelmedik. Hiç kimseyi, herhangi bir vasıta ile, zorla kendi yanımıza çağırmadık; fakat herkes bize koştu. Bizler, zamanımızın edebî hareketlerine sadece eserlerimizle hâkim olduk... Şimdi görüyorum ki eser yok, programda çok. Büyük şair dediğimizin, bilmem, iki tam manzumesi var mı? Büyük nesir yazarı dediklerinizin de eserlerinin toplamı bir bir buçuk cilt etmiyor. Bu kadarcık şeyle ne bir şahıs, ne bir nesil hakkında hüküm verilemez. Bugün bir "Halit Ziya" nız var mı? Bir "Fikret"iniz var mı? Hatta bir "Mehmet Rauf"unuz[124] var mı? Hayır, hayır, hayır!... O halde? (Biraz sustu, hararetlenmiş dolgun çehresindeki buruşukluklar hafif hafif dağılıyordu).

"— Bununla beraber, dedi. Gençler arasında büyük bir hürmetle sevdiklerim vardır; hatta bazılarını şahsen tanımadığım halde. Bu arada, tanıdığım Falih Rıfkı ile, hiç tanımadığım Faruk Nafiz... Birini "Yarın" ın en büyük nesir üstadı, ötekini en büyük şairi olmak üzere tahmin ediyorum. Bir genç daha var ki kendisini pek çok severim; kendisinde büyük bir edebî kudret görürüm. Fakat tuttuğu yolun kendisi için faydalı olacağını sanmıyorum: An-

ladınız değil mi? Fazıl Ahmet... İşte nesli içinde eserleriyle ehliyetini ispat etmiş bir genç. Ancak, kendisi hesabına üzüldüğüm bir nokta var: "eğlence"ye[125] pek düşkün... Hodkâmca çalışıyor; sadece kendi zevki için. Herkesin dil ve ifade tarzıyla, üslûbu ile oynamak, şüphe yok ki, büyük bir zekâ eseri, büyük bir ustalıktır. Herkesin zevkinin, bilgisinin, kültürünün toplamına sahip olabilmeli ki, istediği zaman istediği gibi yazabilsin. Şeytan Fazıl[126] bunu yapabiliyor. Bu büyük bir iktidar eseridir. Fakat, söz aramızda, bir milletin edebiyatı bundan ne kazanır?.. Hani ya bazı mahir oyuncular vardır ki birbirine uymayan, meselâ bir hançer, bir baston, bir mendil, bir tabak, bir bilyeyi havada çevirirler; bir şeyi düşürmeksizin... Şüphesiz bu bir hünerdir; elimden gelse bana da haz verirdi. Fakat gönül istemez mi ki bu istidat daha yüksek bir maksat uğrunda harcansın?. Fazıl Ahmet Bey için de, kalben, böyle diyorum ve inanmak istiyorum ki yakında artık alay edip küçültecek, taklidini yaparak sarakaya alacak ortada bir kimse bırakmayınca edebiyatımızın en güzel, en mükemmel örneklerini vücuda getirsin... Şimdilik beni şuna inandırdı ki sanat bile şeytansız bir mâbed değil!.."

Dirseklerini yazıhaneye, çenesini avuçlarına dayadı ve gözlerinin kenarları hafif, yarı bir istihza tebessümüyle buruşarak:

"— İlâve edeyim ki edebî fikirlerin ve zevklerin değişmezliğine inananlardan değilim. Sordunuz, cevap aldınız. Bilirsiniz ki edebiyat âleminde karşılıklı çekişme her zaman vardır. Şu içinde bulunduğumuz Dünya Harbi biter ve belki iktisadi harpler de bi-

ter; fakat edebî harb bitmez. Hele ki bizde!.. "Musiki huyu yumuşatır" derler. Edebiyat galiba böyle değil. İki şairimizin sokakta selâmlaşmasına dikkat ediniz: Bu karşılıklı hal hatır sormada bile çok zaman ne kadar diş gıcırtısı vardır!. Fakat ne çare? Tolstoy[127], koca Shekespeare'den hiç bir şey anlamadığını söylermiş. Bu ifade, en büyük İngiliz şairinin kıymetinden bir şey eksiltebilir mi? Eğer arzu etsem genç, ihtiyar bütün çağdaşlarıma şunu dedirtebilirim: "İyi yazamazsa da çok iyi anlar." Ne yaparak bilir misiniz? Yaşlı ve taze günümüzdeki bütün şair ve yazarların yazmış olduklarını medhederek!.. Kime isterseniz sorunuz: Kendisinin en fazla beğendiği muharrir, karşınızdakini en ziyade beğenen muharrirdir. Kalem pazarında, malı malla değiştirmek, bir kanundur: "Ver takdirini, al takdirimi!.." Alkışa alkış, ıslığa ıslık: İşte kalem kısası...[128] Ve bundan, pek tabiîdir ki, uzun hırıltılar çıkıyor. Fakat ben, kendi hesabıma, edebiyatta sulhun büyük bir âşıkı değilim; Kalem kardeşlerimizle aramızda sulh imzalandığı gün, sanırım ki, edebiyat âlemini yalnız can sıkıntısı dolduracak!.. Kanaatimse "Sâlnâme-i Edebiyat"ta[129] yalnız bir rütbe vardır: Rütbe-i Bâlâ.[130] Ve her kalem sahibi, kendisini bu rütbeye yükselmiş hayâl etmekte zât-ı âliniz...

— Estâfurullah.

"— ve bendeniz..

— Estâfurullah.

"— gibi haklıdır."

HÜSEYİN CAHİT

(YALÇIN)

Saat dokuz. Hüseyin Cahit Bey, buluşup konuşmak için bu saati uygun görmüştü. Kabartma çelenklerle süslü beyaz tavandaki tunçlardan ve billûrlardan dökülen ışıkların kamaştırdığı mermer merdivenlerde, beyaz önlüklü hizmetçiyi takibediyorum... Birkaç basamak sonra... "Hayat-ı Muhayyel"[131] yazarının huzuruna çıkacağım ve kendisiyle ilk defa görüşmek şerefini kazanacağım.

Beyaz kanatları ardına kadar açık kapının yanında hizmetçi hafifçe eğildikten sonra geri çekiliyor.

Hüseyin Cahit Bey, gayet derin maroken kanepenin köşesine gömülmüş, gazete okumakla meşgul. Kibar bir tebessümle kalktı. Hareketlerinde fazla bir resmiyet, fazla bir merasim düşkünlüğü yok. Karşısındakinin üzerinde sade, cana yakın ve zeki bir adam tesiri bırakıyor.

Fakat bu geniş ve beyaz odada, "Servetifünun" nüshalarını okurken hayalimizde canlandırdığımız zayıf ince, titiz ve atak Cahit Bey'i bulamadım. Karşımda gümüşileşmiş kırpık bıyıklı, çok açık alınlı, yakalığından gerdanı taşan, kırmızı yüzlü durgun ve rahat bir adam var: Gündüzünü şehrin maddi işleriyle doldurduktan sonra, dünyanın yirmi dört saatlik sikâyetlerini, ümitlerini, hilelerini, boğuşmalarını hulasa eden gazete sütunlarına baka baka yemeğini hazmeden, refah içinde yaşayan, gönlü her türlü kaygıdan uzak bir ev sahibi.

Yeni tanışan iki kişi arasında, elde olmadan sürüp giden, sessizliği kırmak için ziyaretimin maksadını açtım.

"— Evet biliyorum; gazetelerde çok zaman takibedebiliyorum. Meselâ Cenab ne kadar kuvvetli söylemiş. O ki, en ufak bir şeyi bile döndürüp dolaştırdıktan sonra ancak sezdirir. Fakat, tabiî biliyorsunuz, ben kaç yıl var ki bu işlerle hiç uğraşmıyorum. Galiba (Nâyîler) mi çıktıydı, bir şeyler bir şeyler olduydu? Öyle birtakım hareketler ara sıra gözüme ilişiyordu. Doğrusu yakından haberdar olamıyorum. Şu şimdiki zincirleme ticaret gibi, edebiyat da bu sıralarda galiba zincirleme bir edebiyat oldu. Bir edebiyat, bir üstatlık sözüdür gidiyor; ondan ona, ondan ona geçip duruyor. Sonra da ortada bir şeyler yok."

Servetifünun'un hararetli kavgacısı[132] edebiyattan bahsederken, eski bir rüyanın solgun izlerini hatırlamaya çalışır gibi düşünüyordu. İri siyah gözlerinin parıltısında, kesik, biraz acele cümleler söyleyen nazik ve hafif sesinde, elinin sık hareketlerinde hep, tereddütlü bir adamın izleri vardı .

Cahit Bey, en çok "Edebiyat-ı Cedide" hakkında bilgi verecekti. Bundan hemen hemen emindim. Fakat kendisine önce eski edebiyat hakkındaki sualimi sordum.

"— Eski edebiyat hakkında hiç düşüncem yoktur" dedi "Okumadım, bilmem. Herhalde benim eski edebiyata hiç bir borcum yoktur. Fransız edebiyatına, bizim edebiyatımızdan herhalde kat kat daha ziyade borçluyum."

— Tanzimat devri edebî hareketleri için ne düşünürsünüz efendim? O hareket bir lüzum üzerine mi doğmuştu?

"— Bu hareket kendiliğinden doğmuştur; onu çevre ve ihtiyaçlar doğurmutşur. Artık lüzumlu, lüzumsuz diye münakaşa edilemez. Nasıl ictimaî ve siyasî bünyemiz değişiyor, Avrupalılaşıyorsa, bu hareket de edebiyatımızın bir Avrupalılaşma belirtisidir. Yalnız bünyenin ve bütünün Avrupalılaşması edebiyattan çıkma değildir de, edebiyatın Avrupalılaşması başka birtakım hareketlerin neticesinden meydana gelmedir. Kemal, bence, bir sanatkârdan fazla, bir vatanseverdir. O devirden bir Abdülhak Hâmid kalmıştır ki, işte her zaman yaşayacak bir sanatkâr... Cenab'ın ve Fikret'in en büyük hocası Abdülhak Hâmid'dir. Edebiyat-ı Cedide, işte bu tanzimat hareketinin daha muntazam daha modern bir şeklidir."

— O halde, lütfen biraz da Edebiyat-ı Cedide'den bahsedin efendim. Mesela, Edebiyat-ı Cedide için "sun'îdir" diyorlar.

"— Bilmem, bilir misiniz? Edebiyat-ı Cedide, sansürün birçok şeye mânî olduğu bir zamanda teşekkül etmişti. O zamanlar duasız kitap çıkarmak bile zordu. Sonra meselâ ben, Piéerre Loti'nin "Pécheur d'Island" ını[133] Türkçe'ye çevirirken burun kelimesini kullanamıyordum da, yerine "karanın denize ilerlemiş parçası" diyordum. Bu hem gülünç, hem de feci değil mi? Kırmızı kaplı kitap neşretmek bile zordu. Sonra mesela ben, Piérre Loti'nin tilâl rengidir diye. Tabiî böyle hiç bir bakımdan elverişli olmayan bir zamanda, istenilen ve hayatı ak-

settiren edebiyatın gelişip yayılması mümkün olamıyordu. Servetifünun edebiyatı için "Ümitsiz edebiyat" diyorlar. Bu, zamanın bu edebiyata yapmış olduğu tesirden meydana gelmektedir. Millî hayattan, ictimaî hayattan tabiatiyle bahsedilemiyordu."

— Fakat "Mahalleye Mevkuf", "Köy Düğünü", "Görücü" "Eyüb Yolunda" ve daha epey parçalar var ki millî hayata temas ediyor.

"— Ee, onlar da adeta aşırmaca yazılıyordu. Bütün gün "Sanat sanat içindir" diye bağırırdık. Bu bizim için bir çeşit parola, bir çeşit göstermelikti. Bunu, daha ziyade, sansüre karşı kendimizi müdafaa etmek için sık sık bir kalkan gibi kullanırdık.

— Serfetifünun'un nazmında en ziyade hâkim olan şahsiyet hangisidir?

"— Edebiyat-ı Cedide nazmı, benim fikrimce, Fikret'in nazmıdır. Herhalde Fikret, Cenab'dan daha çok bu nazma tesirli olmuştur. Gerçi Fikret'le karşı karşıya geldiği zaman Cenab, daha yeni yeni kendini göstermeye başlamış bir şairdi. Belki Cenab daha sanatkârdır; onu bilmem. Ama nazım hususunda Fikret'in tesiri herhalde daha fazladır. Ve Servetifünun nazmından bahsedildiği zaman akla, doğrudan doğruya, Fikret gelir. Hiç kimse Fikret için: "Servetifünun edebiyatının en âlimidir" diyemez; hatta Rauf'un ondan fazla okumuş olması, ihtimal, mümkündür. Yalnız sanatkârlıkta kitap okumak imtihanı geçirilmeyeceği, on beş yirmi kitap daha fazla okuyanın, on beş yirmi kitap daha eksik okuyandan daha çok sanatkâr olmayacağı için bu mesele beni o kadar alâkadar etmez. Fikrim budur; Servetifünun nazmı Fikret nazmıdır."

Yandaki evlerden birinde güzel bir primadonna sesi, piyanonun damla damla melodileri arasında fışkırıyor ve bize kadar dökülüyordu.

— Nesir bakımından?... Dedim.

"— Nesir bakımından da Halit Ziya ve Rauf'tur. Rauf'u çok unuttular; ama haksızdır. Rauf'un nesri gerçi yanlıştır; fakat canlı bir şeydir. Hayatın türlü değişmelerini, bunun inceliklerini okuyucusuna duyurabilecek canlı bir dil ve ifadedir. Muntazam kalıplara dökülmüş böyle... Cansız, kuru bir üslûp değildir. Bilmem, belki Rauf'u eskiden okuduğum için, bende bu tesiri bırakmış. İhtimal böyle değildir. Çünkü çocukluğumuzda gezdiğimiz evler, bahçeler vardır ki biz onlardan bahsederken: "Büyük. büyük..." diye anlatırız. Sonra yanlarına gittiğimiz zaman, söylediğimizin zıddını görünce şaşırırız. Belki Rauf'un bende bıraktığı tesir de bu çeşittendir.

Halit Ziya'nın, üslûbundan fazla, romanı hâkimdir. Herhalde fikrimce, bizde roman Halit Ziya ile başlar. Ne "Sergüzeşt" ler, ne Ahmet Mithat'ın romanları!.. Onların hepsi Halit Ziya'nın yanında sönük kalır. Halit Ziya'nın üslûbu, dil ve ifadenin bütün kurallarına uygun, tantanalı, efendi bir üslûptur."

Hüseyin Cahit Bey, geniş ve beyaz odasına gizliden gizliye göz gezdirdiğimi sezdi:

"— Odama bakıyorsanız, henüz düzelmiş değildir" dedi.

Bize en uzak köşede, bir kitabın iki açık sahifesi gibi, iki sarı dolap bölümü vardı ki hınca hınç ciltsiz eserlerle dolu. Yalnız alt sırada koyu ciltli ansiklopediler, "Kavgalarım"[134] da bahsedilen-

ler, üç bin beş yüz sahifelik tercüme çalışmalarının bedeliyle alınmış olanlar... Kenarlarda derin ve rahat maroken koltuklar, mermer şömine, kalorifer. Gayet şık ve koyu renk bir yazıhane; ince parkelerin üstüne serili kıymetli bir Acem halısı ve tablosuz, beyaz duvarlarda salkım salkım elektrik ışıkları...

Çırpınan ses dalgaları pencelere çarptıkça bütün bütün hafifleşiyor, tatlılaşıyor; içeriye ancak sızıntıları serpiliyordu. Galiba Chopin'nin bir noktürnü okunuyordu.

— Servetifünun edebiyatının, bütün Türk edebiyatı içindeki yeri sizce nedir efendim?

"— Avrupa'da "edebiyat" kelimesinden anlaşılan mananın tam karşılığı olan edebiyat bizde, bence, Servetifünun'la başlar. Servetifünun edebiyatiyledir ki bizim edebiyatımız da Avrupa kılığı takınmış, medeniyet şeklini almıştır. Avrupalı - eğer merak edip de araştıracak olsa - kendi aile edebiyatına yakın olarak, iyi veya kötü, kuvvetli veya zayıf en yakın örneği ancak Servetifünun'da bulabilir. Bu edebiyat için, şimdikiler: "Sun'îdir, Türk hayatına temas etmiyor" diyorlar. Zannederim doğrudur az çok. Fakat bu, Türk hayatına temas etmek lüzumunu bilmemekten ileri gelmiyordu. Herhalde tercümelerimiz de, nazariyelerimiz de gösterir ki, bizler edebiyatın yerli olmak lüzumunu anlamayacak görüşte ve yapıda olan kimseler değildik. Fakat sansürü düşünün."

— Peki, lâkin terkiplerdeki o aşırılıklar?

"— Haa, bakın, bu terkip aramak meselesi bir çeşit züppelik, bir çeşit yersiz ve lüzumsuz özenti-

dir. Bir de, mevzua yeteri kadar itina edememekten doğan, şekle fazla itina etmek ihtiyacı hissedilince; artık çok söylenmiş, herkesin ağzına düşmüş kelimeleri kullanmamak, yeni terkipler aramak icabediyordu. Cenab'ın, Fikret'in Arapçaları - maatteessüf - kuvvetli olduğu için, öteden beriden bulup bulup yeni kelimeler çıkarırlardı. Biz de, geri kalmayalım diye, yenilerini aramaya mecbur olurduk. Meselâ: meshûf, tîrâje, tûf, menun...[435] falân gibi kelimeler hep Fikret'le Cenab'ın yeniden ortaya çıkarıp kullandıkları kelimelerdir. Fakat, dikkat ediniz, bu kelimeler şekilleri ve yapıları bakımından, ahenk arayan gözlerle kulakları memnun edecek karekterdedir.

Cenab'ın yeri, Edebiyat-ı Cedide içinde, en büyük sanatkârın yeridir. Ben Cenab'ın nesrini seve seve okurum; fakat o nesir bana sehl-i mümtenî[436] ile yapılmış bir külfet, bir lüks veya süs hissini verir. Meselâ bazı cambazlar vardır ki sonderece güç birtakım numaralara falan kalkışırlar. Aman yapamayacaklar, düşecekler... diye içiniz titrer. Halbuki onlar umduğunuzdan daha iyi atlar zıplarlar. Cenab da öyledir. Üslûbunu okumaya başladığınız zaman içiniz titremeye başlar: Bu oyunları beceremeyecek, şimdi şaşıracak diye korkarsınız. Halbuki o, çok büyük başarılarla, hünerini gösterir.

İşte Cenab'larıyla, Fikret'leriyle, Halit Ziya'larıyla falan, Servetifünun'un memleket üzerinde de çok tesiri olmuştur. Bugünkü kültür ve sanat derecemizin ihmal edilemeyecek kadar mühim bir kısmını o edebiyata borçluyuz. O vakitler "Servetifünun" çok okunurdu. Tevfik Fikret'i biraz kuru, aşk-

sız bulanlar vardı. Onlar, Tevfik'te gördükleri noksanı Cenab'ın aşk şiirleriyle giderirlerdi. Fakat Cenab'ın nazım dili Fikret'in dilinden daha eskidir; daha da Acem havası taşır. Dil bakımından Fikret çok ileri gitmiştir. Belki Cenab'ın dili rastıklı, gülsuyu kokulu bir şark güzelini andırır; fakat Fikret'inki herhalde korselidir ve biçimlidir."

— Servetifünun tenkid sahasında neler yaptı?

"— Tenkide gelince; o vakitler gerçek bir tenkid yapılmadı. Biz yalnız tenkidin birtakım teorilerinden, metotlarından bahsettik; tenkidden yıkmayı değil, eseri daha iyi anlamak ve anlatmayı kasdettik. Çünkü o zaman tenkide dayanabilecek eser yoktu; olanlar da bizim içimizdendi. Bundan dolayı, daha ziyade, dışarıdan gelecek hücumlara karşı toplu bulunmak icabettiği için, tenkidler de daha ziyade kavga havasında oldu. Eğer, gayet basit bir meseleden dolayı iş adliyeye düşmeseydi, Servetifünun devri devam edecekti. Ayrılmamız çok fena oldu. O ortaklaşa yaşayış ve o ortak duyuş ve düşünüşler bozulup ortadan kalktı. Bizler çalışmalarımızın ancak başlangıcındaydık. O zamandan meşrutiyete kadar yedi sekiz sene geçti. Bu müddet içinde hepimiz birbirimizden ayrıldık; yazıların arası kesildi. Eğer kesilmeseydi, o istek ve hevesle, belki dil bizim elimizde daha sadeleşecekti, hüner sahipleri ortaya çıkacaktı, değil mi?"

— Peki efendim; genç nesil Servetifünun'dan sonra ne yaptı?

Düşündü. Ampullerin ışıkları altında uzanan geniş sofanın parkelerine, nakışlı nefti trabzanlara bakarak:

"— Bilerek bir şey söyliyemeyeceğim. Çünkü o edebiyat patırtıları arasında, ben siyaset patırtıları ile meşgul olduğum için, bunları takibedemedim. Biz, bizden evvel gelenlrden pek çok hücum, hakaret ve ümit kırıcı tecavüzler gördüğümüz için, şimdi bizden sonrakilere karşı ben de öyle bir davranışta bulunmak istemem. Yalnız öyle zannederım ki, daha evvel gelen mektepleri yıkmak için lakırdı söylemekten ziyade, eser ortaya koymak lazımdır."

— Fakat bugünküler arasında Halide Edib Hanım gibi, Yakup Kadri gibi...

"— Halide Hanım'ı, ben, bugünkü nesilden saymam. Halide Edib Hanım, başlı başına, kendi kendine yetişmiş bir kudrettir. Yakup Kadri'yi fırsat bulup okuyamadım. Yahya Kemal'i okumak istedim; uğraştım. Ortada bir şey bulamadım. Halit Fahri'nin sanatı da pek çocuk...

Fazıl Ahmed'i pek çok severim, zevkle okurum. Sonderece bir sanat kabiliyeti var. Herhalde, hayatımda, birkaç kere okuduğum eseri pek az hatırlarım. Fakat Fazıl'ı ne vakit elime alsam okurum. Düşünün ki o, divanı ile, bana eski edebiyatı bile sevdirir. Fazıl Ahmed'e kızılamaz. Onun, şaka yollu çatmalarına kızmak, kırılmak mümkün değildir. Kızanlar varsa haksızdırlar."

— Şiirde, aruz yerine, hece veznini koymak istiyorlar. Bu hususta bir fikriniz var mı efendim?

"— Şunu hafifçe geçelim. Hece vezninden hiç bir zevk almıyorum. Bize hece veznini sevdirecek bir şair çıkar da güzel örnekler verecek olursa belki sevilir. Fakat bugünkü şekliyle pek açık ve belli bir şekilde çirkin; okunamaz sanıyorum. Çünkü çok so-

ğuk, bir zevk yok, bir âhenk yok, hiç bir şey yok... Bu tarzda yazılanların en iyisi, yine, Rıza Tevfik'inkilerdir."

— Terkipsiz dil?

Buraya kadar edebiyattan samimi surette alakasını kesmiş bir adam kayıtsızlığıyla konuşan Hüseyin Cahit Bey, bu ufak cümle üzerine biraz hararetlenir gibi oldu:

"— Benim zayıf noktama dokundunuz, dedi. Şüphesiz dil gittikçe sadeleşecek. Ben bu bahislerle uğraştığım zaman dil meselesi dikkat nazarımı çekmişti. Nasıl birçok siyasi müesseselerde yabancılara birçok imtiyaz vermişsek, dil müesseselerimizde de Arap ve Acem kelimelerine geniş bir imtiyaz vermiştik. O yabancı kelimeler, dehşetli surette içeri girmişlerdi. Ve nasıl bir yabancının siyasi davaları kendi konsoloshanesinde görülüyorsa, bu yabancı kelimelerin davaları da kendi usul ve kaidelerine göre yürütülüyordu. Bu çirkin bir şeydi. İşte bu düşünceler üzerinedir ki ben bir dilbilgisi kitabı yazmayı düşündümdü. O zamana kadar mekteplerde senelerce Arapça, senelerce Farsça okunurdu. Bu dersler, o dilleri öğrenmek için okutturulsaydı, neyse, yine de akla yakın kabul edilebilirdi. Fakat sırf Türkçe'yi öğrenmek için bu işkencelerle karşı karşıya bırakılmak feci şeydi. Bunun önüne geçilmeliydi. Gerçi Cevdet Paşa[137], Türkçe'nin kaidelerini yazmamış değildi; fakat bunu yazarken Arab'ın gramer kaidelerine bakmış ve Türkçe'yi, birkaç dilden meydana gelmiş bir dil olarak görmüştü. Ben, o düşündüğüm dilbilgisinde gramer ve sentaksımıza daha bilimsel şekil vermek istedim. Fakat kitabım basıl-

dığı sırada bazı kimseler, buna karşı çıkarak benim için "Fransız dil kaidelerini Türkçe'ye tercüme etmiş" dediler. Halbuki benim eserim "La rive flöri"[138] ye, nihayet, sahifelerin yukarısında bilgiler vermek, aşağısında da birtakım alıştırmalar yaptırmak bakımından - o da benezemekse - benzemekmektedir; ondan daha fazla benzemez. Her dilin kendi anatomisi neticesinde sarfı için ayırdığı kelimeler vardır. Meselâ bu kelimeler Fransızca'da ondur. Ben bizim dilimizde de aradım ve yediye kadar buldum. Yoksa, Fransızca'da sarfda kelime vardır, bizde de olsun diye değil. Sonra terkipleri lüzumsuz buldum. Onlara "mütemmim" ismi falân verdim. Müphem sıfatlar, aslî sıfatlar, derece ve sayı sıfatları falân vardı. Onları sınıflandırdım. Bu suretle sade ve güzel Türkçe'ye doğru bir cereyan vermeye çalıştım. Herhalde, her aklı başında insan şunu kabul eder ki: Artık ne bir Cenab'ın, ne bir Süleyman Nazif'in üslûbu, o terkipleriyle istikbale hâkim olamaz; hatta zannederim hâkim olmak şöyle dursun, istikbale geçemez bile. Yalnız ben de, sadeleşmek tezini bütün ruhumla müdafaa ettiğim halde, kendim ara sıra terkipli yazdım. Çünkü asırların kalemimin üzerine bıraktığı bir terkip yükü vardı ki, ruhum onunla enikonu anlaşmış, bağdaşmıştı. Bu alışkanlıktan yavaş yavaş silkinmeye çalıştım. Birdenbire sadeleşmek çok zorlama işi olacaktı. Halbuki bugün bazıları dili çok çıplak bırakmak istiyorlar. Bunda belki haklıdırlar. Fakat bu, meseleyi öteye beriye çekiştirmektir ki, cereyanın tabiî akışına mani olmaz ama, aşırılığa kaçanların kendi zararlarına sebep olur."

Hüseyin Cahit Bey, ayağa kalktı. Yazıhanesinden çıkardığı yığınlarla küçük küçük kâğıt parçalarını bana göstererek:

"— Bu da sözlük için alınmış fişlerdir. Bir sözlüğe çalışıyorum ki, içinde Türk çocuğu kendi dilinde kullanılan bütün Arapça kelimeleri köklerinden başlayarak, türemiş bütün şekillerine kadar bulacak. On senedir bunun için çalışıyorum ve vakit buldukça da araştırmalarıma devam ediyorum. Tuhaf değil mi? Dilde mânevi halleri anlatan kelimeler hep maddi şeyleri göstermeye yarar kelimelerden dal budak salmak suretiyle meydana geliyor. Elle tutulup gözle görülür olanlardan, elle tutulmayıp gözle görülmeyenlere doğru bir yükselme, bir tırmanma var. Bunu Arapça'da çok daha açık bir şekilde gördüm."

Artık son sualimi ayakta sordum. Cevabı şöyle oldu:

"— Edebiyatın tekâmülünü kendisine bırakmalı, dedi. Hiç zorlamamalı. Zaten biz ne söylersek söyleyelim, o bizim irademizin üstündedir."

Sanki yarışırcasına piyanoya katılan ses hâlâ dinmiyordu.

Cahit Bey'in müsaadesini istedim. "Hayâl İçinde"[139] nin yazarı, duvarları baştan başa aynalarla dolu parlak beyaz sofalardan geçerek, halılar örtülü mermer merdivenlerden inerek, ağırbaşlı, kibar, nazik bir ev sahibi edâsiyle ,lütfen, aşağıya kadar beni uğurladı. Ve sıraserviler'deki beyaz konağın kapısı, saat on ikide, gecenin acı, zifir gibi karanlığına ağır kanadını açtı.

SÜLEYMAN NAZİF

Azizim Ahmet Emin Bey,

Edebiyatımızın tarihine küçük bir hizmet olur ümidiyle tertip ettiğim bu ziyaretler sırasında, tanınmış bir nesir yazarı olan Süleyman Nazif Bey'i tabiî ihmal edemeyecektim. İşte bu sebeple onun da ziyaretine gittim. Küçük ve süsü, yerleriyle duvarlarındaki bir iki çok güzel halıdan, içinde sonderece güzel bir şekilde ciltlettirilmiş frenkçe ve Türkçe kitaplar bulunan uzunca bir raftan ibaret olan odasında beni kabul etti. Kendisini pek neşeli gördüm. Çenesindeki uzun kısmından fazla, yanaklarındaki kısa tarafları ağarmış sakalları, esmer teninin buruşup gerilmesine göre daima kıpırdıyor; yer yer kır serpilmiş bıyıkları ve sakalları arasında, yüzünün esmerliğine tezad teşkil eden sık ve beyaz dişleri hemen hemen her cümlesinde bir tebessümle görünüyordu. Sert ve sıcak bakışlı siyah gözleri daima oynuyordu. Bana dedi ki:

"— Siz gelmeden sizinle görüşüyordum; yani (Vakit) te yazdığınız makalenizi okuyordum."

Sanırım o gün Rıza Tevfik Bey'le yaptığım konuşma neşredilmişti.

— Müsaade buyurursanız size sormak istediğim bazı sualler var; onları arzedeyim, dedim ve okudum:

1 — Bazıları var; diyorlar ki: Gerçi Abdülhak Hâmid Bey, şüphesiz en büyük şairlerimizden biri-

dir. Fakat bu milletin ruhuna ilk defa duygulu bir surette hitabeden şair Mehmet Emin beydir. Siz bu hususta ne dersiniz?

2 — Servetifünun Devri, muhakkak ki, edebiyatımıza bir yenilik getirdi. Fakat mevzu, dil ve gaye bakımından o mektebi yabancı hayranı, pek süs düşkünü, yapmacıklı buluyorlar. Onun için devamlı ve ömürlü olamadı diyorlar. Sizce bu iddia doğru mudur? Servetifünun edebiyatı, milletin ruhundan doğan ve onun ruhi ihtiyacına cevap veren, bunu karşılayan bir edebiyat mıydı?

3 — Servetifünun edebiyatı nazımda, nesirde, tenkidde, bir kelime ile sanatta ne gibi değişiklikler ve yenilikler meydana getirdi?

4 — Bu mektebin meydana gelişinde, kendinden evvel gelenlerin büyük tesirleri oldu mu? Yani Servetifünun'da yazanlardan evvel Namık Kemal Bey, Abdülhak Hâmid Bey, Recaizade Ekrem Bey ne gibi yenilikler meydana getirmişlerdir? Şinasi nazım ve nesirde ne yapmak istemişti?

5 — Edebiyat-ı Cedide'nin, nazımda ve vezinde ortaya koyduğu birtakım yenilikleri yetersiz görüyorlar, ayrıca bunları millî bulmuyorlar. Terkipli dil için de "milletin ruhuna yabancıdır" diyorlar; bu milletin ruhu, tabiî olarak, millî vezinle dile getirilebilir, millî dilimiz ise, içinde yabancı dil kaideleri hüküm sürmeyen, sade dildir diyorlar. Bu hususta zâtıâliniz ne düşünüyorsunuz?

6 — Genç nesil hakkındaki duygu ve düşünceleriniz nedir? Nesir ve nazımda onları nasıl buluyorsunuz?

7 — Eski edebiyatımız hakkındaki düşünceleriniz?.. O edebiyat, yenileşme devirlerinde de hâlâ yaşıyor mu ve niçin?

Yazıhanesinin önünde oturmuş, dinliyordu. Gözlerinde kulaktan atma gözlük vardı. Ellerinden biri - şimdi iyi hatırlamıyorum; sağı mıydı, solu muydu - sakallarını kaşıyordu.

Yanında on on iki kadar kamış kalem durmaktaydı; bir de eski biçim maden hokkalar.

"— Not almak isterseniz, buyrun size bir tane takdim edeyim... Bir de biz Servetifünun mensuplarına yabancı hayranı derler! Bak ben devamlı olarak kamış kalem kullanırım. Onun cızırtısı ruhumu okşar. Hatta Fransızca notları bile bunlarla kaydederim. Frenk kalem uçları hep paslıdır; görebilirsiniz!.." diye şaka etti, güldü. Kısa bir zaman için yanındaki duvara baktı. Zincirlikuyu ovalarını ve tepelerini gören, kafesleri yukarı kalkık iki pencerenin ortasında üç resim vardı ki, bunlar Süleyman Nazif Bey'in kimleri ve hangi derecede sevmekte olduğunu da belli etmekteydi: En üstte Hâmid, en altta Fikret, ortada Cenab. İşte duvarlarda dolaşan bakışları o resimler üzerinde biraz eğlendikten sonra cevaplarına başladı. Haylı istifadeli şeyler söylemişti. Fakat sonra yazdığım makaleyi geri istedi. Benim yazdığımı, içinde bir kelime bile bırakmamacasına değiştirecek şekilde, başka biçimlere sokmuş ve ilâveler yapmış. Şimdi de, hiç bir kelimenin çıkarılmasına değiştirilmesine razı olmadığını bildiriyor.[140] Onun için, o sahifeleri olduğu gibi size takdim ediyorum. Siz de bunu okuyucularınıza bildirirsiniz. Hürmetler ederim efendim.

"— Azizim Ruşen Bey, suallerinizle beni pek zor bir vaziyet karşısında bıraktınız. Halit Ziya beyefendinin, böyle bir konuşma şeklinde neşrettiğiniz o büyük "edebî va'zı" ndan sonra söz söylemeye bizim gibiler cesaret edemez. Mademki zahmet ederek bu soğuk fakirhaneme kadar geldiniz; sizinle biraz hasbihal edebilirim. Söyleyeceğim şeyler arasında işinize yarayanlar olursa neşrediniz.

Her şeyden evvel şunu söyliyeyim ki benim edebiyat hakkında ne sabit ne seyyar hiç bir kanaatim yoktur. Eserleri devirlere taksim etmek de hoşuma gitmez. İşte bunun içindir ki eski, yeni bence birdir. Kime eski, kime yeni diyeceğiz?.. Bunlar hep birtakım şahsi ölçüp biçmelere ve hep birbirine bağlı şeylerdir. Fuzuli'yi, Nedim'i seviyoruz da niçin:

Vermem sana çek benden elin ey melek-il-mevt
Cânânıma nezreylediğim câna dokunma

Beytinin şairi olmakla meşhur bulunan meşhur Âşık Ömer'e, o iki üstadın şöhret saraylarında bir kapıcılık olsun vermiyoruz? Ben eskilere hisçe fazla bağlıyım. İlk zevkimi, anlayış ve kavrayış gücümü onlar besleyip geliştirdiler. Kırk sekiz yaşındayım. Artık benim için zevk değiştirmek ne yazık ki mümkün değildir. Ve işte bunun içindir ki, meselâ Mehmet Emin beyefendinin o renk renk, o çeşit çeşit eserleri karşısında, yine meselâ Vecdî'nin:

Havâ hoş, her taraf gülzâr, bülbül zâr, gül handân;
Bu esbâb-ı cünûnu seyreden dîvâne olmaz mı?..

beytini okuyorum da, elimde olmayarak, berikini ötekine tercih ediyorum. Bu bir zevk meselesidir."

— Şinasi mektebi hakkındaki fikriniz nedir?

"— Mektebi mi?.. Ben böyle bir şey bilmiyorum azizim. Benim işittiğime göre onun, Bâbıâli karşısında güzel bir matbaası varmış. Çıkardığı bazı kitapları da gördüm. Meselâ bu arada kendisinin divançesi... Şinasi'nin ölümünden sonra bu matbaayı Mısırlı Fazıl Mustafa Paşa[141] satın alarak rahmetli Ebuzziya Tevfik Bey'e hediye etmiş. Şimdiki Sabah matbaasının, bunun kırık dökük artıklarından meydana geldiğini söylüyorlar. Şinasi'nin, matbaasından başka, mektebi de olup olmadığını bilmiyorum. Hangi semttedir?"

— Hayır efendim; bu mektep hani ya frenklerin (Ecole Littéraire) dedikleri edebî bir meslektir ki Namık Kemal, Mahmut Ekrem, Abdülhak Hâmid beyler oradan yetiştiler.

"— O halde bu mektebin ayrı ayrı sınıfları olacak. Bu üç zâtın ne suretle yetiştiğini de pek bilmiyorum. Yalnız, mezun oldukları tarihler arasında uzun seneler bulunduğu malûm. Şinasi, Namık Kemal Bey'in şark tarzındaki güzel söyleme ve yazma kabiliyetine garbın fikirlerini de işlemiş ve aşılamış diyorlar. Keşke aşılamasaydı!.. Rahmetli şark tarzında yazdığı zamanlar bu sahanın, bu tarzın en büyük şairi idi. Abdülhak Hâmid Bey'i taklit etmek isteyince düştü; hem de pek ziyade düştü. Tiyatrolarına ve bilhassa tenkidlerine bakılırsa Kemal Bey orta bir dereceyi bile tutturamaz. Fakat bunların dışındaki eserlerinde Kemal, kendisi eserlerinden

ve eserleri kendinden büyük bir hârika, pek büyük bir zirvedir. Onun meydana çıkışı bizde adeta ictimaî bir hadise şeklinde oldu. Fakat dedim ya, keşke tiyatro yazmasa, keşke edebiyat öğretmeye kalkışmasaydı!.."

— Recaizade hakkındaki duygu ve düşünceleriniz?..

"— Recaizade Mahmut Ekrem Bey, etrafa karşı davranışları şiirlerinden daha güzel, daha vakarlı, kibar bir adamdı. Ve geçen gün Sezai beyefendinin de size söylemiş olduğu gibi, yazılan şeyleri pek güzel anlardı. Bilmem kendisiyle görüştünüz mü?.. Ben Bursa'da on iki sene kalmıştım. Memurluktaki vazifem de mektupçuların[142] maaşını almaktı. Mesut meşrutiyet inkılâbı kendisini Resne dağlarından gösterdiği zaman beni Konya'ya kaldırdılar. Allah selâmet versin, o vakit Hakkı Bey olan Dahiliye Nâzırı, kararnameyi imzalarken gülerek:

Bir harâb evdir kalır dîvâneden dîvâneye:..

mısrâını okumuş ve yerimi (Leylâ-ı Girîzân) şairine[143] vermişti.

Konya'ya gitmeyerek İstanbul'a geldim. Rahmetli Ekrem Bey Maarif Nâzırı idi. Bana Kabataş lisesi edebiyat öğretmenliğini, okulun müdürü vasıtasıyla, teklif etti. Özür diledim, kabul etmedim. Birkaç gün sonra sokakta karşılaşlık. Kabul etmeyişimin sebebini sordu. Ben pek dalgın bir adamım; kalbimde ne varsa söylemek hem kusurum, hem faziletimdir. Üstâd-ı keremkâre:

— Ben, edebiyat adlı bir ilmin var olduğuna inanmıyorum ki bunu okutmak adı altında para almaya nefsimde bir hak göreyim, dedim. Ne kadar dalgınsam aklım da, hatâyı işledikten sonra, o kadar çabuk yerine gelir. Baltayı taşa vurduğumu anlayarak sanki sözlerimi daha bitirmemişim ve devam ediyormuşum gibi:

— Meğer ki insan, efendimiz gibi, bir taraftan meydana getirip bir taraftan da okutup öğretebilecek harika bir kudret sahibi ola!..

Dedim. Hem hiddetlendi, hem güldü. İşte azizim, (Nijad) şairi olmak itibariyle pek ziyade sevdiğim rahmetliyi, (Tâlîm-i Edebiyat) ı yazmış bir kimse sıfatiyle aslâ takdir etmem. Bence edebiyat yalnız emsileden[144] meydana gelir; kavâidi yoktur. Allah affetsin, babam da böyle bir eser yazmış ve neşretmişti. Ondan evvel de, sonra da Sürurî-i kadîm, Süleyman Paşa[145], Cevdet Paşa, Abdurrahman Süreyya Efendi, Abdurrahman Fehmi Efendi, Elhâc İbrahim Efendi, Muallim Naci Efendi, Erkânıharb Rıfat Bey, Menemenli Tahir Bey,[146] Süleyman Fehmi Bey, Muhittin Bey, Şehabettin Süleyman Bey,[147] Köprülüzade, gözlerimin nuru, Fuat Bey, bu yolda boşuna nefesler tüketerek kalemler aşındırmışlar. Yalnız Ali Ekrem[148] beyefendinin (Nazariyyât-ı Edebiyye Dersleri) ni bunlardan ayrı tutarım. Bilmem gördünüz mü?"

— Hayır.

"— Darülfünun matbaasında taşbasması ile basılmış. Okuyunuz; pek güzel bir eserdir."

— Efendim Abdülhak Hâmid Bey için bir şey söylemediniz?..

"— Pek ziyade rica ederim Ruşen Bey, bu hususta ısrar etmeyiniz. Vaktiyle herkesin takdirine, çok büyük hürmetine ve Namık Kemal gibi bir edibin (Hâmid, sana hitabetmek için adından büyük kelime bulamıyorum!..) gibi hitabına nail olan olan "Makber" şairine muhabbetimi ilân ettiğim günden beri herkes bana düşman kesilmeye başladı. Lehinde bir daha konuşursam, Beyazıt'ta bulunan (Türk Yurdu)nda ve Mehmet Emin Bey'le Ağaoğlu Ahmet Bey'in resimleri arasındaki resmini duvardan indireceklermiş. Bu tehdidi bugün etrafa duyururlar, yarın da gerçekleştirirler. Geçiniz azizim, geçiniz. Mehmet Emin Bey'le Ağaoğlu Ahmet Bey: İşte bu iki isim üzerinde ne kadar durulsa değer.

Mehmet Emin Bey, beni şimdilerde niçin sevmiyor bilmem?. Onun, otuz senelik, hürmetkâr olan bir tanıdığıyım. Hâlâ unutmam; Kirkor Efendi'nin Bâbıâli caddesindeki (Asır) kitaphanesinde Emin beyefendiye rahmetli Abdülhalim Memduh'u[149] tanıtmıştım. Mehmet Emin Bey, o zaman, İbn-i Hâldûn'un[150] taparcasına seven, bir okuyucusu idi. Arap tarihçisi hakkında o gün uzun ve faydalı bir konferans vererek İbn-i Hâldûn'un adından başka hiç bir şeyi bilmeyen rahmetli Memduh'u hayretlere düşürmüştü."

Konuşmasının burasında teessürle durdu: "Zavallı Memduh!. Yine hatırıma ve gözlerimin önüne geldi!." dedi. Biraz sonra devam etti:

"— Sonra işittik ki Mehmet Emin Bey biraderimiz Mağrib diyarından Altaylara sefer etmiş; orada şairlik ediyormuş. Etsin, itiraz etmem, hatta elimden gelse takdir ederim. Mister Gibb,[151] Emin

Bey'e "Sizi altı asır bekliyordu" demiş. Ve Mister Gibb şarkın âdetlerine, duygu ve düşüncelerine herhalde vakıf idi. Ve bilirdi ki buralardaki muztarip milletler, böyle kendilerini kurtaracak, bir değil birçok ihtilâlciyi dört gözle beklemektedirler. Birtakımını ümit, birtakımın da korku ile beklemektedirler: Mehdi, İsa, Deccal, Ye'cuc, Me'cuc, dabbeti larz...[152] Daha var mı bilmem.."

— Affedersiniz beyefendi; Emin Bey sizce millî bir şair değil midir? Bu memleketin duygularına hitabeden bir şair, Anadolu'nun masum ruhunu terennüm eden bir şair; hatta, bu tarafları ile, Abdülhak Hâmid'den daha büyük bir şair?..

"— Rica ederim Ruşen Bey, Abdülhak Hâmid Bey'i bu bahislere karıştırmayınız. Üstadın huzurunu, benim yüzümden, kaçırıyorlar; bundan ben de rahatsız oluyorum. Emin Bey nasıl ve ne kadar şair olursa olsun, benim yüzüme karşı "Millî Şair" demeyiniz. Çünkü ben de bu millettenim ve benim gibi daha birçok halis Osmanlı Türk'ü vardır ki, Emin Bey'i kendi şairleri olarak kabul etmiyorlar. Bir şairin veya iki köylünün hatırı için birçok adamı Osmanlı tâbiiyetnden uzaklaştıracak ve Türklükten ihraç mı edeceksiniz?.."

— Mehmet Emin Bey'in şiirlerini okuyor musunuz?

"— Hemen hiç!.. Bununla beraber (Takvim-i Vekaayi)[153] deki sözlerini dikkatle takibediyorum. İskambil kâğıtlarından alınacak vergi hakkındaki sözleri, benim düşünüş ve görüşlerime tamamen aykırı olduğu halde, Allah da biliyor ya, mendil elimde hüngür hüngür ağlamıştım."

— Tekrar affınızı rica ile sözünüzü bir kere daha keseceğim. Siz, kumar aleyhinde çok kökten tedbirler alınmasını galiba pek yerinde bulmuyorsunuz?

"— Bakınız azizim, ben hiç kumarbaz değilim. Herkesin iyiliğini isteyen ,onları güzel güzel dile dolayan Fazıl Ahmet Bey'in şimdiye kadar, ne dille ne de kalemle bir kere olsun teşhir etmemesi de ispat eder ki, benim zincirleme sürüp giden kusur ve ayıplarıma kumar dahil değildir. Emin Bey'in belâgatindeki kudrete bakınız ki, fikir bakımından tamamen muhalifi bulunduğum bir noktada hislerimi böylece ağlattı. Sefalet manzaralarını öyle canlı tasvir etmişti ki!..

Ağaoğlu Ahmet beyefendi de, yüce ve aziz meşrutiyetimizin ictimai bünyemize kazandırdığı bir nimettir. Her gün (Tercüman-i Hakikat) gazetesindeki makalelerini dikkat ve lezzetle okurum. Makalesinin gazetede çıkmadığı günlerde, hissederim ki, alışkanlıklarımı huzursuz eden bir mahrumiyet içindeyim. Edebiyatımızın, Hicret'in yedinci asrından bugüne kadar fikirce de, hayâlce de, hatta dil ve ifade bakımından da değişmemiş olduğunu iddia eden bir makalesini, bir seneden fazla bir zamandan beri adeta üstüne titrer gibi saklıyorum. (Bu sırada yazıhanesinin bir çekmecesini çekerek bir Tercüman-ı Hakikat nüshası gösterdi). İşte o vakitten beri dil ve edebiyat tetkikleri meselesi nazarımda başka bir şekil aldı. Fakat Ağaoğlu'nun, Meclis-i Mebusân'daki iskambil kâğıtları ile alakalı sözlerini hiç ilmî bulmadım. Neûzübillâh!.. Teklifi kabul edilseydi kumar azalmayacak, fakat iskambil kâğı-

dı kaçakçılığı büyük ölçüde artacaktı. Ağaoğlu Ahmet Bey'in bir ayağı Darülfünun'daki tedris kürsüsünde, öteki ayağı Millet Meclisi'ndeki teşrî kürsüsündedir. İki kürsü arasındaki mesafe ölçülürse Ağaoğlu'nun, hani şu meşhur Rodos Heykeli'nden[154] daha büyük bir şey olduğu meydana çıkar. Böyle bir zatın sözleri hususi bir ehemmiyet taşımaktadır. Histen ziyade ilme ve hayâlden ziyade tecrübeye dayalı olması icabeder."

— Servetifünun edebiyatı hakkında ne dersiniz?..

"— Bunun için de söyleyecek pek çok sözüm yoktur. Rahmetli Tevfik Fikret'i rahmetli Recaizade, iki muallimden (Muallim Feyzi[155] ve Muallim Naci efendilerden) alarak François Coppé'ye[156] emanet etmişti. Cenab Bey, Avrupa'dan dönüşünde, Tevfik Fikret'in sonderece üstün olan şiir istidadını (Servetifünun) yolu ile (Âşiyan) a[157] kadar yükseltti. (Âşiyan)nın havası rahmetliye yaramadığından, her gün bir parça eriyordu. Nihayet Hakk'ın rahmetine kavuştu. Mezarcılar tabutunun üstüne toprak atarken, kendisini adeta taşlamak için yarışmış olanlar, aradan çok geçmeden bilmem hangi değişen havaya uyarak derhal (Fikretiyye) mezhebini kurdular ve kendi elleriyle atılan o recim[158] taşlarını gizlice kaldırarak, bunlarla rahmetliye bir şan, şeref, ululama âbidesi yapmak istiyorlar. A Ruşen Bey, siz ne garip adamsınız!.. Tutmuş bu zamanda, işinizi gücünüzü bırakmış, şunun bunun hakkında, şundan bundan fikirler topluyorsunuz. (Servetifünun) ne yapmışsa yapmış; ben ne bileyim!. İsterseniz Ahmet İhsan Bey'in[159] defterlerini yoklayınız."

— Peki, bu bahsi bırakalım. Yeniler için ne düşünüyorsunuz?

Burada bir müddet, eliyle sakalını karıştırarak, düşünmeye başladı:

"— Yeniler!.. Yeniler!.. Bakınız azizim; Anadolu'nun hemen her tarafını dolaştım. Her yerde (Yeni Mahalle), (Yeni Kapı) isimlerini taşıyan yerleri harap gördüm. Kaderin bu kelime ile bir alay etmesi, eğlenmesi olsa gerek. Bana inanmazsanız Ziya Gökalp Bey'e sorunuz: Diyarbekir surlarının başlıca dört kapısı vardır: Dağ kapısı, Rum kapısı, Mardin kapısı; kapıların bu üçü de bugün hâlâ mamur bir haldedir. Yalnız (Yeni kapı) o kadar yıkılmış ve harap olmuş ki bugün eşiğinden bile eser görülmez. Mardin kasabasındaki (Bâb-ül cedîd) de öyle. İstanbul'daki (Yenikapı) yı ise hepiniz bilirsiniz. Yenilerden maksadınız nedir, kimlerdir?"

— Meselâ Yahya Kemal, Ahmet Haşim ve benzerleri...

"— Evvelâ Yahya Kemal hiç yeni değildir. Eski, hem de pek eski. Sultan Üçüncü Ahmed'in zamanında Türkiye'de doğmuş, Fransa'nın üçüncü cumhuriyetinde (Quartier Latin)[160] de sanat öğrenimi yapmış bir şair nasıl yeni sayılabilir? Lâle devrinin şairi; yalnız cübbe ve sarık yerine ceket giyinmiş ve boyunbağı takmış bir şairi. Kıyafet insanın aslını ve karakterini değiştirir mi?.. Siz onu bazan (Cenyo) da, (Löbon)[161] da gördüğünüz zaman dikkat ediniz: Ara sıra bir noktaya dalan gözlerinden: "Ah, ben niye Lâle devrindeki diyâlelerden hakkımı alamıyorum? Nedim, Nedim!.. beni bu burjuvazi hayatından kurtarmayacak mısın?"

sızıldanmaları ve imdad isteyişleri yayılır. Yahya Kemal'in, yalnız altmış biri tam olmak üzere, yüz yetmiş iki mısrâını gördüm. Gördüm ve beğendim. Başkaları, bunları da göremedikleri halde Yahya Kemal'in şairliğini sonsuz bir coşkunlukla, aşk ile alkışlıyorlar. Nevlânâ Celâleddin Rûmî hakkında, meselâ, Molla Câmî:

Nîst peygamber, velî dâred kitâb[162]

demiş. Bizim Yahya Kemal ise, kitabı olmayan peygamberlerin tutmuş bulundukları usul ve yollara taassub derecesinde bağlı...

Ahmet Haşim de yeni değildir. Onun Servetifünun'a bağlılığı, yenilere olan bağlılığından daha fazla. Onun (Göl Saatleri)nden evvel (Çöl Saatleri)ini görmüştüm. Mübarek fakat yetim toprakları, her ikimizin hayatına ilk sığınak olan bir toprak parçasının o benzeri bulunmaz gecelerini terennüm eden samimi ve nostaljik şiirlerdi. Fakat geçenlerde, onunla görüşüp neşrettiğiniz konuşmalarında gördüm ki, şairliği bırakarak, tenkid yapma yoluna girmiş. Çok yazık!.. Ahmet Haşim mademki şairliği terkedecekti; Celâl Sahir Bey'in tuttuğu yolu tutarak (tâcir) olsaydı. Bu suretle hiç olmazsa kafiye de bozulmaktan kurtulurdu. Meslek de eşya gibidir; daha iyisi ile olmasa bile, daha lüzumlusu ile değiş tokuş edilmelidir. Yoksa zarar muhakkaktır.

Celâl Sahir Bey!.. İşte yeni, eski, herkese ve hepimize gayet faydalı bir örnek, yolunda gidilmesi gerekli bir kimse!.. (Beyaz Gölgeler) den, falanlardan, hatta (Türk Yurdu)[163] nda şairlikten de hiç

bir fayda elde edemediği için tâcir oldu. Ve fikrimce pek de iyi etti. Onun Mâkulyan hanında ve hanın en üst katındaki idarehanesi benim nazarımda, Servetifünun'dan, Parnasse'dan Olimp'ten daha yüksek bir kemal zirvesidir. Celâl Sahir, dünyası gibi, ahretini de mâmur hale getiriyor. Malum ya: (Elkâsibü habibullâh)[164] buyrulmuş. İnşallah bu sefer tuttuğu yolda sebatsızlık etmez."

— Celâl Nuri Bey hakkındaki fikriniz?..

"— Bunu üç dört hafta evvel sorsaydınız düşündüklerimi serbestçe ifade edebilirdim. Şimdi elinde kendi malı bir gazete var, Önüne, aklına, ağzına kim gelirse, hatta gelmeyenlere bile atıp tutuyor. Beni, göz göre göre belâya mı sokacaksınız?.. Aramızda gizli kalacağına söz verirseniz, size bir şey söyliyeyim ki, bu on senelik tetkiklerimin, araştırmalarımın mahsulüdür: Celâl Nuri, lehinde söylenirse memnun, aleyhinde söylenirse minnettar olur. Onun asla affetmeyeceği bir tecavüz varsa o da kendisi hakkında susmaktır. Kendisinden bahsetmeyenlere edebiyete kadar kin besler. Köprülüzade Mehmet Fuat Bey, birgün bilmem ne münasebetle, ihtimal ki âdeti olduğu üzere hiç bir münasebet gözetmeyerek, bana demişti ki:

(Kırkanbar)[165] devrinde değiliz, Yazılacak şeylerde artık bilgi ve ihtisas icabeder. Celâl Nuri gibiler artık yazmamalıdırlar...

Zavallı Ahmet Mithat Efendi!.. Fuat Bey'in yaşında iken daha bir satır bile yazı neşretmemişti. Ve yine zavallı Celâl Nuri Bey; ki Fuat Bey'den tam dokuz yaş büyüktür. Bu (zavallı) şeklindeki

yakınmayı şu üç ismin yalnız ikisi için düşünürsem haksızlık etmiş olurum.

Bence Köprülü'nün kalemi yük taşıyan kira arabalarına benzer ki, taşıdığı eşyanın nelerden ibaret olduğuna değil, alacağı ücretin ne kadar olduğuna bakar.

Köprülü Fuat Bey de, Celâl Nuri Bey de çok okurlar ve çok yazarlar. Yalnız aralarında bir fark var: Öteki okuduğunu, beriki anladığını yazar. Ben doğrusunu söyliyeyim; kimde cür'et eserleri görürsem onu takdir ederim. İşte Fuat Bey, Arapça öğrenmeyi daima umursamamış, küçümsemiş olduğu halde İslâmiyetten önceki devirde yetişmiş şairlerden bile bahsederek salâhiyetli kimselere mahsus bir vakar ile reyler, hükümler veriyor. Celâl Nuri, buna göre, adeta korkaktır. Korkaklık ise, kimden ve ne suretle olursa olsun, makbul bir şey sayılamaz. Fuad'ı Celâl'e tercih edişime bir sebep daha var: Celâl Nuri'nin on senedir neşrettiği eserler - hem de ne neşriyat!.. Dağlar kadar!.. - gözden geçirilecek olursa hep aynı yol ve görüşlerin, aynı fikirlerin birbirini takibettiği görülür. Ben bu kadar intizamı, hep birteviyeliği sevmem. Fuat ise hiç öyle değildir. Karakterinde, yazılarında frenklerin (souplesse) dedikleri bir incelik, bir güzellik var. (Servetifünun) da başka, (Darülfünun) da başka. Hatta o kadar ki (Türk Yurdu)nda başka, (Yeni Mecmua) da yine başkadır. Tevfik Fikret'in bin canı olsaydı bile Köprülü - Her günün icaplarına ve bu icaplardan alacağı emre göre - onları birer birer öldürür, diriltir ve yine öldürürdü. Bereket versin ki Tevfik'in tek ve ölmez bir ruhu vardır. Köprülü'yü öyle pek

küçümsemeyin; garp Türklerinin bu yaman ve âmânsız mütefekkirinden ben pek ziyade korkarım."

— Fakat, Fazıl Ahmed'in ismini yukarıda andınız ama, hakkındaki fikrinizi söylemediniz?.

"— Fazıl Ahmet... Fazıl Ahmet Bey hakkında tek ve sevgili filozofumuz, geçenlerde yine sizin vasıtanızla, bir fikrini ilân etmiş: "O biraz daha büyürse Voltaire olur" demişti. Ancak Voltaire de öyle pek iri yarı bir adam değildi. Birkaç santimetre o bundan veya bu ondan kısa olmuş, bunun o kadar ehemmiyeti yoktur. Fazıl Ahmet Bey'i yakından tanırım ve takdir ederim. O, taklit etmeksizin ve maskara olmaksızın da şöhrete ulaşabilecek, hem de iyi bir şöhrete ulaşabilecek meziyetlere sahiptir. Cenab Şehabettin Bey (Şeytan Fazıl Ahmet Bey) demişti. Üstadın ona böyle bir rütbe verişini ben (hiç kimseğenmedim. Herkes yerli yerinde kalmalı: Ne Fazıl Ahmet şeytan olmalı, ne de şeytan Fazıl Ahmet. Pedegoji mütahassısı olan bu pek aziz dostum görüşleri ve çalışmaları ile adeta yeni bir felsefe doktirini ortaya atıyor. Bazı budalalar (Sanat, yalnız sanat içindir.) demişler. Fazıl Ahmet Bey, bunu katiyyen inkâr ederek:

"Hayır, o yalnız maskaralık içindir!.." diyor ve bunun en kuvvetli örneklerini de kendisi veriyor. Eli dert görmesin; yüzü ak, alnı açık olsun!..."

— Efendim; birkaç kişi daha kaldı: Ali Canip, Ömer Seyfettin, Orhan Seyfettin[166] beyler hakkındaki duygu ve düşüncelerinizi de, lütfen, bildirmek ister misiniz?

"— Haa gerçek!.. Ali Canip Bey'i, kaç ay oldu ki görmedim. Galiba gözlüklü idi değil mi? Yine

gözlüklerinin camından, cinler gibi bakarken gülüyor mu?.. Seyfettin beyleri ben daima karıştırıyorum. Birisini bir mısrâı, ötekini bir sözüyle tanırım. Geçenlerde (Büyük Reşt Paşa Nümune Mektebi) talebelerinden sekiz dokuz yaşlarında bir çocuk, büyük bir anma toplantısında (Fırtına) adlı bir manzume okumuştu. Bir mısrâı aklımda kalmış:

Kudurmuşsan denizden intikam al!..

Bu mısrâın sahibi hangi Seyfettin Bey'dir?"

— Orhan Seyfettin

"— Bu Seyfettin Bey'in yine bu kuvvette başka manzumeleri de varsa, iyi bir şair olduğunu tereddüt etmeden tasdik ederim. Ötekine gelelim: "Benim deham komiktir." demiş olan Seyfettin Bey'e ne Seyfettin derler?"

— Ömer Seyfettin.

"— Ömer Seyfettin Bey'in bu meşhur sözü, kendisini taıyan çağdaşlarının bazısının hatırasında adını bir zaman için yaşatabilir. Söz değil, bir demir çivi ki söyliyenini veya kendisini vücuda getireni hafızalara çiviliyor."

— Hamdullah Suphi Bey hakkında bir şey buyurmaz mısınız? Bizde hitabeti kurmuş olan bir kimsedir.

"— Tanımıyorum."

— Suphi Paşazede Hamdullah Bey. Geçen gün sizi, onun kardeşi Vahap Bey'le pek dostça konuşurken görmüştüm.

"— Suphi Paşa'nın oğulları, kardeşleri, yeğenleri arasında pek çok tanıdığım ve bazılarını pek

ziyade sevdiğim kimseler varsa da bu adda ne bir hatip tanıyorum, ne bir adam!.."

Süleyman Nazif Bey'in artık bahsi kapamak istediğini hissederek kendisine vedâ ettim. Beni merdiven başına kadar uğurladı. Aşağıda lâstiklerimi giyiyordum. Yukarıdan seslendi; söylediği sözler kulağımda birkaç dakika çınladı:

"— Azizim Ruşen Bey" diyordu. "Eğer isimlerini etmediğim kimseler arasında, ihmalimden dolayı gücenmiş olabilecekler varsa lütfen siz, tarafımdan, birkaç gönül alıcı kelime ilâve ediniz; saydıklarım arasına katınız. Kimsenin bana gücenmesini istemem."

RIZA TEVFİK

(BÖLÜKBAŞI)

"— Halide Hanım için bir yazı yazmışsınız, okudum onu. O hanımı tanıyışım tuhaf bir tesadüftür. Pendik'te o zaman ahbaplardan biri otururdu. Ben de sıkça ziyaretine giderdim. Orada Halide Hanım'ın babasına rastgeldim. Kızı için pek müteessir görünüyordu. Onda verem var, diye korkuyordu. Yanımıza çağırttılar. Bizler, harem tarafında büyücek bir odadaydık. Baktım, yeldirmeli[167] bir hanım girdi. Ama gayet zayıf, küçücük, mini mini bir hanım. On yaşında bir kız sandım. O vakit Amerikan mektebine devam ediyormuş. Reji Nâzırı Nuri Bey: "İyi piyano çalar Halide Hanım" dedi. Ve hanım kız, öyle yapmacıktan utanmak gibi, çekinmek gibi haller göstermeden çaldı ve çaldıklarıyla birlikte söyledi. Sesi de iyiydi. O gün ben de bazı şiirler okudum. Halide Hanım Osmanlı şairlerini tanımıyormuş. Bu şiirlerle pek alakadar oldu. O gün baktım: Konuşmaya, düşünmeye, okumaya meraklı bir kız. Aksine ben, neden bilmem, öyle hiç babası gibi, hastalığı var diye bir şey zannetmedim. Çünkü kız konuşmak istiyor, içini dökmek istiyor. "Bırakın konuşsun, dedim. Ne olursa olsun ben onu iyi ederim; okurum, söylerim, masal anlatırım" dedim. Farsça'dan bir şeyler okudum; o bir kelime bile bilmiyordu. Derken keyfe geldi. Bu işlere merak sardırdı. O vakitler bir atım vardı. Ona atlar, sonradan taşındıkları Sultantepesi'ne derse giderdim. Okumak, konuşmak suretiyle edebiyat dersi

yapardık... Haa, onlara biraz da patates salatası yapmayı öğrettim; o da lâzım diye. Böyle, galiba, altı sene gittim geldim. Sonraları seyrek gider gelirdim.

Halide Hanım'ın tabiatı, birden bire, adeta bir fıskiye gibi fışkırdı. Ve ondan sonra da, ilham bakımından, fazla öteye gitmedi. Bir anda coştu. Benim hizmetim kendisine ayrıca bir şeyler öğretmiş olmak değil. Tabiatını, karekterini katiyyen bozmuş değilim; belki ortaya çıkmasına yardımım oldu. Şunu memnunlukla söylemek isterim ki ben bazı kabiliyetleri önceden gördüm, haber verdim ve onlar da doğru çıktı."

Arnavutköyü'ndeki evinin denize bakan kitap odasında konuşuyorduk. Anlaşılan üstat o sabah gayet keyifli, uzun ve bol söylemeye sonderece istekliydi. Uzun saçları, karışık bıyıkları ve siyah mantosu ile bazı bazı, romantik bir şairin, şiir mecmuasındaki hülyalarla dolu şiir kahramanları resimlerini andıran Rıza Tevfik Bey; o sabah rugan potinli, siyah elbiseli, kısa saçlı ve muntazam bıyıklıydı. Ve yeni, şık bir salon şairine benziyordu.

Suallerim bulunan kâğıdı hürmetle uzattım. Okudu. Bakışları biraz kitap dolapları arasında dolaştı. Sonra bıyıklarıyla oynayarak, beyaz kireç badanalı tavana bir kandil gibi asılı Göksu saksısından yerlere sızan yeşil yapraklara bakarak:

"— Edebiyat, inanışlarıma göre, millî vicdanın tecellilerinden bir şeyse, dedi. Her hal ve kârda zamanı ile, milletin ruh hâletiyle sıkı sıkıya alâkadar olmak mecburiyetindedir. Eğer ortaya çıkan edebî bir cereyan gösteriş ve samimiyetsizlik havası taşı-

mıyorsa!.. Yok eğer gösterişe dayanıyorsa, yapmacıksa bu, moda gibi bir şey olur ki, geçici ve ancak bazı kimselerce makbul bir güzelliğe sahip bulunduğundan, ömrü pek kısa sürer. Benim, az veya çok, araştırmalarıma göre eski edebiyatın, edebiyat dilini bir tarafa bırakalım, bizzat edebiyattaki kusuru asıl sanatla birtakım sanat oyunlarını bir tutmasıdır. Onun içindir ki eski ediblerimiz, hiç kimse tarafından daha önce söylenmemiş birtakım sözler ve fikirler aramak ve bunları bulup meydana çıkarmak merakıyla, gayet acaip düşünceleri temsil eden birtakım istiâreler uğruna, sanat sandıkları fakat aslında sanat olmayıp çeşitli külfetler, hünerler gösterme yolunu tutmuşlar ;işte bunu sanat ve hüner olarak kabul etmişlerdir. Anlaşılıyor ki "Sanat tabiattan uzaklaşmamalıdır." tembihine hiç kulak vermemişler, yahut da böyle bir şey bilmiyorlarmış.

Yine zannediyorum ki, bazı tenkitçilerin iddiası gibi, eskiliği yeniliği Arapça, Farsça terkiplerin azlığında veya çokluğunda aramamalı; aksine bir hadiseyi tasavvur ediş, kavrayış, anlayış tarzlarında ve gerçek zevkleri gösteren, bunları temsil eden istiârelerde, teşbihlerde aramalıdır. Hâmid'in şiirleriyle Nedim'inkiler arasında Arapça, Farsça kelimeler ve terkipler sayıca ve ehemmiyetçe hiç de fazla farklı değildir. Yalnız Hâmid'in: "Odur hiçî-i mâzî..." ve benzeri beytleriyle, Nedim'in: "Gel ey fasl-ı bahârân..." gibi beytleri arasında kâinata bakış ve bu kâinata karşı duyulan, duydurulan his ve zevk bakımından pek büyük bir fark var ki işte asıl arayıcı, bulucu hususiyetler buradadır.

Gariptir ki, sanat yapıyorum sanarak, birtakım sanat oyunlarına sapmayı sanat aznnetmek kabahati sadece bizim eski edebiyatımıza mahsus bir yanlışlık değildir. Sanatı birtakım sun'iliklere yönelmek zannetmek eski Yunanlılar'da ve bilhassa (sophiste)[168] lerin ortaya çıkmasiyle, adeta bir prensip olmuştu. Hiç bir (sophiste) doğru dürüst bir şekilde fikir ve düşüncelerini ortaya atmazdı. Mutlaka süslü, dolambaçlı sözlerle, muhteşem, tantanalı bir üslûpla, kinayeler, mübalağalarla, hasılı birçok söz ve edebiyat sanatları göstererek konuşurlardı. Hatta, onları küçümseyip kendileriyle alay eden Eflâtun'un diyalogyarında, çeşitli ilim ve bilgiler hakkında yaptığı konuşmalarında bile bu önemli hususlara dair alaylı bazı notlar vardır. Biz, işi bu sanata ve külfete boğma hususunu, vasıtalı olarak, Yunanlılardanbunda hiç şüphe yok - onlardan almışız. Hatta Avrupa dillerinin gramer ve sentaks kuruluşu bile Yunanlılık tesiri taşır. Eee; Araplardan Acemler de müteessir olmuş biz de!.. Biz, ayrıca Acemlerin de tesirleri altında kalmışız. Demek ki ikinci üçüncü elden döne dolaşa işi böylece külfete, sanat boğma meselesi bizim edebiyata kadar girmiş."

Burada kaşlarını çattı. Kendine mahsus olan o âlim tavrını takınarak:

"— Şunu da söyleyiverin ki" dedi. "Yunanlıların böylece işi birtakım söz ve edebiyata dökmeleri hususu ve bunun tesirleri hakkında iyi bir etüd görmek isteyen ,meşhur grekolog Oxfordd'lu profesör Mahafin'in (Eski Yunanistan Bugünkü Dünya Medeniyeti İçin Ne yaptı) adlı eserini okusun Orda gayet mükemmel bir etüd var ki, pek doğrudur.

Demek oluyor ki "sanat için sanat" prensibi bâtıldır. Ve ufacıcık bir yolunu değiştirme vesilesi bulur da mübalağaya saparsa bu, garip bir sanat paralama oyununa düşer ve pek tabii olarak düşer. Sanat, tabiattan elini ayağını çekerse mutlaka esastan uzaklaşır ve lüzumsuz sanat oyunlarının esiri olur. Bir ufak misal daha var ki pek kıymetlidir: On Beşinci Louis zamanında Fransa'da kibar halk, edebiyat dili ve havası ile konuşmak merak ve hevesiyle, hiç bir şeyi kendi ismiyle söylemezdi. Bu garip davranış o dereceye geldi ki Jean - Jacques Rouseau, onları yeniden tabiiliğe döndürebilmek için, bütün ömrünü ve dehâsını sarfetti.

Şimdi efendim; eski edebiyatın kusuru budur bence!. Bu hataya, eski şekilde yeniden dönmek ihtimali kalmamıştır bizim için..."

Sonra eski şairlerden kendisini en çok duygulandıranların adlarını saydı. Üstadın, elbette .birkaç türlü duygulanışı varmış; fakat en çok Fuzuli'yi severmiş:

"— Çünkü sahiden lirik bir şairdir. Sonra Nedim'den hoşlanırım. Çünkü zarif, şık, edâsı hoş bir İstanbul şairidir. Ve o devri bir daha İstanbul görmedi, ne olursa olsun. Bak Nedim'de, onda biraz tabiat var, tasvir var; fakat şairin asıl alınyazısı, asıl hedefi bu değildir, Onun için asıl iş:

"Dökülen mey, kırılan şîşe-i dindân olsun" dur.

Hülasa zariftir Nedim; o kadar incelmiş!.

Kasidecilere, hele Nef'i'ye gelince; onların bence haysiyeti ve ehemmiyeti zamanın fetih işleriyle alakalıdır.

Sultan Osman ötede mağlup olmuş; Nef'î de hâlâ ona kaside yazıyor. Tuhaf olur bu, gülünç olur.[169]

Hülasa efendim, beni duygulandıran, beni tesirleri altında bırakan şairler bir değil, birkaç tanedir. Fakat ne olursa olsun eski edebiyat, dediğiniz gibi, yetersizdır. Yetersizliği de şurada ki bugün artık zevkimiz ondan geçmiştir. Meselâ, iyi niyetliler, bir işe başlamaya candan istekli olanlar hakkında - eskiden olduğu gibi - çalışmak üzere kaldırıp eteğini beline bağlamış manasına "dâmen dermiyân-ı himmet" demeyiz bir adama. Böyle "dâmen dermiyanlar" falân yoktur artık. Bugün kılığı kıyafeti değiştirmişiz. O eskiler birer fosil olmuş. Kadın için "Eteği belinde" deriz; fakat erkek için garip olur, değil mi ya?"

O, elindeki kâğıda bakarak, ikinci sualin cevabını düşünüyordu. Ben de, notlarıma bakarak "Birinci sualin cevabının bu kadar uzun sürmesiyle, ötekilerine acaba vakit kalabilecek mi? Sonra bu sualleri bir nüshaya sığdırabilen mecmua bulunabilecek mi?" diye düşünüyordum.

Sual şuydu:

— Edebiyatımızın yenileşmeye başlaması Şinasi ile midir? Yoksa daha evvel midir?

Cevap da bu:

"— Tabiî daha evveldir. Çünkü Osmanlı cemaatinin, birkaç yönden birkaç suretle değişmeye mecbur olduğu zaten az çok hissediliyordu. Ve herkes bunu pek iyi bilir ki Asım'lar, Âkif Paşa'lar, Pertev Paşa'lar[170] Şinasi'den evveldi. Bizde, yenileşme yolundaki ilk edebî hareketler, ictimaî ve siyasî hayatımızdaki birtakım değişme ve gelişmelerin seyrine

bağlı bulunduğu için, öyle bilerek ve tasarlanarak ortaya konulmuş şeyler değildi. Meselâ bu iki paşadan Âkif Paşa'nın Şeyh Müştak isimli bir zâta yazdığı bir mektup var ki sonderece güzel. Fikirlerini çok munis bir dille ne kadar rahat ve kuvvetli anlatır. Ama ne var ki, paşa Şeyh Müştak'a böyle yazıyor da, resmi bir yazı yazmaya gelince onlarda nedense değişiyor; kerli ferli bir paşa efendi oluveriyor.

Şinasi, Kemal, Hâmid!.. Bu üç adam, işte şu yukarıda işaret ettiğim fikirleri, kendi şahsılarında toplamışlar; onlara bir çekidüzen vermişler, yani o hareketi şuurlu bir halde ortaya koymuşlar. Yoksa o cereyan daha önce başlamıştı."

— Hatta Şeyh Galip zamanında; hatta Üçüncü Ahmet devrinin bir kısmında, matbaanın Türkiye'ye girmesiyle, Yirmisekiz Çelebi'nin[171] ve oğlunun seyahatnameleriyle filan başlamaz mı efendim?

"— Olabilir, evet, öyle ya!."

— O halde Şinasi'nin edebiyat devresi ne gibi yenilikler getirdi zannedersiniz efendim?

"— En evvel, en evvel!.. Çalkanıp giden bu cereyana yeni bir şekil verdi; bir prensip koydu. Ve daha belirli bir istikamet çizdi. Öyle değil mi? Çizdiği istikamet de işte Türkçe'yi o eski edebiyatın, o herkes tarafından anlaşılması kolay olmayan dil ve ifadelerinden, teşbihlerinden ve istârelerinden kurtarıp sade yazmaktı. Şinasi'nin fikri buydu. Hatta bunun için birtakım örnekler de vermek istedi. Sırf Türkçe yazdığı şeyler de var. Sonra gazeteci dili dediğimiz dil ve ifade tarzını meydana getirdi ki; kendisinin koruyucusu olan Reşit Paşa'nın üslûbu, onunkine göre daha hantaldır; kelimeler ve

cümleler birbirlerine bağlı olarak uzayıp gider. Demek ki Şinasi temizleyici bir adam ve sadeleştirici. Namık Kemal Şinasi'ye en evvel gayret ve kuvvet getiren adamdır. En büyük şeysi de budur; çünkü Şinasi, onun gibi acar bir adam değildi. Halbuki böyle inkılâp yapabilmek için Kemal gibi ateşli bir tabiata çok lüzum vardı. Fakat açıkça söylemeli: Kemal, zamanına göre büyük ve iyi biçilmiş, hatta pek ihtişamlı bir nesir meydana getirmiş olduğu halde, Şinasi'nin hatırına gelen fikirleri kendiliğinden düşünüp bulamamıştı. O, fikirleri Şinasi'den aldı. Nitekim, ikinci bir tekâmül devresine de Hâmid'in tesiriyle girerek şiirini de düzeltti. Hâmid'le temas edinceye kadar, yani "Vâveylâ" yı yazıncaya kadar, işte Fehîm'lerin[172], Nâilî-i Kadîm'lerin[173], Nef'î'lerin az çok taklitçisiydi. Zaten bu namuslu adam, bunu itiraf ediyor. Hâmid'e: "Edebiyatımızda yenilik ya senin, ya Şinasi'nin; ben arada bir bağlama çizgisiyim" diyor ki, doğrudur.

Asıl Hâmid romantizmi getirdi. Fakat bunun için de, az çok, ortalık hazırlanmıştı. Zaten 1830 tarihinde en yüksek derecesine varmış ve parlak şanını şöhretini bütün medeniyet dünyasına salmış olan bu hareket yani romantizm, her tarafta tesirlerini gösterirken Hâmid'in o eşi emsâli bulunmaz talihi, kendisine bu işi başa çıkaracak bir dehâ bahşetmişti. Fazla olarak, ömrünün en iyi kısmından da otuz seneyi Paris ve Londra gibi medeniyet merkezlerinde geçirebilmek lütfünü hazırlamıştı. O vakit İngiltere'de Lord Byron'un, Fransa'da da Hugo'nun, Lamartine'in tesirleri bütün kuvvetiyle hükümlerini sürdürmektelerdi. Hâmid, bunların hepsin-

den fazla Victor Hugo'yu kendisi için rehber edinmiştir. Mesela "Ölü" de, Hugo'nun belâgatına yakın bir ifade gücü var. Yine bu arada "Makber" de, "Bâlâdan Sesler"[174] de birçok felsefî düşünceler var. Bunlar Victor Hugo'nun "Allah" adlı eserindeki düşüncelerle çok samimi bir yakınlık gösterir. Fakat Hâmid'in tiyatrolarında Shakespeare, Racine, Corneille ve daha bunlar gibi büyük sanatkârları lâyıkı ile bildiğini ispat edecek bir muvaffakiyet görürsünüz. Hasılı Hâmid, bütün bütün yeni ekolleri ihmal etmemekle beraber, asıl onların ortaya çıkmasını hazırlayan büyük romantizm hareketini en iyi bilen, en iyi anlayan ve bizde bunları gürültüsüzce kurmayı başarmış olan adamdır. Şüphesiz herkes, hatta Victor Hugo bile; Shakespeare'den, şurdan burdan filan birçok kişilerden, Goethe'den[175] örnek almış, onların tesirleri altında kalmıştır. Böyle olmasa ayıp!.. Fakat bütün bu tesir alma, örnek alma kaynakları bir tarafa, Hugo çok belirli ve kendine mahsus edebî bir şahsiyet göstermiştir. Bizde Hâmid de öyledir. Onun için, ben zannediyorum ki Osmanlı tarihinde gerçek manasiyle şiir dehâsı sadece Hâmd'de vardır. Bu kadar çeşitli tesirler arasında kendi benliğini kaybetmemiş, aksine bunu ortaya çıkarmıştır. Hatta symbolisme'e, empressionisme'e, vers libres'e[176] ve daha birçok edebî mesleklere örnek vermek için imiş gibi yazdığı bazı şiirler var. "Tecessüs", "Siyeh - reng", "Yeşil Giymiş" gibi falan şeyler onu ispat eder.

Biz, zevk bakımından da tasavvur tarzı bakımından da, Hâmid'le Avrupalı olduk. Ve aramızda

hisçe ve zevkçe müstekil bir münasebet, hatta karşılıklı birlik beraberlik husule getirdi."

Ve sonra Rıza Tevfik Bey, bir hararetlenerek, bir yatışarak, bir gülerek, bir eseflenerek son Karamürsel seyahatinden bahsetti. Gazyağı sıkıntısından şikâyette bulundu; matbaanın, yazılarını yavaş bastığına söylendi. Hâmid'le bir arada çıkarttıkları son resmi gösterdi. Öteberi gazetelere parasız makale yetiştirmekten usandığını anlattı. Oğlu Nazif'in kemanını dinletti. Ötekisi Sait'in resimdeki kabiliyetini izah etti. Tabiî bütün bu tafsilât bolluğu arasında, soracaklarıma cevap almak kabil olamazdı. Derken mektebindeki dersine yetişmek vakti geldi. Ayrıldık.

— Bir hafta sonra. —

Kendisini odada epey bekledim. Bir elinde hokka - kalem, bir elinde kırmızı kaplı bir defter: "Kusura bakmazsınız değil mi efendim; bugün kılık kıyafet böyle" diye gülerek girdi.

"— Şimdi, hemen taze taze, bir şiir bitirdim de giyinmeye vakit kalmadı. Okuyayım size, rahatsız olamazsanız!."

— Lütfedersiniz üstat.

Ve mindere oturdu. Arkasında, topuklarına kadar uzun beli kuşaklı, kadife bir frenk hırkası;[177] başında da bir siyah kalpak vardı. Yüzünün çizgilerinden, bakışlarının sert munisliğinden o sabah onu, bağdaş kurup güneşte dinlenen azametli ve haşin bir Çerkes beyine benzettim.

"Şöyle Bir Hasbihal" başlıklı güzel, dokunaklı, yalnız uzunca bir şiir yazmış. "alaveresini, dalavere-

sini" diye kafiyeleri var. "Biz de madrabazız", "Aşık atmışız" çeşidinden sözleri de bulunan mısrâları!..

Bundan sonra, "Edebiyat-ı Cedide"nin nazımda olsun, romanda olsun, tenkidde olsun ne gibi yenilikler meydana getirdiğini öğrenmek istiyordum. Ve, meydana getirilen bu şeyler ruhi ihtiyaçlarımız tatmin edebiliyor muydu?

"— Evet, dedi. Edebiyat-ı Cedide gerçi birçok yenilikler getirdi. (Kinayeli bir tebessümle) Evvela mevcut kaideleri kırmak, bunlara uymamak. Sonra da zevkte garip bir hususiyet. Fikirde de birtakım uyuşmazlıklar, kargaşalıklar. Gramer ve sentaksda birçok hataları doğru ve usulüne uygunmuş gibi göstermek... gibi bir yenilik meydana getirdi ki bunlar, az çok, hemen her inkılâp ve kargaşalık devirlerinde rastlanan birtakım arızalardan sayılsa getir."

Galiba üstadın zihninde "Edebiyat-ı Cedide" sözü bazı karıştırmalara, şüphe ve tereddütlere sebep oluyordu. Çünkü, her ne kadar kendisi Edebiyat-ı Cedide hareketine iştirak etmediyse bile, o mektebi meydana getirenlerle dostluğu vardı. O şiirlerden zevkini pek okşayanlar bulunmaktaydı. Şüphesiz edebiyatı cedideden, bugünkü edebiyatı kastediyordu. Fakat ben hiç bir şey söylemedim; o devam etti:

"— Edebiyatın manzum ve mensur kısmında sonderece üstün hiç bir şey bilmiyorum; belki gafletimdendir. Yani çoktan beri bu şeylerle uğraşmaya vakit bulamayışmıdandır. Ufak tefek bir iki şiir gördüğümü hatırlıyorum ki, epey güzeldi. Fakat bilmem o kadarı bir edebî devri bilip tanımaya yeter mi? Tenkidde sonderece serbestlik getirdi. O

kadar ki herkes herkesi tenkid edip hüner, marifet meydanında tek başına kalmıştır. Ortaya konulan şeyler, bir söz ile ifade edilmek lâzım gelirse, bir kargaşalık, bir çalkantıdan ibarettir denilebilir. Fakat bu da tabiîdir, böyle olması mecburidir. Su, bulanmadıkça durulmaz derler. İhtiyaçlarımızı tatmin için elbette bu bulantı kâfi değildir. (güldü) Çok sağlam ve güvenilir bir salâhiyete muhtacız; fakat o da henüz ortalarda yok. Mehdî'nin[178] ortaya çıkmasını bekliyoruz."

— Bu söylediklerîniz Fikret ve arkadaşları hakkında mıdır üstat? Çünkü "Edebiyat-ı Cedide" denince onlar akla geliyor.

Bu şekilde soruşum üzerine, bir İngiliz Sportmeninin çıkardığı seslenmeyi andırır bir sesle: "Auv, auv," dedi. Evet, evet; yanılmışım efendim. Gerçi edebiyat-ı Cedide sözü her türlü değişikliklere tatbik edilebilen bir sözdür de..."

Ve biraz enfiye çekti. O aralık düşündüm ki üstadın en yeni edebiyat hakkındaki teveccühü pek parlak olmasa gerek.

"— Yoksa Fikret'in adına bağlı bulunan Edebiyat-ı Cedide hakikaten bir mektep haysiyetini taşımaktaydı" dedi. "Onda birtakım temel estetik görüşler, üslûp, dil ve ifade, sanat ve gaye bakımlarından çok temiz ve seçkin bir birlik vardı. Ve daha kuruluştan Parnasiyen[179] bir ekoldü. Gerçekte de Edebiyat-ı Cedide dilimize, mümkün olabilen en iyi en mükemmel şekli verip onu geliştirmişti. Üslûba öyle temiz, rahat, sağlam ve kusursuz bir anlatma kabiliyeti verebilmişti ki, hünerin en yüksek muvaf-

fakıyyet derecesi budur. Şekle, frenkçe vardır ya bir tâbir, "fini"[180] vermektedir.

Herkes bilir ve kabul eder ki sanat, karakteri bakımından, "formalist" tir. Çünkü güzellik, sadece dış görünüşte, bir olgunluk belirtisidir. İşte Fikret'in mektebi bu hususta o kadar muvaffak oldu ki, edebiyat tarihimizde buna benzer bir devir göstermek güçtür. Eski ekoller, böyle seçkin ve üstün bir adamın etrafına toplanan bir sürü nazireciler yığınından ibarettir. Halbuki Fikret ve arkadaşlarının yazış tarz ve şekillerinde, düşünce sistemlerinde usul ve esas bakımlarından umumi bir benzerlik ve ortak taraf bulunmakla beraber, bunların hepsinin ayrı ayrı ve kendilerine mahsus birer sanat çehresi ve şahsiyeti vardır. Bugün Türkçe'de; şey Osmanlıca'da; temiz, kusursuz, nezih ve beliğ bir şiir diline örnek gösterilmek lazım gelirse, yine Fikret'in sahip olduğu uslûptan daha iyisi gösterilemez. Nasıl ki Halit Ziya da bizde romanın ne demek olduğunu hakkıyle anlayıp da, kabil olduğu kadar güzel örnekler verenlerin birincisidir. Ve bugün roman yazanlan bile hâlâ onun üslûbunu az çok taklit etmekten kurtulamamışlardır."

((Dudaklarında hafif bir tebessüm belirerek:) bazı kimseler bu bu zarif yazarı zarafet taslayan, gösteriş düşkünü bir adam olarak görüyorlarmış. Bu yanlış hükme hükme sebep Halit Ziya Bey'in, romanlarında kasden, bilerek bilhassa böyle gösteriş budalası gençleri seciyeleri ile tasvir etmek merakı olmuştur.

Üslûbuna da itiraz edildiğini hatırlıyorum. "Fazla sanatlıdır, cümleleri pek uzun ve zincirleme bir-

birine bağlıdır, dolambaçlı ve anlaşılması zor bir ifadesi vardır." Evet fazla sanatlıdır; fakat Endülüs'teki meşhur El-Hamrâ sarayı da üslûpça öyledir, lâkin güzeldir zannediyorum. Cümlelerinin pek uzun ve zincirleme birbirine bağlı olduğu doğrudur. Buna ben de taraftar değilim. İfadesinin dolambaçlı ve anlaşılmasının zor olmasına gelince: Adamına göre, diyeceğim. Çünkü Halit Ziya Bey'in söylediği şeylerde anlaşılmaz bir muammaya tesadüf edemedim. Yalnız ne var ki, yazdığını anlayabilmek için Türkçe'yi; şey Osmanlıca'yı; biraz iyice bilmeli galiba!.

Kuzum efendim, yukarıda söylediğim sözler bugünkü yeni edebiyata, büsbütün yeni edebiyata aittir.

Evet, sorduğunuz gibi, bazı gençler öyle millî bir edebiyat vücuda getirmek için çığır açmak istediler. Bu da memleketimizin geçirdiği, esas prensipleri pek belli olmayan birtakım inkılâplara bağlı ve ondan doğma bir şeydir. Yani pek müstekil bir cereyan değildir. Böyle olması da tabiîydi. Bu hususta söyleyeceğim şey, sakın hor hakir gören bir edâ taşıyor gibi anlaşılmasın. İğne ile kuyu kazılmaz. Yani bu koca işi başarabilmek için birtakım âletler, vasıtalar lâzımdır; kuvvet lâzımdır, zaman lâzımdır. Bunun için azim ve sebat ister ve nihayet, güneş gibi vakti gelince kendiliğinden doğacak bir dehâ ister. Ben, bu karaltıda, öyle şeyler göremiyorum. Açıkçası gençler çok gençtir ve bunu da bir oyuna çevirdiler. Meselâ dikkat ediyorum: Beyazıt'ta toplandıkları müddetçe Türkçülük millî edebiyatın ölçüsü oluyor; Mehmet Emin Bey tahta çı-

karılıyor. Sonra Büyükada'da toplandıkları vakit ise - o güzel adanın yaşayış tarzına, işveli şiveli zevkine uymak gereğinden midir, nedir - Nedim'i andıran, Nedim'i hatırlatan şiirler yeni edebiyatın incelik, güzellik örneği olmak üzere gösteriliyor. O vakit Yahya Kemal Bey kendi sultanlığını ilân ediyor; zavallı Emin Bey'i red ve inkâr ediyorlar. İşte benim ara sıra gördüğüm değişiklik bu ve benzeri şeylerden ibarettir. Tıpkı Paris'te, Monmartre'da her sene çamaşırcı kızları arasından birisinin, reylerin çoğunu toplayarak güzellik kraliçesi seçilip de, böylece kraliçe sıfatiyle gün boyunca sokaklarda gezdirildiği gibi, bugünlerde de hemen altı ayda bir şairbaşı değişiyor. O kadar ki, bunlar için bir "Silsilenâme"[181] tutmadığıma yanıyorum; hem de pek!..

Bunların, dilin gramer ve sentaksında, ne gibi bir değişiklik meydana getirdiklerini sordunuz. Dili, keyiflerinin istediği gibi kendilerine maletmek hakkını elde ettiler ki, bu yeter zaten. Türk ruhunun hoşlanabileceği estetik duygulara, güzelliğe gelince; İstanbul'dan başka hiç bir yerde bunların zevkine yakınlık duyan, duyabilen adamlar bulunmadığını size hemen hemen temin edebilirim. Nesir ve nazımda, vezinlerde yapabildikleri şey, yine "indiscipliné"[182], kanun dinlemez bir serbestliği ortaya sürmekten ibarettir. Bundan da anlaşılıyor ki fertçilik, "individualisme"[183] meyli ve hissi adeta imkânının son derecesine gelmiştir.

İşte bu arzettiklerim, yeni bir edebî mektep kurmaya imkân vermemektedir. Fakat, şahıs olarak, kabiliyetli adamlar yok değil. Aksine çok var.

Mesela Yakup Kadri; pek ruha yakın, pek psikolog, pek ince ve seçkin bir yazar. Berrak, ağırbaşlı bir üslûbu var. Fazıl Ahmed'i de unutmak olmaz. Fazıl pek ince, pek nükteci ve bilgi, kültür bakımından bu sınıfta bildiklerimin hepsinden üstün, zarif bir yazar ve şairdir. Biraz daha büyücek olsaydı, Türkiye'de de bir Voltaire yetişmiş olurdu. Hemen hemen o Fransız yazarının ruhuna sahip sevimli ve seçkin bir çehredir.

Yahya Kemal de dikkat edilecek bir kimse; belki Parnassiénne'lerin bizde en mükemmelidir. Fakat, eser vermekte çok cimri bir adam. Sanatının susamışları olanlara iki damla Fransız şarabı veriyor; dünya âlemi bu iki damlayla kandırmak istiyor. Hayır; bu kadarı yetmez, bu kadarı yetmez. Ben, Yahya Kemal'i sanat noktai nazarından, Paris'in o zarif dikişçi kızlarına benzetiyorum ki pek güzel, pek gözalıcı bir fiyong yaparlar, bir frenk bağı... Ve onun patentasını bir moda mağazasına birkaç yüz liraya satarlar. Çünkü kimse tarafından icat edilememiş yeni bir şekildir. Fakat, sadece bir şapka fiyongu bütün ilim, kültür ve sanat pazarını doldurmaya yetmez.

Bir başka genç daha var; O. Seyfi isminde. O adam hakikaten şairdir ve tam manasiyle lirik bir şairdir. Bizim ruhumuza yatkın olan o nazenin ve samimi Türkçe'yi, bildiğim son nesil gençleri arasında onun kadar güzel yazan yoktur. Ali Canip de muvaffak olabilirdi; eğer zorâki sembolizm yapmaya uğraşmasaydı ve, istikbal herkese açıkken o cânibe[184] yönünü dönmeyip de, Fikret gibi gerçekten sanatkâr bir üstâdın üslûbunu düzeltmeye kal-

kışmasaydı!. Yoksa oldukça zevki var; yaradılıştan şairlik kabiliyeti de yok değil!. Bir de onun arkadaşı olacak, hani hikâye falân yazar..."

— Ömer Seyfettin Bey. En çok yazan hikâyecimiz, en zeki, en bü.....

"— Evet, Ömer Seyfettin. Ismarlama hikâye yazmasa ve bilhassa benim hesabıma yazmasa, bak onun için ne güzel şeyler söyleyecektim ama inadıma söylemeyeceğim işte (Ve göz bebeklerine kadar ulaşan bir kahkaha ile geniş geniş güldü). Sonra Ahmet Haşim'i beğendiğini söyledi.

"— Kudretli bir şairdir, dedi. Engin eserler yazmak için verimli bir tabiatı var. Galiba Emil Verharen[185] ve benzerlerini beğeniyor. Fakat, ne olursa olsun, bizde hiç kimse henüz Avrupa'dan rehber aramaktan kurtulamadı. Bundan çok zaman evvel "Rüşd" başlıklı bir şiirini görmüş ve pek beğenmiştim. Sonra görebildiğim bazı eserleri beni pişman etmedi. Aksine, hakkında vermiş olduğum ilk hükmü daha da kuvvetlendirdi. Gençler bir araya gelebilselerdi, bu adam hakkıyle onların başına geçebilirdi."

Demek ki Rıza Tevfik Bey de genç şairler beyliğinin başına, prens olarak, Ahmet Haşim'i tayin ediyordu. Halbuki dil, terkipler ve vezin bakımından Ahmet Haşim Bey, zannederim, gençlerin maziye en sıkı sıkıya tutunanıdır.

Bir de Halit Fahri Bey için şöyle söyledi: "Osmanlı diline pek güzel sahip olabiliyor ve ayn ızamanda birtakım garipliklere de sapmaz ve yaradılıştan da şair; fazla romantik bir havası olan bir gençtir."

Sonra, edebiyat merakının kendisinde nasıl uyandığından bahsetti. Edebiyat merakı Rıza Tevfik Bey'de hiddetle uyanmış. Mülkiye Mektebi'nde iken arkadaşlarından birisi, ismi lâzım değil, şairlikle sınıfta kendisini göstermeye başlamış. "Bir iki gazel mazel yazmış." Rıza Tevfik Bey bunları beğenmemiş, arkadaşı da onunla alay etmiş.

"— Halbuki ben, (diyor Rıza Tevfik Bey). Ben pek küçük yaşımdan beri gayet çok okumuş ve şarkın ilim ve kültürünü lâyıkı ile kavramış bir adamın, yani babam Hoca Mehmet Efendi'nin bizzat terbiyesini görmüş ve Farsça'yı, Türkçe'yi epeyce öğrenmiştim. Hâfız'ı, Sâdî'yi bile pek küçücükken dikkatle okumuştum..."

Tabiî arkadaşının kendisini böyle hafife alışı onun gayretini uyandırmış. O sene güzel ve kusursuz yazma dersinden, ertesi sene de edebiyattan birinci çıkmış. "Herkesin yapabileceği şeyi elbette ben de yapabilirim" dedi. "Ben de az bir zaman içinde manzum yazmayı öğrendim. Arkadaşım için kendisini küçülten, horlayan öyle uzun bir manzume yazdım ki, bu Namık Kemal'in, Ziya Paşa'nın eseri olan "Harabât" a yazdığı manzum "Tahrib-i Harabât" önsözünün bir çeşit taklidi idi. Bugün kaybolmuş bulunan bu manzumeyi eski dostlarım bilirler. Artık ondan sonra ara sıra yazmaya devam ettim. Her iki vezni de kullandım. Fakat millî vezin olan heceyi daha sonraları kullanmaya başladım. Ona da sebep, tasavvuf hakkında, felsefe dolayısıyla, önce araştırmalar yapmak ve sonra bir eser yazmaktı.

On sekiz yirmi sene kadar yavaş yavaş araştırmalarıma devam ettim. İşte bu sıralarda öyle güzel

nefesler, destanlar elime geçti ki, bugün benim nazarımda, yalnız şiir için değil, fakat tasavvuf, dinler tarihi ve felsefe tarihi için bile en kıymetli vesikalardan sayılabilecek olan şeyler zenbilimde mahfuz bulunmaktadır. Tabiatiyle bunlar bana tesir etti. Zaten çocukluğum Gelibolu'da geçtiği için, orada âşıkların toplantılarını da pek iyi bilirdim. Çünkü daima gelir giderlerdi. Ben de onları dinlemekten çok hazlanırdım. Bütün bunların bana yaptığı tesirler sonunda, en evvel, bir iki divan yazdım. Eş dost hoş gördüler. Ben de tabiatimda böyle bir arzu gördükçe ve dışarıda da fırsat buldukça yazmakta devam ettim. Millî vezinle aruz vezninden hangisinin istikbâle hâkim olacağını, vallahi, ben de tamamiyle kestiremiyorum. Bu, dil ve ifadenin şekline bağlı kalan bir meseledir. Fakat şimdilik bilirim ki, dilin şu halden kolay kolay kurtulması pek mümkün olmadığına göre, arzu vezni daha uzun bir zaman hâkim olabilecektir. Bununla beraber millî vezin tarzında güzel bir şeyler yazılabilirse, Anadolu halkı tarafından asıl bunlar rağbet görecektir. Çünkü Kemal'i, Fikret'i, Cenab-ı ömründe bilip tanımamış, işitmemiş milyonlarca halk vardır ki benim burada yazdığım bir nefesi ezberliyor. Adalarda, Sivas'ta, bilmem nerede okuyup anlıyor; niçin derseniz: Bu bizim yazdıklarımız şeyler onların kendi dilleri, kendi zevkleri, hele kendi inanışları için adeta bir kaide, bir yasadır.

Ben de bunları hususi bir maksat ve niyetle yazmadımdı ya. Dediğiniz gibi bu yeni bir tarz da değildi; öteden beri vardı. O halde ben, yenilik getirmiş bir adam iddiasında değilim. Yalnız şunu hiç

çekinmeden iddia edebilirim ki, benim dilim eski divancıların, eski nefesçilerinkine nisbetle çok düzgün olduktan başka, felsefesi de biraz daha yüksekçedir. Fakat bunu İstanbul halkı, daha çok da edibler ve şairler kısmı bilmediği için yeni bir şey zannettiler. Ben bu tarzı yeniden canlandırmadım; çünkü bu tarz, olanca kuvvetiyle, Anadolu'da ve İstanbul tekkelerinde yaşıyor. Ben bunu, olsa olsa, açığa çıkardım, biraz da biçime koydum o kadar..."

— Üstat, sizi yoruyorum ihtimal; ihtimal okuyucuları da yoracağım. Fakat müsaade buyurun, son bir sualim daha var.

"— Ona da cevap veririz; biz yorulmayız. Bence edebiyatımızın geleceği, Osmanlı milletinin ve Osmanlı ruhunun her bakımdan ve her suretle kendisini ifade edecek şekilde bir değer ve bir ululuk kazanmasıyla mükemmelleşebilir. Dil ve ifadenin, bunun üzerindeki tesiri ikinci derecede kalır. Herkes, ister istemez, ve tabiatiyle zamanının diliyle konuşup eser verebilir. Bence Nef'î'nin dili, Bakî'nin dili, Kemal'in, Hâmid'in hepsinin, her büyük şairin dili millîdir. Ona millî'nin mümkün olan en güzel şeklini verebilen, o zaman yetişen en büyük sanatkârın, duygularını ifadedeki kabiliyetidir. Öyle şekil ve kıyafete bakıp da, öyle dış görünüşe bakıp da aruz vezni ile parmak hesabından birine millî, ötekine millî değil demek asılsız bir lâftır."

MEHMET EMİN

(YURDAKUL)

Geçkince bir kadının, bakracını yere bırakarak, çarşafının altından elini ağzına örterek:

— Türk şairi Emin Bey mi? Şu çeşmeyi geç, sağ kolda tahini boyalı konağın kapısını çal. Diye kınalı parmağıyla gösterdiği evde muhterem şairi buldum. Karşısındakini mahçup ve minnettar eden aşırı tavazuu, aşırı iltifat ve nezaketiyle karşıladı. Loş ve dolambaçlı mervidenlerden en üst kattaki kitap odasına çıktık: Yerleri, sedirleri sandalyeleri, duvarları Tebriz'in, Keşan'ın, Sivas'ın çok güzel ve az rastlanır nakışlı, renk renk çiçekli seccadeleriyle süslenmiş... Kafesli pencereler cicimlerle örtülmüş. Derin göbekli bakır mangalların külleri üstünde nar kırmızısı yanan ateşler...

Renk renk Hint çerçeveleri ve Hint kitap etajerleri. Bu oda şu koyu ve melûl renkleriyle eski Acem minyatürlerindeki, efsânelerle dolu şark bahçelerini hatırlatıyordu.

Ve açık alınlı saçsız başı, dolgun yanaklarında hafif, çenesinde sivri kumral sakalları, ince kumral kaşların altındaki yeşile çalan gözleri, ağarmaya başlamış kalın bıyıklarının örttüğü dudaklarında purosu, geniş omuzlu şişmanca vücudu ile Mehmet Emin Bey bu odada, şark eşyasına meraklı bir Polonya zenginine benziyordu.

Aruz veznini düzeltip geliştiren Servetifünun şairlerinin yanıbaşında tevazu ile çalışmış: Rübâb'-

ın "Balıkçılar", "Hasta Çocuk" filân gibi hikâyeli manzumelerinden büsbütün ayrı bir diyarın ilk yolcusu olmuş "Türk Sazı" şairinden, sanattaki gayesini öğrenmek istiyordum. Purosunu parmakları arasına aldı; geniş yüzüne büsbütün bir saflık ve bir iyilik manası veren tebessümüyle :

"— Benim kanaatimce şiir, güzellik için olmakla birlikte, iyilik içindir de." dedi "Onun sazı tabiatı aşkı dile getirmek için olduğu kadar, insanlığın elemlerini de dile getirmekle vazifelidir. Şairin altın kadehlerindeki şaraplar, yalnız gençliğin aşk hummâları ile yanan dudaklarına değil, bütün insanlığın ıztırap ve elemle kuruyan ağızlarına da akıtılmalıdır. Gerçi "Vase Brisée"[186] şairi Sully Prudhomme, "nuit" ler şairi Alfred De Musset'ye: "Sen bizi hayatın bütün ateşli güzel kokuku esintilerini birden içmeye çağırıyorsun; halbuki bu dünya'da zincir sesleri de vardır. Ben bakıyorum da, o sesleri işitmemiş olduğuna kanaat getireceğim geliyor. Eğer sende büyük bir ruh olmamış olsaydı, seni alçak diye tahkir ederdim..." diyor. Lâkin ben Prudomme'a hak vermedim. Çünkü sanatkârın ruhu hürdür. Gölge ve hayâlden ibaret bir küçücük etkiye ve baskıya bile, mücevherle işlenmiş bir incecik kösteğe bile katlanamaz. O, yalnız kendi şiir, kendi ilhâm perisinin esiridir; öyle değil mi efendim? O peri ona dua, küfür, isyan, aşk intikam, zulüm, merhamet... her neyi ilhâm ederse o da onu dile getirir. Şairlerin ruhları da, âşıkların ruhları gibi, altınla satın alınmaz. Demirlere de boyun eğmez. Hem şiir, tabiatın ve hayatın bir sesi değil midir? Yıldızların altında, bülbüller olduğu gibi,

fırtınalarda haykıran kartallar da yok mudur? Çiçekleri dalların altında titreşen yeşil çaylar olduğu kadar, yalçın kayaların gazapla baktığı karanlık ırmaklar da yok mudur? Bu umumi düzen yüzünden değil midir ki dünya, yıldızlar, bütün o sonsuz varlık ebedî aşk heyecanlarını terennüm etmektedir? Bana gelince; benim yaradılışım, aldığım terbiye, içinde bulunduğum çevre ve zamanım beni bunların ikincisine taraftar etmiştir. Yani ben daha ziyade elemlerin, acıların ve çaresizlerin şiirini duyurmak istedim."

— Peki efendim; millî edebiyatın dil, vezin ve mevzudaki gayesi hakkında ne düşünüyorsunuz?

"— Evvelâ size Rus şairlerinden Mayekov'un[187] bir levhasını hatırlatacağım: Mayekov, birgün bir izbeye gitmiş. Ocakta çam kütükleri yanıyormuş. Alevleri odayı aydınlatıyormuş. Bu ocağın önünde bir küçük çocuk, eline bir kitap almış, parmaklarını satırların üzerinde yürüterek heceleye heceleye okuyormuş. Bunun karşısında uzun saçlı, uzun sakallı Rus köylüleri, kucaklarında çocukları uyuyan Rus kadınları, can kulağıyla bu kızı dinliyorlar ve başlarını sallıyorlarmış. Şair diyor ki: "Bu kitap, halkın diliyle yazılmış, onun yurdunun güzelliklerini, büyüklerini, ecdanının efsanelerini, hatıralarını, kalplerinin aşklarını, elemlerini, hayatlarının ümitlerini ve rüyalarını söylüyor. Bu kitabın, isterse hecelene hecelene bir kız çocuğu tarafından okunsun, kulübelere girmesi ve halkın karanlıkta kalmış ruhlarına bir ışık, heyecansız yüreklerine bir titreme vermesi, Rusya'nın istikbâlinin ufuklarında büyük ve ilâhî bir güneş doğacağını müjdeliyor..."

1972 — Birinci Basılış — F. 10

İşte size, millî edebiyatın ne olduğunu; onun gerek şekilce ve gerek ruhça nasıl olması lazım geleceğini anlatacak en açık ve seçik bir ifade.

O halde bizim millî şiirimizde de, meseleyı böylece ele almak gerekirse, dil vezin ve mevzu ilk olarak göze çarpar, öyle değil mi?

Şimdi dil... Mademki bütün diller anlamak ve anlatmak için birer vasıtadır; bizim dilimizin de bu gayeye göre, halk tarafından anlaşılacak bir surette, arınıp temizlenmesi lazım geliyordu. Şu halde, bu dilin içinde adeta hükümet sürmekte bulunan yabancı kaideler yıkılmalıydı. İşte biz, dilimizi Arap ve Acem terkiplerinin zincirinden kurtararak hür yapmak istedik. Bundan dolayı da şiirlerimizi bu millî ve hür dille yazdık.

Vezin meselelesine gelince: Bizde iki türlü terennüm vasıtası vardı malum, değil mi efendim? Biri Arab'ınki, öteki de bizimki. Şimdi bu arınmış temizlenmiş dille yazılacak şiirlerin normal vezninin Arap vezni, yani aruz olmadığı ve olamayacağı için, kendi veznimizi kullanmamız gerekiyordu. Kendi millî, yani hece veznimiz ise dervişlerin ilâhîlerinde, nefeslerinde, âşıkların koşmalarında, destanlarında ve halkın türkülerinde vardı. Tabiî biz bunu kabul ettik ve buna bir genişlik, bir gelişme ve ilerleme vermeye çalıştık."

— Fakat efendim; sizin bu tuttuğunuz yolun karşısında olanlar, sizin kullandığınız türlü vezinleri millî bir vezin olarak kabul etmiyorlar. Millî vezin asıl altı beş, on...

"— Rıza Tevfik'le İhsan Raif Hanım'ın[188] şiirleri, şüphesiz, çok makbuldür. Fakat biz eğer yalnız

o şekillerle yetinmiş olsaydık heyecanlarımızı ifade edecek, bunları dile getirecek saha çok dar kalacaktı. Halbuki istedik ki, hangi şekil heyecanlarımızı en iyi tarzda dile getirebilecekse bunlar tercih edilsin. Bunun içindir ki biz, çeşitli şekiller alıp bunlar üzerinde durduk. Şekil ruha bağlıdır, değil mi? O ruhların terennümü neyi gerektiriyor idiyse ona o vezni kullanmak lâzım gelir. Nitekim en büyük şair olan tabiatın çaldığı saz da iki telli değildir. Onun nice bin teli ve nice bin nağmesi vardır. İşte bunun içindir ki biz türlü türlü şekiller aldık. Macar millî edebiyatı da, başka edebiyatlar da böyledir."

— Millî edebiyatta mevzudan da bahis buyuracaksınız?

"— Evet, evet; mevzulara gelince: Mevzularımızı memleketimizin hayatında bulduk. Hislerimizi halkımızın kalbinden aldık ve Türk'ün sazı ile Türk'ün ruhunu terennüme başladık. Sanıyorum ki, az vakit içinde az iş yapılmadı. Meselâ millî şairlerimiz içinde Rıza Tevfik Bey; Bayburtlu Zihni'lerin filan monoton olan koşmalarını yapısı ve ana hatları, vasıtaları, meydana geldiği malzemeler ve dil bakımlarından hemen hemen hiç bir şekilde değiştirmeyerek, fakat onları ruhen yükselterek şarkın oedbin felsefesini, hasta aşkını, malûl güzelliğini yine de terennüm etti. Ziya Gökalp Bey, Âşık Gedâyi'lerin filan destanlarına, şekil ve ruh bakımından, bir yenilik verdi. Halk diliyle ve millî vezinle Türk'ün o güzel efsanelerle ssülenmiş tarihini. altın devrini, kahramanlık ruhunu yaşattı. Halide Edib Hanım, "Harap Mâbetler" in bu sanat tanrıçası bize "Yeni

Turan"ı uzatmakla, bir çeşit yeni bir "Kitâb-ı Mukaddes" verdi. "Gözyaşları"nın şairi İhsan Raif Hanım" "Yedi Dağ Gülleri" nden bir demet hazırlıyor. Bunların yanında Hamdullah Suphiler, Celâl Sahirler, Yakup Kadriler, Ali Canipler, Halit Fahriler, Refik Halitler, Ömer Seyfettinler... Kimi gönülden gelen sesler gibi temiz ve yüce hitâbelerle, kimi harabe perileri gibi ağlayan gamlı şiirleriyle, kimi sevenleri ile birlikte toprak olmuş kahramanları dirilten hikâyeleriyle, kimi hayatımızın ıztıraplarını, yaralarını, aşk ve ümitlerini, bütün çirkinliklerini ve güzelliklerini meydana koyan fıkralarıyla milletimizin ve memeketimizin hayatını, ruhunu yaşatıyorlar. Hakkı Sühâlar, Orhan Seyfettinler, Faruk Nafizler, Enis Behiçler, Hasan Zekiler, Yahya Saimler, Salih Zekiler - Aman Yarabbi, ne iyi kalpli adam! Hiç birini saymadan geçemiyordu - gibi bir genç nesil daha var ki, ilhamlarını bizimkinden daha yüksek bir sanat mâbedinden alıyorlar. Bunlar da kendi ruhlarını yeni dil ve millî vezinle terennüm ediyorlar.

İtiraf ederim ki bizim bugün bir "Miskiyeviç"[189] miz, bir "Pötöfi"[190] miz yok. Lâkin ben kuvvetle ümit ediyorum ki bugünkü Türk kızlarının yarın millî ve ilâhî ninnilerle beşiklerde sallayacakları çocuklar, beklediğimiz dâhîleri yetiştirecekler ve o dâhîler bizim de "Konrad"[191] larımızı, "Yanoş"[192] larımızı yaratacaklar. Hem o dille ve o ahenkle ki tarihin karanlıkları içinden akan dalga seslerine elmas taçlı hakanlarımızın, gümüş sazlı şairlerimizin ilâhî sadaları karışmıştır. O dille ve o ahenkle terennüm edeceklerdir ki, son asırlarda yıkılan memleketleri-

mizin, ıssız kalan ocaklarımızın hıçkırıkları, feryatları, ürperişleri, ümitleri, düşünceleri, duyguları hep o dilin ve âhengin içinde bulunacak. Bu âhenkle yazılan şiirleri, kanımı taşıyan ve dilimle konuşan bütün ırkdaşlarımın çocukları Karadeniz kıyılarında, Orhun vadilerinde terennüm edecekler. Buna sarsılmaz imânım var."

Heyecanı ve coşkunluğu biraz diner gibi oldu. Dudakları titriyordu. Biraz yatıştıktan sonra:

"— Size bir hatıramdan bahsedeyim, dedi. Ben On Temmuz'da[193] Erzurum'da idim. Bir konsolos yanıma geldi. İnkılâbımızı hayretlerle karşıladığını söylemişti. Ben o zaman ona demiştim ki: "Bunda hayret edilecek bir şey yok, bakınız, bir kış memleketinde bulunuyoruz. Bu toprağın yalçın dağları buzlarla, ovaları da karlarla örtülüdür. Burada aylar geçer, dağ başlarında bir kuş uçmaz; ovaların üzerinden bir kervan geçmez. Lâkin bu donuk beyazlığın altında gizli bir alev, bu gömülü toprağın bağrında görünmez bir alev vardır. Bu kuvvet bize bir baharın unsurlarını toplar; çiçekler ve çimenler hazırlar. Bizim alınlarımız da, tıpkı bu buzlu kayalar, bu karlı ovalar gibi cansız sayılırdı. Gövdelerimiz, kefenleri boynunda, cenazeler sayılırdı. Lâkin fikirlerimizde, kalplerimizde öyle bir aşk, öyle bir rüya, öyle bir kuvvet, öyle bir hayat vardı ki sizler onları göremiyordunuz. Halbuki şimdi eserlerin huzurundasınız..." Ben, millî cereyanımız için de size hatıramı arzedeceğim ve kendimin şimdi böyle bir bahar huzurunda bulunduğumu söyleyeceğim."

Bir puro daha yakıldı. Mangalların kömürleri sarı maşalarla eşelendi. Mehmet Emin Bey kabartma çiçekli, burma ayaklı, ceviz renginde masanın yan taraflarında duran küçük kitap raflarında birkaç Rus şairinin eserlerini aradı. O raflarda her milletin edebiyatına dair ciltler bulunmaktaydı.

Eski edebiyat hakkında, Tanzimat hakkında ve Servetifünun hakkında sorduğum suallere şöyle bir cevap aldım:

"— Edebiyatımızın semasında parlayan yıldızların büyüklüğünü benden sormayınız. Yaşadığım toprak ve bu toprağın fırtınaları, felâketleri benim gözlerimi yukarıya kaldırabilmek ve orada parlayan âlemleri seyredebilmek için bana fırsat vermedi. Bu bilgileri size başkaları, salâhiyetleri olanlar verdiler. Kendilerinin fikir ve hislerine, zevk ve hayâllerine, bazıları, belki de, sevgi ve kinlerine göre söylediler. Ben size bu hususta bir iki duygumu söyliyeyim: Bence Sultan Süleyman devrinin ufuktan ufuka at koşturan cengâverlik dolu hayatını "Bâkî" mersiyesiyle edebileştirmiştir. Nedim de Lâle Devri'nin odalar ve bahçeler içinde geçen zevk ve safa günlerini dile getirdi. Fikret de bütün Abdülhamit devrinin facialarını, elemlerini ve zamanını "Sis" inde tespit etmiştir. "Sis" o devrin bütün sanat ve şiirini gölgede bırakacak bir şaheserdir. Fikrimce, büyük Fikret'in mezarına "Sis Şairi" unvanını yazdırtmalı. Fikret "Sis" ile bizde, tıpkı İngiltere'nin "Gömlek Şairi"[194] gibi bir şöhret kazanmıştır. O "Gömlek Şairi" ki, şiirini sosyalistler mendillerine yazdırmışlar. Alınlarının terini onunla silerlermiş.

Ve şairin mezar taşına da "Gömlek Şairi" unvanını kazmışlar.

Bana gelince: Hayatta her ağacın bir türlü çiçeği ve yemişi olduğu gibi, ben de yalnız bir yemiş verebilmek için çalıştım. Fikrimin kuvvetini, kalbimin özsuyunu bunu yetiştirmek için verdim. İhtimal ki yolumun üzerinden geçen yolcuları dallarımın yeşil gölgesinde dinlendirmişimdir. İhtimal ki yemişlerimle onların kalplerine bir damla kan verebilmişimdir. Eğer bunu yapabildimse mesudum. Memleketimin sefillerinin, dertlilerinin küçük bir şairi olabilmek, bütün milletimin hürriyet ve saadetini terennüm edebilmek için yaşamak: İşte benim hayatımın ve sanatımın gayesi.

Benim elimdeki terennüm âletim, bir körün elindeki kırık sazdır. Gözlerim güneşlere, şafaklara hasret çektiği halde parmaklarım, sar'alı teller üzerinde karanlık diyarların, masal ve rüya ülkelerinin türkülerini çağırıyor. Halkın şairi olmak! İşte benim sanatımın ve hayatımın gayeleri."

Kapıda kendisinden ayrılırken, telaşlı bir sesle:

"— Beyefendi; galiba Fazıl Ahmet Bey'le Yahya Kemal Bey için bir şey söylememiştik" dedi. "Fazıl Bey'in eşsiz latifelerini lezzetle okumuyorum. desem yalandır Yahya Kemal Bey'in de sanattaki titizliği son derece hürmete lâyıktır. İdealine gayetle meftun bir kimsedir. Ah, azıcık da yazsa! Ahmet Haşim Bey'i de son derece güçlü ve ince bulurum. Rica ederim, bu üç ismi de unutmayınız."

HALİDE EDİB

(ADIVAR)

Dört köşe küçük bir odaydı: Koyu tirşe[195] kâğıtlı duvarlarından birinde uzun ve geniş bir sedir, ötekinde halı örtüsüyle kısa bir divan, karşısında bir piyano ve bir duvarında da yeşil çini soba...

Sedirle divanın ortasında kitap dolu, döner dolap şeklinde bir duvar ve Amerikan biçimi bir koltuk.

Öbür köşede, üzerine zarif bir Acem seccadesi serpilivermiş basık, yayvan bir koltuk daha var. Sağında bakır arabesk[196] vazosu ile burma burma mermer sütun, solunda Anadolu çevresi örtülü küçücük siyah masa!.

İşte Halide Hanım, o loş ve serin köşede, bu sade ve kibar şark dekorunun ortasında oturuyordu. Beyaz pırıltılı mavi Bursa bezlerinden çıkan ince hurmalar titrek ve geniş yapraklarını, birer yelpaze gibi, bu sanat kraliçesinin sarışın başına eğiyorlardı.

Tavandan sarkan pembe âvizeye, kafes aralıklarının ölgün ışık süzüntüleri çarptıkça, başımızda billur bir demet kıpırdanıyor; mavi, kırmızı akisleri duvarlarda, hurma dallarında mini mini eleğim-sağmalar titretiyor ve altın saçlı, ince ve uzun kaşlı, iri ve parlak gözlü, muntazam burunlu, dolgun ve ateşli bir yüze sahip bulunan bu kadını bütün bütün hayâlleştiriyordu.

Şark odalarının mahrem, sanki dili bağlıymış gibi sessiz, uysal ve cana yakın ruhu o köşede; ye-

nileşmiş şark kadınlarının heyecanlı, asil ruhu da ipek seccade içindeydi.

*
**

Önce vilâyetlerdeki mekteplerden, köylü terbiyesinden bahsetti. O zaman Yahya Kemal'i hatırladım. Bana demişti ki: "Ziyaretine gidersen eğer, bu sefer pedagog bir Halide Hanım bulacaksın!." Doğru. Fakat öyle canlı konuşuyordu ki, cümleleri birer ilim ve terbiye mevzuu açıklamasından fazla, yakından gören ve güzel gören bir edibin tasvirlerine benziyordu.

Kahvelerimiz geldi. Ufak sessizliğimiz sırasında yine "Handan"ı düşündüm. Bilmem neden, az evvel odaya girdiğim vakit de "Handan" hatırımdan geçtiydi. Handan'ın Londra'daki salonunu tarif etseydi Halide Hanım, mutlaka böyle bir oda tasvir edecekti. Çünkü burada İngiliz terbiyesi görmüş ve ondan aldığı kuvvetle memleketine dönmüş bir kadın odası zevki vardı. Süsten, gösterişten fazla sadeliğe, âhenge ehemmiyet veren bir kadın zevki.

Son zamanlarda Suriye'ye yapmış olduğu seyahatın kendinde ne gibi izler, tesirler bıraktığını sordum. Bana Arap leylelerini, ışıklar ve çöller diyarının saydam ve serin gecelerini, yanık kubbelerle nakışlı minarelerin müezzin sesleriyle, bizde maval şeklini almış, me'vâî iniltilerinin bu uzak ve dinî ülkelere verdiği sade, bâkir, esrarlı hayatını anlattı. Kontes de Neuaille'ın[197], Acem çölleri için, ateşli Acem gülleri ve bülbülleri için, Acem firûzeleriyle Acem minyatürleri için yazdığı renkli sa-

hifeleri okuduğum zamankine yakın bir heyecan duydum.

Halide Hanım; kitaplarının dolambaçlı, ihmalli, hep aynı teviyede bulunan üslûbundan büsbütün başka bir edâ ile konuşuyor.

Altın kadar pürüzsüz, nazik ve âhenkli sesinde kısa ve tok cümleler, çok açık seçik ve belâgatlı bir şekilde çınlıyor. Onlarda ne yıpranmış sözler ve kelimeler var, ne de herkesin görüp söylediği çok tekrarlanmış, tadı kaçmış duygu ve düşünceler. Konuştuklarının hepsi yeni ve hepsi tamamen kendine, şahsına ait şeyler...

— Yazarken de cümleleriniz hatırınıza böyle kolaylıkla gelir mi hanımefendi, yoksa kelimelerinizi çok mu ararsınız?

"— Hiç aramam, konuştuğumdan daha kolay yazarım."

— Tabiî sonra tekrar gözden geçirir ve düzeltirsiniz; kelimelerinize ve cümlelerinize son, kesin bir şekil verirsiniz?

"— Pek az okur, pek az da düzeltirim; "aşk efsâneleri" gibi, yazılarım arasında en düzgün olanlarını bile bir daha okumam."

Halide Hanım da biz okuyuculara, öyle tuvaletlerini bitirmiş, kıyafetlerini düezltmiş süslü, şık cümleler vermek merakında değil. O da, Hâmid gibi, yazdığını olmuş bitmiş farzedenlerden. Kelimeler üzerinde kuyumculuk etmiyor. Onun için Halide Hanım'da da birtakım ne demek istediği kolay anlaşılmayan sözler, yorucu dönemeçler, karanlık karanlık köşeler var. Yakup Kadri gibi, temiz kelime

ve ahenkli cümle meraklısı nesir yazarlarını çok zaman itirazlara sevk eden bir üslûp...

— Mevzularınızı da, kelimeleriniz gibi, kolay bulur musunuz hanımefendi?

"— Büyük mevzular aklıma kolaylıkla gelir. Ve hep şmdiye kadar da öyle olmuştur. Ben iki türlü yazıcıyım: Bir romancı, bir de küçük hikâye, küçük mensur şiir yazarı... Romancılıkta, mutlaka, zihnimde mevzuumun plânını yaparım. Bütün olaylar zihnimde kararlaştırılmış olur. Meselâ hâkim vasıflar nasıl olacak, ötekiler bunun etrafında nasıl yaşayacaklar?.. Bazan, ana bölümün, ikinci derecedeki bölümlerin tertiplerini bile zihnimde tasarlarım; ondan sonra kolayca yazarım. Yalnız kitabın ortalarına gelince karakterler bana hâkim olurlar, ben onlara değil. Meselâ ilk satırdan o sahifeye kadar benim hükmüm altında yürüttüğüm, idare ettiğim şahsın, bana karşı isyan ettiği zamandan sonraki gidişini, yaşayışını bazan beğenmem; fakat o hareketler artık o kadar öyle olmuşlardır ki, o şahıslar da yapacaklarını yaparlar.

Son romanım müstesna yazdıklarımı, bir hastalığın buhranlarını geçirir gibi, hiç ara vermeden, durup dinlenmeden yazdım. En çoğu bir buçuk ay sürdü. Herkesten uzak, yalnız bir köşeye çekildim; orada mütemadiyen yazdım."

— Pek iyi hatırımda değil hanımefendi; bu kadar taşkınlıkla kalem koşturan romancı bir kadın daha var. Galiba George Sand[198] olacak. O kadar coşup taşarak yazarmış ki, tekrar okuduğu zaman cümlelerinin üçte ikisini çizer, hatta çıkarırmış. Si-

zin de, meselâ, sabahı tercih etmek, sükûnetten hoşlanmak falan gibi hususi âdetleriniz var mıdır?

"— İlk yazmaya başladığım zaman, çocuklarım daha pek küçüklerdi. Hizmetçi filan gelir; durmadan şunu bunu sorarlardı. Onlara cevap verirdim; kalemimimi de kâğıttan ayırmazdım. Fikirler beynimde o kadar şiddetle yer tutmuş olurlardı ki hiç bir yabancı ses onların yoğunluğunu dağıtamazdı. Fakat şimdi yalnızlık ve sessizlik arıyorum. Meselâ romanlarımı herkesten uzak bir yerde yazarım ve son derece titiz, sinirli olurum. Yanımda çok kahve, çok sigara olmalı. Hem birkaç kutu sigara üst üste durmazsa rahat edemem. Kâğıtlarımın büyüklükleri de hep aynı ölçüde olmalı. Daima ince ve uzun kâğıda yazarım; yazdığım yer de alıştığım yer olmalı. Masam, hokkam, kalemim falan..."

— Eserinize başlamadan evvel, yazı seyahatına çıkar gibi, bütün bir, birbirlerini tamamlayan hazırlıklarınız, türlü türlü hazırlıklarınız var hanımefendi.

Güldü.

— Bu hazırlıklarınız tamam olduktan sonra kaç günde kaç sahife yazabilirsiniz?

"— Bazan yirmi, bazan elli; bazan da ancak sekiz."

Eliyle çenesini tuttu ve biraz düşündükten sonra:

"— Mübalağa olmasın ama, dedi. Yazdığım zaman bir haftada elli altmış cümle bile söylemem ve bu sıralarda bana bir şey söyledikleri zaman son derece titizlenirim. Yazdığım şeyi o kadar severim ki, başından sonuna kadar, bende ve ruhumda o eser ihtiraslı bir hummâ olur.' '

— Fakat sanat, bu sıkı bağlılığınızın mükâfatını size bilhassa biz okuyuculara verir. Çünkü eserlerinizin en kuvvetli ve en şahsî kısımları da vakalarla yarattığınız tiplerdeki ruhun birbiriyle gayet sıkı bir şekilde birlik göstermesidir. Bu ise edebiyatımız için tamamiyle yeni bir şeydir. Çok zaman ayrıntılar uğruna esas ruhla olan bağlantıyı kaybeden romancılarımız, hikâyelerimiz de az değildir.

"— Her eseri bitirdikten sonra artık yeni bir şey yazamayacağım hissine kapılıyorum. Bütün yaratıcılık kudretimi, kelimelerimi, sanatımı yazdığım kitaba harcadım ve tükettim sanıyorum. İçimde dolu olan o eseri dışarı vermek için adeta kendimi boşaltıyorum. Ve ikinci bir şeye başlayacağım zaman bir halecana kapılıyorum. "Mevzu var, fakat artık ben bir şey yapamayacağım; bende sanat ve sanatkârlık öldü." diye şüphe ve endişe ediyorum. Ancak, başladıktan sonra da o hararet, o hummâ beni tekrar sürükleyip görütüyor. Hemen sabahleyin, kalkınca yazmaya başlarım ve bilhassa gece vakti, el ayak çekilince, çok yazarım ve heyecanlı yazarım."

— Sanatın bu asil heyecanını küçük yaşınızdan beri duyar mısınız hanımefendi?

"— Zannederim; on iki yaşımdan beri! İlk parçalarım hiç basılmadı. Herkes gibi evvela günlük hatıralarımı karaladım. On dört on beş yaşlarındaydım. Bazı mevzuları alıp bunları genişletmeye çalışırdım. Hocam Rıza Tevfik Bey beğenirdi. Meselâ "Harap Mâbetler" deki "Eller" i o vakit yazdım."

Böyle birkaç roman falan da tecrübe etmiş Yalnız evdekilere okurmuş, onlar da ağlarlarmış. Tabii bunlar neşrolunmamış .

— Evvelâ yazmakta bir gayeniz oldu mu?

"— Hiç bir gayem olmadı. Yazmayı, yazmak için sevdim. Bir insanın, nasıl sesi olur da söylerse, ben de bir kuş öter gibi yazdım. Yazmak hayatımın en büyük hazzıdır. Ve katiyyen şöhret düşünmezdim. Çocukluğumdan beri içimden çıkmak isteyen bir sanat arzusu vardı. Çocukken de hikâyeler tasarlar, o vakit hikâyelerimi bir aktris gibi kendim oynardım. Hiç bir gaye düşünmedim.

Eserlerimi de, yazıp bitirdiğim andan itibaren, artık onlar bence bir değer taşımaz hale gelmişlerdir. Çünkü içimdeki ruhi mahiyette olan ihtiras maddileşince artık ehemmiyeti kalmıyor. Kabuğunu değiştiren bir yılan gibi, eskisine bakmıyorum bile; o kadar onlara yabancı kalmak isterim. Yazılarımın epey bir kısmı böyle mahvolup gitmiştir."

— Hangi sanatkâr sizin gibi hissetmemiştir hanımefendi? Kelimeler ve sahifeler haline dökülen her mevzu, mânevi hayatımızın cennetinden kovulmuş bir Havvâ sefilliği ile sürünüyor. Bâkirliğinden, seçkinliğinden ve yükselkliğinden o kadar kaybediyor. Yazmak bana bir günah işlemek gibi gelir. İşlemeden evvel cazibeli, tatlı ve kendine bağlayıcı; işleyince de korkak, pişman, darrna dağın olmuş bir halde!.. Sanatkârla yazısı, Âdem'le Havvâ gibidir.

Cümlelerimi başının işaretiyle tasdik etti. Düşünceli düşünceli gülümsedi.

— Fransızlarla İngilizlerden kimleri okudunuz ve hangilerini tercih buyurdunuz? diye sordum.

"— İngilizler için kendime ait duygu ve düşüncelerim: Evvelâ Byron'u[199] tapınır gibi severdim. Tabiî bugün benim için biraz eskimiştir. Sîmâ olarak bende en çok tesir yapan Shakespeare ve İngilizce İncil'dir. Shakespeare'le İncil, bana daima arkadaş oldular. Bunları, bir tiryaki alışkanlığıyla sever, beraber bulundurur ve okurum. Hareket olarak da en fazla Pre' Rafalitleri[200] severim. Benim sanat duygularıma en fazla yaklaşan bunlardır.

Hikâyecilerden en fazla Dickens'i[201] beğenirim. İnsanlığı için çok beğenirim.

Fransızlardan, aynı derecede, Zola'yı[202] pek üstün, pek değerli bulurum. Fakat sanatkâr olarak değil, insan ve gerçeklerin adamı olarak. Zola kadar büyük insan göremem. Kime benzemek isterdin deseler, Zoya'ya derdim. Bütün büyüklüğüne rağmen Balzac'a tahammül edemem. George Sand'ı zaman zaman severim. Tamamiyle çok sevdiğim Daudet ile Maupassan'dır."

— Bizde, sizden evevlkilerden, sizi en çok duygulandıran ve tesirleri altında bulunduran şair ve edibler hangileridir?

"— İlk Türk şairleri hakkındaki duygu ve düşüncelerim, İngilizleri okuduktan sonra Türklere dönmek suretiyle oldu. Ve en çok Hâmid'i sevdim tabiî. Eserleri içinde evvelâ "Makber" i ve "Ölü" yü okudum. O vakitler on beşle on yedi arasındaydım. Hâmid'i bana Rıza Tevfik Bey açıklar, tanıtırdı. Sonra kendim sıra ile okudum. Meselâ "Târık" a bayılırdım. Eşber" den o kadar hoşlanmadım. "Târık" bana çok üstün değerde bir eser olarak görünüyordu. Bazı yerlerinde hakikaten "hébraïque"[203]

şeyler var. Sonra Hâmid'in "Fatih Türbesinde" adlı şiiri gibi epik bir hava taşıyan şeylerine de bayılırdım. O vakit benim nazarımda en büyük adam Rıza Tevfik Bey, en büyük şair de Hâmid idi."

Halide Hanımın Hâmid hakkında duyguları düşüncemi daha da kuvvetlendirdi: O şairin Halide Hanım üzerinde büyük tesirleri görülüyor. "Handan" da aşk tahlillerindeki ihtiraslı cümleler, tezadlar, tereddütler bana birçok yerde Hâmid'i hatırlattı. Yalnız Halide Hanım, terkiplerinde ve tahlillerinde Hâmid gibi derin ve dağınık değil. Daha düz ve daha derli toplu. Bilmem neden, Hâmid'le Halide Hanım arasında ortak noktalar var: İçten gelen kuvvet mi, o geniş cevelânlan mı, şekilden ruha ehemmiyet veriş mi nedir?

Halide Hanım sözlerine devam ediyordu:

"— Bir de ölmüşlerden bence değeri en fazla olan Namık Kemal'dir, dedi. Ama, eserlerini sevdim diye değil; eserlerinin arkasındaki Kemal beni alâkadar ederdi. Merd, cesur, fedakâr bir idealist, kahraman ruhlu bir millet adamı!. Daha eskileri; divan bir elimde sözlük bir elimde, aylarca okudum. Onlar benim üzerimde belirli tesirler bırakmadı. Hepsini, tabiî olmaktan uzak, yapmacık buldum. Ben Hâmid'leri, Kemal'leri okuduğum zaman Fikret daha o kadar büyük yazılarını yazmamıştı. "Sis" i ile benim üzerimde yıldırım gibi âni ve müthiş surette sarsıcı bir tesir yaptı. Fikret, çocukluk hayatımın kahramanı değildir. Ben onu okuduğum zaman yaş ve kafa bakımından epey olgundum; fakat son derece üstün ve büyük şahsiyetinin kudretini uzaktan duyardım. Bununla beraber, doğrusunu söylemek

lâzımsa, "Rübab-ı Şikeste" baştan sona kadar benim üzerimde aynı kuvveti sürdürüp giden pek büyük bir eser tesiri bırakmadı. Fakat içinde öyle ölümsüz parçalar var ki, bir daha hiç bir büyük kalb tarafından tekrar edilemeyecek kadar cidden nefis, eşsiz benzersiz ve sırf Fikret'e mahsus temiz, ince ve güzel şeyler!."

Karşıda yeşil duvarların koyu gölgeleri arasından Fikret'in maskı beyaz mermer köpük gibi kabarıyor; geçmiş günlerin karanlıklarından doğmuş bir ay ihtişamı ile bu sözleri, sakin ve ağırbaşlı bir halde, dinliyordu.

Halide Hanım düşündü:

"— Meselâ "Hicran-ı Muvakkatten Sonra"..."

Bir iki manzume ismi daha saydı. Bu sırada kapı aralandı. Türk işleme örtüsüyle küçük bir çay masası getirildi.

Halide Hanım zihninde Fikret'in birkaç şiirini daha arıyordu. "Ve meselâ, ve meselâ... Meselâ çayımızı içelim" dedi, güldü.

Ve her yudum çay arasında yine anlatmasına devam etti. Sorduğum bir suale cevap olarak dedi ki:

"— Eski devre ile Tanzimat arasındaki farkı, Tanzimat'la bizim devre arasındaki farktan daha çok büyük görüyorum. Meselâ "Tabsıra"[204] sahibiyle Kemal'in Nef'i'den ve Nedim'den bu yana atladıkları uçurum, bizim Kemal'den filân bu tarafa atladığımız uçurumdan daha büyük. Onun için onları, yani Tanzimat'ın başlangıcını daha fazla severim. Tanzimat başındaki şair ve ediblerimizi, eser-

leri bakımından değil, zihniyet bakımından daha yüksek bulurum. Onlar daha kuvvetli ideal sahipleri. O vaktin, zekâ bakımından, çevresi ve kavrayışı da daha yüksek."

— Sizi suallerimle pek yoruyorum ihtimal, hanımefendi. Müsaadenizle sorabilir miyim? Yeni şairlerimizle yeni nesircilerimiz sizin üzerinizde ne gibi tesirler bırakmaktadırlar?

"— Siz dinlemekten yorulmazsınız, benim için edebiyattan konuşmak bir zevk. Yenilerin arasında meselâ Mehmet Emin'i alalım. Bilhassa mevzu, dil ve zihniyet bakımından en yeni ve son derece büyük şeyler yapan adam.

Tevfik Fikret de son derece üstün ve seçkin adamdır. Fikret'in bende bıraktığı tesir, zamanın devamıyla eskiyip küçülmekten uzak olan bir tesirdir. Meselâ Fikret'in şiirde ve sanatta, hatta dil ve ifadede meydana getirdiği çok büyük yeniliği Halit Ziya Bey nesirde gösterememiştir. Halit Ziya Bey'in, kendi başına, nesrimizde bir ilerleme ve geliştirme yaptığı kanaatinde değilim. Bu hususta, ona yardım eden, yanında daha pek çok kimseler vardı."

Mehmet Raufları, Hüseyin Cahitleri, Ahmet Hikmet'leri[205] kastediyordu.

— Ee Cenab?

"— Cenab, çok güzel bir iki aşk şiirinin dışında, güzel ve sağlam yazan bir nesirci. İyi bir yazış tarzı olan bir sohbetçi ve esprisi olan bir adam."

— Ya en genç nesir yazarlarımızla şairlerimiz?

"— En gençlerden bir kısmının tesiri gayet iyidir. Ahmet Haşim, Emin Bülent[206] Halit Fahri

Bu üçü, bilhassa şiirde çok büyük yenilikler yapabilecek diye tasavvur ettiğim gençlerdir. Nesirde Yakup Kadri ve Refik Halit benim için çok sıcak, çok mühim birer kimsedir. Yakub'u çok mükemmel bulurum. Ömer Seyfettin, mizahı çok olan ve ancak zaman zaman artistleşen bir hikâyecidir ve böyle dakikalarında edebiyatımıza epeyce güzel şeyler vermiştir."

— Yahya Kemal'den bahsetmeyelim mi?

"— Şimdi bendeniz söyleyecektim. Yahya Kemal, saydığım gençlerin hepsinden enteresandır. En büyük Türkçe şiiri yazacak diye beklediğimiz ve yazmasını özlediğimiz adam."

— O özleyen sadece siz değilsiniz hanımefendi. Ben de öyle, bütün gençler de öyle. Zavallı Fikret de öyle idi. Fikret de, herkes gibi, Yahya Kemal'in tek tük mısrâlarını duymuş ve onları Eski Yunan'ın az rastlanır birer tunç madalyonu gibi sevmişti. "İçinde son derece güzel olanları var" derdi. Yazık ki bu pürüzsüz dille Yahya Kemal çok bir şey yazamayacak; kendisinin en büyük katili yine kendisi olacak. Çünkü sanatta bu kadar aşırı derecede titiz olanlar ya yarım ve tamamlanmamış büyüklükler meydana getirmeye, yahut da sessizlik içinde kaybolup gitmeye mahkûmdurlar. Çok zorbeğenir olmayıp yazmalı. Varsın "Trufe" [207]'sini sonraya yavaş yavaş hazırlasın. O kadar temiz yazıyor ki, bir eser sahibi olursa, ondan günde beş şiir okumak o gün için insanı yoracak! Öyle işlenmiş, öyle incelmiş şeyler! Şimdi iki saat için beni Louvre müzesine bıraksalar, iki saat gezdirdikten sonra, buradaki bütün o ölmez eserler hakkındaki fikrimi

sorsalar, kaleidiyoskop seyreder gibi bu kadar az vakitte gördüğüm bir güzellikler sergisi hakkında ne söyleyebilirim? Günlerce ağır ağır gezip, dikkat edip o zevki ağır ağır tatmalıyım ki duygu ve düşüncelerimi kaydedebileyim. İşte Yahya Kemal de bir eser vücuda getirirse ağır ağır okunan, her mısrâında dakikalarca dinlenilen bir şair olacak." derdi.

Muhakkak ki hanımefendi, Yahya Kemal makaleleri ile değilse bile, eski ve ilk devirlere ait bir çoban - şair gibi, sözleriyle gençlerin mühim bir kısmının üzerinde hatırı sayılır tesirler yarattı. Kalın, gürültülü ve sert sesi, sanatın asil yüceliğini bizim kulaklarımıza daima bir kâhin kudretiyle haykırıyor. Şimdiye kadar bu adamın daha tek bir şiiri bile basılmadı. Halbuki mısrâları ağızlarda. Ve okuyanların o kadar ruhuna girmiş ki, Yahya Kemal onları bastırmayacak olursa, o tek tük mısrâlar gelecekte kimin tarafından söylendiği belli olmayan millî ve umumi, anonim bir mal gibi kabul edilecek. Onun için Yahya Kemal edebiyatımızda hiç bir kimseye benzemeyen bir şahsiyet. Kâğıtlarda değil, ağızlarda ve kulaklarda neşredilen, yazılı değil, sözlü bir şair. Onu beğenmeyenler, ortaya eser koymadı, diye ona bir varlık vermemek isteyebilir; fakat bunların var oluşları bile Yahya Kemal'in var olduğunu ispat etmez mi?

Düşüncelerime katıldığını göstermek istermiş gibi başını salladı ve gülümsedi.

— Şu halde hanımefendi, son bir sual: Edebiyatımızın geleceği hakkında ne düşünüyorsunuz?

Sizce edebiyatımızın gelişmesi, ilerlemesi ne suretle olmalı?

"— Bugünkü hale bakarak pek de ümitli görünemiyorum. Bugünkü gençlerin sanat hesabına ateşi ve coşkunluğu, bana öyle geliyor ki, eksiktir. Bir hareket arkasından giden bir gençlik görüyorum, bu iyi. Fakat sanata doğru giden pek az. Belki Yahya Kemal gidecek; yüzü o tarafa dönüktür. Bir de beni ümitsizliğe düşüren şey, gençlerde lüzumundan fazla gurur görüyorum. O gurur sanatla aralarında maddi bir duavr gibi kalıyor ve onlara gerçekleri hakkıyle göstermiyor, örtüyor. Sanat bence bir ilâhedir. Ona çıplak ruhla gitmeli, derim. İşte öyle ruha sahip bir genç göremiyorum.

Benim, sanatın istikbâli için istediğim kalıplaşmış bir şekil yok; fakat istediğim bir ruh var. O ruh da belirli değil: Meselâ Rus, Fransız olsun diyemem. Herhalde çok hür, çok ateşli, çok yeni olsun.

Ve bunu tam bir kanaatle söylüyorum ki, ne zaman sanatkârlar şekil kaygısından kurtulurlarsa, ne zaman kalıplaşmış bir şekle doğru gitmek çemberinden kurtulurlarsa, o zaman içlerinde belirli bir şey doğabilir, yaşayabilir."

***

Akşam karanlığı odaya siniyordu. Şu son heyecanlı cümleler loş bir mâbette geleceği haber veren bir kâhin kadının âhenkleri kadar uzak ve hayâlî idi.

HAMDULLAH SUPHİ

(TANRIÖVER)

Beni sıcak, zarif ve küçük bir odaya aldılar. Dört duvarında da fotoğraflardan büyütülmüş ve şık şık çerçevelere konmuş resimler vardı. Biri kendisinin resmi. Öteki Lui - Kenz yaldızlı bir oyma rafta duran Venedik somakisinden - kenarları beyaz güvercinli, küçücük bir havuza sarkan geniş çerçevedeki - genç hatibin taptığı şair Mehmet Emin Bey; karşı duvarda İstanbul'inli[208], göğüsleri nişanlı, kısa fesli Suphi Paşa[209] ve şu yanda:

Her ten biter bir derd ile;
Geh germ ile, geh serd ile...

manzumesini söylemiş olan Sami Paşa[210]; Hamdullah Suphi Bey'in büyükbabası. Sultan Mahmut devrine ait fesi, ipek mintanı, şal kuşağı, kenarları kürklü zarif binişiyle[211], iri ve hassas gözlü, sakalları göze pek hoş görünen bir vezir. Ona baktıkça içimde, eski refahlı konaklarımızın cömert ve saltanat sahibi paşalarını özleyen bir şey uyanıyordu.

Kapı açıldı:

Ve ortadan ayrılmış dalga dalga gümüşü saçlı genç hatip, kendisine mahsus samimiyet ve heyecanla elimi sıktı. Sanki ufak bir topluluğa hitap ediyormuş gibi hızlı bir sesle:

"— Safa geldiniz azizim, iyisiniz inşallah efendim." diye hatır sordu.

— Teşekkür ederim efendim; fakat sizi rahatsız etmiş olmayayım?

"— Billâhi değil; (ve kelimenin son kısmını evvelkinden fazla uzatarak) şeref - yâb olurum beyefendi.

İşte bu tarzda bir konuşmadan sonra sualler ve cevaplar başladı.

Karşımdakinin gayret beyaz ve sık dişleri arasından, biraz şahsına mahsus edâlar alarak dökülen düzgün cümleler o kadar kesik ,o kadar uzun, o kadar ard arda ve heyecanlı idi ki ,herbirini burada okuyuculara tekrar etmek benim için mümkün olamıyacak. Ben, kendisiyle konuştuğum kimsenin karşısında ancak Fransızca okuma kitaplarının diliyle Servetifünun nesrinin karışmasından doğmuş ve meselâ bir Halit Ziya nesrinden daha pürüzsüz, daha Türkçe işlenmiş şifahî bir Barok üslûbu tadan bir adam halindeydim ve öyle bir adamın duyduğu lezzeti duyuyordum.

Eski edebiyatımız için dedi ki:

"— Geçenlerde bir sohbet sırasında bir yazarımız: "Biz Türkler eğer İran'a uğramasaydık geri, az çok vahşi kalırdık. Osmanlı Türklüğünü güzelleştiren İran'dır." diyordu. Azizim, yan yana olan milletler, yan yana konan sıcak ve soğuk cisimler gibidir. Genç milletler, vaktiyle ortaya birçok eserler koymuş daha evvelki milletlerden elbette istifade ederler. Bu Türkler için, ne kimseye nasip olmamış bir kazançtır, ne de bir kusur ve noksandır. Çünkü bütün milletlerin tarihi, birbirleriyle temasa giren medeniyetler arasında, yüksekte olanın kendinden sonrakine tesirler yaptığını gösteren örnekler-

le doludur. Buna karşı da "Yazık ki İran tesirinden kurtulduk." diye ağlamak, benim anlayışıma göre, son derece gariptir. Çünkü bir millet her sahada istiklâl aramak mecburiyetindedir. Şu halde "Bundan kurtuluyoruz" diye ah ve vah etmek esir olmaya hasret çekmektir. Bir batılının, İran hakkındaki sözlerini daima hatırlarım: "İran, Asya'da bir Eski Yunanistan'dır" der.

Gereçkten de İran en eski devirlerden beri edebiyatiyle, siyasetiyle, felsefesiyle, sanatıyla pek uzak yerlere kadar tesirini iletebilmiş bir memlekettir. İran, yalnız edebiyatımız üzrinde değil, mimarlığımız, süsleme sanatlarımız, yazı, ciltçilik, halıcılık, kumaşçılık... gibi İslâmcılık çerçevesindeki medeniyetimizde bizim mânevi ihtiyaçlarımızı doyuran her neyimiz varsa bunların hepsi üzerinde tesirini göstermiştir. Bunda şüphe yoktur; yalnız bizce en çok ehemmiyetli bir nokta vardır, o da İran'ın, ıslâmlaşma devrindeki medeniyetinde, Türklerin onlar üzerinde ne gibi tesirler yarattığı meselesini tetkik etmektir. Öyle değil mi azizim?"

— Evet efendim, nasıl arzu ederseniz?

Bunun üzerine vaktiyle (Gazette des Beaux Arts) da İran çiniciliği hakkında bir inceleme okuduğunu söyledi. Yazar, burada, diyordu ki: "Orta Asya'da Türk, Çin'le İran arasında adeta aracı, bağlayıcı bir rol oynamış ve İran'ı Çin'e, Çin'i İran'a taşımış, tanıtmıştır." Hamdullah Suphi Bey, buna kendi düşüncesini de ilâve etti; dedi ki:

"— Türk, yalnız iki kabı birbirine boşaltmakla kalmadı; aynı zamanda İran'ı bir Arap vilâyeti olmaktan kurtaran, onu yeniden millileştiren, yeni-

den imar eden, yeniden canlandıran Türk'ün bizzat kendisidir. İran'ın en parlak devirleri Gazneliler, Selçuklular ve en son, İran medeniyetini tetkik etmiş bütün âlimlerce, bir daha yaşanması adeta imkânsız gibi kabul edilen Safevîler devri; İran'ın millî şahsiyetine, İran'ın medeniyetine, varlığına Türk'ün ne kadar tesirli bir surette yardım ettiğini gösterir."

Sonra dil meselesine geçtik. Bu hususta Hamdullah Suphi Bey şunları söyledi:

"— Acemce'nin Türkçe üzerindeki tesirini belirtmek, hemen hepimizde yaygınlaşmış ve çok revaç bulmuş bir fikirdir..."

Biraz asabileşiyordu. Eli, ya kısa ve toplu bıyıklarıyla oynuyor, ya çenesini tutuyordu. Sivrice burnunun iki yanındaki iri gözleri açıkça heyecan parıltıları taşıyordu).

"— Acaba içimizde hangimiz Türkçe'nin Acemce'ye yüzlerce kelime verdiğini ve hâlâ bugün de İran'ın dilinde bu kelimelerin devamlı olarak kullanıldığını biliyoruz? Demek istiyorum ki, azizim, hakçasına konuşmuş olmak için, İran'dan aldıklarımızı tanımak ve kabul etmek nasıl bir borçsa, İran'a verdiklerimizi bilmek de öyle bir borçtur. İran'sız bir Türkiye yine var olabilir ve, şimdikinden az çok değişik olmak üzere, yine yaşayabilirdi; fakat sizi temin ederim ki Türk'süz bir İran'ı tasavvur edebilmek benim için - yok öyle gülümsemeyiniz - benim için mümkün olamıyor. Türk, İran tarihi için öyle bir destek olmuştur ki, onu çıkardığımız vakit İran'ın yıkılmamasına ihtimal kalmaz."

Eğer yanılmıyorsam, ateşli, coşkun Hamdullah

Suphi Bey'in buraya kadar söylediği şey, darülfünun kürsüsünden taşmış bir konuşmasının hâlâ uzaktan uzağa çarpan dalgalarıydı. Çünkü, ilk sualime ancak bu uzun girişten sonra, cevapları başlıyordu:

"— Eski edebiyatımızın bir parça mübalağalı olduğunu itiraf ederim. Ben bunu, biraz da, eski minyatürcülük, eski tezhipçilik gibi süsleme sanatlarından biri sayarım. Güzeldir. Rengi, nakışı, nağmesi ruh üzerinde pek tatlı bir tesir bırakabilir. Fakat sırçalardan gelen, halılardan gelen, şallardan gelen bir tesir gibi... Edebiyatı bugünkü anlayışımızla düşünürsek, eski devrin şairlerine bundan fazla yer vermenin israf olacağını zannediyorum. Bence halka kadar yayılmayan, üç beş kişi arasında sınırlı ve mahpus kalan bir edebiyat büyük bir ehemmiyetle kabul edilmeye, değerlendirilmeye, layık değildir. Asıl Tanzimat Edebiyatı, bizim başka bir âleme doğru yolculuğumuzu meydana getiren bu edebiyat, daha fazla üzerinde durulmaya layıktır fikrinde bulunuyorum."

— O halde, lütfen, biraz ondan bahsedin .

"— Tanzimat devri, devlerin yetiştiği bir devirdir. İlimde, siyasette, idarede ve edebiyatta kendini gösteren bereketli gelişme cidden hayret edilecek şeydir. Namık Kemal'in, Abdülhak Hamit'in, Şinasi'nin, Ekrem Bey'in, Sezai Bey'in edebiyatta temsil ettikleri o büyük devir karşısında insan, düşündükçe, daha çok duygulanıyor, daha çok heyecanlanıyor. Tanzimat devri, uzun bir kıştan sonra, coşan fışkıran bir bahar halindedir. Ruhumuzun gevşemiş, uyuşmuş kabiliyetleri, güzel bir uyanış

içinde ortaya çıkıyor. Ben edebiyatı, hiç bir zaman, şairliğine çok hürmet ettiğim genç bir sanatkârımızın size dediği gibi, bir çay kadehinin verdiği mütevazı ve nâçiz bir zevki vücude getirmeye davet edilmiş küçük, âciz bir şey olarak görüp kabul etmedim. Edebiyat, bence, milletlerin ruhunda yüksek ve asil şeylere karşı duyulan sürükleyici bir hasretin ifadesidir. Edebiyat bir imân, edebiyat bir aşk, edebiyat mukaddes bir kudrettir. Ve ben, Tanzimat devrinde, edebiyatın bu çeşitli ve değişik kuvvetlerini en iyi temsil eden adam Namık Kemal'dir, diyorum. Namık Kemal, ölüler ve diriler arasında bir şairimiz müstesna olmak üzere, en büyük millî dehâmızdır. Evet, itiraf ederim ki, Mehmet Emin Bey'in dediği gibi şair bir kuyumcu veya bir demirci olabilir. Demirin lazım olduğu bir zamanda kuyumcuları biraz ihmal eder, biraz ikinci plânda bırakırsak bizi mazur görsünler. Size bir çocukluk hatıramı anlatayım: Ben, altmış, yetmiş senelik tarihi bulunan eski bir ev içinde büyüdüm. Orada Hâmid'i, Şinasi'yi, Ziya Paşa'yı, Sezai Bey'i, Namık Kemal'i hepsini okurduk. Fakat benim çocukluk senelerimde bana memleketimin aşkını ve yüksek, asil şeylerin sevgisini, kuvvete ve zulme kafa tutmanın zevkini öğreten Kemal Bey oldu. Ruhumun üzerindeki en derin izler ondan gelmiştir. Aynı zamanda, şimdiki düşüncemizle millî edebiyata varmak için Tanzimat Edebiyatı, biraz dolambaçlı olsa bile, büyük bir ana yol açmıştır. Edebiyat-ı Cedide, birçok hususi güzellikleri, fazla rengi, fazla inceliği, dermansızlığa, hastalığa kaçan hüznü ile birlikte, Tanzimat Edebiyatı'nın yanında za-

yıf kalır. Evvelki zümre, Edebiyat-ı Cedide zümresinin yanında, cücelerin yanında devler gibi durur ve tarihin geçidinde şâhâne bir şeref alayı şeklinde göze çarpar.

Edebiyat-ı Cedide'nin, sadece sanat sahasında kendini gösteren kıymeti ile beraber bir de ahlâkî ve insanî kıymeti vardı. Kirin ortalıktan dolup taştığı yıllarda Servetifünun ve onda toplanan gençler ne temiz ve ne güzel bir köşe meydana getirmişlerdi değil mi?"

— Elbette.

"— Ben ve arkadaşlarım, haftada iki günü derin bir hasretle beşlerdik: Tatil olduğumuz cumartesi günlerini ve Servetifünun'un çıktığı perşembe günlerini... Evimde bütün genç kadınlar ve mektepte hassaslıkaarı, sanatı duyup tadabilecek incelikleri olan bütün arkadaşlar Servetifünun günlerini, bir bayram günü gibi, beklerdik.

Şüphesiz meseleyi sadece fertler bakımından ele almıyorum; fakat şairlerin, ediblerin milletle temasa geçen kısmında, ahlaklı ve asil bir yüze sahip bulunmaları çok aranılır bir şeydir. Pek uzak olmayan o devri tekrar hatırladığım vakit diyeceğim ki: Servetifünun bizi çevrenin maddi manevi eziyetlerinden, kirlerinden kurtaran ayrı bir köşe gibi idi ve bizler de ona ait sevgilerimizi - işte bu sebepe - alabildiğine geniş bir ölçüde gösteriyorduk. Ne kadar yazıktır ki, vaktiyle bize yalnız şair ve sanatkâr değil, aynı zamanda birer haysiyet adamı olarak görünenler, Servetifünun ciltlerini kendi ayakları altında birer basamak yaptılar ve sonra da ortadan kayboldular. Halbuki manevi ve ahlâkî

kuvvetlere olan ihtiyacımız bugün dünden daha az değildir. Kimsenin aklına, bir memuriyet almak ayıp telakki edilsin, böyle bir şey gelmez. Zaten memuriyetlerimizi daha aydın, daha temiz kimlere verebilirdik. Yalnız onlar, orada kaybolmayacaklar ve memlekete karşı; kendilerine kalplerimizde, dimağlarımızda verdiğimiz hususi yerler dolayısıyla, devam eden borçlarını ve vazifelerini unutmayacaklardı. Evet, onların her biri birer memuriyete gitti. Tevfik Fikret, hayatında olduğundan yüz kere daha fazla, ölümünden sonra kendini izah etmiş olan bu adam, etrafında hergün biraz daha fazla hürmetler, takdisler toplayan bu adam bir tarafa bırakılacak olursa, diğerleri düşmüştür. Çünkü, âlimler, şairler, terbiyeciler, hocalar, hekimler; her biri bir zümre halinde kendi varlıklarını hissettirecek bu kuvvetler; çöküntülerin, çökmelerin birçoğunu önleyebilecek bir kuvvet vücuda getirmek gücüne sahip olan bu meslekler; çözülmüş, dağılmış, miskin, sefil, âciz, kabuklarının içine çekilmiş bir böcek hayatı geçiriyorlar. Edebiyatta üstat diye adları geçenler arasından bir kısmı, kalemlerinin şerefine bir damla derecesinde bile ehemmiyet vermiyorlar. Ve bunlar, artık bir kuvvet değil, teşkil ettikleri fena misal neticesi olarak, gençliğin gözü önünde bir kusur ve noksan mahiyetindedirler. Bugün yeni bir Servetifünun yapabilmek mümkün olsa ne kadar sevinirdim. Bugünkü mecmualarımız, ya umursamazlıkla yahut da nefret ve düşmanlıkla kuşatılmış haldedirler. Çünkü her neyimiz varsa, mutlaka kendi benliğinden sıyrılarak, başkalarının arkasına bir yama gibi yapışıyor ve öyle yaşıyor. Bu suretle is-

tiklâl sahibi, halkın kendinde doğmuş ve halkın kendi kuvvetiyle yaşayan ortada hiç bir şey kalmıyor. Ne kadar isterdim ki kuzey komşumuzun, milletler için ilân ettiği prensipler burada, her cins çalışmalar için de ilân edilse...[212] İlim, ekonomi, sanat, hulasa hayatî bir kıymete malik her neyimiz varsa kendi istiklâlinin şerefiyle yaşasa..."

Hamdullah Suphi, sanki karşısında klabalık bir halk yığını varmış da onlara hitap ediyormuş gibi hızlı ve çarpıntılı konuşuyordu. Öyle ki, ben edebiyata ait son sualimi sormak için, onun bu zincirleme, birbirini takip eden sözlerini bozacak vakit bile bulamıyordum. Nihayet biraz sakinleşir gibi oldu. O zaman söze karışma fırsatını buldum...

"— Azizim" dedi. "Şüphe yok ki edebiyatımız yeni bir kutba doğru yönelmiştir. Şüphe etmiyorum ki, Türk halkının ruhuna ait olan gerçekler, bu yeni edebiyatta git gide daha geniş bir yer edinecektir. Edebiyatımızın en büyük kusuru ve noksanı samimiyetten ve gerçeklerden uzak kalmış olmasıdır. Rus ve Leh edebiyatının öyle bir sadeliği, öyle bir teklifsizliği var ki, kendi edebiyatımız için de bunu, senelerden beri hasret çekerek, düşünürüm. Başta Mehmet Emin Bey olmak üzere, ortaya çıkan yeni edebiyatımızın hareketi Türk gerçeklerini eninde sonunda bulacaktır. Hiç şüphesiz bulacaktır. Yeni veya millî edebiyat dediğimiz bu son devir tetkik edildiği vakit Mehmet Emin Bey'i anmayı, ben kendi adıma, bir namus borcu bilirim. O, yalnız bu hareketin başında değil, Osmanlı Türklerinin bütün milliyetçilik hareketinin de başında olan bir adamdır. Hiç kimsenin benimsemediği, üs-

tünden silkip attığı Türklüğü, bütün bir memleketin umumi gafleti ortasında, başının üstüne kaldırmış ve gülenlere, eğlenenlere karşı onu kendi ruhu için bir taç haline koymuş olan bu şair, şüphe yok ki, her samimi Türkçü'nün kalbinde mukaddes ve eşsiz bir mevkie sahiptir. Bizim burada tanıdığımız öteki Türkçüler, ondan daha sonra ortaya çıkmış kimselerdir. Onu devirmek, onu hiçe indirmek için. birgün önce kendisine kaside yazanların ertesi gün: "Sen yoksun!." diye haykırmalarını doğrusu ben anlamam, anlamak da istemem.

İtiraf edeyim ki ben, kalem sahiplerinin bu çirkin hilelerini gördüğüm vakit hem üzüntü duyuyorum, hem de bu haksızlığa karşı kalbim isyanla doluyor. Tarihin tanıdığı bir hak, şunun bunun birtakım manevraları ile yok edilebilecek bir şey değildir. Emin Bey, memleketimizde, bir fikire dürüst bir bağlılık göstermenin en asil bir örneğidir. Çok müşfik bir aile reisi; yalnız kendi çocukları için değil, bizler gibi bütün mânevi evlatları için de aynı ölçüde aynı muhabbeti gösteren bir babamızdır. Açtığı çığır, belki bütün hayallerimizi tatmin edemedi, belki bizlere arzuladığımız her şeyi veremedi; fakat başarı ile işe başlamak şerefi onundur.

Millî cereyanı, resmen ve bir suç işler gibi ortaya atılmış bir cereyan gibi görecek, öyle kabul edecek kadar zavallı olanların ve bütün ömürleri yaradılışın bu memlekete bir azizliği olan ve öldükleri vakit gelecek nesillere iki kaba ve çirkin azı dişinden başka bir şey bırakmayacak olanların Mehmet Emin'i anlamaması son derece tabiî bir haldir. Mehmet Emin Bey, İstanbul'un üç beş evinde değil,

nerede Türk mektebi ve Türk dili varsa orada okunan; orada Türk birliğini, Türk vicdanını hazırlayan eşi bulunmaz bir şairimizdir. Bu sırada Doktor Rıza Tevfik Bey'i hatırlamamak nasıl mümkün olur? Hiç bir şairimizin dil ve ifadesine, onun şiirlernde gördüğümüz kadar memleket havası ve ruhu sinmemiştir. Zekâsının renkliliğine ve çeşitliliğine de hayran olmamak mümkün değildir. Onu, bir hatip olarak da ayrımak ve bu tarafını belirtmek gerekir. Sahnede hiç kimse, tabiî bir konuşma ve bir sohbet diliyle onun ulaşabildiği neticeleri elde edemedi. Frenklerin konferans dedikleri tarzın toprağımızda en başarılı hatibidir. Fakat meziyetleri ne kadar geniş ve ne kadar çok olursa olsun, şüphe yok ki, şair olarak sahip bulunduğu değer, öteki bütün değerlerinden daha üstündür. Demek isterim ki bu memleketi onun kadar hiç kimse duymadı ve onun şiirnde gördüğümüz ölçüde hiç bir şair, bu memleketin kendine mahsus olan gerçeklerini onun kadar güzel söyleyemedi. Yalnız, ne yazık ki, onun düşüncelerini toplamak ve bunları sınıflandırmak, ruhunun kuvvetlerini belirli, değişmez bir hedef yolunda kullanmak mümkün değildir. Zekâsı ve hissi, oynak bir su âlemine benziyor: Genişlikleri, derinlikleri pek çok; fakat yerinde durmuyor, durmadan yayıyor ve değişiyor.

Ziya Gökalp Bey'in de aynı yolda pek güzel şiirler vardır. Onları ayrı bir muhabbetle severim.

Millî edebiyat düşünülünce büyük ve herkesten çok daha ayrı edibimiz Halide Hanım, ayrıca üzerinde durulmaya değer. Halide Hanım Türkçüğün ve bu memleketin en büyük kuvvetlerinden biridir.

Ve ona malik olmak büyük bir talih eseri olarak sayılsa yeridir. "Yeni Turan"ını birkaç defa, git gide artan bir tesir altında kalma duygusu ile okudum, Bir kadın ruhunun nasıl yaratıcı bir kudreti olduğunu orada hayretle seyrettim. Dil ve ifadesindeki bazı kırık dökükler bir tarafa bırakılacak olursa; ne taze, ne genç bir dildir değil mi? Adeta sabahın erken saatlerinin tazeliğine ve iç açıcılığına sahip bir dil. Nesrinin bazı parçaları, tasvir bakımından, büyük küçük birer şaheser sayılsa yeridir. Fakat o kalemiyle, bir şekil ressamı olmaktan ziyade bir ruh ressamıdır. Bize vermiş oldukları, ileride vereceklerine göre, belki sınırlı ve dar olan şeylerdir; fakat yalnız bunlarla da kalacak olsak yine de kendimizi mesut görmeye hak kazanırız.

Bunlardan sonra gençlerimiz geliyor: Yakup Kadriler, Refik Halitler, Falih Rıfkılar ve Ömer Seyfettinler... İşte bunlar geniş, sade ve masum bir romancılığın, bir hikâyeciliğin müjdecileridir. Refik Halit'le Yakup Kadri arasında bir fark: Refik Halit bir ressam - yazardır. Dışta olanları ve çizgileri yakalar. Yakup Kadri ise için, ruhun ressamıdır. Falih Rıfkı, daha son şeklini almamış, biraz kaçan, kayan; fakat sislerin arkasında çok güzel bir âlem sezdiren bir genç sanatkârımızdır. Kendisinin, Sina çölü için dediğini hatırlıyorum. Bu çölün daima değişen manzarası gibi, Falih'in dilinde de henüz kat'i şeklini almamış bir oynaklık var. Fakat genç yaşının tabiî bir hali olan bu hafif kararsızlıktan yakında kurtulacak ve bizler, onun şahsında çok güzel eserler meydana koyan bir nesirci bulacağız.

Ömer Seyfettin de çok eser veren bir kimse,

çok defa başarılı bir sanatkâr; fakat nasıl diyeyim, düşüncesinde, tarzında bazan sokağa veya kahveye inen bir umumilik, bir âdilik var.

Refik Halit, Fazıl Ahmet: İşte gençlerimizde iki mizah zekâsı veya dehâsı. Birincisi, iddia ederim, batının herhangi bir memleketinde de bulunsa, aynı kabiliyetle kendini yine gösterebilirdi. Refik Halit tecrübenin, kültürün, örneklerin mahsulü olmaktan ne kadar uzaktır. Bu cins adamlar, doğarlarken, alınlarında birer yıldızla dünyaya gelirler ve fikirlerin birer şehzadesi olarak yaşarlar. Eğer kabiliyetleri kapatacak, körletecek yerde, onları kaldırıp yükseltmenin daha kârlı bir iş olduğunu takdir edebilseydik bu cins yaradılışlar, bu niyetimize ve şerefimize bir delil olarak gösterilirdi.

Fazıl Ahmet berikinin nesirde yaptığını, daha az tırnaklayıcı bir tarzda, nazımda yapıyor. İnsanların gülünç taraflarını yakalamak ve büyültmek hususunda ne kurnaz bir zekâsı var. Fakat muhakkak ki, bütün kıymetine ve başarısına rağmen, Refik Halit aynı yolda ondan üstündür.

Bir de putperest bir şairimiz var azizim. Şekil hayranı, çizgi düşkünü bir adam. Kimi kastettiğimi tabii anladınız: Yahya Kemali' söylüyorum.

Türkçe'de şimdiye kadar bir tek kalem bile onun bazı beytlerinde gördüğümüz kadar temiz bir şekil çıkaramadı. Mermer yontucularının kendi aralarında kullandıkları bir sözü benim de kullanmama müsaade ederseniz diyeceğim ki, taşın kabası denilen bir şey vardır. Ancak o çıkarıldıktan sonradır ki şekil kendini gösterir. Yahya Kemal, Türkçe'nin bütün kabasını çıkarmış bir sanatkârdır. Sayıları

pek az olan şiirlerinin bu kadar yaygın tesir yaratmasının sebebini işte onun bu hususiyetinde bulabilirsiniz. Gençler arasında onun tesirinde kalmamış kimse pek azdır. Sonra şu nokta üzerinde de durmak lazımdır: Onun şöhreti, biraz da, başka bir kaynaktan geliyor, konuşmalarından... Kuvvetli bir hâfıza ile beraber öyle derin sezişleri; bilhassa ihtirasla, canlılık dolu bir ifade ile, hararetle öyle bir anlatışı var ki!.. Bir iki defa onu dinleyen bir kimse, kendini az veya çok, ona kaptırmış ve onunla dolmuş hisseder. Yazmakta nekadar cimri ise, konuşmakta o kadar cömerttir. Kendini yana yöreye dağıta dağıta gezen bir adam... Bazı şeyler vardır ki kendisi kesmez, fakat kestirir. Galiba Yahya Kemal de yazmayacak, fakat yazdıracak. Hatta, biraz da şimdiden, yazdırıyor denilebilir.

Daha birçok genç şairlerimiz var. Ahmet Haşim, Halit Fahri, Orhan Seyfi, Faruk Nafiz ve başkaları... Fakat bunların haklarında henüz yeteri kadar açık ve belirli bir fikre varamamış olduğumu itiraf etmeliyim. Kendilerini tanımak bizler için bir borç olduğu kadar, kendilerini gerektiği ölçüde tanıtmak da onların borcudur...

*
**

Daima, daima Leh edebiyatı, Rus edebiyatı gibi bir edebiyata bizim de sahip olmamızın hasreti içinde yaşıyorum. Leh topraklarının uğradığı felâketlerin üstüne bir ana şefkatiyle kanatlarını açan, en karanlık günlerinde Leh ruhunu sahifeierinin mukaddes mahfazasında saklayan ve son kurtuluş

gününe kadar onu bozulmaktan, gevşemekten uzak tutup koruyan bu diri ve derin edebiyat beni adeta sihirlemiştir. Rus edebiyatı gibi içinde bütün bir âlem yaşayan, bozkırlar teneffüs eden, ruhların rüzgârları esen, mistik Rus kalbinin hem zayıf hem de kuvvetli yönlerinin içinde titreyip kıpırdadığı bir edebiyat istiyorum. Ne vakit, parça parça şunda bunda gördüğümüz Türk'ün ve Türkiye'nin gerçekleri, önlerindeki engelleri kıracak ve bereketli bir gelişme ile edebiyatımızın içine akacaktır? Ne vakit o sahifelerde kendi kendimizle karşı karşıya gelecek, kendi mâzimiz, kendi dünyamız, kendi rüyalarımız ve kendi ruhumuza kavuşacağız?.. İşte bende yerleşmiş ve hüzün haline gelmiş bir özleyiş, devamlı bir hasret..."

Hayatının en kıymetli günlerini, bıkmak usanmak bilmeyen bir ruh kuvvetiyle, Türk Ocağı'na adamış olan bu genç başkandan - bir iki saat için bile olsa - kendisini mukaddes meşguliyetinden alıkoyduğum için, özürler diledim.

"— Bilakis kardeşim; şeref-yâb oldum, şeref-yâb oldum" dedi.

ZİYA GÖKALP

Felsefe, ahlâk, ictimaî ilimler ve edebiyata dair çok değerli çalışmalarına yedi sekiz seneden beri devam eden ve bu sahalarda eserler neşreden Ziya Gökalp Bey; milliyetçilik ve ilim dünyamızdaki incelemeleri ile Türk kültürüne yeni yeni ufuklar açan bir ilim ve fikir adamımızdır. "Kızıl Elma" da masal ve destan tarzını yenileştirerek tekrar canlandırmış olan bu ilim adamımızdan, edebiyatımız hakkındaki düşüncelerini sormak ve bu hususdaki görüşlerini öğrenmek arzusunda idim. Kendisine müracaat ettim. Suallerim; Şinasi'ye kadar olan edebiyata, Şinasi'den bugüne kadar gelen edebiyata, bugünkü edebiyatla bundan sonraki edebiyatımıza aitti.

Ziya Gökalp Bey, eski edebiyatımız için şu cevabı verdi:

"— Edebiyat, birinci devresinde "Kavmî" bir mahiyeti haizdir. Onun için buna "kavmî edebiyat" diyebiliriz. Bu ilk devrede halk edebiyatı ile yüksek edebiyat birbirinden ayrılmamıştır. O devrin musikisi de öyledir. Bütün bunlarda, yani sanatta birlik vardır. İşte Eski Yunanlılar'da bu hali görüyoruz. Mesela (İllias - İlyada) ve (Odiseia - Odise) hem yüksek seviyede bulunan seçkin zümrenin edebiyatıdır, hem de halk edebiyatı... Edebiyatı kendi vicdanında doğan milletlerde, daha sonraları, yüksek edebiyatla halk edebiyatı - biri sözlü birisi ya-

zılı da olsa - daima birbirine bitişik, birbirine bağlıdır: Böyle bir edebiyatta mevzular birbirine geçiyor, zevkler birbirine geçiyor, dil birbirine benziyor. Yani aralarında bir bağlantı vardır. Milletlerin bu kavmî edebiyatını doğuran kavmî hayatına, (ümmet devri) adını verebileceğimiz (dinî devir) son verir. (Ümmet) devrinde (kavmî hars)[213] yerine (ümmet harsı) yer alıyor. Tabiî bu büyük ictimaî hareketten edebiyat da müteessir oluyor. Ve (kavim edebiyatı) şeklinden (ümmet edebiyatı) şekline dönüyor. İslâm ümmetinin edebiyatı, İran edebiyatının hususiyetlerini taşıyan bir şekilde, Avrupa'daki (ümmet) sanatı da (Gothique)[214] sanat adiyle meydana çıkıyor ki, mimarlıkta kullanılana uyarak buna yani o zamanın edebiyatına da (Gothique Edebiyat) diyebiliriz.

Gerek Gothique Edebiyat, gerek İran hususiyetlerini taşıyan edebiyat; kâinat ve hayat hakkında dinî bir görüş ve inanışa sahiptir. Yani o türlü edebiyatlar dünyayı din gözüyle görür. İşte edebiyat o zaman ya tasavvufa dayalı olur ya dinî edebiyattır; yahut da normal ve klasik din anlayışına, imâna ve ibâdete karşı bir reaksiyon halinde kendini gösterir.

Tabiî böyle bir ümmet harsında birtakım kavimler diğer birtakım kavimlere öncülük ettikleri için, yani dinlerini öteki edebiyatların kavimlerine de kabul ettirdikleri için, o kavimlerin yukarı tabakalarında artık millî olmayan bir yüksek edebiyat, onun altında da resmi olmayan bir halk edebiyatı doğmaya başlıyor. Tabiatiyle bu yüksek edebiyatla halk edebiyatı arasında artık bir alış - veriş

de husule gelmiyor; birbirinden gittikçe uzaklaşıyorlar, arada bir uçurum açılıyor.

Bizim yüksek edebiyatımız kendi vicdanımızdan doğmuş olamazdı; çünkü taklide dayanmaktadır. Halk edebiyatımız kendi malımız ise de, yalnız avam dediğimiz geniş halk yığınları elinde kaldığı için o da yükselemez, incelemezdi. İşte bu milletin vicdanından doğan edebiyat bizde, yalnız saz şairleri ile Bektaşi dervişlerinin elinde kalmıştı. Nasıl ki, Arab'ın dinî, Acem'in de edebî tesirlerinin neticesi olarak, yüksek edebiyatımızın dili de Arapça, Acemce terkiplerle dolmuştu. Hatta kavmî vezin bırakılarak yerine Arab'ın, Acem'in vezni alındı. Ve Acem zevki, yüksek edebiyatla uğraşanlardan millî zevki büsbütün alıp götürdü. Çünkü bunlar artık halk edebiyatı ile hiç meşgul olmuyorlardı. Bundan dolayı halk yığınlarında, yine de az çok almış bulunan, millî zevkten istifade edemiyorlardı.

Avrupa'da dine dayalı bir kültürden bıkılarak din dışı bir medeniyete karşı derin bir arzu ve istek doğduğu zaman Avrupalılar bu din dışı medeniyeti Eski Yunanlılar'da buldular. Onların edebiyatları, kendi kendine doğmuş ve aynı teviyede, düzenli bir gelişme göstermişti. Sonra o edebiyatlarda hâkim olan alışılmış hususiyetler - yani Yunan edebiyatında kendini göstermiş olan intizam, açıklık ve sağlamlık, sonsuzluk, akıl - görülüyor ki milletlerarası sanatın esaslarını teşkil ediyor. Bu milletlerarası esaslar, tabiatiyle, herhangi başka bir millet tarafından da kolaylıkla alınabilir ve bunları almakla o milletin millî zevki zarar görmez, zedelenmez. Çünkü bu hususiyetler sadece sanatın şekline aittir ve

bu şekillerin kullanılması, ruhun millî olmasına engel teşkil etmez. İşte bir edebiyatın klasik olması için, bu vasıfları haiz olması lazımdır. Avrupa milletleri renesanstan sonra, Yunan edebiyatının ve felsefesinin bir çeşit çırakları, kalfaları oldular ve Yunanlıların bütün bu milletlerarası mahiyet taşıyan meziyetlerini aldılar. İşte bu hareketten klasik edebiyat çıktı. Mesela Fransa'nın tabiî bir halk edebiyatı vardı. Renesanstan sonra bu Yunan şekillerinin alınması da buna katılınca bir Fransız klasisizmi meydana geldi. Fakat bu Fransız klasısizmi, şekilleri bakımından Yunanlılığa ve Latinliğe dayalı olmakla beraber, dil, vezin ve zevk bakımından daima millî kalmıştır.

Bizde, İran edebiyatı için klasik diyenler varsa da bu, bence, doğru değildir. Çünkü İran edebiyatı, yukarıdan beri saydığımız vasıfları kendinde taşımıyordu. Bizde klasik bir edebiyatın meydana gelmesi için bizim de eski Yunan ve Latin edebiyatlarına kadar çıkmamız, onların meziyetlerini almamız ve bunu kendi bünyemize uydurmamız lazım gelirdi."

Biraz sustu, düşündü ve sonra şöyle devam etti:

"— Bununla beraber, meseleyi daha iyi aydınlatmak için, sanatla edebiyatın birbirinden ayırt edilmesi lazımdır. Sanat şiirin, romanın ve tiyatronun ruh tarafıdır. Edebiyat ise şekle ait birtakım güzel hususiyetlerdir. Bundan dolayı, klasik olabilen, ancak edebiyattır; sanat daima romantiktir. Mesela: Eski Yunan sanatı, halk sanatından doğduğu için, romantiktir. Fakat bu romantik sanatın

doğurduğu milletlerarası şekiller edebiyattır ve bu ise klasiktir. O halde daima esas romantik, şekil klasik oluyor. Romnatzimin esası ise, halk sanatında var olan intériorité[215], spontanéité[216] ve lyrisme'dir. Sanat halkın ictimaî ruhundan kopmuş bir vecid suretinde doğar. Sanatın klasik ve romantik devirleri ise edebiyata yahut da sanat ehemmiyet verilen devirleri demektir. Yani hangi zamanda edebiyata büyük ehemmiyet verilip de sanat ihmal edilirse o vakit klasisizm hâkim oluyor. Ve ne zaman ki sanata ehemmiyet verilip edebiyat ihmal edilirse romantizm hâkim oluyor. Fransız edebiyatında şekle karşı daima fazla bir düşkünlük var; demek ki Fransızca'da klasik edebiyat fazla. Almanca'da belki şekle karşı düşkünlük o kadar fazla değil, fakat derinlik var. Bundan dolayı o edebiyatta da sanat fazla."

Ziya Gökalp Bey'in yaptığı bütün bu açıklamalardan, bizdeki eski edebiyatın klasik bir devreyi hiç bir zaman yaşamamış olduğu neticesi çıkıyor.

İkinci sualime geçtim. Ziya Bey şunları söyledi:

"— Tanzimat devri bizim renesansımız olacaktı. Fransız edebiyatını kendimize örnek olarak aldığımız için klasik bir edebiyat vücuda getirmemiz imkânı doğmuştu. Fakat Fransızların, Yunan ve Latin edebiyatlarına karşı millî kültürlerini korumak için aldıkları vaziyeti biz almadık. Fransızlar dilde, vezinde, zevkte halktan ayrılmamışlardı. Dil ve vezin tamamiyle millî olduğu gibi, sanat da ne kadar olması mümkünse o kadar millî idi. Yalnız şekil milletlerarası, beşerî, yahut Yunanlılara ait olan

edebiyattan ibaretti. Biz de - Fransızlar gibi hareket ederek - konuşmakta olduğumuz dili yazı dili haline getirerek, millî veznimize ve millî zevkimize dönerek Fransız edebiyatından, onların Yunanca'dan ve Latince'den almış bulundukları meziyetleri alıp kendimize uydurmuş olsaydık; doğrudan doğruya değilse bile, vaktiyle renesansa nail olmuş klasik bir edebiyata - vasıtalı olarak - bir bağ kurmuş ve ona ulaşmış olurduk. Halbuki iş böyle olmadı. Zevk, eskiden nasıl Acem idiyse, Tanzimat'la birlikte bu sefer de Fransız oldu. Dil, vezin eski sun'i şekillerini sürdürmekte devam etti. Şu halde bu hareket ne millî ne de tam klasikti."

— Fakat efendim; o hareket, aradığımız millî ruha varmak için ileri atılmış bir adım da mı olmadı? Hiç olmazsa sanat ve hayat duygularımızı biraz yükselten ileri bir hamle de mi teşkil etmedi? Elbette bir faydası olmuştur değil mi?

"— Tabiî, Tanzimat bizi Ortaçağ'dan, skolastik zihniyetten ve skolastik edebiyattan kurtardı. Bununla beraber Tanzimat hareketlerine hiçbir millî filozofumuz çıkarak rahberlik etmediği için, bütün bu hareketler rastgele, sistemsiz bir tarzda yürüyüp gidiyordu. Avrupa'da bütün ictimaî yenileşme hareketlerinde olduğu gibi, sanatın ve edebiyatın yenileşme hareketlerine de felsefe rehberlik etmiştir. Bizim, fikir hayatımız bakımından, en büyük noksanlarımızdan ve muhrumiyetlerimizden biri de filozoflarımızın bulunmayışıdır. Bir milletin edebiyatı kendi ruhundan, hep bir teviye, değişmeden ve aynı ahenkle doğmuş ve gelişmişse felsenin rehberliği olmasa da zarar yoktur. Halbuki, bütün

kültür hayatı gibi edebiyatı da böyle şartları taşımayan bir millette, felsefenin devamlı bir tenkidi ve yol göstermesi altında bulunmayan edebiyat ve sanat hiç bir zaman sağlam bir yapıya ulaşamaz. İşte bunun için bizde, kültürümüzü millîleştirmek cereyanı ortaya atıldığı zaman, kültürün öteki çeşitli dalları gibi edebiyat ve sanatın da bizde millî bir surette canlandırılıp geliştirilmesi için felsefî incelemeler ve tenkitlerle işe başlandı. Türkçülük, henüz sanat eserleri ortaya atacak bir hale gelmediğini birçok defalar ilân etti. "Türkçülük sade teorilerle uğraşıyor, meydana tam manasiyle mükemmel sanat eserleri koyamıyor" diye itirazlar yapılıyor. Halbuki Türkçülüğün esas davası işe teorilerle başlamaktır. Şinasi - Namık Kemal devresiyle Servetifünun devresi, yeniliğe felsefî tahliller ve düşüncelerle başlamadıkları için, esaslı bir inkılâp yapamadılar. Yalnız Namık Kemal'le Tevfik Fikret, ruhlarındaki büyük imânı ve coşkunluğu eserlerinde yaşattıkları için, gençlik üzerinde çok derin tesirler meydana getirdiler. Şahsiyetini bulmuş bir sanat henüz bizim dilimize girmemiştir. Bütün sanat eserlerinde kendini gösteren şey, hayatı temsil etmeyen birtakım fikirler ve zihnî güzellikler-dir. Bizde henüz ilim ile sanatın arasındaki derin fark anlaşılmamış; hayata dayalı olmayan, pratikin ötesinde bulunan düşüncenin ilme; elle tutulup gözle görülen daha doğrusu hayatı temsil eden duyuş ve düşünüşün sanata temel teşkil edeceği meselesi, gereği gibi, kavranmamıştır. Onun için, az çok ilmî bir sermayeye sahip olan bir adamı, birçok kimselerin gözünde sanatkâr olarak geçinebiliyor. Zihnî

hoşluklar yalnız kalbin duyacağı güzelliklerden ayırt edilemiyor."

— Demek ki aradığımız millî edebiyat ve millî sanat, bugüne kadar teşekkül etmiş değildir. Bu hususta Türkçülük ne yapmak istiyor?

"— Türkçülük; felsefeyi, tarihi ve ictimaî ilimleri kendisine rehber olarak kabul ederek eski kültürümüzü bir çeşit anatomi masası üzerine koyuyor. Onun, sonradan edindiği yapmacık unsurları ile, asıl ve temel millî unsurlarını arayıp bulmaya çalışıyor. Bu meseleler neticesinde, Türk kültürünün millî olan ve kökleri halkta bulunan esas kısmı meydana çıkacağı gibi, Avrupa medeniyeti de gerekli bir ölçüde buna ilâve edilince, gelecekteki Türk sanat ve edebiyatı, millî kültürle Avrupa medeniyetinin birleşmesinden meydana gelmiş olacaktır. Sanat kültür birliğine ve bütününe, edebiyat ise medeniyet birliğine ve bütününe mensup olduğundan; sanatımız bu suretle daha millileşecek, edebiyatımız tamamiyle Avrupaî ve Yunan sanat havasında olacaktır.

Yani Türkçüler romantik bir sanat ve klasik bir edebiyat taraftarıdırlar. Mesela Almanlar, durmadan, edebiyatlarını gittikçe daha çok klasik yani daha çok Yunan havasına uydurmaya çalışıyorlar. Halbuki sanatları da gittikçe daha çok romantik oluyor; yani halk zevkine, halk ruhuna giriyor. Rus-lar da öyle, Fransızlar da öyle. Bu umumi bir şey! Tabiî bu büyük hareketin içine biz de gireceğiz."

Bundan sonra Ziya Gökalp Bey, Türkçülük hareketinin geçirdiği devreleri hulasa etti; dedi ki:

"— Türkçülük ilimde üç devreden geçti. Birincisi Felsefe Türkçülüğü, ikincisi Tarih Türkçülüğü, üçüncüsü İctimaîyat Türkçülüğü... Felsefe Türkçülüğü, Türkçülüğe ihtişamlı bir istikbal düşünüp hazırlarken, Tarih Türklüçüğü, Türkçulüğün mazideki ihtişamını arıyordu. İctimaîyat Türkçülüğü ise, Türklüğün istikbâlini mazisinden çıkarmaya uğraşıyor. Bunun gibi Türkçülük, sanat sahasında da üç devreden geçmektedir. Birinci devrede şairlerimiz, şiirlerine millî bir mahiyet vermek için, millî mevzuları dile dolamayı, eski hayatı hatırlatacak birtakım müesseselerin adlarını anmayı; mesela şarap yerine kımızı, rübab yerine kopuzu koymayı yeter bir iş zannettiler. Yahut (Oğuz Han), (Alangoya) gibi kelimeleri doldurmakla şiiri millileştirdik sandılar. Yine bu zamanda öyle bir zan vardı ki her hece vezni millîdir."

— Bu devirde Mehmet Emin Bey'in şiirleri de var, sizin "Kızılelma" da var. Onlar millî değil mi efendim?

İnsaflı ve samimi bir tebessümle gülümsedi:

"— Fakat "Zihnî Türkçülük" diyebileceğimiz bu devir uzun sürmedi, dedi. İkinci devirde millî edebiyatı halk edebiyatında, yani saz şairleriyle tekke şairlerinde mevcut görerek bunların taklidine başlanıldı. Ve böyle gidenler, halk şairlerinin kullanmadıkları hece vezinlerini kullanmadılar. Bu devreye "Taklitçi Türkçülük" diyebiliriz. Tabiî bu, ötekine göre daha zevkli; çünkü ötekinde büsbütün yapmacık hal göze çarpıyor. Bu ise, hiç olmazsa, halk şiirinden bir örnek. İkinci devirde bilhassa

Rıza Tevfik Bey'i görüyoruz. Bununla beraber bu tarzdaki şiirler bugünkü heyecanı, zevki ifade edemediği için, bunlara gerçek Türkçülük, yani Fransızca şekliyle turquisme denilemez. Bu iki devre turquerie adı verilebilir."

— O halde efendim, Gerçek Türkçülük ne olacak? Bunun nazımda ve nesirde gelişip ilerlemesi ne suretle meydana gelecek?

"— Evvela kendine mahsus bir tarzda olacak; sonra içten gelme, yürekten doğma olacak, sonra kuvvetini millî vicdandan vasıtasız bir şekilde, yani doğrudan doğruya alacak. Böyle eserlerin henüz yazıldığını bilmiyorum. Değil sanat bakımından, hatta dil bakımından da Türkçülüğün gayesine uygun bir yazı henüz çıkmamıştır zannındayım. Bununla beraber bazı Türkçülerin yazdıkları eserler, Servetifünun ediblerinden ve şairlerinden hiç bir vakit geri kalmamıştır. Tabiî Tevfik Fikret müstesna; o pek yüksektir."

İşte, evvelki gün beni kibar bir tevazu ile kabul eden, muhterem ilim ve fikir adamımızın istifadeli konuşmaları burada bitti.

KÖPRÜLÜZADE MEHMET FUAT

(FUAT KÖPRÜLÜ)

Köprülüzade Mehmet Fuat Bey, edebiyatımızın bu atmacası, yuvasını iki burç ile üç surun arasına kurmuş. Ev sahibinin tarihî ismiyle, ortaçağdan kalma viraneler olan şu surlar arasında, böylelikle tesadüfün güzel bir münasebeti meydana gelmiş olmuyor mu?

Tavandan geniş yazıhanesine sarkan azametli bir tunç avizenin ötesindeki duvarda, parıltısı uçup kaybolduğu için adeta daha sessizleşmiş, daha sır saklar bir hale gelmiş ve daha asilleşmiş enli yaldızlı çerçeveler, Köprülü Mehmet Paşa ile Fazıl Ahmet Paşa'nın çehrelerine soluk fakat vakar dolu birer altın hâle teşkil ediyordu.

Güneşin hafif bir havailikle ağarttığı deniz, ıssız kule diplerinden sürüklediği zincirleme fışıltıyı renkten renge giren sathının üstünde yer yer köpürtüyor ve karşı kıyılara kadar götürüyordu.

O dinmeyen fışıltı, şu duvarlar, bu resimler, sonra engin sular ortasında eski servileri ve beyaz kulesiyle Fenerbahçe, gerçekleşmesi imkânsız hulyaların belli belirsiz zevkini insanda ne kadar kuvvetle diriltiyordu.

Fakat iki yanımdaki maroken koltuklar, biraz başımı çevirince gözüme çarpan yüksek neftî soba, iki kanadının orta yerinden sarkan bakır derviş keşkülü ile, fildişli, sedefli Japon paravanası; sonra büyük boyda dolaplar, Namık Kemal ve İbsen...

Raflar üzerinde eski tâlik yazısı levhaların dayalı durduğu küçük küçük lambalar, heykeller, sedef rahleler, antika kablı Kur'an-ı kerimler ve nihayet döner dolaplarda, masa altlarında, raf üstlerinde, pencere kenarlarında sayısız kitaplar, edebiyata, tenkide, şark ilimlerine, ictimaîyata, çeşitli felsefe dallarına ait kalın kalın ciltler.

Hayal dünyamı ağırlığı altında ezen işte bu kalabalık ve rokoko odaydı.

*
**

Fuat Bey'de kitap merakı son derece fazla... Kendisi girinceye kadar kurcaladığım raflarda, bundan üç yüz sene evvel Felemenk'te basılmış Fransızca şark seyahatnamelerine, Osmanlı tarihlerine tesadüf ettim. O eski el-yazması Kur'an-ı kerimler, tâ İkinci Beyazıt zamanından kalma divanlar, yaprağına dokundukça kireç kırıntıları gibi dökülecek diye korkulan eski kâğıtlar üstünde, parıltısını daha uçurmamış o sürh sülüsler,[217] onlar da başka...

Devetüyü robdeşambırının gökyüzü ilikleyerek benimle konuşmaya başladığı zaman kısa boylu genç ilim ve fikir adamımızı, zengin kütüphanesinden dolayı tebrik ettim. Daha bu yaşta bu kadar geniş ilmî çalışmaları nasıl başarabildiğine şaştığımı söyledim. Şöyle dedi:

"— Yok a canım; bu gayet basit... Kitaplarımın bir kısmı da içeriki odadadır, yatağımın yanındaki etajerde falandır."

Yazıhanesinin üzerinde İran'a dair Acemce ve frenkçe birkaç kitap duruyordu. Galiba Hüseyin Daniş Bey'e - kendi ifadesiyle söylüyorum - "tavîl-il zeyl bir cevapname" hazrılamakla meşguldü.[218] Fakat benim ilk sualim onu başka bir mevzua döndürdü Dedim ki:

— Eski edebiyatımızın mahiyeti sizce nedir? Şiirde olsun, nesrde olsun o edebiyat niçin her türlü ihtiyacımızı tatmin edemiyordu. Bunun değişmesi mutlaka lazım mıydı? Mademki eski edebiyat bu kadar sun'i idi, niçin onu asırlarca sürdürmekte devam ettik?

Dedi ki:

"— Bir kere bu eski edebiyat denilen şey, bize Acemler vasıtası ile gelen İslâm tesiridir. Yani, ikisinin birbirine karışmasından meydana gelmiş Arap - Acem tesiri ki, bunda bilhassa Acem tesiri daha belirli bir şekilde kendini göstermektedir. Türkler, daha bu tesir altına girmezden evvel hatta girmezden asırlarca evvel, zengin bir edebiyata sahiptiler; kavmî bir edebiyata sahiptiler."

— Kavmî edebiyat diye siz hangi edebiyata diyorsunuz efendim?

"— Kavmî edebiyat... Türkler, kendilerine mahsus bir din ve kendilerine mahsus daha başka birtakım müesseselere sahip oldukları zaman meydana getirmiş oldukları edebiyattır. Bir kere Türkler, bu sıralarda çeşitli medeniyetlerle karşı karşıya geldiler; onlarla münasebet kurdular. Fakat bu medeniyetlerden hiç biri, Türkleri içine alıp kendi varlıklarında eritemedi. Yani Türkler daima ayrı bir "ünite" halinde kaldılar. Her kuruluşun üzerinde

kendi görüşleri,duyuşları, inanışları vardı. Çünkü din ayrıydı; Türklerin o zaman kendilerine mahsus yazıları vardı, dilleri vardı, mensur ve manzum edebiyatları vardı. Hatta yazılı edebiyatları vardı; öyle sadece sözlü halk edebiyatı değil... Yalnız o yazılı edebiyat, o kadar kıymetli değildi. Çünkü bunlar, daha fazla, Türkler arasından başka dinlere girmiş olanların o dinlerden yaptıkları tercümelerdi. Asıl kuvvetli edebiyat, o millî varlığın şahsiyetini gösteren edebiyat, dillerde dolaşan edebiyattı O zaman Türklerin ayrı ozanları, halkın hayatından doğan, ruhundan doğan bir kuvvetleri vardı. Şu halde, basit olsa bile, belirli bir yerleri vardı.

İslâmiyetin içine girdikten sonra Türklerin edebî hayatlarında bir ikilik meydana geldi. Halk yine kendi eski şiirleriyle, eski ozanlarıyla, kopuzlarıyla yaşadı. Fakat Arap, Acem kültürü alan medrese ve saray mensupları tamamiyle o tesir altında kaldı.

Acemlerin vezni, sonra sağlam dil ve ifade kaideleri, zevk anlayışları, güzellik anlayışları o yukarı sınıfta, aynen aslında olduğu gibi, kendisini gösterdi. Ve bu suretle birbirini anlamayan iki tabaka meydana geldi. Aynı millet, mânevi ölçüler bakımından, ikiye bölündü. Aynı hal, daha önce, Acemlerde de olmuştu. İslâm tesiri eski Acem dilini ortadan kaldırdı; eski Acem edebiyatını, hemen hemen ortada bir şey kalmayacak derecede, süpürdü ve onun yerine kendi zevkini koymaya çalıştı. Fakat Acemler eski bir medeniyete, kuvvetli bir kültüre malik oldukları için o ruh onlarda kaldı. Onlarda... mesela Acemlerin kendi eski vezinleri orta-

dan kalktı; bunun yerini aruz vezni aldı. Sonra - Firdevsî müstesna - en eski Acem şairlerinde bile Arap dili şiddetle kendi nüfuzunu gösterdi. Ama, bütün bunlara rağmen, Acemlerde o eski ruh yaşadı. Meselâ birçok nağmeler, böyle eski millî gelenekleri yaşatan birçok eserler meydana aldı. Acemler, Araplardan kabullendikleri edebiyatı tamamiyle kendilerine mal ettiler. İşte bunun içindir ki Acem edebiyatı için "taklitçi bir edebiyat" diyemeyiz. Çünkü o, bütünü ile halka kadar inmiş, halka kadar geçmiştir. Halka kadar inip geçtiği içindir ki halkın ruhunu da gösterebilmiştir; halktan bazı şeyler almış, yani kendine mahsus bir şahsiyet sahibi olmuştur.

Görüyorsunuz ki bizim edebiyatla Acem edebiyatı arasında çok büyük bir fark var. Bizde böyle olamadı. İslâm - Acem tesiri yukarı tabakada kaldı; alt tabakaya kadar geçmedi ve dolayısiyle onu ortadan kaldıramadı; yok edemedi."

— Peki, yok edebilseydi, edebiyatımız millî mi olacaktı?

"— Eğer edebilseydi, tabiî o zaman o edebiyat en aşağı tabakaya kadar süzülecekti; halkın ruhundan da bir şeyler alacaktı; tıpkı Acem edebiyatında olduğu gibi..."

— Niçin edemedi?

"— Bunun çeşitli sebepleri var. Bir kere Türkler, sayı bakımından, öyle kolay kolay başka milletlerin içinde erimeyecek kadar çoktu. Halbuki İranlılar, nüfusça çok daha azdı. Onun için, ruhu devamlı kalmakla beraber, bütün eski şeyleri ortadan kaldırılabildi.

Sonra Türklerin İslâm medeniyetiyle temasları, kendi arzuları ile, oldu. Bu hal, uzun yüzyıllar derece derece, yavaş yavaş devam etti. Yani Türkler - İranlılar gibi - bir istilaya, işgale uğramadılar, öyle değil mi? Çünkü onlar gibi toplu olarak yaşamıyorlardı, hepsi de dağınıktı.

Bu edebiyat, yani yüksek sınıfın İslâm tesiri altında vücuda getirdiği edebiyat - ki klasik edebiyat dediğimiz şey - Acem taklidi edebiyat, işte o... Bu edebiyat, halktan bir şey almadı değil, aldı; fakat pek az aldı, pek sınırlı olarak aldı... Onun için, tabiatiyle, canlı bir edebiyat olamadı. Çünkü şeyler, kavimler..."

Ve Köprülüzade Mehmet Fuat Bey, yaprakları dökülmüş cılız bir hurma gövdesi gibi yaylı bir uzun saptan zincirle sarkan kurşun kalemini çekti. Açık yeşil renkli taş levhanın üzerine ayakları geniş, tepesi dar bir şekil çizdi. Şeklin geniş tarafı halkı, dar tarafı da okumuş yazmış yüksek tabakayı gösteriyordu." Şimdi bu iki taraftan birbirine geçme, karışma ne kadar çok olursa, yani yukarı tabaka, aşağıdan kendine doğru ne kadar şey çekebilirse o kadar millî oluyor. Ve millî dediğimiz şey, hiç bir zaman o aşağı tabaka değil; yalnız unsurları oradan alınarak yukarı tarafın ortaya koaybildiği şeydir" dedi.

Böyle bir tarif bana, saksısı ile içindeki çiçeği hatırlatıyordu. Topraktan ne kadar fazla kuvvet çekebilirse çiçekler o kadar gürbüz, o kadar renkli oluyordu...

Fuat Bey:

"— Bizim edebiyatımız böyle olmadı azizim;

hangi edebiyat bu aslına ulaşabilme, onun derinliklerine dalabilme gücüne sahipse o edebiyat şahsî ve millî edebiyattır, bizde böyle olmadı" dedi.

— Mademki o edebiyat bu kadar sun'i idi, niçin onu yüzyıllarca sürdürüp gittik efendim?

"— Niçin o kadar yaşayabildi!.. Bir kere sun'i demek doğru değil; çünkü her hadise tabiîdir. Onun sebeplerini aramak lazım ki, bu sebepleri de biraz evvel kısmen görmüştük değil mi? Her yeni din yeni kıymetler doğurur. Türkler İslâm olduktan sonra medrese tahsili görenler, dolayısıyla Arap ilmi ile Acem edebiyatı ile meşgul olanlar için, yani bu mevzularla layıkiyle, kuvvetle meşgul olanlar için artık eski kuvvetli hatıraların hiç bir şeyi, hiç bir ehemmiyeti olamazdı. Bundan dolayı onlar Arap ilmine, Acem sanatına, ister istemez, tamamiyle hayran kaldılar ve bağlandılar. Daha geniş bir ifadeyle İslâm medeniyetine hayran kaldılar ve bağlandılar. Onun için de kendi benliklerini unuttular. Bu gayet basit a canım... Din tarihleri gözden geçirilecek olursa, hemen her devresinde görülür ki, bu gibi hadiseler hemen hep bu neticeleri vermiştir. Bu mesele son derece açıktır, son derece basittir. Türklerden mesela Acem diliyle yazan birçok büyük şair ve başka sahalarda değerli yazarlar yetişmesi, başka türlü nasıl izah edilebilir? Din dili olan Arapça ile yazı yazmak son zamanlara kadar devam etti. Avrupa'daki Latince gibi...

Şimdi bu edebiyatın umumi hatları nelerdir, onu anlatalım biraz, olmaz mı?"

Eski bir meseleyi bu kadar enine boyuna kurcalamak bizi yolumuzdan alıkoyuyordu; onun için:

— Uzun sürmemek şartiyle, buyrun efendim; dedim.

"— Eski minyatürler vardır; kütüphanelerde falan her tarafta insan bunlara rastlayabilir. Antikacı dükkânlarında falan da bulunur..."

— Evet...

"— Bunlardan en güzellerini alıp bakınız. Göreceksiniz ki bütün ayrıntılar, renkler, çizgiler son derece özenilerek yapılmıştır ve güzeldir. Lâkin bunlar adeta sun'i şeylere benzer; hiç birinde hayat eseri göremezsiniz. Mesela perspektiv katiyyen yoktur. Doğu sanatı, yani eski İran - Arap - Türk sanatı katiyyen buna yükselememiştir. Sonra ne çehrede, ne gözlerde hiç bir canlılık yoktur. (Ellerinin ayalarını birbirine vurdu.) Sanki böyle iki levha arasında kalıp yassılaştırılmış gibidir bunlar... Bizim eski şairler bile bunun farkına varmışlar ve böyle, bu biçim nakışların güzelliği, canlılığı, tatlılığı yani hayatı ifade edemediğinden dolayı şiirlerinde acı acı şikâyet etmişlerdir. İşte bizim eski edebiyat tamamiyle böyledir; hayatla alakası yoktur. Bütünü ile hayattan ve canlılıktan uzak bir zihin mahsulüdür. Gerçi bazan böyle hayatla alakası olan, az çok böyle hususiyetler gösteren eserler de yok değil. Mesela birçok hikâye kitapları vardır ki, bütün memleket gerçeklerini değilse bile memleketin yalnız bir bölgesini, belirli bir parçasını canlı olarak temsil ederler. Sonra meselâ, şehrengizler[219] vardır; seyahatnameler vardır. Değişik gezinti ve eğlence yerlerini, yahut kıyameti, âdetleri gösteren bazı parçalar vardır. Ancak bunlar o kadar az ve kıymetsizdir ki, hiç bir zaman bunlara

dayanılarak, eski edebiyatın hayatı ve ruhu bütün genişliğiyle, derinliğiyle gösterdiğini iddia etmek mümkün değildir. Mesela bütün şairlerimizin güzellik anlayışlarına bakınız: Sevdikleri kimdir, nasıldır? Göreceksiniz ki hepsi birbirinin aynıdır, hepsi aynı güzeli seviyor. Bütün bunların sebebi ise halktan bir şey almamış olmalarıdır."

Bu sefer artık bu eski edebiyat bahsini katiyyen kapatmak azminde idim. Dedim ki:

— Peki, Tanzimat devrindeki edebî hareket de halktan bir şey almamak düşüncesiyle mi ileri atıldı?

"— Tabiî, gayet tabiî... Bir kere Tanzimat hareketinin mahiyeti düşünülecek olursa, bunun böyle olduğuna inanmak gerekir. Tanzimat neydi bir kere? Osmanlılığın, eski saltanat şekliyle ve doğu anlayışıyle daha fazla yaşayamayacağını anlayıp bunu kabul eden ve hayatın her sahasında batının yeni birtakım anlayış ve metotlarını almak isteyen adamların yaptığı bir hareket. Tanzimat budur... Fakat, yani bunu isteyen, adamlar değil yalnız... Bu adamlar millî bir ihtiyacın gereklerini dile getiriyor, onu temsil ediyorlardı. Bunu istetmeye birçok tarihi sebepler de vardı... Ve bunu ilk olarak doğuran sebepleri de tâ Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Viyana önündeki hareketinde aramak lazım gelir..."

Bu cümleyi pek etraflı olarak kavrayamamıştım ama, açıklamasını istemeye de cesaret edemedim. Tek, bahis büsbütün dallanıp budaklanmasın diye...

— O halde Tanzimatçılar ne yaptılar? diye sordum.

"— Bir kere Tanzimat hareketi devletin şeklini değiştiriyordu. Devlet, eski şeklinden sıyrılıp, zamanın şartlarına daha uygun bir havaya giriyordu. Yani artık millete, fertlere birtakım haklar tanınıyordu. Artık millet esir olmayacaktı. İşkence, angarya, kanunsuz olarak bir kimsenin mallarını hükümetçe zaptetme gibi keyfi şeyler kaldırılmıştı..."

— Resmen, değil mi efendim..?

"— Yani demek oluyor ki bir demokratlaşma var. Yani Fransız büyük ihtilâlinin neşretmiş olduğu büyük esaslar, Tanzimat'la birlikte, iyi kötü bize de girmeye başlıyor. Tabiî bunun neticesi olarak dil, ister istemez daha basitleşecekti. Yazı yazanlar memleketin hayatiyle daha yakından alakadar olacaklardı. Gerçekten de böyle oldu. Şinasi Namık Kemal, hatta Ziya Paşa... Bunlar memleketin hayatı ile alakalı meseleler üzerinde durdular. Garp medeniyetini ve onun mahsulü olan yeni birtakım fikirleri yaymak için gazeteler çıkardılar, makaleler yazdılar, kitaplar neşrettiler. Sonra meselâ Hâmid Bey, yazdığı manzum eserlerde birtakım mesela vatanseverlik, fedakârlık, zulüm ve istibdada karşı isyan gibi, tamamiyle bizim için yeni olan şeyleri tez olarak aldı; bunları yaşatmaya çalıştı. Nitekim Namık Kemal de Vatan'da aynı şeyi yapmıştı. Doğrusunu isterseniz, böyle bir hareket, yani halka doğru iniş birdenbire olamazdı. Yani kolay bir şey değildi. Bu devrin bir değişme ve bir geçiş devri olduğu meydandadır. Bunun böyle olması da tabiî ve lüzumluydu. O zamana kadar batıdan tamamiyle

ayrı bir düşünüş ve anlayış içinde yaşamış olan doğu, batının yeni fikirlerini, yeni esaslarını kısa bir zamanda kolay kolay hazmedemez, kendine mal edemezdi... Onun içindir ki yine bu devirde bile birçok gazelciler, kasideciler yetişti. Hatta Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa bile eski edebiyat tarzında nice nice şiirler yazdılar. Dikkat ederseniz, zaten her devirde üç şekil vardır: Biri geçmiş zaman, biri içinde bulunduğumuz zaman, biri de gelecek zaman. Hersekli Arif Hikmetler, Koniçalı Kâzım Paşalar, Leskofçalı Galip beyler...[220] Hatta bazı eserlerinde Ziya Paşa - Terkib-i bend ve Tercî-i bend'inde, divançesinde geçmiş zamanların edebiyatını yaşayıp onu gösterdiler. Şinasi ile Namık Kemal, içinde bulundukları günlerin temsilcisi oldular. Hâmid'e gelince, o daha çok gelecek zamanı gösteriyordu. İşte gazetelerin çıkması, piyeslerin yazılması, mecmuaların neşredilmesi falan hep halka doğru inildiğini gösteriyor. Artık, eskisi gibi, sınırlı zümre, belli topluluklarda edebî eserlerin okunulması ile yetinilmiyor; halkın takdiri de yavaş yavaş gözönünde tutulmaya, hâkim olmaya başlıyordu...

Şimdi biraz da Servetifünun edebiyatından bahsedelim..."

— Evet, evet...

Çünkü kaç, senedir çalışmalarının bütün ağırlığı Türk tarihinin başlangıç noktasında birikmiş bulunan genç profesör, son zamanlarda yazmakta olduğu edebiyat tarihinin adeta hulasasını çiziyordu.

"— Böyle, Tanzimatçılar halka doğru iniyordu ve aynı zamanda Avrupa medeniyetine doğru gidiyordu. Çünkü zaten halka doğru incek anlayışı

bile, tamamiyle batıdan alınma bir şeydi. Servetifünun, bu batıya doğru gidiş meselesine ehemmiyet verdi. Fakat, halka doğru inmek meselesi şöyle dursun, aksine ondan uzaklaşmaya; memleketin hayatı ile alakalı meselelere adeta kayıtsız kalmaya çalıştı. Gerçekten de bunlar mesela hikâye, sonra küçük hikâye gibi birtakım janrları adeta yeniden kurdular. Onlardan evvel bu çeşit eserler, batının bu janrlar için ortaya koymuş olduğu tekniklere hakkıyle sahip olamayan, bunları bilmeyen birtakım kimseler tarafından yazılmıştı."

— Kimler mesela?

"— Mesela Namık Kemal Bey'in, hatta Sami Paşazade Sezai Bey'in romanları ile Halit Ziya Bey'in eserleri karşı karşıya getirilirse, bu yenilerin batı tekniklerine, eskilerden çok daha fazla hâkim ve sahip oldukları anlaşılabilir. Sonra şiirde de, mesela Fikret, kendinden evvel gelenlerden çok ileri gitti. O zamana kadar henüz şiir sahasına girmeyen birçok şeyleri bu çerçeveye o sokabildi. Fikret dil ve ahenk bakımından da şiirde ve nazımda büyük gelşmeler ortaya koydu. Mesela Hamit Bey'de, adeta eski gazel ve kasidelerden çıkmış sayılabilecek mısralara,, beytlere tesadüf edilir. Halbuki Fikret'te böyle şeyler yoktur. Hâmid Bey'de bile tamamiyle izlerini kaybetmemiş eski Şîraz şivesi, Fikret'te pek nadir olarak hissedilebilir. Bu devirde nesir de kısmen sadeleşti, kısmen de Fransız nesir tarzını benimsemeye çalıştı. Fakat, herhalde, eskisi gibi kalmadı; yürüdü ve ilerledi. Bununla beraber bu halin bütün mesuliyetini bu adamlara yüklet-mek büyük insafsızlık olur. Onların nasıl bir za-

manda, ne gibi şartlar altında yazı yazdıkları düşünülürse bunu çok tabiî görmek lazım gelir.

Tanzimatçıların zamanı tarihimizin daha canlı, daha gürültülü devirleridir. Onlar, yeni birtakım esasları yaymak için kuvvet ve imânla çalışıyorlar, bundan yılmıyorlardı. Bu yılmamak; yenilıklere, değişikliklere ve düezltmelere çalışmak zaten o zamanın umumi ruhunda mevcuttu. Yani bunlar kuvveti çevrelerinden alıyorlardı. Halbuki Serfetifünun'un edebî ailesi teşekkül ettiği zamanlarda Abdülhamit idaresinin hergün biraz daha artın baskısı altında bütün memleket yılmış, bunalmış gibiydi Basın serbestliği diye ortada bir şey kalmamıştı. Hürriyet ve meşrutiyet için yapılan bütün mücadeleler, savaşlar mağlubiyetle neticelenmişti. Ağızlar zorla kapatılmıştı. Ve böyle, zincir altında bulunan bir basınla, hükümetin zulüm, yolsuzluk ve haksızlığından yılmış bir halkın ortasında bulunan Servetifünun'cular daha fazla bir şey yapamazlardı. Tanzimat hareketi, memleketin mümkün olduğu kadar geniş yığınlarına hitap etmek isteyen kuvvetli bir edebiyat yapmak istiyordu. Halbuki Servetifünun'cular, o zaman her yerde her tarafta kendini gösteren ümitsizlik ve bedbinlik hisleri içinde sırf kendi ruhlarıyla, kendi elemleriyle meşgul olmayı, yani kabuklarının içine çekilmeyi tercih ettiler. Yazı yazmak için de bundan başka bir çareleri yoktu. İşte Servetifünun edebiyatının büyük kusur ve noksanı, yapmacıklı sayılması, mâneviyatı kırıcı bir hava taşır gibi gözükmesi bundan dolayıdır."

— E peki, şimdiki edebî hareketin maksadı nedir? Bu hareketin gayesinin ne olduğu artık bir açıklığa kavuşmuş mudur?

Köprülüzade Mehmet Fuat Bey, bu sualim üzerine biraz düşündü. Elindeki fildişi kâğıt keseceğini, alnının ortasına kadar düz olarak getirdikten sonra, orada birden bire sert bir kıvrım yapan kısa saçlarına sürdü. Uzun kirpikleri, açık renkteki gözlerini örtüyordu. Gayet kısa kesilmiş bıyıklarıyla oynayarak dedi ki:

"— Şimdiki hareket; yani bununla millî edebiyat cereyanı demek istiyorsunuz."

— Evet, evet...

"— Millî edebiyat cereyanı, bu şimdiye kadar görmüş olduğumuz hareketlerin tabiî bir neticesidir. Memlekette meşrutiyet ilân edildikten, yani milletin hâkimiyeti nazariyesi kurulup yerleştikten sonra edebiyatın hayat ile yakından ve sıkı bir şekilde alakadar olması son derece lüzumluydu. Hele memleketteki diğer unsurlar, yani azınlıklar, içinde zaten öncelerden beri var olan milliyet cereyanları kuvvetle meydana çıktıktan sonra, Türklerin daha uzun müddet bunu kavramamaları, bunun farkında olmamaları imkânsızdı. Bilhassa birtakım millî felâketler bu cereyanı kuvvetlendirdi ve hemen hemen bütün gençliği, az zaman içinde, bu cereyanın etrafına topladı..."

— Fakat buna karşı olanlar diyorlar ki: "Gençlik büyük büyük kelimelerle oynayan, şimdiye kadar yapılmış olan şeyleri küçük görüp de yıktıklarının yerine hiç bir şey koymayan yorucu, yıpratıcı bir tenkitçi vaziyeti alıyor; onun için, halkın ruhi haklarını müdafaa ettiği halde, bizzat o halkı kendisine ısındıramıyor." Siz bu hususta ne dersiniz? Gençlik hikâyede, şiirde, tenkitte, dilde ve vezinde

ne yapmak istiyor? Gayesine doğru yürüyebiliyor mu? Ve yürüyorsa ne derece başarı ile yürüyor? Şimdiki neslin kendilerinden önceki nesle üstün bir tarafları var mı? Eksikliği nedir?

Bir sigara yaktı. Gülümsüyordu.

"— Evet bu mesele, bu mesele... dedi. (düşündü) Her yeni cereyan hakkında olduğu gibi bunun hakkında da türlü laflar söyleneceği gayet tabiîdir... On dokuzuncu asır adeta baştan başa milliyet cereyanlarının tarihinden ibaretken, düşününüz ki, burada bizim millî cereyanı uydurma, yapmacık bir şey olarak kabul edenler bile bulundu. Tabiî bunlar, kuvvetli bir görüşe ve inanca dayalı olmaktan ziyade, birtakım art düşünceler tesiriyle söylenmiş laflardır. Millî cereyan, filanın aleyhinde bulunmak için, yahut filanı yükseltmek için yapılmış bir şey değildir. Tarihin vücuda getirdiği bir hadise, bir neticedir. Başka milletlerin millî cereyanları tetkik edilirse, mesela Rusların, Almanların, Macarların, Lehlilerin... Bizimkinin de bunlardan başka bir şey olmadığı derhal anlaşılır. A canım, bu gayet basit bir mesele...

Öteki sahalar tabiî mevzuumuzdan hariçtir; Çünkü millî cereyan yalnız dilde ve edebiyatta değil, hayatın bütün unsurları hakkında belirli fikirlere ve kanaatlere sahip olan, yahut olmak isteyen bir sentezdir. Dil ve edebiyatta nelere ehemmiyet verdiğimize, nelere meylettiğimiz gelince; bütün milliyetçiler gibi biz de halkçıyız. Yani halkın dilini, halkın veznini alarak bu milletin ruhunu edebî eserlerde dile getirmek, bunun felâketlerine ağlamak, bunun sevinçlerinin sırdaşı olmak istiyoruz."

— Şimdi böyle eserler var mı?

"— Onu da söyleyeceğim. Bizim istediğimiz dil, Arapça ve Acemce'nin olduğu kadar, Fransızca'nın yahut herhangi bir yabancı dilin nüfuzundan da kurtulmuş olan ve kendi güzelliğini sadece kendinde bulan bir dildir. Bizim istediğimiz edebiyat bütün unsurlarını milletten alan, böylelikle Rus romanı, Norveç tiyatrosu gibi kendine mahsus belirli bir şahsiyete sahip olan bir edebiyattır. Bir edebiyat ki onda bu memleketin her köşesini bulmak, her türlü güzelliklerini görmek; ruhunun en gizli kalmış bölgelerini bile meydana çıkarabilmek mümkün olsun. Fakat bundan, bazılarının zannettiği gibi; dili, bütün Arapça ve Acemce kelimeleri çıkarıp atacak kadar şiddetli bir temizleme hareketine uğratacağımız, sırf kültürce gelişmemiş, halk yığınlarına mahsus ibtidaî bir edebiyat yapmak istediğimiz manası çıkarılmamalıdır. İbsen'in, Tolstoy'un, Sengiyeviç'in[221] eserleri nasıl, kendi milletlerinin ruhundan kopmuş olmakla beraber, basit halk seviyesinin derecesinde ve değerinde değilse bizim istediğimiz edebiyat da unsurlarını halktan alacak, fakat bununla beraber ibtidaî bir mahsul olmayacaktır. Şimdiye kadar edebiyatımızda yazılmış, neşredilmiş bulunan romanlar, tiyatrolar, manzumeler - tabiî ki - tamamiyle bu milletin ruhundan kopmuş, aynı zamanda birçok Avrupa milletlerinden teknik bakımdan farksız eserler olarak kabul edilemez. Namık Kemal'in romanlarında teknik gayet ibtidaîdir. Halit Ziya Bey'de, öteki milletlerdeki tekniği kendi eserlerinde de başarı ile tatbik edilmiş

görebilirsiniz; fakat onda da millî bir ruh, millî bir şahsiyet bulunamaz.

Bizim istediğimiz millî edebiyat teknik bakımdan öteki milletlerden, Avrupalılardan yani bunların edebiyatlarından farksız olacak, fakat yine onların edebiyatları gibi, belirli bir şahsiyete sahip olacak. Bir kelime ile hulasa etmek gerekirse diyebilirim ki bizim yapmak istediğimiz şey bir çeşit romantizm hareketidir. Fakat tıpkı Alman romantizmi gibi köklerini millî maziden, halktan alan, taklide, yabancı zevklere isyan eden, şahsiyetini arayan bir hareket."

— Ziya Gökalp Bey de hemen tıpkı sizin gibi söylüyordu.

"— Evet. Biz ondan yalnız eski edebiyat meselelerinde ayrılırız. O eskiye klasik demiyor. Tanzimat'a klasik diyor; bense eskiye klasik diyorum."

— Fakat deminden beri söylediğiniz o millî eseri gençlik yaptı mı?

"— Doğruyu itiraf etmek gerekirse bu ortak emellerimizin henüz gerçekleşmemiş olduğunu söylemeliyiz. Daha: "İşte millî cereyanın meydana getirdiği ve bayrak gibi kullanabileceği dâhiyâne eser budur" diye bir şey gösteremeyiz. Gençler arasında henüz Halit Ziya ve Fikret kadar kuvvetli bir sanatkâr çıkmadı. Fakat bu ikisini bir tarafa bırakırsak, Servetifünun'da yazı yazanlardan hiç bir suretle aşağı sayamayacağımız epeyce gençlerimiz var. Sonra düşünmeli ki, millî cereyanın başarıya ulaşması için çalışan bu adamlar daha meslek hayatlarının başlangıcında bulunuyorlar. Şimdiye kadar ortaya koydukları eserler, daha çok, birer vaad gibi

düşünülebilir. Yarın öbürgün, bunlar içinde bile, şimdikinden pek çok yüksek eserler meydana koyabilecek kimselerin çıkabileceği ümit edilir. Esasen millî cereyanlar daima yeni kuvvetler, hatta harikalar, dehalar doğurur. Bizim cereyanımızı edebiyat ve sanat sahasında bütün haşmetiyle meydana koyacak dâhîler, büyük sanatkârlar - bugün değilse bile yarın - herhalde kendilerini göstereceklerdir. Varsın bize karşı olanlar, istedikleri kadar istedikleri perdeden, bağıradursunlar. Biz teorilerimizi, metotlarımızı kurmakla meşgulüz."

ÖMER SEYFETTİN

Genç ve çalışkan hikâyeciye de müracaat ettim.

Evvela: "Beni bu serinin içine katmayın." diye özür diledi. Aradan bir müddet geçmişti. Birgün oturduğum evi şereflendirdi. "Ben, söyleyeceklerimi yazdım. Siz de: Bu yazar benim ahbabımdır; yüzünde, hareketlerinde, sözlerinde öyle dikkate çarpacak bir şey yoktur, dersiniz cancacağızım." dedi. Birkaç defa omuzlarımı okşadı. Kâğıtları bırakıp çıktı gitti. Kendisine teşekkürler ettim.

Ömer Seyfettin Bey şunları yazmış:

Eski edebiyat:

"Daha ben çocukken, evimizde birçok divanlar vardı. Onları okuya okuya edebiyata heves ettim. Fakat eski edebiyatın çeşnisini, zevkini tattığımı iddia edemem. Çünkü bunun için başka bir ilim, başka bir tahsil ister. Pek gençken gazeller falan da yazdım; fakat tabiî bunlar saçma şeylerdi. O vakitten bu yana aklımda sadece Leylâ - Mecnunlar kaldı. Demek ki aslında yalnız onları anlayabiliyormuşum.

Bugün artık "Eski edebiyat" ımıza hiç taraftar kalmadığı için bu mevzu bahse bile değmez sanırım. Divan Edebiyatı! İşte olsa olsa edebiyat tarihi için lüzumlu bir saha! Daha fazlasına aklım ermez.

Şinasi'den sonraki edebiyata gelince: Namık Kemal Bey'i çok sevdim. "Evrek-ı Perişan" dan sa-

hifeler ezberledim. Bana "canlılık" zevkini veren; beni iyiye, doğruya, güzele samimiyetle alakadar eden Namık Kemal'dir sanıyorum. Ne yalan söyliyeyim, Hâmid'i pek o kadar anlıyamıyorum. Ekrem Bey'e gelince, Nejat'ı[222] için yazdığı şeylere hâlâ bayılırım. Bunlar ne kadar insana tesir eden şeylerdir."

Edebiyat-ı Cedide:

"Fikret!.. İşte bana "mükemmellik" şevk ve isteğini veren kimse! Lise sınıflarında iken hep "Rübab"ı okuyordum. Halit Ziya bizim ilk üstadımızdır. Ben, bir gece hiç uyumamış, sabaha kadar "Bir Ölünün Defteri" ni okumuştum. Yalnız onun dili skolastiktir. Yoksa tekniği öyle kuvvetlidir ki Avrupa'nın güney - doğusu'nda, mesela Romanya'da, Sırbistan'da, Bulgaristan'da, Yunanistan'da o kuvvette bir romancı yoktur. Buna emin olunuz. Bulgarların en büyük yazarı Vazof'un eseri bile nihayet bir han odası hikâyesine benzer. Ne tasvir vardır, ne de sanat!.. Hüseyin Cahit bir tek roman yazmıştır: "Hayal İçinde". Ama ne roman... Hayat, olduğu gibi, bu romanın içindedir. Romanın kahramanı Nezih hâlâ gözümün önündedir. Mehmet Rauf'un "Eylül" ü de bizim edebiyatımızda eşi benzeri bulunmayan bir eserdir. Yüksek, yüce, mânevi ruhî kadın aşkı... Hiç temas yok. İdeal aşk. Aşkın hürmetten nasıl doğduğunu anlamak için bu romanı okumalı. Her vakit söylerim, yine söyliyeyim: Eğer Tevfik Fikret'le onun arkadaşları "tabiî dili" kavrayabilmiş olsaydılar, şüphesiz, bizim de ebedî klasiklerimiz olurdu. Çünkü onlar modern ede-

biyatın tekniğini, olduğu gibi anlamış ve kabul etmişlerdi."

Millî Edebiyat:

"Bakınız ben millî edebiyattan ne anlarım: Vezinle dilin tam Türkçe, yani tabiî olması... Zira yaratıcı bir sanatkârın duygularına sınır çizilemez. Bu sanatkâr karekterine, aldığı terbiyeye, nelere karşı bir meyil duyuyorsa onlara göre yazar. Hem, zannetmem ki, bir adam mademki bir topluluğun içinde yaşıyor; duyuşu, tarzı millî anlayışı dışında olsun. İnsan normal, anormal olabilir; fakat milliyet denilen mânevî dairenin içinde bunların her ikisi de yok mudur? Bu iki halin durmadan devam eden mücadelesidir ki hayata can verir. Mücadelesiz hayat, ölümün, yokluğun ta kendisidir.

Genç şairlerden en beğendiğim Orhan Seyfi'dir. Sonra da Faruk Nafiz... Nesir yazarları içinde dilini en güzel bulduğum Refik Halit'tir. İşte tam İstanbul Türkçesi. Yakup Kadri temiz ve seçkin, derin bir yazardır. Ama ben yine, onu Refik Halit'ten daha üstün bulamam. Çünkü Refik Halit'ten daha kolay lezzet alırım, hayalim yorulmaz. Halide Edib Hanım son romancımızdır. Hatta henüz onun karşısında bir rakip bile yoktur. Ben "plâstik"[223] şeyleri çok sevdiğim için, onun hakkında fikirler ileri sürmek kudretini kendimde göremem. Herhalde gayet nefis yazıları var...

Bana gelince; Ortaya esaslı bir eser koymadan sanatkârlık hulyasına kapılmam bile!.. Edebiyatımızın hedefi: "Çok laf, az eser" dir. Ben şimdilik

bu hedefi ve bu anlayışı bozmaya çalışıyorum. Ağustos böceği gibi, öterek yan gelmekten ise, karınca gibi çalışmak daha iyi değil mi? Şimdiye kadar öttüğümüz elverdi; biraz da iş yapalım ki çoraz edebiyatımız şenlensin, değil mi? Siz de bu fikirdesiniz sanıyorum."

REFİK HALİT

(KARAY)

Lübnan işi abâni örtü serili masada karşı karşıya idik: Üzerinde küçücük bir billur hokka ile okside madenden nârin bir kalem ve yalnız iki kitap vardı. Fakat bu kitapların isimleri o kadar manalı idi ki, onlarda Refik Halit Bey'i gerek şahsî hayatı ile, gerek yazarlık hayatı ile anlatan birer timsal bulabilirdiniz: Bunlardan biri İngiliz ve Amerikan mizah yazarlarının eserlerini bir araya toplayan bir antoloji; öteki eserlerinde hep elemleri ve merhametleri dile getiren Dostoyevski'nin[224]; o sar'alı, o masum ve mahkûm Rus romancısının "Ölüler Evinin Hatıraları" adlı eseri idi...

Biri, mizah yazan Rerik Halit'in okuduğu kitap; öteki durgun, düşünen, fikir yürüten hikâyeci Refik Halit'in. Biri, Anadolu'ya varmadan evvelki Refik Halit'in kitabı, öbürü Anadolu'dan dönen Refik Halit'in...

"— Sahi, sahi; olur şey değil. Bakın hiç de dikkat etmemiştim," dedi ve gülümsedi. Beyaz ön dişlerinin iki yanı da birer altın dişle kaplı idi.

"— Siz böyle, Hüseyin Cahit Bey'de filan yaptığınız gibi, bizim odayı da tarif edecek misiniz. Henüz hiç bir şeyimiz yok. Eğer mutlaka dekor meraklısı iseniz, sizinle Kozyatağı'ndaki eve gidelim." dedi.

Hayır; o dekor her gün elbise ve potin değiştiren, akşamları ya Löbon'da ya İsketin Palas'da bir

Debone şarabı içtikten sonra Tokatlıyan'da birasıyla ve biftegiyle yemek yiyen Refik Halit'in, beyzade olarak yaşamaya hevesli olduğu, tırıl edebiyat ve sanat heveskârlarından ziyade, şık Tokatlıyan adamlarını tercih ettiği günlere aitti.

Sokak içinde, döşeli olarak kiraladıkları küçük eve başlarını sokmuş, denklerine sarılı seccadeleri yerlere; bohçalarından çıkan Hint ipeği örtüleri uzun kerevitlere yaymış genç, sakin ve mütevazı bir İstanbul ailesinin vilâyet dönüşü, pâytahta yeni giren hali!...[225]

Bulunduğumuz az döşeli ve çok ışıklı odada aldığım bu duygu ve duyuş işte beni daha çok alakadar ediyor. Bu odanın havasında elli günlük bir çocuğun henüz ne hıçkırık ne de yaygara olabilmiş mini minicik ağlayışları ve hafif bir çöreotu kokusu zaman zaman uçuşuyordu.

İşte bugün, yazı yazanlarımız arasında en küçük yaşımda iken tanıştığım halde, en sonra görüştüğüm Refik Halit Bey'i böyle bir evde buldum.

Araları oldukça birbirinden uzak hafif siyah kaşların altında uzun kirpikler arasından insana uysal ve cana yakın bir istihza parıltısıyla bakan iri gözlü, uzunca, kambur ve çok manalı burunlu bu yüz, kendisini hepimize bir hayli özletmişti... Onu bu sefer gayet sade ve durgun gördüm. Sadakor gömleğinin yakasından çıkan boynu daha incelmiş!.. Süzgün yüzüne, geldiği diyarların esmerliği çökmüş. Üzerine sert, siyah saçlar dökülen alnına gurbet yıllarının izleri toplanmış... Sesine ,hareketlerine şakrak bir ihtiyar nüktesi ve saçlarına gayet seyrek birkaç ak düşmüş...

"— Bana da evvela eski edebiyat için mi soracaksınız?"

— Müsaade ederseniz, evet...

"— Ben eski edebiyatla pek uğraşmış filan bir adam değilim. Ne Nedim,in' ne Fuzuli'nin, ne Nef'î, ne de Şeyh Galib'in divanlarını baştan aşağı büyük bir sabır ve metanetle okumak bana kısmet olmadı. Ruhumun bazan eski şeylerle meşgul olmaya ihtiyacı vardır. O zaman, nadiren, bu divanlardan birini açar ve beş on satır okurum. Bunların bana verdikleri zevk, hiç bir zaman, Fransızların klasik eserlerinin verdiği zevkler ölçüsünde olmamıştır. Bundan dolayı, eski edebiyatımız hakkında büyük bir ihtisas ve anlayışla, bunlardan çok yüksek zevkler duymuş bir adam heyecanı ile bahsedemeyeceğim; selâhiyetli değilim, değil mi ya? Bir ilım ve araştırma adamı olmadığım için bu eserlerin Edebiyat-ı Cedide'ye ve sonraki, yani şimdiki edebiyata iyi veya kötü ne gibi tesirler yaptığını fark edemem. Hatta, bu meselelerle meşgul olmak için kendim bir lüzum bile hissetmiyorum. Âlimlerimiz, üniversite profesörlerimiz, birtakım ilim ve fen derneklerinin bulunduğunu işitiyorum. Dil ile, ilim ve fenle uğraşan birtakım dernekler... İşte onların mensupları bu gibi mevzularla meşgul olsunlar ve istekli olanlara öğretsinler."

(Sigarasını, dudaklarından çıkan ufak bir sesle çekti. Gözlerini hafifçe kapamıştı. Birbirinden ayrık kaşlarının arasında iki çizgi derinleşiyordu). Dedi ki:

"— Ben, yaradılıştan bir yazarım; bunun için yazı yazmaktayım. Ve yazı yazmanın ilmî kısımla-

rı hakkında hiç bir bilgiye sahip değilim. Yani ben alaylı bir yazarım. Hani bir zamanlar alaylı subaylar vardı; işte onlar gibi..."

Gülüştük.

— O halde, dedim. Daha yakından okumuş olmanız ihtimali bulunan Tanzimat edebiyatından bahsedin.

"— Haa, azizim durun! İnsanın bazı sebepsiz gülüşleri vardır ya; o gülüşlerin niçin güldürdüğünü ve neye güldüğümüzü anlıyamayız. Bu Tanzimat edebiyatı da bende öyle bir tesir yapıyor. Bu, belki o edebiyata takılan "Tanzimat" ismindendir. Belki de... İşte bilmiyorum, her nedense böyle bir tesir bırakıyor..."

Benim, bu Tanzimat edebiyatı dediğiniz edebiyat hakkında da bilgim, eski edebiyattan farklı değildir. Şinasi'yi, Namık Kemal'i ve Hâmid'i (Hâmid de dahil mi ona? O da Tanzimat edebiyatından mı?) demin isimlerini saydığımız o eski şairler kadar az okudum. Ruhumda, her nedense, Osmanlı edebiyatının geçmiş devirlerine karşı derin bir alâkasızlık var. Bu alâkasızlık, belki onların yüzündendir. Belki o edebiyatın pek az yerli ve bizden, pek az samimi olmasından ileri geliyor. Tabiî hepsinde büyük kıymetler, sanatlar görüyorum. Takdir duyduğum, heyecan hissettiğim, hatta nadiren (enthousiasme) a[226] yakın..."

— Heyecan dediniz; (enthousiasme) a yakın sözü daha hafif... (extase)[227] mı demek istiyorsunuz acaba?

"— Yok, yok. Doğrusu bana böyle bir şey vermediler. Heyecan demekle yetinelim daha iyi. "(Gülüyormuş gibi kızardı, fakat yalnız gülümsüyordu).

— Edebiyat-ı Cedide'ye geçelim mi?

"— Edebiyat-ı Cedide meselesi üzerinde tabiî biraz daha fazla bir şeyler söyleyebiliriz."

Refik Halit Bey, düşüncesi arasında, ufak bir kinin tübünü hafif hafif masaya vurarak oynamakla meşguldü. Sanırım genç hikâyeci, Anadolu'dan yalnız "Kös Ömer" le "Yatır" ı, "Şaka" ile "Boz Eşek" i alıp gelmemiş; zayıf vücudunda sıtmayı, heybesinde sulfatoyu da beraber getirmiş... Tekrarladı:

"— Edebiyat-ı Cedide meselesi üzerinde tabii biraz daha fazla bir şeyler söyleyebiliriz."

— Teşekkür ederim.

"— Edebiyat-ı Cedide'nin parlak devri benim mektepte işsiz, boş, tembel geçirdiğim saatlere tesadüf ettiği için bende bir meşguliyet halini almıştı. Edebiyat-ı Cedide mensuplarını adeta hırsla okur ve beğenirdim doğrusu... Aradan birçok zaman geçtikten sonra, çocukluğumda beğendiğim bu eserlerin üzerimde aynı tesirleri yapıp yapmayacağından şüphelendim, tekrar okudum. Beğenmekte haklı olduğumu anladım. Hepsi birlikte, bütünü ile Edebiyat-ı Cedide parlak, kıymetli, iftihar verici bir edebiyat olmuştur. Yalnız bunların bir kusurları vardı. Edebiyat-ı atîka ve Tanzimat edebiyatı (Yine gülümsedi; muhakkak bu tâbiri ben icat ettim sanıyordu) dediğiniz edebiyattaki aynı kusur."

— Yani?

"— Yani bizim edebiyatımız olmayışı."

— Ama Edebiyat-ı Cedide yazarları diyorlar ki: "Yetiştiğimiz zaman, böyle millî eserler meydana getirmemize engeldi!"

"— Bu doğru olamaz. Çünkü aynı senelerde neşredilmiş öyle hikâyeler var ki bugün bizim istediğimiz, beklediğimiz tarzda gayet yerli, yani bizdendir; (pittoresque)tir[228] demek isterim. Evet (pittoresque) yazılardır. Mesela Mehmet Rauf'un "Küçük Remzi" si, "Eyüb Yolu"; Halit Ziya'nın "Mahalleye Mevkuf" u ve daha böyle birkaç tanesi gibi... Değil mi? Demek ki bu adamlar, tekniğini kavradıkları Fransız edebiyatından o tarafı aldıkları gibi bizden de bizim ruhumuzu alsaydılar, Edebiyat-ı Cedide o zaman, bundan sonra gelecek olan edebiyatın başlangıcını meydana getirmiş olabilirdi. Ve bu adamlar isteseydiler yapabilirlerdi. Ben bu kanaatteyim... Elbette... "Köy Düğünü" Cahid'in, ne güzeldir."

Edebiyat-ı Cedide kitapları arasında hâlâ büyük bir takdirle hatta hayretle okuyup tetkik ettiğim bir iki eser vardır ki, onlardan size bahsetmeden geçmeyi bir haksızlık sayarım. Edebiyat-ı Cedide mensupları bizlere yani yenilere karşı haşin duruyorlar ve isimlerimizi bir kere olsun anmakta bile, sanki bu bize ümitlerin çok üstünde bir şeref verecekmiş gibi, adeta cimri davranıyorlar. Fakat ben hayatta bu çeşitten psikolojik birçok garip tutumlara alışmış olduğum için alınmıyorum; hoş görüyorum. Ve söyleyeceğimi söylememek için onların bu davranışlarını bir bahane saymıyorum. "Aşk-ı

Memnû"; bu kıymette bir eserin edebiyatımızda kolay yetişilmez bir yeri vardır. Kanaatim bu ki, bugün de hatta yarın da daha bu kıymette eserler yapamayacağız. Bir Firdevs Hanım bir Beşir, hatta bir Behlûl; frenk romanlarının en meşhurlarını okuduğumuz zaman zihnimizde aksedip kalan en canlı tiplerle aynı değerdedir. "Mâi ve Siyah" taki bir Raci, bir idare memuru Şevki Efendi tipleri; sanki hayatımda gördüğüm, beraberce yaşadığım, kendilerini tetkik ettiğim tiplerdir. Halit Ziya, dilinin o bütün zincirleri, büklüm büklüm, kıvrım kıvrım, açıla kapana, genişleye kısala uzanan dilinin dışında, edebiyatımızın en büyük çehresidir."

Üslûbunda Halit Ziya'nın en az tesiri altında kalmış olan Refik Halit Bey, her nedense, bu cümlesini - tıpkı Halit Ziya Bey gibi - bir türlü bitiremiyordu.

"— Bir şey diyecektim, ben; Halit Ziya (düşündü) düşünmeli ki, "Bir Ölünün Defteri" ni yazdığı zaman biz yaştaydı. Hatta belki biraz daha da gençti. Bu eser, bizim bugünkü yazılarımızın sanat ve tasvir kudreti bakımından (tasvir ne mükemmel, ne mükemmeldir azizim) çok üstündedir. Halit Ziya Bey'den sonra, daha az pürüzlü, daha bizimkine yakın dili ile Hüseyin Cahit gelir. Hüseyin Cahit "Hayâl İçinde" siyle bizde ilk realist romanı yazmıştır. Demin bahsettiğim gibi sansür o zaman yerli ve bizden (millî demeyeceğiz, yerli ve bizden demek daha doğrudur) bir hava taşıyan yazılar hakkında şiddetli değildi. Belki musamahalıydı. Musamahalı olduğuna en büyük delil, bir Mekteb-i Mülkiye talebesinin maddî ve ruhi sefaletlerini çırıl çıplak gös-

teren bir esere, "Mâi ve Siyah" a izin vermiş olmasıdır; değil mi Edebiyat-ı Cedide mensuplarının Abdülhamit zamanındaki sansürü bahane tutmaları... Bu bir kaçamak yoldur ve hatta bugünkü gençlere, millî ve bizim yaşayışımızı dile getiren yazılar yazmalarından dolayı gelen şerefi kırmak içindir. Hüseyin Cahit roman ve hikâyede, nedense, birinci derecede bir yer tutamıyor. Fakat "Hayâl İçinde" si, "Köy Düğünü", bu iki eser onu edebiyat tarihimizde daima hatırlatacaktır. Benim şiirle öyle fazla meşgul olmuşluğum ve bu sahada ihtisasım yoktur. Cenab Şehabettin, hiç şüphe yok ki, ruhumuzu çok derinlerden sarsan, heyecana getiren şiirler yazmıştır. Biraz evvel (Extase) kelimesini reddetmiştim. Ama Cenab için, bilhassa Cenab'in şiirleri için bunu kabul ediyorum. Yalnız niçin bu adam gençlere karşı bu kadar soğuk?.. Onda bir, şöyle, kızı yetişip de kaynana olmaya yaklaşmış hanımlardaki sinirlilik hali var. Daima kızını unutmak istiyor... Cenab'ın nesirlerini şiirlerinden daha az değerli buluyorum. Bize seyahat edebiyatı dalında, Avrupalıları bile imrendirecek pek nefis sahifeler yazdı. Paul Bourget'nin "Sensation d'İtaly" sinden "Autre Mer" inden, Taint'in[229] bazı sahifelerinden hiç aşağı kalmayan bazı parçaları var. Fakat, devam edecek olursa, bu yolda yükselmekten fazla artık düşeceği hissolunuyor. Nitekim son mektuplarında bize yeni hiç bir güzellik gösteremedi. Bunlar biraz yavan, zorâki yazılardı. İnşallah biz meydana bir eser koyuncaya kadar, gençliği hor görüp duran Cenab Bey, de, devam edecek, yaşayacak bir eser bırakır. Cenab'ın eserlerinde, kendisi-

ni yaşatacak hayatî bir özsu eksikliği var, bir noksanlık var."

— Peki, Fikret hakkında ne düşünüyorsunuz?

"— Kafamda o adam için toplanmış ve cümle halinde komprime edilmiş bir fikir yok. Onu, edebiyatımızın daha üstünde bir kimse olarak biliyorum. Şiirni beğeniyorum, felsefesini beğeniyorum, yaşayış tarzını beğeniyorum, iyimserliğini beğeniyorum, kötümserliğini beğeniyorum. Bu adam, şiiri kadar, ahlâkı ile de herkes için örnek bir insan oldu. Bu adam bir kahraman... Keşke hiç bütün bu edebiyat çehreleri, yani icabında âdi ve süflî düşünmeleri de lazım gelen kimselerin arasında, ondan keşke hiç bahsetmeseydik.

Edebiyat-ı Cedide içinde Mehmet Rauf da var. Ondan sonrakiler yok. Fakat Halide Edib Hanım!.. Edebiyat-ı Cedide'ciler yazmışlar, biz yazacağız, fakat şüphe yok ki o yazdı bile. Ve bu son on senenin en büyük kalemi, muhakkak ki, odur. Halide Hanım'ın dil ve ifadedeki pürüzlerine, acemiliklerine itiraz edenler var. Pek doğru. Fakat ben, onun yanlış dilini, Edebiyat-ı Cedide'nin dile son derece hâkim üslûplarına tercih ediyorum. Zira berikiler dili süs olarak kullanırlardı, o ise dili fikrinin hizmetkârı yaptı. Onlar, kâğıtta dilleri iyi bir şekil alsın, diye yazıyorlardı; bu zihinde iyi bir fikir uyandırsın ve yaşatsın, diye yazıyor."

Bundan sonra söz bugünkü edebiyata ve onun gidişine döküldü. Refik Halit Bey dedi ki:

"— Yeniler, daha edebî hayatlarının başlangıcında olduklarından dolayı, henüz meydana eser koyamadıkları fikrini kabul etmiyorum. Eser mey-

dana koymak için hayatın başlangıcı, sonu olur mu? Ya koyarsın, ya koyamazsın. Koyacaksan başında da korsun, koyabilirsin, sonunda da... Bunun belirli, sınırlı bir kuralı yoktur, bir, katiyyen... Edebiyat-ı Cedide'ye nazaran bizim eserlerimiz devede kulak gibidir. Kendimi ne kadar zorlasam gözümün önüne acemi yazılardan, daha ne şekil alacakları belli olmayan kaba taslak eserlerden başka bir şey gelmiyor. Âdi mahallelerde karşılıklı kavgalar olurmuş. Bir ev ortaya bir şilte atar, karşıki ev aynını fırlatırmış. Arkadan bir yorgan, sonra bir entari, bir çizme... Hulasa ne var ne yoksa meydana dökerlermiş. Kimin malı karşısındakinden evvel tükenirse o mat olurmuş. Ben, bu tarzdaki eski edebiyat, yeni edebiyat münakaşalarını anlamıyorum. Gençler bugün gerçekten malsız; bu kavgalara girişemez. Yalnız bizim bir dilimiz var ki, bu yarının dili olacaktır. Biz doğru yolu bulduk. Bizden evvel gelenler bazan ortaoyunu, bazan karnaval şekilleriye edebiyatımızda çırpındılar; sağa sola başvurdular. Fakat bizim bulduğumuzu, bu temiz dili bulamadılar. Bugün eğer Halit Ziya'da Ömer Seyfettin'in dili ve ifadesi, Cenab'da da Yakup Kadri'nin şivesi olsaydı; bu, edebiyat için büyük bir saadet olurdu. Sonra Hamdullah Suphi'den, Fazıl Ahmet'ten, Falih Rıfkı'dan; isimlerini ne vakit bir gazetede görsem acele ile okuduğum ve çok lezzetler duyduğum bu kıymetli arkadaşlardan bahsetmeyi ben fazla görüyorum. Onların, benim gibi daha birçok, böyle yazılarına adeta susamış okuyucuları var."

— Edebiyatımızın gelişmesi sizce nasıl olmalı?

"— Biz dili bulduk. Şimdi halkı öğreneceğiz ve âdileşmeden kendimizi halkla meşgul edeceğiz. Bize bir Rus edebiyatı lazım. Yani halkın acılarına iştirak eden, ihtiyaçlarını duyan, emellerine bir şekil veren bir edebiyat..."

— Fakat Fecr-i âti'den bahsetmedik; Sizin de edebiyata atıldığınız yer orasıdır. Bize bazı hatıralarınızı anlatır mısınız, ne yapmak istiyordunuz?

Bu cümlemin Fefik Halit Bey'i en canlı ve en samimi noktasından yakalıyacağına emindim. Nitekim de öyle oldu. Dinleyin:

"— Ne yapmak istediğimizi ben bilmezdim. Birçok ateşli gençlerdik. Toplaştıkça sonu gelmez manasız münakaşalarla oyalanırdık. Edebiyat aramızda kaybolup gitmişti. Nizamname yapmak, reis seçmek gibi daha esaslı meşguliyetlerimiz vardı. Ah ne güzel günlerdi bunlar!. Gençliğimin en güzel günleri. Hayatın acılığını, memleketimizin yaslarını henüz tatmamış âvâre, kayıtsız çocuklardık. Birçoğumuz da pédant,[230] züppe, rokoko... Ortaya eser diye hiç bir şey koyamadık ve birgün, çil yavrusu gibi dağılıverdik. Aramızdan pek çoğuna mevki kapmak, yükselmek, geçinmek merakı gelmişti. İyi ki dağılmışız. Ondan sonra çalıştık, yazdık ve ortaya ufak tefek bir iki yazı koyabildik. Kırk kişi kadardık. En çetin muharebelerde olduğu gibi kala kala dört kişi, dört inatçı kişi kaldık. Bu lüzumlu bir tasfiye idi. Edebiyattan başka meslekte kalmaları gerekenler gitti; uğurlar olsun. Belki memlekete faydalı olurlar; çünkü bize zarar vereceklerdi.

Zira bunlar Edebiyat-ı Cedide'nin izinden gidenlerdi. Öyle izinden gidenler ki ne sanatları vardı, ne zevkleri..."

Akşam oluyordu. Seçkin, değerli sanatkârın yanından ayrıldım. Tatlı ve neşeli bir gün geçirmiştim.

FAZIL AHMET

(AYKAÇ)

Yokuşun tepesinde yeşil pancurlu büyüüük, beyaaaz bir ev. Renksiz ve boyasız ahşap barakaların üstünde, köylüsüyle beraber yaşayan ortaçağ asilzadelerinin şatolarını andıracak derecede ihtişamlı bir şey!.

Ve dünyanın, belki, en güzel manzarasına karşı kurulmuş!.

Bir tarafta yalnız câmileri ve büyük binaları gözüken İstanbul: Sulardan ufuklara fışkıran bir mâbetler ve âbideler şehri; dalgalı, beyaz!.

Bir tarafta çamlar arasından renk renk çıkan köşk çiçekleriyle, kırmızı topraklı ada yamaçları: Hayalleri sularda titreşen beyaz benekli, nefti kıvrımlar yapan koylar!.

Önümde bulutların beyaz izlerini gayet hafifçe çalkalandıran uçuk mavi deniz.

Ötesinde sarı topraklar. Kıyılara öbek öbek dağıtılmış yazlık köşkler ile uzak, tenha ova mesafeleri. Ve nihayet sıra sıra dağlar: Bulutların aksiyle parça parça koyulaşmış toprak şişkinlikleri!..

*
**

Kapıyı, kırmızı fanilasından kumral saçları akan "Müşfik" açtı. Şehlâ gözlerini uzun boyumun etrafında kırpıştırdı, kırpıştırdı. Sonra ellerini çırparak: "Bamamı mı istiyorsunuz? Buraya, buraya, buraya..." diye önüme düştü.

1972 — Birinci Basılış — F. 16

Mermerli bir avludan geçtik. Çifte merdivenin beyaz basamaklarında çocuğun rugan iskarpinleri gıcırtılar ve akisler bırakıyordu.

"Müşfik" in arkasında kendimi, romorkör peşinde limana giren büyük bir yolcu vapuruna benzettim ve gülümsedim. Beni dar ve uzun bir odaya aldı. Üstüme kapıyı örtüp çekildi.

Burada ne varsa, son derece lüzumlu olduğu için konmuş: Mesela misafir, yere bağdaş kuramayacağı için, duvar kenarına üç dört sandalye dizivermişler. Kitaplar, tahtalara serili duramaz diye, abanoz renkli gayet basit ve uzun raflar koyuvermişler. Fazıl Bey, yazılarını dizinde yazamayacağı için, köşeye bir ceviz masa atıvermişler. Pencereye, büsbütün çıplak görünmesin diye, bir tül takıvermişler. Duvarın hep aynı renk ve düzlükteki badanası, gözünüze yorgunluk vermesin kokusuyla Ressam Şevket (Dağ) Bey'den "pastel" bir "eskiz", De Laplanche'dan "fecir" isimli bir heykel fotoğrafyası[231] asılıvermiş.

Yazıhanenin yanına oturdum: Kınalıada'nın kıvırcık fundalı kızıl sırtına bakan pencereden güneş yiye yiye, yeşilken, açık yeşil sarımsı bir renge bürünmüş bir örtüsü vardı. Bir tarafında içi, zehirli birer böcek gibi ezili ezilivermiş sigara artıklarıyla, kibrit çöpleriyle dolu sedef küllük; öbür ucunda mor bir bikarbonat şişesi!. Belli ki burası her vakit oturulan bir oda.

Aşağıdan kulağıma yıkanan, tepsiye konan fincan şıkırtıları geliyor.

Fazıl Bey hâlâ ortalarda yok.

Beyaz, açık yeşil, sarı, kırmızı, kahverengi, si-

yah, ciltli, ciltsiz, enli, dar kitaplarla dolu rafları gözden geçiriyordum: "Verharen" in yanında Mehmet Akif'in "Safahât" ı, Sâdi'nin Gülistân" ına ve "Bûstân" ına komşu düşen "Fenelon"[232] "Maupassant" ile pedagog "Compéré", "Aristophanesse"[233] ile "Droit", "Constitutionnel" adlı eserler, "Rabelais"[234] ile Mustafa Refet'in "Yeni Hıfzısıhha" sı, "Pascal"[235] ile "Antoine Albala",[236] Celâl Nuri ile "Michelet'!..[237]

Yarabbi; bu kitapların dizilişi bile kasidelerinden birindeki çapkınca buluşlar kadar güldürücü.

Burada dik duran, yan yatan, yüzü koyun kapanan ciltlerde acaba hangi ilimler yok? botanik, kimya, jeoloji, astronomi....

Fazıl Bey hepsine de o kadar meraklı ki... Tübsüz ve eczasız kimya; deney âletleri olmaksızın fizik; Kolleksiyonsuz botanik, teleskopsuz astronomi okuyor ve zevk duyuyor. Zekâya temas eden mevzulara karşı son derece obur bir beyni var: Orada lise programını alabildiğine genişletmiş; yalnız henüz bir üniversite teşkilâtı kuramamış.

Rıza Tevfik Bey'i hatırladım: "Fazıl, benim gibi, "polytypique"tir."[238] demişti. Sonra Fazıl Bey'in sohbet yazıları zihnimde canlandı. Çok çeşitli, birbirine karmaşık, her ilmin macunundan birer parmak çalınmış sohbet yazıları.

İşte kendi de girdi. Arkasında gümüşü pardesüsü, başında fesi var.[239] Rafların önündeki sandalyeye, ellerini ovuştura ovuştura büzüldü. Bir biblo kadar ufaldı, kaldı. Nezleden pürtükleşmiş sesiyle öksürerek, hatırımı sordu. Yüzü zayıf, uzun... Kulakları iri, ayrık, kaşları ince... Mavi ile gümüşü

arasındaki gözleri, ışık çarpmış boncuklar gibi; parlak, titrek ve sevimli!.

— Bizde bugünkü edebiyatı nasıl görüyorsunuz? dedim.

"— Benim nazarımda bugünkü edebiyatın, dereceleri birbirinden farklı, beş on tane heveskârı var. Bakın heveskârı diyorum, sanatkârı değil. Samimi kanaatimi istiyorsanız, kısacası bu!. Şimdi bu heveskâr içinde az çok mühimleri, insanı az çok alakadar edenleri, daha doğrusu açık açık söyleyelim, insanı diğerlerinden az sıkanları var. Fakat bu sözleri ben kendi zevkim noktasından söylüyorum. Bunlarla dil ne kazanmış, bunların millî zihniyete ne faydaları dokunmuş, onları falan düşünmüyorum; arzedebildim mi?"

— Şu halde, biraz ötelere çıkalım; Tanzimat zevk bakımından bize yeni bir şey getirdi mi?

"— Ben öyle zannediyorum ki edebiyat hususunda bizi yolumuzdan çıkaran şeylerden birisi de "tarihler" dir. Hani falan sene, filan bilmem ne diye takvim tarihleri yok mu, işte onlar! İşte şu devirden sonra şu, filanın arkasından falan gelmiş...

Edebiyatın içinde büyük bir insanın, içinde bulunduğu ve kendisini çevrelemiş olan cemiyetten aldığı bir şey bulunmakla beraber, kendisinin de oraya verdiği bir şey vardır. Onun için herhangi bir şair, herhangi bir filozof, dışarıdan bir şey almakla beraber, dışarıya da bir şeyler veriyor. Yalnız falan devir filan adamı meydana çıkarmıyor; filan adam da falan devri ortaya koyuyor, öyle değil mi? Düşünün, bir adam kaç yüz devirler tesir altında kalır ve kaç yüz türlü tesir onun şahsiyetini mey-

dana getirir. Hele biz ki iliklerimizde Arap, Acem, Fransız, Rus, İngiliz zevkleri hep karma karışık...

Fakat mademki nesillerin birbirinden ayrılmasına, görüş ve anlayışların az çok değişmesine ister istemez bir isim takıyoruz; şu halde Tanzimat dediğimiz ictimaî hareketin de çok büyük bir faydası, fikirlerimizi Avrupalılaştırmaya hizmet etmiş olmasıdır. Zevk hakkındaki görüş ve anlayışımıza birtakım yeni yollar, sebepler ve imkânlar ilâve etmek suretiyle böyle bir hizmet ortaya çıkmış oluyor."

— Eski edebiyat hakkındaki fikriniz?

Gülümsedi, başını salladı:

"— Mesela eskiler, sarayda padişahla bayramlaşma merasimine gider gibi, yazı yazarlardı."

Vücudunun etrafında elleriyle, kollarıyla hareketler yaparak:

"— Üslûplarının kılığı kıyafeti birtakım terimlerle dolu cümlelerden kaftanlar, ağır ve anlaşılmaz kelimelerden meydana gelme süslerle bezensin!. Tanzimat'tan sonraki dil inkılâbımızda frakın istanbulin şekline, binişin de sako haline - pardesü değil ama, dikkat ediyor musunuz - sako haline konması tarzında bir fark var. İşte inkılâbımız bu.

Namık Kemal'le Abdülhak Hâmid Bey, edebiyatımıza bu yeni elbiseleri biçen iki makastardır. Bu sefer ise yani edebî inkılâbımızdan sonra da, edebiyatçılar, suareye gider gibi yazdılar."

— Edebiyat-ı Cedide mi demek istiyorsunuz?

"— Gerçi, eskisi gibi, kahveye çıkmak için kürk ve samur giyilmiyordu. Fakat bu sefer de üslûpların günlük elbisesi smokin oldu.

Uydurma ve yapmacık, şurdan burdan çalınmış, kıymetsiz fikirlerin bu yeni tuvaletleri Edebiyat-ı Cedide devrinin birçok yazısına tuhaf bir edâ veriyor. Arzedebiliyor muyum? Bundan bahsederken rahmetli Tevfik Fikret'le Halit Ziya beyefendiyi de hatırımdan bir türlü çıkaramıyorum. Bu iki üstattan birincisinin rübâbı[240] bugün bize, paslanmaya başlamış bir tel sesi veriyor. İkincisinde de çok düzgünlü bir ihtiyar çehresi var. Mesela "Aşk-ı Memnû" daki Firdevs Hanım... Üslûpları böyle değil mi?"

— Cenab Bey?

"— Evvela kendisinin samimi bir takdirkârı olduğumu söylemeliyim. Nasıl ki, yazdığım bir şiirle de, kendisine karşı beslediğim büyük ve derin hürmetlerimi ifade etmiştim. Bence Cenab Bey'in büyük kuvveti asıl Edebiyat-ı Cedide'den sonra başlar. Çünkü en mühim eserlerini Meşrutiyet'ten sonra yazdı. Yalnız Cenab Bey'in yeni fikirleri eski üslûpla anlattığını gördükçe, ben zannediyorum ki, gençlerin üstada karşı yaptıkları çıkışma, kınama, başa kakma gibi şeyler hep onun bu tutumu yüzünden ileri geliyor. Cenab Bey, Fransız konsoloshanesinde, arslanı ve güneşiyle birlik bağdaş kurmuş oturan bir İran konsolosu gibidir.

Meharet sahibi bir heykeltraş düşününüz: Mermeri nefis bir vücut haline getirdikten sonra kaşına rastık, gözüne sürme çekmek; yahut dudağına karmen, yanağına allık sürmek ister mi? Cenab, sanatıyla, işte böyle fazla boyalı bir şey yapıyor."

— Demek ki Edebiyat-ı Cedide bir yenilik getirdi, lâkin sun'îdir öyle mi?

"— Elbette; fakat bakınız anlatayım: Benim fikrimce Namık Kemal Fransızların romantik kısmına kadar okumuş ve romantikleri taklit etmiş. Edebiyat-ı Cedide'dekiler de ondan aşağısını almışlar. Bundan dolayı, ben o fikirdeyim ki, bizim edebiyatımızda orijinalite denen şey varsa bu, doğrudan doğruya taklit ettiğimiz Fransız ediblerinin orijinalitesidir. Mesela Cenab filan, filan, filanı okumamasaydı böyle yazmayacaktı. Halit Ziya, Fikret de hep öyle.

Halbuki, mesela bir Gorki[241] Fransızları, Almanları okuyor; fakat bizim gibi onları kendine meşk olarak almıyor. Belki onları, kendi yapacağı mimarlık eserine malzeme gibi, yani yardımı olacak kaynaklardır diye, okuyor... Bir sigara içer misiniz?"

Paltosunun cebinden bir paket "En âlâ" marka sigara çıkardı; yaktık. Dumanların arasından dedi ki:

"— Şimdiye kadar ve hâlâ biz "servile"[242] bir şekilde, bir esir, bir ücretle çalışan kimse halinde kalmışız. Acem edebiyatına karşı da öyle, Fransız edebiyatına karşı da öyle..."

— Mademki bu haldeyiz, kendimizden bir şeyler çıkarabilmek sizce neye bağlı?

"— Bizim üzerimizdeki bu çeşit fikir tesirlerini sadece birer âlet gibi kullanıp kendi asıl varlığımızı görecek millî bir şuurun doğmasına bağlı. Mesela siz monografi yazıyorsunuz, öteki hece vezniyle şiir yazıyor, beriki kendi öz çevremizden bir hikâye çıkarmaya çalışıyor. İşte bunlar küçük birer "fermentation"[243] dur ki, büyük bir dehâyı besle-

yebilecek hale gelince, tabiî ve şahsî görüş bizim edebiyatımızda da başlayacaktır."

— Demek ki bugünkü nesil hakkında bazı düşünceleriniz var?

Yine dumanlar savurdu:

"— Samimi kanaatim, bugünkü nesil içinde evvelce de söyledimdi ya, dikkate ve sevgiye lâyık birkaç kişi vardır tabiî. En çok beğendiğim Refik Halit'tir. Yakup Kadri'yi de, Halide Edib Hanım'ın Namık Kemal için size söylediği gibi, yazdığından ziyade yazılarının arkasında hissettiğim ruhundan dolayı severim.

Şairlere gelince; azizim (kaşlarını kaldırdı, parmağıyla alt dudağının iç tarafını dişlerine doğru itti, duman kıvrıntıları başının önünde sallanarak) şairlere gelince... dedi. Bir kere Ahmet Haşim'i gözönüne alalım: Haşim gibi, zevkinin hâkimiyetine emin olduğum bir adamın, dil karşısındaki mahkûmiyeti yok mu, zevkimi rahatsız ediyor ve adeta tırmalıyor, Bunun için kızıyorum adeta. Ne şair, herkesten ayrı bir ruhtur da. Sonra ne yamalı, ne düşük, ne kırık dökük bir dili vardır, öyle değil mi?

Daha yeni kabiliyetler hakkında hüküm vermek için biraz beklemeyi uygun görmekteyim. Şey, Halide Hanım'ı unutuyordum. Halide Hanım sizi, adeta önceden vâdedilmiş güzel bir manzara karşısına götürüyor; fakat oraya kadar, ayaklarınız ve ayakkaplarınız sağlamsa, yürüyebilirsiniz. Çünkü yol o kadar taşlı, o kadar çapraşık, o kadar dikenli ki!. Bilmem arzedebiliyor muyum? Üslûp gayet

karışık, fakat arkasında yeni ve uyanık bir ruh var; nasıl söyliyeyim?..."

Sağ avucunun içini sol yumruğuna vurdu; işitilir işitilmez bir yavaşlıkla:

"— Halide Hanım'ın kitapları, lezzetli fakat kılçığı çok bir sardalye gibi" dedi. "Bakınız az daha Süleyman Nazif Bey aklımdan çıkıyordu. Edebiyat-ı Cedide'den söz ederken üstadı unutmak nankörlük olur. Süleyman Nazif Bey'de çok güzel süsleme işleri var, fakat mimarlık yok. Bence iki türlü Süleyman Nazif Bey vardır: Biri Abdülhak Hâmid Bey'in o muhteşem dâhilik arabası önünde, eli borulu vardacılık eden Süleyman Nazif Bey; öteki de çok ve bol yazan nesirci Süleyman Bey..."

Karşısındakileri de tesiri altına alan gülüşü başladı; ben de onu taklit ettim.

"— Çok ve bol yazan nesirci Süleyman Nazif Bey'in üslûbunu ise Mısırçarşısı'na benzetirim. Bin bir koku, bin bir renk; efendim? Bazan da Karadağ kralının büyük üniformasına benzettiğim oldu.

Yahya Kemal... Yahya Kemal'i tarif etmek lâzım gelirse, zevkinin sağlamlığına, edebiyattaki mükemmel erbablığına yürekten inandığım tek adamdır diyebilirim. Şair olarak da bugünün bir benzeri daha bulunmayan şairi olarak onu görüyorum.

Celâl Sahir; her zaman kendisine söylediğim bir söz vardır, yine tekrar edeyim: Celâl Sahir'in çok ((maniérisme)i,[244] (işte bu kelimenin Türkçesi yok, odur o) maniyerizmi vardır ki onu aslı olmayan bir (sensualité)[245] içine düşürür, yani ona

dandy[246] hali verir. Yazısında yiğitlik, mertlik, cesaret yok azizim..."

Sonra, birden hatırlamış gibi, mevzumuzla hiç alakası bulunmayan bir sual sordu:

"— Et meselesiyle nasılsınız? Bir şey bulabiliyor musunuz?"

— Hiç, En basit şeyi yapıyorum, yani yemiyorum vesselam,[247] dedim fakat suallerim bitmemişti. Onu mevzua döndürmüş olmak için:

— Fazıl Bey, biraz da sizin hususi alışkanlıklarınız, çalışma tarzınız hakkında bir şeyler öğrenemez miyim? dedim.

"— Ben hiç bir zaman edebiyatla altı ay kadar bir zaman bile devamlı meşgul olacağıma inanmış bir adam değilim ki!. Dünyada en sevdiğim şey, eskiden olduğu gibi tabiî bugün de, resimdir. Benim şimdiye kadar yaktığım yazılar, yazdıklarımdan fazladır."

— Kolay mı yazarsınız, güç mü?

"— Eğer şimdiye kadar yazdığım şeyler gibi olursa gayet kolay yazarım. Fakat güzel olmalarına çok dikkat ettiğim şiirleri de gayet güç yazarım, bilâkis!.

Kendimde en çok tecrübe ettiğim hususiyet, gerek Fransız gerek Türk, hangi yazarı veya şairi yirmi sahife okuyacak olsam derhal mekanizmasını kavrar ve onun gibi yazabilirim."

— Bunda hiç şüphe yok. "Divançe" adlı eserinizde okuduğumuz o Nef'î havasındaki, o Fuzuli havasındaki, o Eşref havasındaki yazılarınız bu tarzdaki büyük istidâdınızı pek açıkça gösteriyor. Sanatınızda ilk tecrübe olduğu için belki "Divançe" bu-

gün sizin gözünüzde kusurlarla dolu bir esermiş gibi görünebilir. Bu da haksız değil! Fakat bilir misiniz? "Cem", "Kalem" gibi gazetelerle "Evrak-ı Eyyâm", "Kirpinin Dedikleri", "Karikatür" ve "Divançe" niz meşrutiyetin ilk senelerindeki cemiyet hayatımızın, neşemizin ve çeşitli karakterdeki şahsiyetlerimizin en zengin, en canlı ve güzel birer belgesi gibi kalacak.

"— Karekteristik bir hususiyetim daha var: Zevkim o kadar sık değişiyor ki. Belli ve değişmez bir üslûpla yazı yazmayı da hiç sevmem. Çünkü ruhumu o kadar sıkıntıya sokamam. Mesela "Hugo"-yu okurken, ondaki geniş âhenk ruhumdan eski şiirlerin âhengini siliverir. Sonra mesela "Molière" i okuyorum değil mi? Bu sefer onun üslûbu beni kendine bağlar. Ama bu yalnız tonunda değildir; öteki üslûpları kökünden söküp atar. İşte ben daima böyle en son okuduğum üslûbun tesiri altında kalıdım. Onun için bir tek üslûp sahibi olmaya ve hep aynı üslûp sahibi kalmaya hiç çalışmadım. Başkalarına çok benziyor gibi görünüp de başkalarına benzememek benim son derece zevkime gidiyor. Mesela Ali Ekrem Bey olacaksın, Ali Ekrem Bey olmamak için; Recaizade Ekrem Bey olacaksın, Recaizade Ekrem..."

— Evet, "Onlar gibi" serisini yazmaya sizi yönelten ruhî meyli anlatıyorsunuz. Üslûp herkesin uslûbu da içinde hep siz varsınız. Yani sanatınıza her gün başkalarının elbiselerini uyduruyorsunuz ve bizlere başka zevkte bir süsle görünüyorsunuz. Batıda bu işi ustalıkla yapan kimselerin sizin üzerinizde tam bir tesirleri vardır tabiî. Fakat sizinle

onlar arasındaki farklar da çok belirli. Mesela onlar, mevzuları olan şahsiyetlerin yalnız üslûplarını değil, zevklerini ve ruhî görüşlerini de taklit ediyorlar; o kadar ki kendilerini tamamiyle saklayabiliyorlar. Bu hal okuyucularda saklanan yazarlara karşı daha fazla bir çekicilik, daha fazla bir merak ve sevgi uyandırıyor: Gizlinin verdiği hafif, buğulu zevk!.

Halbuki sizde kendiniz, o olaya gülümsemenizle, okuyucularınıza daima köşeden bucaktan görünüyorsunuz. Mesela Abdülhak Hâmid Bey, Süleyman Nazif Bey... Bu hal biraz, nasıl söyleyeyim, Türkçesini bulamıyorum; Fransızca ifadesiyle "şarmınızı" biraz kaçırıyor. Size zekâyı, neşeyi, istihzâyı adeta kendi inhisarı altına almış, biraz cür'etli bir çehre veriyor. Ve bu zeki buluşlarınız da, çok zaman sadece birkaç kişi üzerinde birikip toplandığı ve hep onları ele aldığı için, sonunda sanatınız sınırlı bir mevzu sahası içinde bücürleşiyor. Bunun neticesi olarak ikinci buluşunuz okuyucularınızda "Bu mevzuu, daha evvelce de başka bir yönünden ele almıştı" hissini ve düşüncesini doğuruyor; dolayısıyla yenilik kuvvetinden birazını kaybettiriyor. Bazı bazı da renkler, boyalar kuvvetli kuvvetli olarak gözü fazlasıyla doyurup, geriye iştah bırakmayacak kadar, mübalağalı sürülmüş oluyor.

Fakat herhalde edebiyatımızda yeni bir çığır açtınız ve açtığınız çığırı da, -ben kendi hesabıma, güzel ve faydalı buluyorum.

Meselâ "Shakespeare" in dehâsı, bazan bizim filan şairimize yaklaşır. "Anatole France"[248] Türkçe yazsaydı filan nesir yazarımız kadar parlak, yon-

tulmuş ve incelmiş bir üslûp sahibi yine de olamazdı. Filan şairimiz "Vairlain" den daha çok âhenklidir. Filan tenkitçimiz "Emile Faké"[249] derecesinde iktidar sahibidir... diyen bir edebiyat şakalarınıza, azacık olsun, dayanmalıdır. Deminden dediğiniz gibi, ücretli kimselere benzeyen bir edebiyatın bu küstahlığı, biraz fazla da olsa, tebessüm ister. Ne ise, nasıl okursunuz efendi?

"— Şimdi benim en büyük zevkim okumaktır. Fakat bilir misiniz, bu zevkte de o kadar çok ıztırap duyarım ki... Mesela edebî bir kitap okurken sıkılırım, bitmeyecek diye... Aklıma başka bir eser gelir, ona koşarım. Oradan da başka bir daha ait başka bir cilde atlarım. Öyle ki günde sekiz dokuz türlü şeyler okur ve rahatsız olurum."

Sonra defterinin kabını açıp saydı:

Sabahleyin bir saat şiir, bir saat İngilizce, bir saat felsefe, biraz tekrar, biraz resimle uğraşırmış.

Dedi ki:

"— Başka hususi bir itirafım daha: en az istidâdım olan şey şiirdir. Ama hiciv falan tarzı değil, şu adam akıllı şiir. Başkaları yazdığı zaman, bilhassa hissî şiirleri severim de, kendim yazmak istersem içime çok yapmacık bir iş görüyorum gibi gelir de tiksinirim."

Ayrılmak için müsaadesini istedim. Israr etti, yemeğe alıkoydu. Sonra beni gezdirdi. Vedâlaşacağımız zaman:

"— Bunu söylemeye belki hakkım hiç yok; fakat en gülünç bulduğum şey de bu edebî "enquête"[250] lerdir ki, bugün sizin karşınızda da kendimi öyle buluyorum. Hasılı böylelikle bugün beni de siz, vak-

tiyle hallerine güldüğüm adamların haline koymuş oldunuz." Dedi, güldü; güldüm.

Elini sıkarken:

"— Edebiyatımızın ne şekilde gelişeceği hususunda bir şey söylemediniz, dedim.

Bana karşıları gösterdi.

Yağmurla kararmış bulutların üstünde son derece güzel ve az görülebilecek bir eleğim - sağma doğuyordu. Bu, hiç yırtıksız bir yarım daireydi ki, Büyükada'nın sularından fışkırıyor ve Maltepe'nin sularına dalıyordu. Ve iki ucunun arkasına düşen evler pembe, sarı, eflâtun tozların arasında silikleşiyordu.

"— Hiç ömrümde böyle güzelini görmedim" dedi.

— Ben de.

"— Haa, affedersiniz, cevapsız bıraktım. Vallahi azizim kâhinliğim yok. Yalnız çok çalışmalıyız ki, hiç olmazsa yarın yetişeceklere tabiî ve kuvvetli bir geçit açabilelim."

AHMET HAŞİM

"Göl Saatleri şairini, sakin bir evin arka bahçesine bakan sessiz bir odasında gördüm. Bu sade odaya koyu kırmızı perdelerle örtülü pencerelerden tatlı sabah ışıkları, uysal ve cana yakın gölgeler dolduruyordu. Küçük küçük raflarda birçok kitaplar vardı. Hemen hepsi de "Mercure de France" adlı mecmuanın neşretmiş olduğu eserlerdendi... Yeşil masa üzerinde Rus semaveri kaynıyordu. Yedi sekiz yıl kadar önce şiirimize, sanki kayan ve akan yeni bir dünyanın altın kapılarını açan Ahmet Haşim Bey, Çanakkale'deki askerlik hayatını, Anafarta denizlerinin üzerinde kırmızı gün batışlarını bana, zevk veren bir dil ve ifade ile, resim halinde çizdi.

Odayı, çaydanlığının ince emziğinden hafif dumanlarla üfürdüğü nefis bir çay kokusu bürümüştü. Ahmet Haşim Bey'den, önce bugünkü dil, edebiyat ve sanat cereyanları hakkındaki görüşlerini öğrenmek istedim. Şair şöyle cevap verdi:

"— Çoktan beri İstanbul'dan uzaklarda dolaşıyorum. Edebiyata ait mevzular ve meseleler bizde biraz da "Pâytaht dedikodusu" mahiyetinde bir şeydir bilirsin. Dışarıda olanlar bundan pek haberdar değildirler. Onun için size bu hususta söyleyebileceğim çok şey yoktur. Bununla beraber "bugünkü sanat" dediğiniz şey, "dünkü sanat" diyeceğiniz şeyden bana pek de farklı görünmüyor. Kabiliyet ve samimiyet farklarından başka ortada göze çarpan bir şey yoktur. Zaten bugün yazanların birço-

1972 — Birinci Basılış — F. 17

ğu dün de yazıyorlardı değil mi? Fakat dün onları gölgelemiş bulunanlar bugün artık sesizliğe bürünmüş bulunuyor. Onun için bunlar sizi bu kadar meşgul ediyorlar."

Bakışlarında, gizlemeye çalıştığı, ince bir istihzâ tebessümü vardı. Sordum:

— Servetifünun edebiyatı, 10 temmuz Meşrutiyet inkılâbından sonra niçin ömürlü olamadı? Bunun sebebini neye bağlıyorsunuz?

"— Onu siz öyle sanıyorsunuz" dedi. "O edebiyatın sınırlarını aşabilenler, yani onları geride bırakanlar aramızda henüz ikiden fazla değildir belki: Yahya Kemal, Yakup Kadri. Bu isimlerden sizinle tekrar bahsedeceğiz. Servetifünun edebiyatı, umumi fikir hayatımıza göre, hâlâ çok ileridedir. Ben harpte iken samimi dakikalarımız da arkadaşlarımın okuduğu hep Fikret'ti. Fikret'in öldüğünü biz Çanakkale'de öğrenmiştik. Bu haberi getiren Şamlı bir muvazzaf subay idi ki sesi, bildirdiği felâketin elemiyle, titriyordu. Ve hatırlıyorum, o gün karargâhımız bir matem durgunluğu içinde kalmıştı. Halit Ziya'ya gelince; hayatımızda ve fikirlerimizdeki değişme ve gelişmelerden doğrudan doğruya mesul olan kimsedir. Gördüğünüz son tipteki genç kadınlar ve genç erkekler "Aşk-ı Memnû" sahifelerinden hayata dökülüyorlar. Geçkin hanımlar bizde "Firdevs" Hanım halindedir. Genç kızlar bizde daha "Nihal"ı geçmediler. Genç erkekler çok zaman hâlâ "Behlûl' ayarındadır. Esasen Servetifünun edebiyatı temmuzdan sonra iktidara geçmedi mi?[251] Bununla beraber, o edebiyattan bugün ismi bile unutulan eserler de var. Mesela "Beyaz Göl-

geler" sahibinin[252] aşkı dile getiren şiirleri. Tabiî ağaç, böyle ölü yapraklarını silkip atmıştır."

Gülümsedi ve gülümsedim. Koltuğundan ayağa kalktı. Çayları mavi nakışlı Çin kâselerine boşalttı. Ve masanın etrafındaki iskemlelerden birine oturdu.

— O edebiyatın üstatları hakkında ne düşünürsünüz? dedim.

O, çayının şekerini karıştırmakla meşguldü:

"— Onlar hakkındaki duygu ve düşüncelerimi söyliyeyim" dedi. Biraz düşündü, sonra şöyle devam etti:

"— Fikret, benim için, kurdurmuş bir deniz karşısında kayalar üzerinde yükselen altından bir ışık ve altından bir kuledir. Ben onu daima böyle düşündüm. Cenab Şehabettin, Bizanslı bir mozaik ustasıdır ki, bütün hüneri parmaklarının ucunda bulunur. Süleyman Nazif, bir kubbe altında bakırdan bir âlete üfürüp kelimeleri şişirten ve onları birer âhenk halinde uçurtan bir gul - yabânidir. Halit Ziya öyle bir "Balzac" tır ki, yarattığı şeyleri eserlerinde değil, fakat ekseriyetle hayatta yarattı. Behlûl'ü ben çok yerde gördüm. Son zamanlarda ona gâh "Lebon" pastahanesinde, gâh cephede tesadüf ettim. Nihal Hanım da, zannedersem, (Hege)den piyano dersi alıyor. Diğerlerinden sizinle ne için bahsedelim?"

— Fakat Yahya Kemal'le Yakup Kadri'den bahsedecektiniz.

"— Evet onlardan bahsedelim. Bu ikisi bütün son edebiyatımızdır. Yahya Kemal, eski Yunanistan'ın (Lezmos) kıyılarında yaprakları gümüşten bir zeytin ağacının gölgesinde uzanmış; beyaz mer-

mer harabe sütunları aralıklarından Akdeniz'in maviliklerini seyrediyor. zannedilir ki bu şair (Menderes) kenarında Santüreslerle[253] güreşmiş ve kamışlarda yankılar perileriyle konuşup şakalaşmıştır. (Stenfal) bataklıklarını kaplayan ördek bulutlarını dağıtan eski kahraman ne ise, Yahya Kemal de edebiyatımız için odur. Onun okları, şiirimiz üzerinde yatan bütün ölüm kuşlarını dağıtmış ve bâzûları edebiyatımızın (Neme)[254] devini boğmuştur. Edebiyatımız onunla ışık ve havaya kavuşuyor. Türkçülüğün en güzel teorisini bu şair getirdi. Onun tasavvur ettiği Türkçe'de terkip ne kadar yoksa o kadar da hece vezni ve (olgaç, uçgaç) çeşidinden kelimeler de yoktur, Ahlâk ve estetik bahislerinde fazilet bazan aynı şeydir. Büyük sanat, büyük fazilet gibi çocukça aşırılıklardan, kadınca coşkunluklardan sakınmak, çok hissedip çok esirgemek ve sözleri pek gizli bir kuvvetle, pek derin ürpertilerle harekete getirmektir ki Yahya Kemal'in sanatı işte bu sanattır.

Yakup Kadri'ye gelince; o siyah bir haşhaş çiçeğidir. Ruha uyku, ölüm ve rüya döken bir çiçek...

Fazıl Ahmed'i unutmuyorum. O, Cenab Bey'in yakınarak ve üzüntüyle arzu ettiği sadece rokoko[255] bir edebiyata düşmeyecek kadar zeki bir adamdır, zeki bir istihzâdır."

Ve yine başını hafifçe sallayarak gülümsedi:

Dağ başından kasr-ı sultâniye bulduk bir memerr;
Enli dehlizlerde saydık on trilyon on kemer.

beytini okudu. "Güzel, güzel!." diye güldü.

Böylece mevzu dışına çıkmış gibi görünmesinden istifade ederek dedim ki:

— Gençler hakkında ne düşünürsünüz?

"— Genç... Gençler... Bundan ne anlıyorsunuz? Sanatkâr için yaş, anladığımız bildiğimiz senelerin birbiri üstüne gelip çoğalmasına denmez zannederim. Hissin bütün ateşleriyle yanan (Rénier)[256] ve (Mallarmé)[257] gibi şairler, bizde Cenab'ın ve hatta Hâmid'in yaşındadırlar. Gençlik şairlerin, bahar mevsimi gibi, kadınlar hesabına icat etmiş oldukları bir muhayyel yaş olsa gerek. İki manasiyle de gençlik ve ihtiyarlık zooloji bahislerini alakadar eden bir meseledir. Sanat âleminde genç ve ihtiyar yoktur; yalnız sanatın efendileri ve köleleri vardır. "Genç" sözü, çok zaman, ağırbaşlı tenkitçilerin yenilik meydana getirmiş kimseleri küçümsemek, belki hor görmek için kullandıkları bir kelimedir. Edebiyatımızda tanınmış bir ebedî genç var zaten.[258] Uzun saçlara süs gisi takılan o ölü gençliğin kıymeti nedir? O genç zât, gerçekte, ihtiyar (Nestor)dan[259] daha da ihtiyar değil midir?"

— Son zamanlarda, sanat millîdir, diyorlar. Siz ne dersiniz?

"— Zannederim ki son zamanlarda hemen her şey dediler. Gazetelerde görüyorum. Her gün yeni bir ilim, yeni bir âlim, yeni bir sanat ve yeni bir dâhiden bahsettiler. Birçok dâhiler var ortada, fakat bir tek dâhice eser yok. Ben kendi hesabıma, şimdiye kadar gerçekten üstünde durulabilecek bir millî edebiyattan bahsedildiğini bilmiyorum. Size itiraf edeyim: Ben fazla bir Avrupalılıktan pek hoşlanmam; bazan Anadolu türkülerini dinlemekten

sonsuz hazlar duymuşumdur. Ayaş'tan Ankara'ya dönerken bir gece, arabacının söylediği şarkıları belki bütün bir Servetifünun edebiyatına tercih etmekte tereddüt etmem. Fakat, buna rağmen, ben bu yeni millî şiirden ne bir şey anlıyorum, ne de hoşlanıyorum."

— Fakat hece vezni, millî gramer, millî dil ve ifade ile Türkçe'de millî bir şiir arayanlar var. Sizin yeni dil ve hece vezni hakkındaki fikirleriniz nedir. Millî cereyan taraftarlarının pek istedikleri bir Türkçe kökleşecek mi?

"— Türkçe gerçekten de sadeliğe doğru mühim bir gelişme gösteriyor. Bu bahiste Ziya Gökalp'in mütevazı bir hava içinde gösterdiği gayret herhalde unutulmayacak. Fakat millî şiire gelince, böyle bir şey icat etmeye bilmem lüzum var mı? Her dilde olduğu gibi Türkçe'de de çok eski zamanlardan beri doğup süregelmekte olan bir millî şiir var. Onu, şairler değil, isimsiz halk yapmıştır. Dille meşgul olan bütün ilim akademileri birleşse, halka ait olan o mukaddes sazın tellerinden, gülünç olmayan bir sesi yine de çıkaramazlar.

Taklit, hiç bir suretle yaşayamaz. Onun için, bu tarzdaki tecrübeler de bence kökleşmeyecektir. Hece veznine gelelim: Hece vezni, zannediyorum ki, Türk köylüsünün veznidir. Aruz vezni de, Türk köylüsünden büsbütün başka bir şey olan, şehirlilerimizin veznidir. Çünkü iki taraf da, karşılıklı olarak, birbirlerinin vezinlerinden hoşlanmıyorlar.

Gerçek budur. Başka milletlerde böyle şehirli, vezni, köyde vezni diye ayrı vezinler var mıdır, yok mudur? Bu bizim bahsimizin dışındadır. Bizde böyle acaip bir vaziyet bulunmaktadır. Ancak, acaip hadiseleri normal bir hava içinde birleştirmeye muktedir olan, dünyada hangi insan vardır? Hadiseler arasındaki mantıksızlıktan şaşıp kalan, kararsızlığa düşen kimdir? Eğer yer yüzünde böyle bir adam bulunuyorsa, o adamın aklı başında bir kimse sayılmaması lazım gelir. Zannederim ki hece veznini şehirlilerin, yüksek tabakanın vezni yapmayı ilk düşünen şair Mehmet Emin'dir. Bu hassas şair Anadolu'yu dolaşmış, o toprağın şiiriyle sarhoş olmuş ve bu sarhoşluk onu bir çeşit âlîcenablık havası içinde, demokrasi merakına götürmüştür. Mehmet Emin'in büyük şiiri, bir ıztıraba deva olmak üzere yazılmıştır. O şiirin manasına hürmet edelim; fakat dokunuşu ve yapısı bakımından o şiir millî olmasa gerek. Hece vezniyle benim anladığım millî şiiri yalnız iki kişi yazmıştır: Filozof Rıza Tevfik Bey ve İhsan Raif hanımefendi."

— Peki, nesirde Türkçülük ne yaptı, ortaya neler koyabildi?

"— Bu bahiste bir tek isim tanıyorum: Halide Edib hanımefendi. Fakat bunun Türkçülüğü de (Gabriel Rossetti)nin[260] Türkçülüğüdür."

— Şinasi'den evvelki edebiyat hakkındaki düşünceleriniz nedir? O edebiyat için "sun'idir, sahtedir, taklittir." diyenler var. Siz ne dersiniz?

"— Ben ne deriiim!.. Ben derim ki Şinasi'den evvelki edebiyat, Şinasi'den sonraki edebiyattan daha az sun'i ve daha çok samimidir. Şüphe yok ki

her ikisi de birer taklit edebiyatı idi; fakat birinin taklit ettiği şarktı. Bu milletin, ana yurdundan gelirken göç yollarına tesadüf etmiş olan bildik, tanıdık bir şark. Ötekinin taklit ettiği ise yabancı bir batı ve yabancı batının yabancı olan duyguları, duyuşları idi. Şarklılar, az farklarla, birbirine benzerler; seyahat edenler bunu görmüşlerdir. Türk, Arap ve Acem'in adeta birbirlerine karışmasından ortaya çıkmış bir örneği olan Osmanlı Türkü ise, bunların hepsine birden benzer. O, rahat ve ölçülü bir hassasiyet içinde yaşar. Hayatı karışık manalarla yüklenip düşünmekten nefret eden, güler yüzlü, sade, rind ve kalender yaradılışta bir insandır. Bu sadeliği çininin üç renginde, nakışın tekrarlanan çizgisinde, şiirin sınırlı mevzularında, musikinin ısrarlı tek nağmesinde, mimarlıkta binaların medrese ve câmi tipi etrafında dönüp dolaşmasında görülmez mi? Osmanlı Türk'ü için Norveçli (İbsen) ve dolaşık ruhlu (Barrés)[261] birer acaip şeydirler. Şinasi'den sonrakiler hep bu acaip şeyleri Türk edebiyatı için kendilerine örnek edinmişlerdi. Şinasi'den evvelkiler ise, onlar da sade insana daha çok yakın idiler. Onlar samimi, usul ve erkânı bilen, seven adamlardı. Âdetlerine göre elbiseleri, zevklerine göre hayatları ve bu hayatı sürdürüş tarzları vardı. Şiirleri dikkatle okunursa kendilerinin hususiyetlerini, zamanlarındaki sedirin, iskemlelerin ve lambanın şekline, eğlencelerinin nelerden ibaret olduğuna, hatta çiçeklerinin cinsine kadar, her türlü özelliklerini bu şiirlerden anlayabilmek mümkündür. Onların hayatları ile şiirleri arasındaki bağlılık o kadar sıkı idi. Eskilerin sevgilileri, Petrarca'-

nın (Laura) s[262] ve Dante'nin (Beatrice) si[263] tarzında levend ve şahâne mahluklardı. O sevgilileri Şinasi'den sonraki şiirin sevgilileri ile karşılaştırınız. Bu karşılaştırmadan ruhlarımız adeta utanır."

Perde aralarından sızan ışık huzmeleri, koyu renk yaldızlı kâğıtlarlar kaplanmış duvarlara asılı (Baudelaire) le[264] (Verlain) in[265] çerçeve camlarını yer yer pırıldatıyordu. Haşim Bey, sigarasını bırakıp fokordayan semaverden Çin kâselerine birer çay daha boşalttı.

— Sanatınız ve şiiriniz hakkındaki fikirleriniz nedir?

"— Maalesef aklımın beğendiğini ruhum çok zaman sevmemiştir. Bundan, tabiî mahzunun. Bana derlerse ki sanat nasıl olmalı? Ben düşünür ve derim ki: Halkın üzerinde dalgalanan, yine halkın büyük ortak ve samimi sesi olmalı. Ve derim ki tek başına bulunan ruhlar üzerinde parazit bazı otlar gibi biten şahsî sanat, millî bünye için, zararlı değilse bile lüzumsuzdur. Fakat ben bu büyük sanatı kendim için istemiyorum. Benim istediğim sanat, mananın ve âhengin birbiri içinde eriyip kaynaşmasından meydana gelen sanattır. (İçinde ateş gibi ve ateş renkli çayın bulunduğu kâseyi göstererek) Ben bu Çin kâsesinde neden çay içiyorsam, şiiri de onun için yazıyorum. Sırf bir lezzet meselesi."

— Tevfik Fikret'in vezinde ve nazımda yaptıklarını daha ileriye götürerek vezinde yeni bir düzen ortaya koymak istemiştiniz. Serbest nazımdan bek-

lediğiniz neydi? Bu tecrübeleriniz Türkçe'de ne dereceye kadar başarıya ulaştı?

"Serbest nazım, hassasiyetime göre biçtiğim bir nazımdır ki bunun edebiyata getirilmiş yeni ve hususi bir tarz şeklinde anlaşılmasını, öyle kabul edilmesini fazla bulurum. Ben kendi hesabıma, bu tarzdaki tecrübelerimden pek memnunum. Bu hususta başkalarının ne düşünebileceğini tabiî bilmiyorum."

— Son bir şey daha sormak arzusundayım. Hususi âdetlerinizden bahseder misiniz? Mevzularınızı nasıl hazırlarsınız? Kolay mı, güç mü yazarsınız? Günün hangi saatleri sizi en fazla meşgul eder?

Güldü:

"— Azizim, siz bu sualinizi arkadan resim çıkartıp neşretirenlere sorunuz. Onlar, bir ömür içinde böyle sualleri beklediler. Ben herkes gibi, herkesten farklı olmayan bir insanım."

Şairi bu sıcak ve loş odasında bıraktım. Bu sanat havası dolu konuşmanın ruhunda uyandırdığı hazla yanından ayrıldım.

A L İ K E M A L

İstedim ki bu edebiyat konuşmaları içinde Ali Kemal Bey'in düşünceleri de bulunsun. Bir zamanlar yazdığı sohbet yazılarında ve makalelerinde Muallim Naci Efendi'yi canla başla müdafaa eden bu yazarımız, acaba bugünkü edebiyat hareketi hakkında ne fikir besliyor? Çoktandır yazı hayatından çekilmiş olması[266] bu merakımı bütün bütün artırıyordu. İşte bundan dolayı kendisini ziyaret ettim.

Arnavutköyü tepelerinden birinde bir küçük eve çekilmiş... Beni, eski ve yeni pek çok ve pek güzel kitaplarla süslü zarif bir odada karşıladı. Kumral ve dolgun yüzüne bir genç neşesi veren tebessümler ve kahkahalarla konuşuyordu. İngiliz-vârî giyinişi, uzunca boylu, sağlam ve dolgun vücuduna pek yakışmıştı.

Ali Kemal Bey, konuşmayı değil, duygu ve düşüncelerini yazmayı tercih etti. Suallerimi kendisine bıraktım. Bu arada gayet güzel yazılı ve eşi benzeri bulunmaz tezhiplerle süslenmiş eski kitaplar karıştırdık. Yanından büyük bir memnuniyetle ayrıldım.

Tanınmış yazar, adeta Sorbonne üniversitesine bir doktora tezi hazırlar gibi, tetkiklerini uzun uzadıya yazmış. Meğer çoktan beri içi dolgunmuş; benim ufak bir sualin kendisini coşturmuş. Evet: "Bir dokun bin âh dinle kâse-i fagfûrdan."

*
**

"Ruşen Eşref Bey; anket sorularınızı herkes gibi yani dilimize, edebiyatımıza, ediblerimize bütün alakadar olanlarımız gibi ben de merakla okudum. Hatta bazan bahis kızıştıkça, ne yalan söyliyeyim, sanki içim ferahlıyor, keyifleniyordum. Çünkü her her eli kalem tutanımız, bu imtihan meydanından geçtikçe en gizli benliklerine, küçüklüklerine varıncaya kadar gerçek içyüzünü, karakterini açık saçık ortaya döküyordu. İnsan oğlu bu. Hele ki bizde; belli başlı ediblerden biri bile olsa küçüklüklerden, kıskançlıklardan, bayağılıklardan sıyrılamıyor. Maalesef ben de işte onlardan biriyim; aynı yolun yolcusuyum ve tabiatiyle aynı mayada, aynı yaradılıştayım. Hatta doğrusunu söyliyeyim mi? Beni bu ediblerin oturdukları sedire davet etmemiş olmanızdan dolayı bir kırgınlık bile duymuyordum. Çünkü, istibdad zamanında öğrenemedikti; ancak şu hürriyet devrinde öğrendik: Bizde bir kimse sadece medeni haklarından değil, gerekirse, kalemini kullanmak gibi haklardan bile mahrum edilebilirmiş. Türk yurdunu[267] meydana getiren hürriyetin faziletli kahramanları bile, geçen seneye kadar, böyle bir kanaate ve hükme sahiptiler. Bir iki sahifelik edebî bir yazımı, çıkarmakta olduğu mecmuada neşrediverdiği için, Zavallı Yusuf Akçora[269] Bey'i hayli hırpalamışlardı. Öyle ya; muhalif diye tanınan bir adamın hayat hakkı kendine yeter de artar bile. Öyle siyasetmiş, edebiyatmış gibi yüksek mevzulara kadar uzanmamalıdır. Ne ise, ben bu halden memnundum:

İhtilâfâtiyle uğraşmakta dehrin zevk yok:
Zevk anın mirsâd-ı ibretten temâşasındadır.

Bu temaşa, yani bu olan bitenleri uzaktan seyrediş, gülünç olduğu kadar da güzel, hatta faydalı idi. Niçin beni, rahat ve başı dertsiz bir seyirci iken, böylece bu meydanın ortasına çekiyor, sürüklüyorsunuz? Beni de aynı dertlere uğratmak mı istiyorsunuz?

Beni bugüne kadar soran arayan, hatta küçük bir münasebetle adımı etmek isteyen olmadı. Siz de bu kurala uymalı idiniz. Mademki uymadınız; şimdi benden patavatsız, zamanın inceliğine, âhengine hoş gelmeyen ve buna uymayan sözler işitirseniz kızmayınız. Ama çekinmeyiniz de; elçiye zevâl yoktur derler. Söylediklerimi, olduğu gibi, okuyucularınıza aktarınız.

Bu girişten sonra emrinize, imtihanınıza âmâdeyim.

Hem rütbelerince âcizâne;
Çektim üdebâyı imtihâne.

demekte, Ziya Paşa'dan ziyade hakkınız var; çünkü bu anket sorularınız gerçek bir imtihandır. Benim gibi küçük rütbede olanlar, böylece cemaatin en arka sıralarında yer alanlar; hasılı şiire, edebiyata pek o kadar mensup olmayanlar bir tarafa dursun,

Ey ehâli, ben edib-i a'zamım...

diye gizliden gizliye gururlananlar bile bu geçidi öyle pek kolay geçemediler, gördük.

*
**

Eski edebiyatımızın meftunu, minnettarıyım; ondan çok büyük feyizler almış bir kimseyim. Bu gerçeği hâlimden, söz ve konuşmalarımdan, şimdiye kadar meşgul olduğum şeylerden, kitaplarımdan, kütüphanemden anlamışsınızdır. Bu edebiyatın noksanları var mı? Evet var, hatta pek çok var. Fakat insan soyunu sopunu, dedelerini, onların meydana getirdikleri eserleri, yaşadıkları yerleri, sevdikleri şeyleri - adeta bir içgüdü ile - severken bunların şöyle böyle noksan ve kusurlarını aklına getirebilir mi? Getirse bile bunları görüp hatırlama o mukaddes sevdaya herhangi bir zarar verir mi? Bununla beraber eski edebiyatımız, bence öyle iddia ettikleri kadar kusurlu, lekeli, düşkün değildir. Aksine birçok güzellikleri de nefsinde toplamıştır. Türklere fikir bakımından büyük hizmetler etmiştir. Hiç değilse şöyle böyle gelişmiş, yükselmiş; herhalde gelişmeye de yükselmeye de istidadı olan bir dil, sadece dil mi, bir de edebiyat kazandırmıştır. Evet, eski edebiyatımız olmasaydı acaba Edebiyat-ı Cedide olur muydu? Yeni edebiyatı cedidemiz ise o Edebiyat-ı Cedide'nin meşru çocuğu değil midir? Bugünkü halk edebiyatı da, aslı bakımından, kendinden önce gelmiş birtakım hazırlıklara bağlıdır. Bu bir zincirdir ki, böylece uzayıp gider. İlk halkalar olmasaydı, son halkalar da olmazdı. Bugünküler varlıklarından hoşnut iseler - ve öyledirler de - o varlığı, kendilerinden önce gelmiş bulunanlara borçlu olduklarını unutmamalıdırlar. Bugün yazdığımız her kelimede, her satırda, her eserde bizden öncekilerin; hiç ummadığımız, hatırlamadığımız öncekilerin sonsuz hakları vardır. Bu hakkın varlı-

ğını kabul etmemek tam bir nankörlüktür ki o da insanlıkta siyaset, edebiyat velhasıl hangi sahada olursa olsun ,pek bol rastlanan bir şeydir.

"Peyâm"[269] kapatılalıdan beri, belli başlı bir işim yoktu. Edebiyat ve fikir sahamızın eski büyükleriyle çok yakından meşgul olmak imkânını buldum; onlarla birlikte düştüm kalktım. Zamanın ezâ ve cefasından, kadir kıymet bilmezliğinden dolayı küskün olduklarından mıdır nedir? Bu adamcağızlar hep kütüphanelerimizin ıssız köşelerine sığınmışlardır. Bin bir türlü zahmetlere göğüs gererek onları siz ziyarete gitmezseniz, onlar kendilerinden kimse ile görüşmezler. Pek nadir olarak meydana çıkarlar. Çıksalar bile Bâbıâlî caddesine kadar bile inmezler. Bedesten kapısını dolaşmakla yetinirler.[270] İşte ben bu münzevi yerlerde onlarla üç dört senedir karşılaşıyorum; hepsine birer birer rastgeldim. O zümreden çoğuyla dost oldum, samimiyetlerini kazandım.

Bugün devlet ve millet olarak varlığımız gibi, dil ve edebiyat bakımından da var oluşumuz; bilhassa Osmanlı devletinin kuruluşundan beri gelen geçen; yaşadıktan, çalıştıktan, her biri haline göre bir iz, bir eser bıraktıktan sonra göçüp giden bu büyük, bu hürmete lâyık eskiler sayesindedir. Osmanlı devleti kurulduğu zaman dilce, edebiyatça sermayemiz ne imiş? Hemen hemen hiç! Evet en eski ecdadımızın, Türklerin vaktiyle Asya'da büyük bir saltanatı, parlak bir mâzisi varmış. Bu tarih gerçeği bugün en belirli tarihli belgelerle ispatlanmış bulunmaktadır, inkâr olunamaz. Lâkin bin bir türlü karışıklıklara, alt üst olmalara, göçlere, istilâla-

ra uğramış bulunan o saltanat sönmüş; o mâzi tarihin sırları arasına karışmış. Anadolu'nun bir köşesine sığınarak milliyetlerini, varlıklarını yeniden canlandırmaya çalışan Osmanlı Türkleri saltanatlarını, devletlerini yeni baştan kurdukları vakit dillerini ve edebiyatlarını da adeta yoktan var eder gibi yeniden meydana getirdiler. Gerçi onlardan evvel, mesela Selçukluların zamanında, Türkçe vardı. Fakat bu Türkçe edebî bir dil, bir yazı dili olarak kendini göstermek imkânını bulamamıştı. O zamanların Türk edebiyatından sayılabilecek bugün elimizde ne var? Mevlânâ'ya ait olduğu söylenen Türkçe bir iki şiir kırıntısı ile bir de Sultan Veled'in meşhur birkaç beyti; "Rübab-nâme"[271] dedikleri sözler vesaire ki, bunlar edebiyat olarak pek yavan şeylerdir. Hasılı o devirde, bilhassa Anadolu'nun birçok taraftarında yaşayan Türklerin bir konuşma dilleri vardı, fakat yazı dilleri yok gibiydi. Bu vazifeyi Arapça ve Farsça yerine getiriyordu. Böyle eserlerin hizmeti ise tabiatiyle sadece halkın yüksek tabakalarına mahsus kalıyordu.

Osmanlı Türkleri Selçuklular'dan daha saf, daha samimi, daha yeni Türk idiler. Onlar Arapça ve Acemce ve bu dillerin edebiyatı ile yetinmediler. Gerçi o yola girmiş olmakla, Arapçayı ve Farsça'yı çeşitli ilim ve bilgi dallarında, edebiyatta baştacı etmekle beraber Türkçe'yi de büsbütün ihmal etmediler. Aksine bu dili düzeltmeye, geliştirmeye, yeniden canlandırmaya çalıştılar. Ancak ilk zamanlar Türkçe, adeta Arapça ve Acemce'nin yanında bir sığıntı gibiydi. Çünkü Türk'ü, Türklüğü din ve medeniyet tesirleri yüzünden ve buna benzer sebepler-

den Araplığa hatta Acemliğe göre daha sönük görüyorlardı. Osmanlılığı Türklükten ziyade onlara yaklaştırmak, bilhassa o kaynaklardan feyizler almak isterlerdi. Osmanlı Türklerinde bu garip meyil son zamanlara gelinceye kadar mevcuttu. Kendi nazarımızda, kendi edebiyatımızda "Türk" daima hakaret gören bir şeydi. Çünkü Arap ve Acem edebiyatlarından devamlı olarak böyle tesirler alıyorduk.

من شنیدم سخن‌از کوهر پاك
اترك الترك ولو كان اخاك [272]

şeklindeki meşhur ifade, şairlerimizden ediblerimizden çoğunun dilinin pelesengi olmuştur. Hatta, gariptir, o derece beğenmişlerdir ki yazdıkları çeşitli manzumeler içinde Türk şairlerinden bir kısmı, bu beyti alıp olduğu gibi, kendi beytleri arasına katmışlardır.

Bir Acem şairinin şu rubâisi, ki büyük şairlerimizden biri olan İbni Neccar'ın mecmuasına geçmiştir, Bir Türk için ağır değil midir?

شاه مردان حیدر کرار کفت
چار چیز از چار قوم آید عجب
اتفاق از عجم، شفقت ز ترك
چون سخا از هند و بخل از عرب [273]

Osmanlıların, milliyetlerine karşı bu garip alakasızlıklarına edebiyatımızda, kültürümüzde, bütün siyasî işlerimizde, bütün tarihimizde hesaba gelmez misaller bulabilirsiniz. Hatta, mutasar olmakta be-

raber zannımca belki en mükemmel Osmanlı tarihini yazmış bir Fransız yazarı der ki: "Bir Osmanlı'ya Türk derseniz fena hakaret etmiş olursunuz. Çünkü Osmanlı; tavır ve hareketlerinde çok nazik olma, kültürlü bulunma, fikirce yükselme gibi meziyetlere, hasılı her türlü muaşeret âdâbına vâkıf olma iddiasındadır. Halbuki Türk denince bunların büsbütün zıddı bir görüş ve düşünce ortaya çıkar."

Maalesef bu sözler bir gerçeği ihtiva etmektedir: Bizim eski büyüklerimiz, akla hayâle sığmaz bir gafletle, Türklüklerini bu derece ayak altına alıyorlardı. Hatta, Anadolu'ya varıncaya kadar, bütün bu Türk iline "Diyâr-ı Rûm" demekte devam ediyorlardı. Şairlerimiz "Şâir-i Rûm", ilim adamlarımız, din adamlarımız "Ulemâ-yı Rûm" oluyor idi. Yakın vakte kadar böyleydi. Ziya Paşa bile meşhur "Terkib-i bend" inde:

Meydân-ı suhande yoğ iken sen gibi bir er;
Bir şâir-i Rûm oldu sana şimdi beraber.

der. Halbuki Arap ve Acem bu diyara Rûm vasfını onu horlamak için verirlerdi. Timurlenk Yıldırım Beyazıd'a sırf bu maksatla "Melîk-i Rûm" diye hitabetmişti. Fîruz-âbâdî,[274] o koca kamuşunun önsözünde bilhassa şu dörtlüğü söyler:

شمس علم از افق برج عرب طالع شد
اسموا یافت ولی در وسط ملك عجم
یافت در روم زوال از اثر کثرت عرف
جرم بی نور و ضیا ماند در این دار ألم 275

Şimdi düşününüz; Türkler bile bu fikirde, bu duygu ve düşüncede oldukça Türkçe'miz, Arapça'nın ve Farsça'nın yanında, ne derece ehemmiyete lâyık görülebilirdi? Zaten onların mükemmel, sağlam ve kökleşmiş kuralları, lugat kitapları, hasılı tantanalı, ispatlanmış, belgelere bağlanmış bir mâzileri, muhteşem bir mâzileri vardı. Türkçe'nin ise kural, kamus vesaire adına Arap ve Acem'in döküntülerinden başka serveti kalmamıştı. İlim ve kültür sahasında hep onlardan bir şeyler alıyor, onlara sığınıyorduk. Hele edebiyatımızın bütün ruhu onların yazdıklarını bize aktarmaktan ibaretti. Mesela Araplarda Hazreti Ali:

الناس بزمانهم اشبه منهم بآبائهم [276]

demiş değil mi? Bu sözü bizim ediblerimizden biri:

خلق را نیست سیرت پدران
همه بر صورت زمانه روند
دوست اند آنکه را زمانه نواخت
دشمن اند آنکه را زمانه فکند [277]

diye, az çok bir fesâhatle Acemce'ye aktarabilirdi. Lâkin Türkçe'mize gelince, ancak şöyle perişan bir surette, birçok kelimeleri yerli yersiz hece uzatmaları veya kısaltmaları ile bozarak, kırık dökük bir halde geçirebilirdi:

Âlemin hulkunda hergiz atâ hulku kalmamış;
Gözetirler ki zamâne nice türlü devreder.
Hoş görürler ânı kim devr-i zamâne hoş görür,
Cevrederler âna kim devr-i zamâne cevreder.

İşte zavallı Türkçe Arapça ve Farsça'nın yanında böyle bir sığıntı gibi asırlarca yaşayıp durmuş. Bununla beraber milliyet hissindeki o büyük kudreti de nasıl takdir etmemeli ki o kimsesiz, o sahipsiz dilimiz zamanla, yavaş yavaş o büyük ve zengin dillerden birçok şeyler alıp onların tesirleri altında bunalmasına rağmen yine de kendi öz ve esas benliğini kaybetmemiştir. Evet, son zamanlara gelinceye kadar nesrimiz büyük, belirli bir ehemmiyet göstermez; Arab'ın ve Acem'in kurbanıdır. Çünkü onların kelimeleriyle, terkipleriyle, yersiz, lüzumsuz ve manasız sözleriyle doludur; bunun için de hiç Türkçe'ye benzemez. Ama şiirimiz öyle değildir, o nisbeten saftır; Türklük havasını daha çok taşır. Hatta başlangıcından beri bugünkü Türkçe'mize yaklaşır. O derecede ki bu dil o şiirlerden çıkmıştır, denilebilir. Bu gelişmeyi anlatmadan önce, eskilerden büyük bir münşîmizin[278] nesri ile nazmı arasındaki büyük farkı, bu iddiamı ispatlamak için göstereyim: Veysî çok tanınmış bir kimsedir. "Siyer", "Şehâdet-nâme", "Hâb-nâme" adlı eserleriyle ve bütün daha başka mensur yazılarıyla eski edebiyatımızda pek büyük bir yere sahiptir. Fakat benim nazarımda o külfetli, gösterişli, süslü ve tantanalı fakat kapalı ve anlaşılmaz nesrinden ziyade şiirleriyle, divanı ile bir kıymeti hâizdir. Çünkü o nesirden bugün artık hiç lezzet almayız, örnek de aramayız; lâkin şu:

Gider hâb-ı tegaafül dîdelerden dûr olur birgün;
Bu meclis böyle kalmaz, mestler mahmûr olur birgün.

beytini ve benzerleri şiirlerini seve seve okuruz; belki yazacağımız güzel şeyler için onu örnek olarak bile kabul ederiz. Çoğumuzun dilinde dönen bu son mısrâın, o kapalı, o anlaşılmaz, o muhteşem Veysî'nin olduğunu kaçımız biliriz? Bu mısrâ ki, dilimizin bugünkü gelişmesinden ve sadeleşmesinden bile korkmaz, yine yaşayan ve yaşayacak bir üslûp iledir. Nergisî, Âli,[279] Abdülkerim gibi bütün münşîlerimiz böyledirler. Yani nesirde kapalı ve anlaşılmaz, müphem, son derece Arap ve Acem; fakat şiirde çok düzgün ve anlaşılır, açık, nisbeten de Türk'türler. Zaten, dediğimiz gibi, eskiden beri şiirmiz-şairlerimizin himmeti ile-en son tekâmüle oulaşmış, böylelikle yeni edebiyatımızı meydana getirmiştir.

Evvela Bâkî'ye, Fuzuli'ye gelinceye kadar, Âşık Paşa'lar,[280] Ahmedî'ler,[281] Ahmet Paşa'lar,[283] Necatî'ler,[284] Zâtîler[285] - Nesimî,[286] Usûlî, Nizamî, Hayretî vesaire gibi arkalarından gelenlerle birlikte - Osmanlı Türkçe'sine adeta temel koyuyorlar. Arapça ve Farsça'ya dayanarak halkın dilinden mani, koşma, ezgi Türkçesinden edebî bir dil çıkarıyorlar. Parmak hesabını aruzla değiştiriyorlar. Bu yüzdendir ki bu devrin şairlerinde bir yandan bir çeşit bocalama, acemilik görülür; imâleler, zihaflar çoktur. Aruzun kalıpları Türkçe kelimelere adeta zorla geçirilir. Fakat bir yandan da o kelimeler daha bol, sözler daha Türkçe'dir. Ancak, zamanla, bunların bir kısmı gittikçe dilimizden çıkar, terkedilir ve unutulur.

Mesela şair Ahmedî, divanına:

Gün yüzü takvimine ey dil nazar kıl daima;
Aybaşında fitneler vardır, hazer kıl daima.

beytiyle başlar. Dil, ilerleyip geliştikçe Bâkî'lerden, Nef'îlerden, hele Nâbî'lerden[287] sonra böyle "gün yüzü", "aybaşı" gibi Türkçe terkiplerimiz pek seyrekleşir. Nizamî:[288]

Belâ bezminde âşıklar geçerler nâm için serden;
Sıdı bezm-i havâdis câmın ammâ nâm-ı Cem kaldı.

der. Kırmak manasına sımak, Türkçe bir kelimedir ki sonraları dilimizden uzak kalmış, buna karşılık kesr gibi, hele şikest gibi Arapça ve Farsça kelimeler alınmıştır. Derâğûş etmek manasına gelen koçmak da böyledir.

Dün gece tâ subh olunca bir latif can koçmuşum!
Boyu uzun, yanâğı gül, la'li mercân koçmuşum.

Yine o devirde firkat yerine, Usûlî adlı şairin şu beytinde olduğu gibi, ayrılık derlermiş:

Hâtırım cem'iyyetin etti perîşân ayrılık;
Ayrılık, kıldı bana dünyayı zindân, ayrılık.

Arapça ve Farsça, bilhassa aruz derdiyledir ki bu Türkçe kelimeler, terkipler yavaş yavaş dilimizden dışarı atılmıştır. Bununla beraber Bâkî gibi, Fuzuli gibi üstatların himmetiyle, Türkçe yine de

sağlam bir tarzda gelişme, ilerleme yolunu takip eder. Bâkî'nin dili bugün de yaşar, yarın da:

Bâş eğmeyiz esâfile dünya-yı dûn için;
Allâh'adır tevekkülümüz, itimâdımız.

Koca Fuzuli ise, yalnız mana bakımından değil, sözleri ve dili ile de hiç bir zaman ölmeyecektir:

Ey Fuzulî, daima devrân muhaliftir sana;
Galiba erbâb-ı isti'dâdı devrân istemez.

Nef'î'ye gelince; o kocaman bir denizdir. Dil ve ifadenin o kocaman denizi ki, damla damla, hatta dalga dalga bu dile yeniden hayat vermiştir.

Bahâdır pehlivan çok gerçi meydân-ı maânîde;
Benim tab'-ı dilîrim cümleden ammâ dilâverdir.

demekte haklıdır. Gereçkten de öyledir:

Yüzünde pertev-i nûr-ı ilâhî gün gibi zâhir;
Sözünde vârdât-ı feyz-i akdes can gibi mıızmer.

Nef'î Farsça'yı Arapça'yı almış, öyle ustalıkla Türkçe ile karıştırmış ve yoğurmuştur ki Arap ve Acem'in pek sağlam yapılı terkiplerini, kelimelerini, hakkıyle dilimize mal etmiştir. Edirne için söylediği şu beyte bakınız:

Devlet ü ikbâl ile Dârüs-selâm olsun sana;
Gerçi olmuş bir zaman ecdâdına dâr-ül-cihâd.

Nef'î'nin zamanında, Nef'î'nin yanında hatta Şeyhülislâm Yahya bile sönük kalır. Lâkin ondan sonra Nailî, dilce başka bir edâ ile parlar:

Ey Nailî, hamûşî mahz hikemdir ammâ;
Eş'arı böyle söyler üstâd söyleyince.

diyen bu şairin Türkçe'mize hizmeti büyük, pek büyüktür. Fakat, âdetimiz olduğu üzere, onun da kıymetini bilememişiz. O son derece değerli divanını, şöyle rastgele bir gözden geçirdikten sonra bastırmışız. O mübarek naatlarını, kasidelerini - kadir kıymet bilmeyerek - bir tarafa atmışız. Halbuki Nâilî Türkçe'yi adeta dâhîce kullanmış, bu dile böylesine sahip ve hâkim olmuştur. Bir bakıma Nef'î'yi geçtiği, Nâbî'den daha üstün olduğu bile ileri sürülebilir. Bir naatında şöyle söyler:

Sen ol mükerrem-i levlâkesin ki, hâk-i rehin;
Ser-i melâikede tâc-ı iftihâr kalır.
Sen ol şeref - dih-i mîrâcsın ki makdemine
Harîm-i Arş-ı İlâhî ümmîd-vâr kalır.

Dil ve ifade bakımından âhenk, mana bakımından büyüklük ve derinlik böylece devam eder. Ne bir tutukluğa uğrar, ne de herhangi bir imâle veya zihafa rastlanır.

Yıkanlar hâtır-ı nâ-şâdımı Yârabbî şâd olsun;
Benim-çin nâ murâd olsun diyenler ber-mûrâd olsun.

tarzındaki söyleyişleri, edebiyatımızın her devrinde makbul olabilir. Nâilî Fehim'le, Âsım'la,[289] Râşid'le[290],

Koca Rağıp'la,[291] nihayet Leskofçalı Galip'le devam eden; Yenişehirli Avni Bey'de[292] sona eren öyle bir şairler kafilesinin öncüsüdür ki, onun kendisinden sonra gelenler tarafından, çok daha fazla takdir edilmesi gerekirdi. Yine o devirde Şeyhülislâm Bahâî[293] ahlak ve siyaset bakımından bir şahsiyet, hem de seçkin bir şahsiyet olduğu gibi ilim ve edebiyat bakımından da öyledir:

Dil-i mecrûhuma rahmeyle, kalsın dâm-ı zülfünde;
Şikeste-bâl olan mürgu edüb âzâd neylersin?

gibi güzel sözleri ihtiva eden o mükemmel Bahâî Divanı hâlâ basılmamıştır bile. Aynı görüş ve düşünceleri o devrin değerli şairlerinden Neşâtî,[294] Topkapı'lı Feyzî, İsmetî, hele o koca Fehim için de ileri sürebiliriz; sonra Nâbî devrine geçeriz.

Nâbî Efendi, yalnız şair değil, Bâkî gibi aynı zamanda bir ilim adamıdır. Çok yaşamış, çok görmüş, çok söylemiş, bütün bunlarla birlikte yaşadığı devirde kendisini daima saydırmıştır. Zaman kendisine uymadığı zamanlar o zamaneye uymuş, bir kutub, bir ilim ve kültür kutbu; bir büyük deniz, öyle bir büyük beyân denizidir ki şiiriyle de, ilmiyle de dillerde destan, sözerde meseldir; "Nâbî gibi her sözü derin bir fikir ve mana taşıyor" demek o zamanlar bir gelenek haline gelmiştir. Eskiler Nâbî'yi pek büyük görürlermiş. Çünkü, aslında, gerçek şairlik bakımından Fuzuli'nin derecesine varamasa, Nedim'e hele hiç yetişemese bile usta bir mazmıncı olarak bir harikadır. Nâbî Divanı neleri, ne fikirleri, ne mazmunları, ne kadar yeni ve güzel şeyleri ihtiva etmiyor ki...

Fakat üslûba dikkat buyrulsun; o ne kadar açık, temiz, rahat ve kuvvetli bir dildir. Ziya Paşa'nın dediği gibi:

Destinde misâl-i mûm terkîb;
Kasdettiği şekl ile bulur zîb.

İmâle, zihaf bir yana dursun; kelimeler öylesine yerinde, öylesine üstatça kullanılmış ki Nâbî'yi ciddi olarak enine boyuna inceleyen bir kalem sahibi bizde gayet rahatlıkla yazı yazabilir; bunu yaparken Arapça'yı ve Acemce'yi yeteri kadar bilmemekten korkmaz. Türk dilimizde Nâbî'nin eserleri öyle bir kültür ve ilim yapısıdır ki, her taşı tam yerinde olduğu için, son derece sağlamdır. Gerçi bu yapının harçları bazan gariptir, taşlar tuhaf tuhaf renklerdedir; manzarası da her zaman zevklere uygun düşmez:

Leşker-i masrafa tâkat getirilmez Nâbî;
Kuvvet ihsan ede Allâh meğer irâde.

çeşidinden basit ve yavan beytler gibi. Lâkin:

Âdem esîr-i dest-i meşiyyet değil midir?
Âlem zebûn-ı pençe-i kudret değil midir?
Bu perdenin derûnuna bak, ıztırabı ko;
Her mihnetin verâsı meserret değil midir?

sözleri gerek söyleyiş tarzı, gerek manası ile her devirde her şairimize gıbta vermez mi? Hele:

Hep sen mi kâm-yâb olacaksın zamânede,
Ey teng çeşm, kâr be-nevbet değil midir?

Muhtâc-ı rızk-ı haalîk iken ser-be-ser cihan,
Mahlûktan niyâz mezellet değil midir?

şeklindeki fikir ve ders dolu ifadeleri, her bakımdan saygı ile karşılamaya değmez mi? Nâbî bazan dilimizi, ne kadar mümkünse o kadar, sadeleştirmiştir. Ondaki sadelik, yalnız Türkçe kelimeler kullanmakla da kalmaz:

Bu kâr-hânede bir başka kâr ü bârım yok,
Ne varsa cümle onundur, bir özge dârım yok;
Cihâna gelmede, gitmede ihtiyârım yok,
Benim, benim diyecek elde bir medârım yok;
Bu kâr-hânede bilsem neyim, benim nem var?

gibi sade Türkçe'ye bugün bile şiirimizde nadiren tesadüf olunuyor.

Nâbî'den sonra dilimiz, edebiyatımız dal budak salmış, büsbütün kökleşmiş, gürbüz, ihtişamlı bir ağaç olmuştu. Sabit'ler,[296] Râmi Mehmet Paşa'lar, Seyyid Vehbi'ler,[297] Sami'ler, Âsım'lar, Raşit'ler... Bu azameti o devirde sürdürmeye çalışıyorlar; Nedim ise - başka bir yönden - bir derece daha da genişletiyordu. Nedim başlı başına bir cihandır:

Nedîm nâmına bir şair-i cihan vâr imiş...

diye övünmekte haklıdır. Çünkü yalnız fikrimize değil, ruhumuza da tesir etmiştir. Kelime, söz ve ifadede; manalarda birtakım yeni şeyler ortaya koymuştur. Eski şairlerimiz içinde halk dilini edebiyat

diline bu derecede yaklaştıran kimse olmamıştı; yenilerden var mıdır bilmem?

Gülelim, oynayalım, kâm alalım dünyadan

şarkısını hangi Türk anlamaz. Bununla beraber o şarkı yine de ne kadar edebîdir. Nedim'den sonra Ragıp Paşa, o koca filozof vezir. Edebiyatiyle, siyaset sahasındaki mehareti ile, bütün, derin kültürü ve kavrayışı ile Türklüğün bir iftiharıdır. Tarihimizin bu çok büyük edebî, siyasî, ilmî, sasılı her bakımdan çok büyük şahsiyetini hâlâ ihmal edişimiz, halkımıza hakkiyle tanıtmayışımız affolunmaz dertlerimizden, tembelliklerimizdendir. Nâbî:

Sözde darb-ı mesel irâdına söz yok amma;
Söz odur âleme senden kala bir darb-ı mesel.

demiş. Ragıb'ın pek çok sözleri birer tanınmış, meşhur olmuş meseldir:

Sorsalar mağdurunu gaddâr kendin gösterir

gibi.

Edebiyatımızın son devirlerinde yetişen bu büyük değerlerin başta geleni ise Şeyh Galip'tir ki:

Tarz-ı selefe takaddüm ettim,
Bir başka lugat tekellüm ettim.

der ve "Hüsn-ü Aşk"ı ortaya fıratır. Ziya Paşa'nın hakkı var:

Güyâ ki o şair-i yegâne
Gelmiş bu eser için cihâne.

Fakat Galip Dede'nin ortaya koyduğu yenilik; bir yenilik ve yenileşme devrinin gelmekte olduğunu haber vermekten ibarettir. Yoksa şeyhin bizzat kendisi bir yenilikçi sayılamaz. "Hüsn-ü Aşk" ne kadar ince ve güzel hayalleri, derin hisleri, seçkin fikirleri toplamış olursa olsun edâsı, mevzuu ve manası bakımından "Leyla ve Mecnun" gibi benzerlerine öyle belirli ve büyük bir üstünlük gösteremez.

Şimdi Üçüncü Selim devrini, o devirdeki şark ile garbı; Osmanlı ülkeleriyle Avrupa'yı göz önüne getiriniz. Napolyon'nun sebep olduğu o fırtına, o karışıklık bizim çevremizi bile dalgalandırmıyor mu? Heyecanlara düşürmüyor mu? O derecede ki fırtına geldikten geçtikten sonra İkinci Mahmut devrinde, geniş halk yığınlarına varıncaya kadar, memleketimizi müthiş bir heyecan içinde buluyoruz. Görüyoruz ki bu dolap artık böyle dönemez. Biz iki üç asırdan beri şarkın bir köşesinde edebiyat, siyaset ve bunun gibi birçok sahalarda her hususça böyle uyuklayarak yaşarken garp uyanık uyanık çalışmış, bizi fersah fersah geçmiş. Eğer onların yürüyüşüne ayak uydurmaz, o medeniyet yolunu takip etmezsek ortadan kalkacak, yok olacağız.

İşte bu sebepten dolayıdır ki geçen asrın ortalarına doğru Türkler, siyaset sahasında olduğu gibi, edebiyat sahasında da birtakım yenileştirme hareketlerine girmeye, yeni düzenlere ayak uydurmaya mecbur oldular.

Gerçi eski edebiyatımız hoştu, eğlenceliydi; fakat garp edebiyatı ile karşılaştırılırsa ne kadar yavan, ne kadar ibtidaî kalıyordu. Daha belli başlı bir nesir dilimiz bile yoktu. Ne manzume, ne hikâye, ne tarih, ne felsefe... Hasılı fikre dayalı eserlerin o ucu bucağı bulunmaz vadileri, ufukları bize kapalıydı. Nef'î gibi bir şairimiz, nesri hor görüyor ve nesir için:

Tenezzül eylemem inşâya, eylesem belki
Müsebbihân-ı felek vird ederdi inşâmı.

demek garabetini gösteriyordu.

Mensur eserlerimiz Arapça ve Farsça'dan bazı tercümelerle vakanüvislerimizin o basit yazılarından, bir de o basma kalıp münşaatımızdan[298] ibaret kalıyordu. Bu nesirlerde ise ne samimiyet, ne milliyet, ne de başka bir kıymet vardı. İşte bizim eski edebiyatımızı çürüten en fazla bu kusur ve noksandır. Bu edebiyat adeta dilsizdir; çünkü sadece nazımdan ibaret kalmıştır. Bu hal ise ne kadar acı bir şeydir. O, hayal gücü bakımından, ucu bucağı bulunmayan biçare şairlerimiz düşündüklerinin binde birini ancak söyleyebilerek gelip geçtiler; kendilerinden sonra gelenlere kendi benliklerinin iç dünyasından fazla dış dünyasını tanıtabildiler. Hakikat budur: Tâ Fuzuli'den Nedim'e, Galib'e kadar en büyük şairlerimizin hayatlarına, his dünyalarına, hususiyetlerine dair bildiklerimiz nedir? Hiç mi hiç!. Çünkü bu büyük ve yüce insanların hiç biri, iki satırlık bir nesirle olsun, kendilerinin ve zamanları-

nın o büyük denizinden bize ciddi bir damla olsun gösterdiler mi? Gösteremediler. Sanki dilsizdiler...

***

On dokuzuncu asırda batı ile bu kadar tanıştıktan, çeşitli sahalarda onlarla bazı alış verişlere giriştikten sonra, Türklerin kendilerindeki büyük kusur ve noksanları görecekleri tabiî idi. Yalnız görmekle de kalmayacaklar, bu kusur ve noksanları gidermeye çalışacaklardı. Bize, zamanın ihtiyaçlarına cevap verecek bir dil, bir yazı dili, garpta olduğu gibi yeterli bir ifade vasıtası lazımdı. Öyle bir dil lazımdı ki milletin maddi mânevi her türlü isteklerini ve ihtiyaçlarını karşılamaya yarasın; her türlü fikirlerine, emellerine tercüman olsun. Gelişmesini, ilerlemesini, yükselmesini temin etsin...

Bu ihtiyacı herkesten önce duyanlar, kavrayanlar; kavradıktan sonra da yavaş yavaş, adım adım fikir halinden çıkarıp iş haline getirenler, hem de bunu parlak bir şekilde başaranlar bellidir: Akif Paşa'lar, Ethem Pertev Paşa'lar. Fakat o yenilik hareketine en güzel ve en verimli istikameti Şinasi'ler, Kemal'ler, Ziya Paşa'lar verdiler. Bu üç edebî şahsiyet, bu yolda eşsiz bir pırıltı ile parlarlar. Şinasi, onların hepsinden önce gelir. Yeni nesrin gerçek kurucusu odur. Ondan önce öyle batı usulü ile, ilhamı ile yazı yazan olmadı. Fakat Ziya Paşa'nın büyük hizmetleri de inkâr olunamaz. Kemal Bey ise bu ufuk içinde hiç pervâ etmeden:

Mihr-i feyyâz-ı hüdâyım, âlem-i endîşenin
Gâh şarkından, gehî garbından ışraak eylerim.

1972 — Birinci Basılış — F. 19

diyebilir. O derece füshatı[299] vardır; eserlerine öylesine genişlik vermiştir. Edebiyatımıza büyük yenilikler getiren bu adamların başka bir meziyetleri de şudur ki bu yenilikleri ortaya koyarken eski edebiyatımızla olan bağlarını da hiç bir zaman kesmediler. Yeniliği sadece taklitten ibaret zannedip asıllarını unutmadılar. Normal tekâmülün gerektirdiği prensiplerden ayrılmadılar; sahte, yapmacık bir yol tutmadılar, tabiî olan yolu takip ettiler.

Edebiyattaki "Sehl-i Mümtenî" i andıran, gösterişten, sun'ilikten tamamen uzak görünen böyle bir çalışmanın, böyle bir hizmetin büyüklüğünü hakkıyle anlayabilmek için; onlardan evvel Türkçemiz ne idi, nasıldı? Onlarla ve onlardan sonra ne oldu? Bütün bunları vesikalarla göz önüne getirmek yeter sanırız. Bugün bile bizler edebiyat, fikir, hatta ilim bakımlarından her türlü varlığımızı esasen onlara borçluyuz. Şu anda bu yazdıklarımız, düşündüklerimiz hep onların sayesindedir.

Hele Recaizade Mahmut Ekrem'e, Abdülhak Hâmid'e, rahmetli Muallim Naci'ye yol açanlar hep onlardır. Şimdi siz Ekrem'le Hâmid'e Naci'yi de kattığımı görünce taaccüplere düşeceksiniz. Çünkü bu edebî anket suallerinizde Naci'nin ismi hiç geçmedi; geçtiyse de göze çarpmayacak derecede veya onu küçültmek suretiyle geçti.

Ekrem'in bilhassa umumiyetle edebiyatımıza hizmetini, Hâmid'in şiirdeki dehâsını, şiirimize kazandırdığı son derece büyük gelişme ve ilerlemeyi kimse inkâr edemez. Bugün bütün bunlar ispatlanmış şeylerdir ve edebiyatımızın göklerinde parıl parıl parlayan gerçeklerdir. Fakat Muallim Naci'nin

de bu dile, bu edebiyata - kendi ölçüsünde - yararlıkları vardır; o faziletleri niçin görmezlikten, kabul etmezlikten geliyoruz?

Adım adım gelişen bu yenilik içinde bu dilin geçmişle olan bağlantısını muhafaza etmek, onun yerleşmiş bulunan kurallarını daha da kuvvetlendirmek, emniyet altına almak; fakat bütün bunlarla birlikte yeni yeni kazanmakta olduğu şeylerden, güzelliklerden de bir zerresini bile feda etmemek lazımdır. İşte bu aracılık ve bağlayıcılık hizmetini yerine getiren de o beğenmediğimiz Muallim Naci oldu. Naci ki dilimizin Arapça'dan, Acemce'den alacağı güzel ve faydalı şeyleri, bunların hangilerinin yükselmemiz ve ilerlememiz için daha yararlı olacabileceğini seçmekte tek kimsedir; bulunmaz bir edebiyat hocasıdır. Belki onun zamanında ondan daha kuvvetli bir şekilde Arapça ve Acemce bilenlerimiz vardı; fakat hiç bir muallimimiz, bu iki dilin Türk dili ile olan bağlantılarını onun kadar rahatlıkla, ağırbaşlılıkla, doğru ve sağlam olarak ortaya koyamadı. Hiç bir Türk yazarı da Türkçe'yi bu kadar sıhhatle, sağlamlıkla yazamadı. Ekrem'de Hâmid'de dil ve ifade hataları daima görüldü. Hatta Şinasi'de, Kemal'de bile yok değildi. Fakat Naci bu kusurlardan daima uzak ve arınmış kalarak muallimliğini ispat etti. Dil bakımından bu tamamen böyle; lâkin edebiyat ve sanat bakımlarından da böyle değil midir? Naci bu tarafları ile de kolay kolay yabana atılabilir mi?

Havâda yaprağa döndürdü rüzgâr beni.
Hazâna muntazırım ömrümün bahârında.

gibi güzel beytleri bulunan meşhur gazeli, eski yeni, bütün büyük şairlerimizin sözlerinden zerrece aşağı kalır mı?

Doğrusunu söylemek lazımsa Naci'deki düzgün, temiz ve güzel ifadeyi ne Ekrem'de, hatta ne de çağdaş şairlerin herhangi birinde kolay kolay bulamayız. Ancak rahmetli Yenişehirli Avni Bey'de çok üstün bir derecede; Memduh Paşa'da,[300] Hersekli Arif Hikmet Bey'de, Leskofçalı Galip'te, Ali Ruhi'de[301] az çok görebiliriz. Çünkü Naci'deki bu yüksek seviye ancak; dil ve ifadeye, kelimelerin ses, şekil ve mana bakımından birbirlerine uygun düşmesine çok ehemmiyet veren eski dil ve edebiyat üstatlarını uzun uzadıya tetkik etmekle, onları okumakla meydana gelebilir. Bu meziyetlere Ekrem Bey bile Naci kadar sahip değildi. Yazık ki artık bu meziyetlerden söz etmeye hakkımız kalmadı; çünkü dilimizde o eski kudret kalmadı. Şimdi böyle faziletleri arayanlarımız, bunları kabul edenlerimiz de binde bir ya var, ya yoktur. Bununla beraber bir dil öyle bir muammadır ki, meydana gelmesi için yüzyılların, yığın yığın eski büyük sanatkârarın adeta sihirlere bürünmüş tesirlerine muhtaçtır. Ancak böyle temeller üzerinde yükselir ve ebedileşir.

Zamanımızda bir şairin:

İlâhî hikmet-i icâdı kim kimden sual etsin;
Müessir perde-pûş-ı Kibriyâ, âsâr hayrette...

diye cana yakın, tatlı ve doğru bir şekilde kalem oynatabilmesi için, ölmez eserlerimizden çoğunu

gözden geçirmiş olması lazımdır. Mesela Yenişehirli Avni Bey:

Çâk çâk-i dest-i âzâr-ı sitemdir dâmenim;
Yusûf-ı Mısr-ı gamım, dünya Zelîha'dır bana.

der. O ne güzel, o ne büyük, o ne gösterişli söyleyiştir. Tıpkı Memduh Paşa'nın şu beytinde olduğu gibi:

Çâk çâk eyler isem dâmânını mâzûr tut;
Sen ki Yûsuf'sun, olur Yûsuf'ta dâmân çâk çâk.

İşi bu noktadan ele almak lazım gelirse Avni bu devrin en büyük üstadıdır. Bizler hak bilir, insaf bilir ve hatta biraz uzağı görebilir kimseler olsaydık bu üstadın eserlerini böyle birer köşeye atıp unutulmaya terketmezdik.

Avni, nasıl ibrâz-ı kemâl eylesin âdem;
Bir yerde ki, hak söyleyeni dâra çekerler.

beytinde, manadan fazla, söyleyişin güzelliği ve bütünlüğü beni hayran bırakmaktadır.

Muallim Naci'nin bir fazileti de şudur ki eski ve ölümsüz eserlerimize bu kadar vâkıf olduğu ve onları meydana getiren eskilere bu kadar bağlı bulunduğu halde, yenileşme devrimize de tertemiz bir vicdanla girmiştir. Kendi zamanı içinde dilimizi en çok sadeleştiren, Türkçeleştiren o oldu. (Yazmış Bulundum) ve (Sünbüle) adlı kitaplarının nesir kısımlarında görüldüğü gibi, kısa kısa ibarelerle, ke-

sik kesik cümlelerle yazı yazmak merakı ilk defa onda görüldü. Bugün bu merak hepimizi sarmış bulunmaktadır; çünkü Türkçe'nin eskiden beri süregelen havasına en uygun olan yol budur. Naci, bu görüşü ve bu havayı şiire de sokabildi:

Diyorlar ki: Derdin ne? Birdir cevabım:
Ulüvvü cenâbım, ulüvvü cenâbım.

Bundan kısa cümle olur mu?

Şu Mes'ud[1][2] kimdir dedin, işte yazdım.
Bu yüzden varsın açılsın nikaabım.

Naci'nin hizmetlerinden bir başkası da - ne derlerse desinler, ne kadar inkâr ederlerse etsinler - kendinden sonra gelen nesle dilin temizliği, sadeliği ve sağlamlığı hususunda verdiği dersler ve yaptığı telkinlerdir. Tevfik Fikret ve Cenab Şehabettin şiirin ilk feyzini ondan aldılar. Hep onun şiirlerine nazîreler yaparak, akın akın gazeller yazarak kendilerini yetiştirmeye çalıştılar. İfadede açık, temiz, sağlam ve güzel olmayı asıl ondan öğrendiler. Hâne ber-dûş'un, Mes'ud Hârâbîtî'ye çıraklık edişi, belki ana-babasına gösterdiği saygıdan daha ciddi ve daha fazlaydı. Cenab Şehabettin'ininki de ötekinden daha az değildi. İşte bir devre sonraki neslin en parlak iki şairi dil ve ifadedeki kudretlerini önce onun sayesinde edindiler. Öyle olmasaydı, onlar da bu hususta bazı arkadaşlarının düştüğü dereceye düşebilirlerdi...

*
**

Çok geçmedi; zaman birçok kusur ve eksiklerini ortaya koyarak, bu yenilik devrini de eskitti. Zaten Ziya Paşa:[303]

Ayrıldı bizimle çünkü eslâf,
Varsın bizi de ayırsın ahlâf.

demişti. Gerçekten de böyle oldu. Şinasi'lerin, Kemal'lerin, hatta onlardan daha sonra gelenlerin, mesela garptan edindikleri, istifadeler ve ilhamlar pek sınırlı idi. Bunların siyaset, edebiyat ve daha başka sahalardaki bilgi ve görüşleri pek üsttendir. Yüzde kalır, derinliğe inemez. Mesela Kemal Bey'in Avrupa'ya Avrupalılara dair yazdığı şeyler ne kadar sudandır. O koca edibimiz bu "Diyâr-ı Küfr"ü adeta can gözü, irfan gözü kapalı olarak gezmiştir.

Yeniliği getiren kimselerin her şeyi yüzden ve üstten görüşlerinin edebiyatımıza tesiri de, tabiatiyle, böyle oldu. Siyasetimizde olduğu gibi... Mesela garptan tiyatro, hikâye, tarih ve bunlara benzer şeylerin usulünü almışız; fakat yazdığımız tiyatrolar, hikâyeler, tarihler ne kadar basit ve ilkeldir:

Bir Avrupalı görse bu âsârı gülerdi.

Evvela Şinasi, sonra Kemal Bey, Ziya Paşa Fransa'daki "Üçüncü İmparatorluk"un başlangıç yıllarında Paris'te buunuyorlar... O devirde o ülkede edebiyat en fazla (Balzac) ile meşguldür, (Sainte Beuve)[304] ile heyecana gelmektedir ve (Baudlaire)in şaşkın bir hayranıdır. Hatta bir parça (Flaubert)i bile kavramış, anlamıştır. Fakat bizim yenilikçile-

rimizde bu ediblerin, bu edebiyatın zerrece tesiri yoktur. Onlar daha (Rousseau) da kalıyorlar; hikâye adına da onun (Emile)ini buluyor, bunu dilimize çeviriyorlar.

İşte bütün bu sebeplerden dolayıdır ki Şinasi ve Namık Kemal ile başlayan yenilik hareketi - her ne kadar şükranla anılmaya değerse de - yine de noksan kalmıştır denilebilir. Dilimiz tam gelişmesini yeteri kadar bulamadı; hâlâ o zincirleme ifadelerden kurtulamıyordu. Hâlâ öyle tumturaklı sözler söylemek bir meziyet sayılıyor; fikirsiz, manasız hatta yufka fikir ve mana ile yazılmış yazılara ehemmiyet veriliyordu.

Mânâ nedir? Elfâz ile uğraş bre uğraş...

Tarih olsun, edebiyat olsun, başka mevzular olsun, bu yenilikçilerin eserleri aslında bir söz kalabalığından ibarettir. Mana adeta denizde bir damladır. Zaten, insana öyle geliyor ki, eskilerin inşâ dedikleri, nesre benzeyen bu yazılar, sadece bir üslûp sanatkârlığı için ortaya konmuştur. Köşede bucakta, şurada buradaki fikirler rastgele, tatsız tuzsuz şeylerdir.

İşte, bir aralık "Yeni Edebiyat-ı Cedide"[305] dedikleri Servetifünun edebiyatı da başlangıçta bu zaruretle doğdu. Fakat yazık ki, bu edebiyat da yenileşme, yeni fikir, yeni yol bakımından öbüründen çok ileri gidemedi. Evet üslûbumuzu bir dereceye kadar daha tabiileştirdi; daha tatlı ve daha cana yakın bir şekle koydu. Şiirimize Fikret gibi bir şimşeğin yardımı ile, daha fazla ve daha halis bir can-

lılık getirdi. Fikret, çevresinden değil, yaradılışından ve mayasından aldığı bir güçle, bir ışıkla bizde şairliği batı ile karşılaştırılabilir bir dereceye yükseltti. Lâkin hem yalnız, hem de sadece şair kaldı; nesre hiç karışmadı, girmedi.

Servetifünun edebiyatının nesri Halit Ziya Bey'le başladı; Cenab ile devam etti. Yine öylece bitmek üzeredir. Çünkü bu günkü taze ve değişik kültürle, bazılarının dedikleri gibi bu modern fikirlerle o edebiyat tarzının, hele o üslûbun yaşamasına imkân kalmamıştır. Mesela yeni nesilden hiç bir kimseyi gösteremezsiniz ki Cenab'ın "sâât-ı semen-fâm" terkibine, vaktiyle olduğu gibi, saatlerce dili tutulmuşçasına, derin bir zevk ve arzu içinde hayran olup kalabilsin.

Öyle bir terkibi kullanana şimdi hem gülüyorlar, hem acıyorlar; fakat herhalde hayran olmuyorlar. Servetifünun edebiyatı iflas ile bitti. Şayet bitmedi ise mutlaka bitecektir. Çünkü vaidlerinin hiç birini yerine getirmedi. Şinasi ve onun etrafındakilerden daha fazla edebiyatımıza hizmet edemedi. Bir kere her şeyden önce, şarka ait bilgi ve kültür dağarcıkları, ötekilerden çok daha az doluydu. Namık Kemal'in o sağlam, o berrak, o pürüzsüz üslûbu nerde? Halit Ziya'nın onun izinden gidenlerin o çok ağır hatalarla dolu ifade tarzları nerede? Süleyman Nazif, Fâik Âlî, bir dereceye kadar da Cenab, bu kusurdan uzaktırlar ve o toplulukta bir istisna teşkil ederler. Garba„ garbın yüce ve değerli bilgilerine vâkıf olmak meselesine gelince: O da frenklerin dediği gibi "Kif kif buriko yani işine geleni yap, ötesine aldırma" dır.

Bahsimizin başlangıcında söyledimdi. Üç beş seneden beri şu boş zamanlarımda, vakit öldürmek için, eski ve yeni edebiyatımıza dair uzun uzadıya bazı çalışmalara araştırmalara giriştim. Eskilerde, arzettiğim gibi, hoşuma giden haller ve zevkimi az çok okşayan sözler oldu. O hesapsız divanlar, gazeller, kasideler - yetersiz ve dar ölçüde olsalar da - bana az çok o hale, o adamlara yakışır, saf, sade bir fikir faaliyeti gibi göründü. Fakat yeni edebiyata, hele Servetifünun'a geçince o müthiş boşluk, o elem verici yokluk içinde neler çektim; ne acılar gördüm!. Ya o "Mâî ve Siyah", o "Hac Yolunda" beni ne kadar kızdırdılar!..

Halit Ziya Bey son günlerde tiyatro sahasında hiç çekinmeden, ortaya açık saçık birtakım şeyler koydu ki bunlar temelinden kötü ve çirkin şeylerdir. Sahte olduğu için sanata sığmaz ve gerçeğe uymaz birtakım taklit oyunlarından ileri gitmeyen bu eserleri, anlaşılıyor ki, daha Serfetifünunun zamanından kurmuş, tasarlamış. Çünkü (Fürûzan) gibi (Mâî ve Siyah) da - isminden de anlaşılıyor ki - (Stendhal)in[306] bir çeşit taklidi, daha göz boyarcasına adaptesidir. O çevre ile, o şahıslar ile bu diyarın, Türklerin isimlerden, yerlerden başka hiç bir münasebeti, hiç bir uygunluğu yok. Olmasına da imkân görülemez. Fakat insafla söylemek gerekirse (Le Rouge et le Noir) la da hiç bir alışı verişi bulunamaz. Bu beriki ne kadar diri ise öbürü o kadar ölüdür. Halit Ziya Bey'in bir hakkını teslim etmeliyiz.

Halit Ziya'nın eserlerinde tasavvur ettiği şahıslar, şahsiyetler ahlâk ve vasıflar bakımından hiç

bir ülkenin insanlarına benzemez. Belki pek az, o da belli ölçüde olmak üzere, kuklaları andırır. Bunlar da Paris'te (Şanzelize) caddesindeki çocuk tiyatrolarında oynatılan az çok tekemmül ettirilmiş kuklalardır.

(Hac Yolunda) ya gelince; bu eser fikir ve mana bakımından tamtakırdır. Fakat dil ve üslûpça bu garip arkadaşından üstündür. Çünkü Türklükten ve eski edebiyatımızdan, dil ve ifade hususlarında, bir feyz üstüne yığılmış, terkipten terkibe konmuş, sanatlı cümleler icat etmiş, süslü kelimeler bulmuş, o çıkmaz yolu çıkarmaya çabalamıştır. Fakat ne boş yere emek!. Fikir zenginliği ile harekete gelmedikçe, özünü ve esasını fikirden almadıkça bir kalemin göreceği iş ne olur? Hiç!..

Denilebilir ki, istibdat devri ediblerimizi gerçek kudretlerini gösterebilmekten menediyordu. Bu düşünce, aslında doğrudur; çünkü hürriyet olmadıkça bir memlekette ne fikir ne de mütefekkir olur. Basın hayatı ya Cehennem gibi bir sıcakla kavrulmuş kuru bir sahaya, yahut da doluya tutulmuş perişan bir tarlaya döner. Böyle bir toprağın ne mahsunlu olabilir?

Vakta ki meşrutiyet ilân olundu. Servetifünun ilerigelenlerinin bilgi, kültür ve sanatlarından memleketimiz ne gördü? Fikret'i o yüce, o müstesna Âşiyan'ında, şehitliğinde bırakınız. Siyaset ve edebiyat sahasında öbürlerinin halini ancak bir kelime ile ve hakkıyle vasıflandırabilirsiniz; o da, en derin manasiyle: Sukut!..

Halbuki hürriyet kararlaştırılıp da gerçekleştirildiği zaman bu halkın o fikir ve sanat adamların-

dan beklediği sonsuz şeyler vardı: Dilimizin geliştirilmesi ve bir düzene konması, fikirlerimizin yüceltilip zenginleştirilmesi. Din, ırk, milliyet... gibi her hususça en büyük ve en aziz emellerimizin - pek barbarca bir hatâ oduğu için kalemimin kullanmak istemediği ama yine de kullandığım yeni bir tâbirimizle - mefkûrelerimizin tâyin ve tespit edilmesi; bu sahada yığın yığın hikâyeler, yazılar, hasılı böylece milletin hayatını doğrudan doğruya ele alan, milletin meselelerini enine boyuna deşen eserler... Fakat bu bekleyişler öyle boşa çıktı ki!.

Üslûp yine o üslûp, dil yine o dil olarak kaldı, değişmedi. Zaten değişemezdi... Lâkin edebî ve siyasî bütün düşünceler yine öyle, istibdat devrinde imiş gibi dar ve sınırlı, güdük, verilen emirlere göre yazılmış düşüncelerdir: Bugün kara dediğine yarın ak demek, hatta akla karayı seçememek, seçmek bile istememek; böyle olunca da bir işe yarar ve bir iki nesil olsun yaşayabilir hiç bir eser meydana koyamamak bu bizim pek büyük mütefekkirlerimizin başlıca marifetleri oldu. Bu koca edibler bu siyaset ve bu yüce fikirler sahasında, Abdülhamit zamanında ne idiyseler, bugünkü hürriyet devrinde de yine odurlar. Etliye sütlüye karışmazlar. Düşünce, yükselme, hak, hukuk yolunda küçük bir tehlikeyi, hatta rahatsızlığı bile göze alamazlar. Kim kuvvetli ise, sözleriyle de kalemleriyle de körü körüne onun emrindedirler. Devran nasıl isterse öyle düşünürler... Ne ise!..

Ebuzziya Tevfik Bey'in (Nümune-i Edebiyat) ının birçok sahifelerini boş yere dolduran o meşhur yazısında Londra'yı ne derece yüzden, hatta meş-

hur basma resimler gibi sudan tasvir etmiş diye rahmetli Namık Kemal Bey'i, haklı olarak, kınamaktayız. Fakat Halit Ziya Bey, şu içinde bulunduğumuz harbin heyecanlı günlerinde o koskoca Almanya'yı yığın yığın makalelerle bize tanıtmaya kalkışınca ne hale geldi? "tâ yerin dibinde!" dehlizlere girdi; göklerin üstünde binalara çıktı. Berlin gibi Münih gibi Alman şehirlerine dair bilgi veren rehber kitaplarında neler bulduysa yazdı. Tabiî (Cezmi) nin yazarından beş on derece daha aşağı bir üslûpla. lakin aynı tarzda hafif bir kalemle yazdı. Nihayet bu garip yazılarla (Tanin) sütunlarını öyle gülünç bir şekle soktu ki, daha yarı yolda, galiba Münih'ten çıkar çıkmaz bu sevdadan vazgeçti. Kendi de, o yazıları okuyanlar da Almanya'yı ne tanımış, ne de anlamış oldular. Öylece o karma karışık şeyleri olduğu yerde bırakıp kendilerini selâmet sahiline attılar.

Cenab Şehabettin Bey de Viyana Mektupları ile aynı belâya çatıyordu; bereket versin ki - dediğimiz gibi - işi dil ve ifade gürültülerine, lugat şaklabanlıklarına boğdu. Böylece tetkik ve tetebbü katlığını, fikir züğürtlüğünü örtmüş oldu.

Anlattıklarına göre:

Nevres okunur belâ mıdır hiç,
Şairliğe âşinâ mıdır hiç?
Bir ehl-i kemâl eliyle heyhât
Bir har ola dâhil-i Harâbât.

şeklindeki meşhur hicve, rahmetli Nevres Efendi,[307] karşılık vererek:

Ne hâsıl ehl-i zevka tumturak-ı kilk-i Namık'tan?

demiş. Kilk-i Namık, yani Namık Kemal'in[308] kalemi diyerek onun en zayıf yerini bulmuş. Fakat doğu edebiyatında kalemin tumturakı esasen sermayenin yüzde doksan dokuzunu teşkil etmiyor mu? Bugün bile Cenab Şehabettin Bey, Süleyman Nazif Bey ve edebiyatın pek parlak temsilcileri değil midirler? Geçenlerde (Sabah) gazetesinin ikbal safhasını günlerce karartan Suriye Mektupları ne idi? Fikir, kültür, gerçek, samimilik adına en küçük bir değer bile taşıyor muydu? İki satırda bir, Suriye vali ve kumandanı olan ve bir velînimet gibi gördüğü şahsı medhetmek; onunla ve maiyeti ile yemek yiyişine varıncaya kadar uzun uzun anlatmak; sonra gezdiği dolaştığı yerlere dair lise ders kitaplarında bol bol rastlayacağımız bir sürü ufak tefek bilgiyi telleyip pullayarak yeniden okuyuculara sunmak; nihayet "Makamaat-ı Harîrî"[309] gibi o süslü fakat samimilikten uzak ve ruhsuz üslûbun oymalarına, nakışlarına son derece özenti göstermek!.. İşte bütün tarihiyle, geçmişiyle ve bugünü ile, hatta geleceği ile, edebiyatı siyasetiyle Suriye târif olundu gitti...

Fakat Servetifünun ilerigelenlerinden Süleyman Nazif'tir ki, hatta Cenab'dan fazla, bu tumturaklı kalem oynatma sahasında kendini gösterir. Öyle diyebilirim ki bazan Namık Kemal'i bile fersah fersah geçer. Nazif'in ilim dağarcığı, boş denilecek kadar, hafiftir. Bütün zenginliği kaleminin bu ihtişamıdır. Koca edib, siyaset olsun, edebiyat olsun, tek bir prensip tanır: O da insanlarla uğraşmaktır.

İster fertlerden, ister milletlerden bahsetsin bu prensipten asla ayrılmaz. Kalemine geçirdiğini ya göklere çıkarır, ya yerin dibine batırır. Okuyucularını, müthiş bir cambazı seyreden seyirciler gibi, geçici birtakım heyecanlara düşürür; bazan başlarını bile döndürür. (Tasvir-i Efkâr) gazetesinde bir kere Bulgaristan'a dair yazdığı siyasî bir makaleye "Kahpe Bulgar!." şeklinde nazikçe bir başlıkla giriyor, fakat siyasetten başka nelerden nelerden bahsetmiyordu. ki... İki gün evvel, İsviçre için (Zaman) da neşrettiği bir makalede güya bu memleketi ahalisi ile, müesseseleri ile, tabiatı ile tasvire kalkışıyordu. Daha bu mevzuda yarım yamalak iki söz söylemeden, havadan bir sebep bularak belediyeye, öteye beriye saldırıyordu. Kötülemede, küçültmede bu kadar ileri giden Nazif'in kalemi, yüceltmede daha parlak, daha yamandır. Bilmem hangi mecmuada bir gün: "Hâmid-i azîmüşşânın huzuru-ı ebediyetinde diz çökerek tazarruâta..." başlıyordu.

Medih, zem, ne olursa olsun; aslında gülünç bir dereceye vardırdığı bu tumturaklı sözleri kaldırıp bir tarafa koyar ve mesela o yazıları bir yabancı dile çevirirseniz, kendisine öyle bir aziziik etmiş olursunuz ki, Süleyman Nazif Bey'i mahşere kadar bir daha yazı yazmaktan vazgeçirirsiniz. Hasılı üstat, allâme, nihrîr,[310] edîb-i a'zam geçinen ve birbirini mütemadiyen öyle hitaplarla taltif eden, okşayan bu zatların yazılarında her ne yolda olursa olsun, bu memleketin kurtuluş ve yükselişine, saadetine hizmet eden bir fikir, bir kaygı görmek, hissetmek, siyasî bakımdan dahilî ve haricî bir yol, düşünce bulmak; edebî ve ilmî bir değer taşır; me-

selenin esasına, ruhuna kadar iner bir havası bulunan birtakım deeğrler keşfetmek bana nasip olmadı. Başkalarına oldu ise ne mutlu!..

Edebiyat deyip geçmemeli. Ediblerin, şairlerin, fikir adamlarının saçtıkları fikirlerdir ki birtakım mahsuller, meyveler vererek bütün bir halkın kavrayış gücünü belli belirsiz, yavaş yavaş besler ve geliştirir. O fikirler çürük ve boş ise bu beslenme ve gelişme de şöyle böyle bir seviyede kalır; daha ileri gidemez.

ان آثارنا تدل علينا [311]

*
**

Yeni neslin, birçok kusurları içinde, en büyük meziyeti odur ki bu hiçliğini, hoppalığını anlar anlamaz eski ve yeni edebiyatı cedidemizi[312] kökünden baltaladı. İlk ağızda öyle söz oyunlarına, en ihtişamlı, tumturaklı edâya bile birden bire hiç ehemmiyet vermez oldu. "Söz, ancak bir fikre dayanıyorsa ayakta durabilir; fikirsiz söz olamaz." prensibini ortaya attı. Önünde birçok ağızların hâlâ hayranlıkla açık kaldığı o canım terkipleri iki paraya almadı; hatta dilden büsbütün kovmaya bile kalkıştı. O derece aşırılığa gitti. Türkçe karşılıkları varken Arapça, Acemce kelimeleri kullanmamaya yemin etti. Bu, Şinasi edebiyatına da, Cenab ve Nazif edebiyatına da ne kadar büyük bir darbe oldu. Ellerinden bu âletler alınırsa o sanatkârlar nasıl çalışabilirlerdi?..

Yeni nesil bu kadarla da kalmadı. Eskilerin o temelsiz edebiyat kâşânelerini böylece yıktıktan sonra yeniden ve kendi ölçülerine göre bir güzel-

likler köşkü yapmaya çalıştı. Bu nesil üslûbun kudretini ve yüceliğini sözde değil, fikirde aramıştı; bu fikri ise araştırma, öğrenme yolları ile bulmaya çabaladı.

Benim kanatimce bu görüş pek yerindedir. Bu temel son derece sağlamdır. Böyle bir yolun sonu selâmettir. Lâkin birtakım teorik görüşlerden tatbikata geçerken hatalara düşmemek; bir de bu zor yolda samimilikten, saflıktan ayrılmamak, taraf tutmaya sapmamak; araştırmaları, incelemeleri daha baştan başlayarak tarafsız yürütmek şarttır...

Ama yazık ki bu korktuklarımız oldu. Bu neslin çalışmaları da, böyle kusur ve hatalarla, bazı duraklamalara uğratıldı. Bu halin en başta gelen sorumlusu o "genç kalemlerin"[313] bir çeşit yol göstericisi olarak geçinen Ziya Gökalp Bey'dir. Bu zatta, yukarıdan beri belirttiğim olgunlukların birçoğu vardı; hatta o bu son derece iyi ve güzel yolun bir dereceye kadar lideri oldu; bunları ilk olarak ortaya atan kendisiydi. Fakat o güzel çalışmaları, yukarıda belirttiğimiz kusur ve noksanlarla, neticesiz bırakmaya başlayan da yine odur. Ziya Bey, iliklerine kadar Türk geçinir; Türklüğün bağrıyanık bir âşıkıdır. Âlâ, bir insan için milliyetini sevmek bir fazilettir. Ancak ne var ki Ziya Bey bu sevgisi yüzünden tarihe, edebiyata, siyasete taraf tutmayı soktu. O zaman da, fayda yerine bazı zararlara sebep oldu. Mesela dil bahsinde zihnine önceden koymuştur ve bu yolda yeterli ilmî çalışmalara koyulmadan evvel bir fikir edinmiştir ki: Osmanlı saltanatının kuruluşundan çok daha önceleri Türklerin, tarihleri gibi mükemmel bir dilleri

ve edebiyatarı da vardı. Osmanlılar, dedelerinin bu marifetlerini artırmak ve geliştirmek şöyle dursun, aksine bozdular. O eski Türkçe; şiiriyle, hece vezniyle, edebiyatiyle Osmanlı Türkçesinden çok daha üstündü. Biz o mâziye dönmeliyiz. Bütün araştırmalar, ilmî çalışmalar çalışmalar bu esas üzerine yürütülmelidir.

Fakat, iyi ama, arada ilmî gerçekler kaynayıp gidiyor. Türklerin son altı asır içinde dil için harcadıkları bu kadar faydalı ve verimli hizmetler hiçe sayılıyor.

Bazan en parlak teorilerden ortaya en sönük tatbikat çıkabiliyor. Bir kere Türklüğün her şanı, her hali gibi edebiyatı için de Ziya Bey'in o derin ilmî çalışmalarını göz önüne getiriniz. Bir de yazdığı o yavan, o renksiz Türkçe'sine, o hiç bir şeye benzemeyen, hatta teorilerine uygun düşmeyen üslûbuna bakınız; bakınız da şaşınız: Bu dilin hiç bir zaman ilgisiz kalamayacağı, omuz silkemeyeceği birtakım Arapça ve Farsça kelimelerden bu derece ürken, hatta nefret eden o Türk harsçısı,[314] Türkçe cümlelerin içine (lanse etmek), (realize edilmiştir) gibi Fransızca kelimeler karıştırmaktan çekinmez. O perhiz ne idi, bu turşu ne?. Bu ters ve hatalı görüşün asıl kaynağı, bence, taraf tutmaktır ki; sonunda işte böyle Arapça ve Farsça sözlere frenkçeyi tercih ettirmek gibi yanıltmalara kadar uzanır.

Biraz önce etraflıca arzetmiştim: Bilhassa şu geçen altı yüz yıldır ki bugünkü dilimizi meydana getirmiştir. Şimdi bu devreyi, sırf taraf tutmak yüzünden ihmale kalkışmak, eski ölmez eserlerimizi okumamak, öğrenmemek, eski edebiyatımıza hiç

ehemmiyet vermemek Türkçe'nin bundan sonraki gelişip ilerlemesine de zarar verir; hatta buna tamamen mani olur. Yeni neslin, bu inceliklere dikkat etmeyen ve bunlara uymayan guruplarında dil perişandır. Mesela, bu kusur ve ayıplarıyla Türk şairi Mehmet Emin Bey "Türklük", "Turan" gibi büyük kelimelerin lutuf ve ilham kanatları altına ne kadar sığınırsa sığınsın, ümit etmem ki, bir Türk'ün edebî zevkini okşayabilsin, tatmin edebilsin. Çünkü her şeyden önce, dil bakımından noksan ve kusurludur. Onun söylediği gibi: "Bir kuş haykırıyor" denmez. Türk'ün kuşu haykırmaz, öter; hatta terennüm bile eder. Sonra yine aynı derecede: "Ey Türk uyan!." gibi çiğnenmiş, çürümüş sözlerle Türklük heyecana getirilmez. Daha yarım asır evvel:

Ey millet-i Osmânıyân ;
Ey muhteşem şîr-i jiyân;
Bu hâb-ı gaflet elverir,
Şan demleri geldi, uyan!.

diyen şairlerimiz çok oldu. Sözden, söylemekten fazla iş ve fikirdir ki milletleri uyandırır. Mehmet Emin Bey'in Meclisi Mebusan'da yaptıklarını, düşündüklerini esneye esneye seyrettikçe bu halk uyumasın da netsin neylesin?..

Zaten bu Türk şairinin Türklüğü dilinin ucundadır. Onun ilham kaynağı yine derme çatma frenk eserleridir. O, eskilerden feyz almayı millî ihtirasa aykırı bulur; fakat bazı kırık dökük, yarım yamalak tercümelerle şerefimize yalan yanlış mal edilmiş batı fikirlerini alıp benimsemekte hiç taassup

göstermez. Böyle olduğu için Hamdullah Suphi Bey ne ayarda Türk nesircisi, Türk hatibi, Türk sanatkârı ise Mehmet Emin Bey de o seviyede bir Türk şairidir. Bu kıratta ediblerin edebiyata tesiri, bir nesil bile değil, ancak birkaç mevsim sürer. Çünkü sun'îdir, hatır içindir, işleri yürütmek içindir, siyasetin gerektirmesi yüzündendir... Ne derseniz deyiniz; lâkin o kurulu düzen, o siyaset kalmayınca o şairler, o eserler de kalmaz.

Ziya Gökalp Bey geçenlerde "Yeni Mecmua" da Türkçülükten bahsederkenı hep o taraf tutma derdi yüzünden: "Mesaimizi taksim etmişiz" diyeceği yerde "sâ'yilerimizi parçalamışız" diyordu. Eski ölmez ve değerli edebî eserlerimizi derinliğine okumadığı için "parçalamak" kelimesini yanlış bir yerde kullanıyordu. Bir "sâ'yı" parçalanırsa tıpkı bir kumaş gibi berbat olur; fakat "taksim" olunursa işe yarar. Tevekkeli "taksîm-i a'mâl" denilmez. "taksim" in ifade ettiği manayı "bölüm" bile pek iyi karşılıyamadığı için "İş bölümü" demek de doğru değil. Haydi "taksim" yerine "bölüm" cebren konulsun. Peki Haric-i kısmet, maksum, maksumun aleyh[315] için ne yapacağız?... Zaten pek zengin olmayan Türkçe'mizi, bir derece daha fakirleştirmeyecek miyiz?

Ziya Bey Türklüğe, Türkçülüğe, eski Türklerin fikir bakımından ilerleyişlerine ayırdığı o takdire değer araştırma ve çalışmalarından pek az bir kısmını da Osmanlı edebiyatı için harcasaydı; dil hakkında görüş ve yazış hatalarından birçoğunu düzeltmiş olurdu; netice olarak böylelikle dilini de düzeltirdi...

Mesela ilk ağızda:

Çektiğim taksîm olunsa ömrümün sââtına;
Hâric-i kısmet gam-ı Yâkûb'dan efzûn çıkar.

beytini görür; taksim ile parçalamak, hatta bölmek arasındaki farkı, bunun inceliklerini zihnine yerleştirir; bu sayede kalemini de o yanlışlardan kolaycacık koruyabilirdi...

Bu mütefekkirlerin, bilhassa Ziya Gökalp'ın dil hususundaki bu yanılmaları siyaset sahasında olsun, ictimaiyât bahislerinde olsun, bütün fikrî faaliyetlerinde derece derece aynı şekilde göze çarpmaktadır. Fakat öyle nazik, mühim bir mevzuu böyle sınırlı bir hasbihal havasında izah edemem; zamanı gelince, elbette, bunu ele alacak, enine boyuna inceleyecek, hatta tenkit edeceğim...

Bütün bunlarla beraber yeni neslin bazı gürbüz, dinç elemanlarında kendilerini bu hatalardan - şimdi değilse bile - ileride koruyabilecekler vardır. Refik Halit gibi, Yakup Kadri gibi, Yahya Kemal gibi... Refik Halit ne ise, hele Yakup Kadri'ye eski edebiyatımızla, eski kültür hayatımızla ciddi olarak meşgul olmak gerekir. Hiç değilse, mesela Naci gibi, bazı günümüze daha yakın kimseleri dil bakımından kılı kırk yararcasına okumak öğrenmek lazımdır. İşte bu meziyet Yahya Kemal'de vardır. Fakat o mübarek de çok söyler, az yazar. Yahya Kemal şark ve garp kültürünü, garip bir tarzda, âvâre bir tarzda, şahsında toplayabilmiştir. Öyle denilebilir ki birbirinden uzak ve değişik bu iki ucu, mesela Evliya Çelebi gibi, bir parça serseriyâne

gezmiş; fakat yine öyle saffet ve samimiyetle görmüş ve sevmiştir. İşte bu görgü ve bu sevdadır ki her noksanına rağmen, o gence akranları arasında seçkin bir yer vermiştir. Onun bu hayatında başlangıçtan itibaren daha fazla bir intizam, bir sebat olsaydı elbette yeri daha başka türlü olurdu.

Yine bu kıratta gençlerden biri olan Köprülüzade Mehmet Fuat Bey de bu yolda bir iş görebilirdi. Yazılarında, yaptığı ilmî münakaşalarda, muhakemelerinde bir parça samimi olsaydı, esen rüzgâra göre sağa sola meyletmeyerek saldırmayarak sadece kendi ilmî görüşlerine uysaydı; Servetifünun'da ak dediğine Yeni Mecmua'da kara demeseydi; sonra kendi kendine verdiği o hayâlî yüksek makamından biraz aşağı inerek haddini ve derecesini bilseydi; mesela (Tanin) gazetesinde yaptığı gibi "Türk edebiyatını benden daha iyi bilen varsa meydana çıksın" diye dünya âleme salâ okumaya kadar varmasaydı.

Ey fârisânın serveri
Ol sen de benlikten berî;
Zirâ cihânın her yeri
Bir imtihan meydânıdır...

Hem de el elden üstündür. Böyle aşırı çıkış ve kendine güvenişler en büyük kahramanları bile her yerde ve her zaman yükseltmez, düşürür:

Lâf-ı dâvâ-yı enâniyyet ne lâyık âkıle;
Âdemin dünyada bin mâfevki, bin mâdûnu var.

Ali Emirî[316] Efendi üstadımız gibi bir büyük âlim çıkar, Türk edebiyatında o "her şeyi ben bi-

liyorum" diye geçinmek isteyen Fuat Bey'in daha Birinci Selim'i, Birinci Selim'in Türkçe şiirlerini bile bilmediğini, bir sürü hataları ile brlikte, meydana çıkarır.

Bununla beraber Fuat Bey, bu acı tecrübelerden sonra, aklını başına toplar da mutasassıs olarak bağlanmak ve geçinmek istediği eski edebiyat sahasında ciddi bir surette çalışır ve mesela Arapça'yı Farsça'yı güzelce öğrendikten, kavradıktan sonra Arap ve Acem edebiyatının Türk edebiyatiyle münasebetlerini araştırırsa; İslâmlıktan önceki Arap şairlerini, eski Fars ediblerini - bu dilleri bilenlerin yaptıkları tercümelere ve onların yardımlarına muhtaç kalmadan - anlayacak olursa o zaman, isterse garba ait bilgilerde yine şimdiki gibi fakir kalsın, hürmete lâyık bir fikir ve ilim adamımız olabilir. Ama işte artık o zaman, emin olsun ki, rahmetli Muallim Naci için Servetifünun mecmuasında karaladığı o iğrenç, o çirkin satırlardan ve küfürlerden dolayı da pişmanlık duyar.

Fazıl Ahmet, bütün bu gençlere, bir olgunluk örneği olabilir. Çünkü şarkı oldukça mükemmel tetkik etmiş, garptan da epey bir şeyler edinmiş, güzel ve doğru yazar ve yazdığı gibi de düşünür. Lâkin o, bence, bir hatada bulunuyor: Kalemini lüzumundan fazla mizah ve eğlence ile ve basit, derinliği olmayan şeylerle oyalıyor. Biraz daha ciddi mevzulara eğilse, onlarla bağdaşsa çok kazanır. Edebiyatı, kültürü, basın hayatı hemen hemen tamtakır olan bir halkın Fazıl Ahmetleri, edebî hayatlarını durmadan alayla tüketmemelidirler; tüketirlerse yazık olur.

Birkaç yüz yıldan beri milletimizi medenî milletler seviyesine yükseltecek şaheserler bekliyor duruyoruz. Öbür nesiller, bu elem dolu bekleyişlerden sonra bize:

Ağla ey gözlerim ağla; ne gelen var, ne giden!

dedirtti. Şimdi artık bütün ümitlerimiz yeni nesildedir. Yeni nesil ki, bence, kimin himmetiyle olursa olsun bilhassa nesirde kurtuluş yolunu buldu. Şimdi çalışmaya; fakat içinde bulunduğumuz zamana yakışır bir tarzda çalışmaya muhtaçtır. Acaba bu nasıl olabilir?

Her şeyden önce, Ziya Gökalp Bey'in dediği gibi "işleri bölmek, mesâîyi taksim etmek" gerektir. Her genç ilim, kültür ve sanat dallarından birine - meyline, kabiliyetine göre - kafasının ve kalbinin olanca isteği ve gücüyle girmeli, çalışmalıdır. Ama çalışmadan çalışmaya da fark vardır. Çalışmanın yolunu bilmek de bir marifettir ki bu da ancak muntazam bir öğrenimle elde edilir. Zaten bütün felâketlerimizin kaynağı, tâ ilk zamanlardan beri, öğrenim yetersizliğidir. Batıda gençliği ayakta tutan, canlandıran şey bilhassa ortaöğretimdir ki bu bizde pek yetersizdir. Bizler, yüksek öğretimden ziyade, ortaöğretimde eli boş kalmışız. Bilhassa, frenklerin "insanlık" adını verdikleri fikri ilerleme ve gelişme ki, öğrenimin en yüksek derecesidir; bu bizde temelden yoktur.

İlim ve fenne dair yeterli kitaplarımız, ıstılahlarımız, böyle esastan âletlerimiz, vasıtalarımız noksan oldukça orta dereceli mekteplerimiz ve bu tür-

lü mekteplerde öğretmenlerimiz ne kadar çok olursa olsun, arzu edilen o bilgi seviyesi yine de elde edilemez...

Yeni neslin kusurları hep bu noksanlardan ileri gelmektedir. Mesela gençlerimizde bile inandıkları fikirlerde direnmek, cesaret göstermek diye bir şey pek yoktur. İnandığı bir düşünce için nasıl fedakârlık etmelidir, bunu bilmeyiz.

Baktın zâmâne uymadı, sen uy zâmâneye

gibilerden miskince prensiplere boyun eğmeyen kimseler aramızda o kadar Zümrüdüankaa gibidir ki; bunların sayısı binde bir değil, belki milyonda birdir. Böyle olunca da tabii siyaset, edebiyat ve benzeri mevzularda haktan fazla kuvvete taraftar oluruz. Kuvvetli kim ise onun ardından gideriz:

Hâl müşküldür, eğer uymazsa hâle kaalimiz

der ve kim iktidar mevkiinde ise onu etekleriz.

Âdem ol, isterse hasm olsun bütün âlem sana

mısrâına uygun bir zekâ ve cesaret örneği gösterebilen bir gencimizi basın hayatımızda bile görmek bizlere nasip olmuyor. Arada sırada rastlanılan bazı yapmacık davranışlar, kuru sıkı çıkışlar hep gösteriştir; bir sebebe dayanmaktadır.

Rahmetli Murad Bey[317] ki fikirce, karakterce, hamiyetçe bu milletin büyük yol göstereciierinden biriydi. İki sene evvel büyük bir sefalet, müthiş bir

unutulma ve terkedilme içinde hayata vedâ etti. Fakat hiç birimizin, hatta bir gencimizin bir fâtihasına bile nail olamadı.

İşte benim gençlerimizde, yeni nesilde, en son edebiyatımızda gördüğüm korkunç kusurlar... Yani tahsil ve terbiyenin yetersizliği, fikir bakımından da çekingenlik ve ürkeklik. Fikir uğrunda fedakârlıktan çekinmek; samimiyeti daima ezmek, ayak altına almaktır. Samimi olmayan, düşündüğünü olduğu gibi ortaya atamayan, daima çekinerek yürüyen bir kalemden harika değil, orta değerde bir eser bile beklenemez. Edebî, siyasî, ilmî bütün varlığımızı körleten başlıca suçumuz, günahımız budur...

Eğer bu hastalıktan yakasını sıyırabilirse, boynunda şakır şakır şakırdayan zincirleri - yaldızlı bile olsa - daima kırar, atarsa bizde son nesil bir iş görebilir. Öyle yapamazsa eskiler gibi miskinlik içinde söner, süzülür gider; böylece emellerimizin gerçekeşmesi için bir nesil daha beklemeye mecbur kalırız. O da eğer vaktimiz kaldı ise...

Gençlerimizden bahsederken, şiirden fazla, nesri göz önünde tuttum. Çünkü yeni şiirlerimizin bence ne değeri ve yüceliği var, ne de geleceği... İmlâca, edâca, hatta manaca garip ve acaip bir sürü kelimeler, sözler yan yana dizilmiş, aruz bir tarafa atılmış. Fakat Sarı Zeybek kadar olsun:

Allah dedim, yatagana dayandım;
Ben senin'çin al kanlara boyandım.

parmak, hesabı, hece vezni ne ise, hiç bir âhenge uyulmamış; böyle şiir olur mu? Böyle bir şiir

dilini kos koca bir millet; edebiyat ve estetik ihtiyaçlarına yeterli, şanına, geçmiş günlerine, gelecek günlerine lâyık bulur mu? Zaten herhangi bir genç, yukarıdan beri söylediğim gibi, yaradılıştan birtakım meziyetler ve sonradan bunlara ekleyeceği bilgi ve kültüre sahip değilse o, nasıl olur da, şiir yazablir?

Eğer, tek filozofumuz olan Rıza Tevfik Bey gibi, kahramanlık ve vatanseverlik duygularını yaradılıştan taşıyan, aynı zamanda çok eski ve köklü bir kültür hazinesine sahip bulunan gençlerimiz olsaydı hece vezninde bile şiirimiz, şairlerimiz olabilirdi. Dil gibi vezin de öyle birtakım matematik hesapları ile doğmaz, tekâmül etmez. Yaradılıştan var olan bir dehâ, sonra da uzun çalışmalar sonunda elde edilmiş bilgi ve kültürden meydana gelir. Hece vezninde Rıza Tevfik'ten başkasının şimdiye kadar herhangi bir başarı gösterememesinin sebebi işte bundan ileri gelmektedir.

Kanaatimce, Fikret'in ölümünden bu yana, şiirimiz çok acıklı bir çöküntü içindedir. Parmak hesabı derken aruzdan da, halk tabiriyle "Dimyata pirince giderken evdeki bulgurdan da olduk". Fazıl Ahmed'in alay etmekte hakkı var: Fâik Âli'nin dili o monoton olduğu kadar da tantanalı, fakat müphem, fakat soğuk; süslenmiş bezenmiş bir geçkin kadın gibi soğuk dili artık ne okunur, ne de dinlenir. Âkif'in[318] kalbinden, imândan doğan o saf, o gürbüz güzel ve tatlı söyleyişler bugün bence başka şiirlerimizden bin kat daha üstündür. Aruzu bir demir çembere benzetenlerimiz bu şairdeki o son derece rahat ve tabiî nazma acaba ne mana verir-

ler?.. Geleceğin Âkif'leri, bu feyizli kaynaktan ders alarak, kimbilir, belki aruz ile hece vezninden daha kolay bir şekilde düşündüklerini ifade edeceklerdir.

Yeni nesil âhenk ihtiyacını temin etmekle beraber şiirde etki kudretini, nesirde olduğu gibi, daha fazla fikirde ve manada aramalıdır. Sade bir ifade tarzının şiir çin faydalı olmadığına inanmak artık bir hata sayılabilir. Muallim Naci "Mektuplarım" da şiirden, şairden, umumiyetle sözden pek basit bir surette bahsederken:

Söz müdür o kim nüshasını nükte - şinâsân;
Haşv-i şikem ü rahne-i dîvâr ü der eyler.

beytini beğenerek anar da:

Güneşten top yapıp attık;
Felek mâh istedi, sattık.
Cihanı soyduk aldattık,
Sakınsın bizden insanlar!.

şeklindeki sade ifadeyi beğenmez. Zaman ne kadar değişti: O hasta ve sakat beyt, o perişan ve dağınık hali ile hiç bir fikri anlatmaya yaramaz; halbuki şu sade ve külfetsiz kıtanın açık Türkçe'siyle ne derin manalar ifade edilmez, ne mübarek ve güzel şiirler yazılmaz?..

İşte mîrîm; suallerinize cevaplarımı, hakikatten başka hiç bir kaygı gözetmeyerek, düşündüğüm gibi yazdım: 319 خد ما صفا دع ما کدر

Ali Kemal

NOTLAR

[1] **Pierre Corneille** (1606 - 1684) On yedinci yüzyılda yaşamış büyük Fransız tiyatro yazarı. Manzum trajedileri ile ün salmıştır.

[2] **Jean Babtiste Racine** (1639 - 1699) On yedinci yüzyıl Fransız trajedi yazarı. Corneille'den daha üstün olduğu söylenir. Bajazet (Bayazid) adlı bir eseri de vardır.

[3] **Voltaire** (1694 - 1778) Asıl adı François Arouet. Edebiyata, tarihe, felsefeye dair pek çok eser meydana getirmiş ve hür fikirleriyle tanınmış Fransız yazarı.

[4] **William Shakespeare** (1567 - 1616) On altıncı yüzyılda yaşamış, çok tanınmış İngiliz şairi ve tiyatro yazarı.

[5] **Victor Hugo** (1802 - 1885) Büyük Fransız şair ve romancısı. Romantizmin en büyük temsilcilerinden biri olmakla beraber romanlarında gerçek hayatın çok kuvvetli izleri ve sahneleri göze çarpar.

[6] **Chateaubriand** (1768 - 1848) Romantizmin yerini realizme bıraktığı devirlerde yaşamış duygulu ve mütefekkir Fransız yazarı.

[7] **Alfred De Musset** (1810 - 1857) Fransız romantizminin en heyecanlı şairi. Eserlerinin başlıca temasını elem ve hicran teşkil eder.

[8] "Büyük bir ıztırabın bize tattırdığı ulviyeti başka hiç bir şey tattıramaz" şeklinde Türkçe'ye çevrilebilir.

[9] **Tenâfür** Cümlelerde, mısrâlarda yan yana veya art arda gelen harf yahut hecelerin ses bakımından birbirleriyle uyuşmaması; bu halin kulağa hoş gelmemesi. Eski edebiyatımızda tenâfür büyük bir kusur sayılırdı.

10 **İmâle - Zihaf** Aruzda kısa bir heceyi vezin icabı uzun okumaya imâle; uzun heceyi kısa okumaya da zihaf denir. İmâle çok zaman makbul, fakat zihaf kusur sayılırdı.

11 Abdülhak Hâmid, Cumhuriyetten sonra, Sıraserviler'deki bu kira evinden çıkmış İstanbul belediyesince kendisine tahsis edilmiş olan Maçkapalas'ın bir dairesinde oturmuş ve burada ölmüştür. Bugün, oturduğu ve içinde öldüğü bu dairenin penceresi altında şair adına bir plaka bulunmaktadır.

12 **Gazanfer - Behram:** Hâmid'in "Nesteren" adlı manzum tiyatrosunun iki kahramanı.

13 **Eşber:** Hâmid'in en büyük tiyatro eserlerinden biri.

14 **Ttarık:** Hâmid'in, içinde bazı manzum kısımlar da bulunan, mensur tiyatrolarından biri.

15 **Abdurrahmân-ı Sâlis:** Hâmid'in manzum tiyatrolarından "Tezer" in kahramanlarından biri; Endülüs hükümdarı.

16 **Bonjur** Eskiden, daha çok resmî günlerde, giyilen bir çeşit ceket.

17 **Plastron** Vaktiyle meç oynanırken giyilen meşin göğüslüklere verilen ad. Sonra, bunlardaki fiyonglara benzetilerek yapılmış bir kravat çeşidi.

18 Bahaeddin Efendi, bu konuşmanın yapıldığı 1917 den kısa bir zaman sonra ölmüştür.

19 Omurga kemikleri.

20 **İbrahim Şinasi** (1826 - 1871) Tanzimat'tan sonra başlayan Yeni Türk Edebiyatının öncüsü, şair ve yazar.

21 **Sâdî** Şeyh Muslihiddin Sâdî-i Şîrâzî (ölümü: 1294) Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmeyen, fakat yüzyıldan fazla yaşadığı söylenen mütefekkir İran şairi. "Gülistan" adlı eseri dünya klasikleri arasında yer almış bulunuyor.

22 **Hakanî** (ölümü: 1197) İran edebiyatının, bilhassa kaside tarzındaki eserleriyle, tanınmış büyük şairlerinden biri.

23 **Şevket** (ölümü: 1728) Şevket-i Buharî. Çeşitli ilim dallarında olduğu kadar, bilhassa kasidelerinin güzelliği ile de tanınmış İran şairi.

24 **Hafız** Şemsed'din Muhammed (1320 - 1388) İran'ın en büyük ve en lirik gazel şairi Şiirlerinde Tasavvuf'a pek yer vermemiş, yaşama zevkini ve aşkı terennüm etmiştir.

25 Osmanlı İmparatorluğunda, bilhassa Tanzimat'tan sonra, Bâbıâlî'de (sadrazamlık) sarayla olan muhabereyi idare eden kalem. Bu kalemin reisi, aynı zamanda, Meclisi Vükelâ (Bakanlara Kurulu) nın da başkâtibi sayılırdı.

26 **Boileau** (1636 - 1711) On yedinci yüzyılın tanınmış Fransız şairlerinden. Eserleri kuru ve yavan, fakat dil bakımından son derece mükemmeldir. Tenkidleri de vardır.

27 **Alphonse De Lamartine** (1790 - 1869) On dokuzuncu yüzyıl Fransız şair ve romancılarından. Gerek romanlarında, gerek şiirlerinde romantizmin coşukn temsilcilerinden biri oldu.

28 Mustafa Reşit Paşa'nın yetiştirip himaye ettiği Şinasi'yi, paşanın rakiplerinden Âlî Paşa, sakalını traş ettiğini sebep göstererek vazifesinden uzaklaştırmıştı. O zaman belli mevkilere hutunan kimselerin sakal uzatmaları bir çeşit gelenekti. Şinasi, saçkırana yakalandığı için sakalını kestirmişti. Bu olay o zaman ve daha sonraları birçok dedikoduya yol açmıştı.

29 **Ebuzziya Tevfik** (1849 - 1913) Tanzimat devri yazarlarından. Bu devre dair verdiği zengin bilgilerle kendi adını taşıyan mecmuası ile, Türk basınına yaptığı büyük hizmetlerle ün yapmış bir Türk aydını

30 Metinde "konuşmamız" manasına "muhaveremiz" kelimesi vardır Bu, belki bir tertip hatâsıdır ve "muhaberemiz" olacaktır. Metinde Hâmid'in kasdettiği mana kullanılarak kelime "dostluğumuz" şekline konmuştur.

31 **Ahmet Vefik Paşa** (1823 - 1891) Tanzimat devrinde yaşamış değerli yazar ve devlet adamlarımızdan. Türk di-

linin ve Türk tiyatrosunun gelişmesinde büyük hizmetleri olmuştur.

32 Ziya Gökalp'ın öncülük ettiği, nazımda aruzu terketme ve onun yerine heceyi koyma akımı; bu akıma toplu olarak uyan "Hecenin Beş şairi".

33 **Carmen Sylva** (1843 - 1916) Romanya kraliçesi Elisabeth. Güzelliği kadar şairliği ve müzisyenliği ile de tanınmış olan kraliçe, edebiyatta bu adı kullanmış ve bu adla ün yapmıştır.

34 **Pierre Loti** (1850 - 1923) Türkiye'ye ve Uzak doğu'ya eserlerinde geniş yer veren ve Türk dostuğu ile tanınmış olan ünlü Fransız romancısı.

35 **Paul Bourget** (1852 - 1935) Romanda psikolojik çığırı açan ve seyahat edebiyatında da değerli eserler vermiş bulunan Fransız yazarı. Türk romancılarından en çok Halit Ziya'yı etkilemiştir.

36 **Sully Prudhomme** (1839 - 1908) On dokuzuncu yüzyıl Fransız şairlerinden. Şiirlerinde, lirizmden fazla, insanın ruh ve ahlak dünyasına eğilmiştir. Tanzimat devri Türk şairleri, çağdaş Fransız edebiyatından en çok Sully Prudhomme'dan şiir çevirmişlerdir.

37 **Hidiv** Vezir. Mehmet Ali Paşa'nın soyundan gelen Mısır valilerine verilen unvan.

38 **Nergisî** (ölümü: 1635) Divan edebiyatı şair ve nesir yazarlarından. Nergisî, şiirlerinden fazla, aşırı derecede süslü, sanatlı ve anlaşılması zor nesirleriyle tanınmıştır. Külfetli mensur eserlerinden meydana gelmiş olan Hamse'si meşhurdur.

39 On dokuzuncu yüzyılın son seneleri.

40 "Yüksek tabakadan insanların buluştuğu yer" manasına.

41 Lisan babası, çok dil bilen kimse. Böyle kimselere verilen unvan.

42 **Efsûs** Nigâr Hanım'ın 1886 da çıkardığı ilk şiir kitabı. Dört yıl sonra 1890 da ikinci "Efsûs"ı çıkarmıştır.

43 **Leylâ Hanım** (ölümü: 1847) Divan edebiyatının on dokuzuncu yüzyılda yetiştirdiği kadın şairlerden. Kazasker Hâmid Efendi'nin kızıdır. Ahlak ve tasavvufa dayalı şiirleriyle zamanında oldukça şöhret kazanmıştı.

44 **Şeref Hanım** (1809 - 1861) Divan edebiyatının yetiştirdiği son kadın şairlerden. Leylâ Hanım gibi Şeref Hanım da şiirlerinde daha çok tasavvuf konularını işlemiştir.

45 **Esat Muhlis Paşa** (ölümü: 1851) On dokuzuncu yüzyılın tanınmış devlet adamlarından. Divan tarzındaki şiirleriyle de ün yapmıştı.

46 **Sadullah Paşa** (1838 - 1890) Esat Muhlis Paşa'nın oğlu. İyi bir öğrenim yapmış, önemli devlet hizmetlerinde bulunmuştur. Yeni tarzdaki nesirleri ve Fransızca'dan çevirdiği manzumeleriyle Tanzimat edebiyatına yardımcı olmuştur. Viyana elçisi iken intihar edişine sebep olarak İstanbul'a dönmesine sarayca izin verilmeyişi gösterilir.

47 **Hayret Efendi** (ölümü: 1912) On dokuzuncu yüzyıl yazar ve şairlerinden. Eski edebiyata bağlı olduğu için Servetifünun'cularla çatışma halinde bulunmuştur. Türkçe'den başka Arapça ve Farsça şiirleri de vardır.

48 **Saadet** On dokuzuncu yüzyıl sonlarında çıkan ve uzun ömürlü olmayan günlük bir gazete. Muallim Naci ve Hoca Hayret Efendi başlıca yazarları idiler.

49 Nigâr Hanım manzumenin adını yanlış söylüyor. Doğrusu: "Yakacık'ta Bir Mezarlık Âlemi"dir.

50 **Saffeti Ziya** (1875 - 1929) Servetifünun topluluğu yazarlarından. Hikâye, roman ve tiyatro eserleri verdi.

51 **Faik Âlî Ozansoy** (1875 - 1950) Servetifünun şairlerinden. Şiirlerinde Abdülhak Hâmid'in etkisi göze çarpar. Süleyman Nazif'in küçük kardeşi olan Fâik Âlî'nin, şiir kitaplarından başka, bazı manzum tiyatroları da vardır.

52 **Süleyman Nesib** (1866 - 1917) Asıl adı Sami olan Süleyman Nesib, on dokuzuncu yüzyılın değerli kumandan ve yazarlarından Süleyman Paşa'nın oğludur. Çoğunu Servetifünun'da yayınladığı şiirleriyle tanınmıştı.

53 Eski harf ve rakamlarımızda "sıfır" ile "nokta" şu (.) işaretle gösterilirdi. Ruşen Eşref, Nigâr Hanım'ın sözlerinin sonuna birkaç nokta koymakla - onun istediğini şaka yollu yerine getirerek - birkaç da sıfır koymuş oluyor.

54 **Alfred De Vigny** (1797 - 1863) On dokuzuncu yüzyıl Fransız şair ve yazarlarından. Roman ve tiyatro saha-

sında da eserler vermiş olmakla beraber, bilhassa, seçkin hayâllerle dolu ince ve zarif şiirleriyle tanınmıştır.

55 **Hugolatres** Victor Hugo hayranları, bu sanatkâra karşı çok derin bir inanış ve sevgiyle bağlı bulunanlar.

56 Çok sevilen bir şey karşısında duyulan derin ve vecidli heyecan, bir şeyi çok fazla beğenme.

57 **Nef'î** (ölümü: 1935) On yedinci yüzyılın ve divan edebiyatının en ünlü şairlerinden biri. Özellikle kasîde ve hicviyeleri ile tanınmıştır.

58 **Nedim** (ölümü: 1730) On sekizinci yüzyılın ve divan edebiyatının en ünlü şairlerinden biri. Gazelleri ve şarkıları ile divan şiirine yeni ve değişik bir hava kazandıran sanatkâr.

59 **Guy De Maupassant** (1850 - 1893) Natüralizmin büyük temsilcilerinden biri olan Fransız edibi. Kuvvetli romanlar vermiş olmakla beraber ününü daha çok hikâyelerine borçludur.

60 **Alphonse Daudet** (1840 - 1897) Natüralizmi daha yumuşak ve daha şiirli bir hava içinde temsil eden Fransız hikâye ve roman yazarı. "Değirmenimden Mektuplar" adlı hikâye kitabı bütün dünyada ün kazanmıştır.

61 **Gustave Flaubert** (1821 - 1880) Büyük Fransız romancısı. Realizmin kurucusu ve en belirli temsilcilerinden biri olarak kabul edilir. Eserleri, üslûp ve şekil bakımından son derece sağlamdır. En meşhur romanı Madam Bovary, dünyanın hemen bütün dillerine çevrilmiştir.

62 **Charles Nodier** (1780 - 1844) On dokuzuncu yüzyıl Fransız yazarlarından. Fransız edebiyat tarihine dair çalışmaları ve ayrıca romanları vardır. Üslûpçu bir yazar olarak tanınır.

63 **Şûrâ-yı Ümmet** İkinci Abdülhamit idaresine karşı mücadele etmek için Avrupa'ya kaçmış bazı gençlerin, İttihad ve Terakki cemiyetinin organı olarak, Paris'te çıkardıkları gazete.

64 Alphonse Daudet'nin romanlarından biri.

65 Lamartine'in bir romanı.

66 Şairin "Les Nuits" başlıklı şiirler dizisi.

67 **Homeros** M. Ö. IX. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen eski Yunan şairi. İlyada ve Odisse destanlarını ilkkez bu şairin nazma çektiği söylenir.

68 **Edmond De Goncourt** (1822 - 1896) Genellikle eserlerini kardeşi Jules de Goncourt'la birlikte yazmış olan Fransız romancısı. Kardeşinin ölümünden sonra, kendi adlarına ve her yılın en başarılı romanına verilmek üzere, bir "Goncurt Edebiyat Armağanı" kurmuştur.

69 **Henri Lavedan** (1859 - 1940) Henri Léon Emile Levedan. Tanınmış Fransız romancısı. Komedileri de vardır.

70 **Prévost** (1697 - 1763) Abbé Antoine François Prévost. Asıl adı "Histoire de chevalier Des Grieux et de Manon" olan ve dilimize çeşitli çeviriciler tarafından kısaca "Manonlesko" adı ile çevrilen dünyaca ünlü romanın yazarı.

71 **Vakit** 1917 de Ahmet Emin Yalman ve arkadaşları tarafından kurulan, sonraları Asım Us ve Hakkı Tarık Us tarafından satın alınıp yönetilen ve bugün artık çıkmayan büyük bir gazete. "Diyorlar ki..." nin büyük bir kısmı bu gazetede çıkmıştı. "Vakit"in, Türk basın ve edebiyatına değerli hizmetleri olmuştur.

72 **Yeni Mecmua** Zamanının iktidar partisi olan İttihad ve Terakki'nin himayesinde Ziya Gökalp tarafından 1917 de kurulan ilim, kültür ve edebiyat mecmuası. 1918 yılı sonlarına kadar devam eden Yeni Mecmua, Cumhuriyetten sonra yeniden kuruldu ise de bu ikinci çıkışı pek kısa sürdü. Bu mecmua koynunda zamanının en değerli imzalarını toplamış ve kendine Türk basın tarihinde çok şerefli bir yer edinmiş bulunmaktadır.

73 Bu edebiyat röportajlarının yapıldığı yıllarda Halit Ziya, İstanbul Darülfünûn'unda (üniversite) batı edebiyatı okutmaktaydı.

74 Ortaçağda Almanya'da halk tabakasından yetişmiş olan kültürsüz ve isimsiz şairlere "Minnensinger" deniliyorlardı. Bunlar, bizim halk şairleri çeşidinden sanatkârlardı. Biraz daha kültürlü olan, büyük kasaba ve şehirlerde yaşayanlara ise "Meistersinger" adı verilmekteydi. Bunlar da bir çeşit şehir âşıklarıydı ve sevgililerinin pen-

cereleri altında, ellerindeki çalgıyı çalarak, eserlerini okurlardı.

75 Ortaçağda Fransa'nın güney bölgelerinde, derebeylikleri dolaşarak, güney lehçesiyle şiirler okuyan saz şairlerine "Troubadour"; aynı şeyi kuzey bölgelerinde ve kuzey lehçesiyle yapanlara da "Trouvère" veya "Trouveur" denirdi. Bunlar da bizim halk şairlerine benzemektedirler ve Fransız şiirinin ilk halkasını teşkil etmişlerdir.

76 **Pierre De Ronsard** (1524 - 1585) Rönesans çağının en büyük Fransız şairi. Eski Yunan ve Lâtin edebiyatından aldığı ilhamlarla Fransız şiirinin temelini kuranlardan biri olmuştur.

77 **Plèiade** On altıncı yüzyıl ortalarında Fransa'da yedi şairin kurduğu bir topluluğun adı. Bu yedi şair önce kendilerine, "takım" anlamına gelen "Brigade" unvanını seçmişlerdi. Sonradan bunu bırakıp "Ülker" karşılığı olan "Plèiade" ı aldılar. Pleiade'ın öncüsü Ronsard'dı ve öteki şairlerin hepsi bu büyük sanatkârın izinden gitmekteydiler.

78 **Şeyh Galip** (1757 - 1899) Divan edebiyatının son büyük ve değerli şairi. Mevlevî olan Şeyh Galip, eserlerinde hemen tamamen tasavvufu terennüm ettiği halde, Türk şiirine çok yeni ve değişik bir renk ve hava getirmiştir. Denilebilir ki, kendisinden tam yüzyıl sonra, Fransız edebiyatında ortaya çıkacak olan sembolizmin ilk ve pek güzel belirtilerini - çok daha önceden - o sezip ortaya koymuştur.

79 **Rambuyye Oteli** Paris'te Saint Thomas-du-Louvrier sokağında, Markiz Rambouillet (1588 - 1665) nin tasarladığı plân üzerine yapılmış bir otel. (Hotel de Rambouillet) de 1620 den 1665 yılına kadar Fransa'nın seçkin fikir ve edebiyat adamları sık sık toplantılar yapmış, Fransız dil ve edebiyatının gelişmesi yolunda faydalı çalışmalarda bulunmuşlardı.

80 **Vincent Voiture** (1597 - 1648) On yedinci yüzyıl Fransız yazarlarından. Mektup tarzında nesirleri ve şiirleri vardır. Hotel de Rambouillet'ye devam edenlerdendi.

81 **Balzac** (1799 - 1850) Honoré De Balzac. Fransa'nın ve dünyanın en büyük realist romancılarından biri. Zamanının toplum hayatını, bu hayatı meydana getiren her çeşit insanları romanlarında son derece canlı bir biçimde yaşatmıştır. Bu yüzden romanlarının bütününe, kendisi, "İnsanlık Komedyası" adını vermişti.

82 **Veysî** (1561 - 1628) On altıncı yüzyıl şair ve nesir yazarlarından. Şiirlerinden çok nesirleri ile ün yapmış olan Veysî çağdaşı Nergisî gibi, süslü ve külfetli nesrin en büyük temsilcilerinden biridir. En tanınmış eseri "Siyer" idir.

83 Darülfünûnun adının "üniversite" olarak değiştirildiği 1933 yılına kadar profesör unvanının karşılığı da "müderris" ti.

84 **Tevfik Nevzad** (1865 - 1906) İkinci Abdülhamit zamanında hürriyet ve vatan fikirlerine bağlılığı ile tanınmış bir Türk yazarı. İhtilâl hazırlamakla suçlanıp Payas kalesine hapsedilmişti. Burada öldü. Gardiyanlar tarafından boğulduğu ya da intihar ettiği şeklinde iki ayrı söylenti vardır.

85 **Bağdatlı Ruhî** (ölümü: 1605) On altıncı yüzyıl divan şairlerinden. Kuvvetli gazelleri olmakla beraber kendisini edebileştiren eseri ünlü "Terkib-i Bend" idir.

86 **Recaizade Ekrem** (1847 - 1914) Tanzimat devri Türk edebiyatının değerli şair ve yazarlarından, Şiir, roman tiyatrodan başka daha birçok dallarda eser vermiştir. "Tâlim-i Edebiyat" adlı kitabı, bizde edebiyat bilgilerini yeni bir görüşle inceleyen ilk eserdir. Zamanının genç edebiyat kuşağını koruyup değerleri meydana çıkarması ve onlara yol göstermesi sebebiyle "Üstad Ekrem" diye anılmıştı.

87 Hıristiyanlıkta, ulâhiyetin üç unsurdan meydana geldiği şeklinde bir inanç vardır. Bu dinî teslîs'tir. Teslîs; üçleme, üç şeyden meydana gelme, demek oluyor. Halit Ziya "Edebî Teslîs" diyerek Namık Kemal, Recaizade Mahmut Ekrem ve Abdülhak Hâmid'in bir arada düşünülmesi gerektiğine işaret ediyor.

88 **Muallim Naci** (1850 - 1893) Tanzimat devri Türk edebiyatında yenileşme akımına uymayan, hatta bu akıma karşı çıkan tanınmış şair ve yazar. Bu yüzden Recaizade Ekrem Bey'le olan münakaşaları meşhurdur Öte yandan Muallim Naci'nin, gerek nesirde gerek nazımda, bazan yenilik taraftarlarını bile geride bırakan başarıları olmuştur.

89 **Volney** (1757 - 1820) Constantin Comte de. On dokuzuncu yüzyıl Fransız filozof ve yazarlarından.

90 **Ahmet Mithat Efendi** (1844 - 1912) Hemen her mevzuda, bilhassa roman sahasında eserler vermiş, geniş halk yığınlarına okuma zevkini aşılamış popüler Türk yazarı. Namık Kemal'le birlikte ilk Türkçe roman yazanlardan biridir. Eserlerinin sayısı 200 ü bulmaktadır.

91 **Ahmet İhsan Tokgöz** (1868 - 1942) Servetifünun dergisinin kurucusu. bk. 159. not.

92 **Malumat** 1895 te, Baba Tahir adıyle anılan bir gazeteci, "Malumat" isimli bir dergi kurmuştu. 1896 da Servetifünun'un rağbet görmesi üzerine Baba Tahir, Malumat'ı Servetifünun'a benzeterek, onun gibi haftada bir çıkarmaya başladı. Her şeyi ile Servetifünun'u taklit eden Malumat, fikir ve sanat anlayışı bakımından tamamen Edebiyat-ı Cedide'nin karşısında idi. Saravın himayesini görüyor ve onları zayıflatmaya çalışıyordu.

93 Fransızca "Décadence" kelimesi gerileme, düşkünlük manasına gelmektedir. 19. Yüzyıl sonlarında Fransa'da sembolizm akımı başladığı zaman, bu akımı yadırgayan kimseler sembolist şairlere dekadan diyerek onları küçültmeye çalışmışlardı. Servetifünun edebiyatını ve onun tuttuğu yolu beğenmeyen Ahmet Mithat Efendi de, ilk zamanlar, onları "dekadanlar" diyerek horladı. Halit Ziya burada bu olaya işaret etmektedir.

94 1896 dan beri devam eden Servetifünun topluluğu, bilhassa 1900 den sonra hükûmeti tedirgin etmeye başlamıştı. 1901 yılında mecmuada Hüseyin Cahit Yalçın'ın "Edebiyat ve Hukuk" başlıklı bir makalesi çıktı. Bu makalede Fransız İhtilâli'ni hatırlatan bazı satırlar,

üstelik bir de (1789) tarihi vardı. Bunu fırsat bilen idare, derhal mecmuayı kapattı ve Servetifünuncuları dağıttı.

95 **Abdurrahman Paşa** (1833 - 1912) İkinci Abdülhamit devrinin çok değerli ve namuslu devlet adamlarından. Sadrazamlıkta, valiliklerde bulunmuş, uzun müddet Adliye Nazırlığı yapmıştır. İstanbul'da Fatih türbesinin hemen yanında gömülüdür.

96 **Mektep** On dokuzuncu yüzyıl sonlarında neşredilen edebî bir derginin adı. İlk zamanlar çevresinde eski edebiyata bağlı olanların toplandığı bu dergi, sonraları batı edebiyatına yönelmiş gençlerin eline geçti. Hüseyin Cahit, Cenab Şehabettin, Tevfik Fikret, hatta Halit Ziya, Servetifünun topluluğunun kurulmasından önce, bir müddet bu "Mektep"te yazarak kendilerini olgunlaştırdılar.

97 Devir, devre, nöbet, sıra... gibi manalara gelen bu kelimenin, ayrıca terim olarak, "düzenli aralıklarla aynı veya benzer şeylerin tekrarlanması" şeklinde bir manası da vardır.

98 Mecmuanın kapatılıp Servetifünun topluluğunun dağıtıldığı 1901 den, İkinci Meşrutiyet'in ilân edildiği 1908 e kadar geçen zamanı Halit Ziya "boşluk devresi" olarak nitelendirmektedir.

99 **Fecriâtî** İkinci Meşrutiyet'ten sonra, o zamanın genç edib ve şairleri, Servetifünun topluluğuna benzeyen fakat ondan daha ileri olan bir edebiyat birliği kurmak istediler. Eserlerini toplu olarak neşretmek üzere "Rübab" adlı bir dergi kurdular. Fakat aralarında tam ve ortak bir sanat görüş ve anlayışı yoktu. Bu yüzden devamlı olamadılar; bir iki yıl içinde dağıldılar. İçlerinden bir kısmı unutuldu; birkaç tanesi ise - Yakup Kadri, Ahmet Haşim, Refik Halit gibi - sonradan kendi alanlarında birer otorite oldular.

100 Fecriâtî topluluğu yazarlarından Şehabettin Süleyman bir ara (Safahât) adlı bir mecmuada Halit Fahri ile birkaç arkadaşını, Mevlânâ'nın şiirlerindeki iç musikiye halef olarak göstermiş ve onlara "neyciler" manasına "nâyîler" demişti. Başta Servetifünun'cular olmak üzere, o

zamanın bazı şairleri bu davranışa ve bu söze kızmış, Şehabettin Süleyman'la alay etmişlerdi.

101 (1912 - 1913) yıllarında, gerek şiiri gerek nesri bir türlü anlamakta, Yahya Kemal ve Yakup Kadri işbirliği yapmış; bazı başka gençleri de yanlarına çekmişlerdi. Sanatta, Latin ve eski Yunanlılara kadar, Avrupa çesnisinde eser vermeyi amaç edinen bu gruba o zaman "Neo - Yunânîler" denmişti.

102 **Celâl Sahir Erozan** (1883 - 1935) Yirminci yüzyıl şair ve dilcilerinden. İlk şiirlerini Servetifünun'da neşretti. Fecriâti'nin kurucularından oldu. Cumhuriyetten sonra daha çok dil çalışmalarında bulundu. Kadın ve aşk şairi olarak isim yapmıştı.

103 Metinde "Gökalp Ziya Bey" şeklindedir.

104 **Secî** Nesirde kafiye yapma. Nesirde cümle sonlarındaki kelimelerin veya benzeri şekillerin tertiplenmesine secî denirdi. Secî, eski nesirde makbul bir sanattı ve birçok çeşitleri vardı.

105 "Aruzun noksanlarına kaail ve hece veznine mâil" sözünde secî vardır.

106 Halit Ziya, Balkan Savaşından sonra Yeşilköy'e yerleşmiş, Yeşilköy istasyonunun hemen yakınında, plânlarını kendi isteğine göre çizdirttiği bir köşk yaptırmıştı. Ömrünün son otuz iki yılını bu köşkte geçirmiş, bu köşkte ölmüştür.

107 **Bernardin De Saint Pierre** (1737 - 1814) On sekizinci yüzyıl Fransız yazarlarından. Eserlerinde ekzotik tabiat tasvirleri, temiz ve faziletli aşk duyguları göze çarpar. "Pol ve Virjini" adlı romanı çok tanınmıştır.

108 **René Bazin** (1853 - 1932) Yirminci yüzyıl Fransız romancılarından. Eserlerinde daha çok Fransa'nın güney bölgesi hayatını, köylülerin ahlak ve âdetlerini dile getirmiştir. Ressam gibi canlı tasvirler yapışı ile ünlüdür.

109 **Rûdegî** (ölümü: 965) Ebulhasan Rûdegî. Büyük İran şairlerinden İran edebiyatında ilk gazel yazanın ve ilk divan tertip edenin o olduğu söylenir. "Kelile ve Dimne"yi Farsça nazma çekmiştir.

110 **Unsurî** (ölümü: 1040) Tanınmış İran şairlerinden. Zamanında "sultanıssuarâ" olarak anılmıştı.

111 **Firdevsî** (939 - 1020) İran edebiyatının en büyük ve dünyaca tanınmış şairi. "Şeh-nâme"nin yazarı.

112 "Gül ve bülbül", "Şem' ve pervane" eski edebiyatımızda aşk ve aşk eleminin kalıplaşmış ifadeleriydi; bunlar gibi daha birçok ifadeler vardı ki bunlar, hemen her divan şairi için ortak söyleyişlerdi.

113 **Muğbeçe** İslâmlıktan önce Mecûsî rahiplerine muğ, bunların genç yardımcılarına muğbeçe deniyordu. İslâmlıktan sonra Araplar ve sonra bütün müslümanlar, Zerdüştlüğü küçük düşürmek için, muğ yahut pîr-i mugaan sözünü meyhaneci manasına, muğbeçe'yi de genç ve güzel meyhaneci çırağı, içki dağıtan sâkî anlamına kullanmışlardı. Kelime Türk şiirinde son olarak Yahya Kemal'in:

"O muğbeçeyle tanıştımdı Lâle Devri'nde"

mısrâında kullanılmıştır.

114 **Mazmun** Divan edebiyatında bazı kavramları ifade etmek için hemen bütün şairler tarafından ortaklaşa kullanılan klişeleşmiş, kalıplaşmış sözlerin bütününe verilen ad.

115 "Dağınık, rasgele, önceden ölçülüp biçilmeden, aralarında belirli bir bağlantı olmayan düşünceler" gibi bir mana ifade etmektedir.

116 **Bâkî** (1526 - 1600) Mahmud Abdülbâkî. On altıncı yüzyılın ve bütün Türk edebiyat tarihinin en büyük, en tanınmış şairlerinden biri. Şiirlerinde yaşamanın, aşkın, şarabın zevkini terennüm eden Bâkî'nın, Kanunî'ye yazdığı mersiye gibi, lirizmin en güzel örneği olan manzumeleri de vardır.

117 **Akaanim-i Sülüse (Selâse):** Hiristiyanların baba, oğul ve mukaddes ruh'tan meydana geldiğine inandıkları üçlü ulûhiyet. Burada baba Tanrı, oğul İsa'dır.

118 **Sinan Paşa** (1437 - 1486) Divan edebiyatı devrinde yetişmiş en büyük ve en değerli nesir yazarlarımızdan biri. Nesir dili son derece süslü, âhenkli, seciler ve simetrik

ifadelerle dolu olmakla beraber, sentaks yapısı bakımından günümüz nesir anlayışına yakındır ve anlaşılması da o derece kolaydır. "Tazarrû-nâme" adlı eseri divan edebiyatının çok itibarlı nesir örneklerinden biri olarak ün kazanmıştır.

119 Servetifünun topluluğunun kuruluşundan birkaç yıl önceki zamanla, kurulduğu yıllar. Aşağı yukarı 1894 - 1896 yıllarına karşılıktır.

120 "İyiyi kötüden ayırabilen, iyinin ve güzelin değerini ölçebilen sanat anlayışı", eski ifadeyle "zevk-i selîm" anlamına.

121 Fâik Âlî'nin (Kehkeşân - Samanyolu) adlı şiirini imâ ve onun hep böyle yeryüzünden yükseklerde yüzen şiirler yazmasıyla istihzâ edilmektedir.

122 Tevfik Fikret, eski şairlerle Tanzimat devri şairlerinden bir kısmının manzum birer portresini çizmiş ve bu şiirlerin bütününe (Âveng-i Tesâvîr = Tasvirler Hevengi) adını vermişti. Cenab Şehabettin "Âveng-i Tesâvîr" deki Nedim ve Nef'î manzumelerine işaret ediyor.

123 **Genç Kalemler:** Ziya Gökalp, 1911 yılında, Selânik'te etrafına bazı genç idealistleri toplamış; dilde, sanatta, millet ve milliyet anlayışında ortaya koyduğu yeni görüşleri "Genç Kalemler" adlı bir dergide savunmaya başlamıştı. O, bu mevzuların daha çok ilmî teorilerini geliştirip açıklıyor; başta Ömer Seyfettin ve Ali Canib olmak üzere, öteki bazı arkadaşları da onun görüşlerine uygun eserler veriyorlardı.

124 **Mehmet Rauf** (1875 - 1932) Edebiyat-ı Cedide'nin Halit Ziya'dan sonra gelen romancısı. Dilde ve tasvirlerde daha tabiî olan Mehmet Rauf, Türk romanında psikolojik türün de ilk başarılı örneğini vermiş sayılmaktadır. En tanınmış romanı "Eylül" dür.

125 Cenab Şehabettin bu ifadesiyle "ciddî şeyler yazmıyor, hep hiciv ve mizah yollu şeyler yazıyor; herkesle eğleniyor." gibi bir mana kasdetmektedir.

126 Fazıl Ahmet bazı yazılarında "Şeytan" takma adını kullanmıştır. Bu sözle Fazıl Ahmed'in bu takma adına dadolayısı ile - temas edilmektedir.

127 **Tolstoy** (1828 - 1910) Lev Nikolayeviç. Rus edebiyatının ne büyük romancılarından biri. Eserlerinde insanlığın büyük ıztıraplarını, büyük problemlerini incelemiştir. Din ve cemiyet hakkındaki görüşlerini de ayrı ayrı eserlerde kaleme almıştır.

128. Şeriat kuralları, kaatilin katledilmesini, yaralayanın da aynı derecede yaralanmasını emreder. Suçluyu bu şekilde cezalandırmaya kısas denir. Cenab'a göre alkışa alkışla, ıslığa ıslıkla cevap vermek de bizim edebiyatımızda meydana gelmiş bir çeşit kısas, kendi deyimi ile "kalem kısası" oluyor.

129 İkinci Abdülhamit zamanında devlet her sene resmî bir yıllık çıkarırdı. O zaman bu yıllığa "sâl-nâme" denirdi. Bu "sâl-nâme" de, ileri gelen devlet adamlarının adları - rütbe ve derecelerine göre - baştan sona doğru sıralanırdı. Cenab, şaka yollu "Bizde böyle bir edebiyat yıllığı yapılacak olsa kimse en büyük rütbe ve dereceden bir aşağısına bile kendisini lâyık görmez; herkes kendini en yüksekte görmek ister." demek istiyor.

130 **Rütbe-i Bâlâ** Eskiden rütbe-i ûlâ birinci sınıfı ile vezirlik arasında bulunan mülkî rütbe. Bâlâ mertebesine ulaşabilenler, bundan sonra vezir olabilirlerdi.

131 Ruşen Eşref, Hüseyin Cahit'in adını doğrudan doğruya söylemeyerek "Hayat-ı Muhayyel Yazarı" demekle onu ve eserini ululamak istiyor.

132 Hüseyin Cahit Yalçın, Edebiyat-ı Cedide'nin çalışma yıllarında, kendilerine karşı olanlarla çok şiddetli kalem mücadelelerinde bulunmuştu. İkinci Meşrutiyetten sonra siyasete atılınca bu sefer de siyasî düşmanları ile aynı şiddetle münakaşalar yaptı. Kitabın yazarı, bu yüzden onu "hararetli kavgacı" olarak vasıflandırıyor. Hüseyin Cahit Yalçın'ın bu "hararetli kavgacılığı" bu konuşmanın yapıldığı tarihten sonra da - ölümüne kadar - aralıklarla devam etmiştir.

138 Dilimize ayrı ayrı zamanlarda çevrilmiş bulunan "Izlanda Balıkçısı" adlı roman.

134 Hüseyin Cahit'in, Servetifünun'a hücum edenlere cevaplarını ve karşı hücumlarını ihtiva eden yazılar, sonraları

kendisi tarafından bu isim altında bir kitapta toplanıp yayınlanmıştı.

135 **Meshuf - Tirâje - Tûf Menun:** Sırasıyla çok susamış, eleğim sağma, aksisada, vakit - zengin gibi anlamlara gelmektedir.

136 **Sehl-i Mümtenî:** Yapılması, yazılması çok kolay göründüğü halde aslında benzerini yapmak ve yazmak çok zor olan eser, yazı.

137 **Cevdet Paşa** (1822 - 1895) Tanınmış Türk tarihçisi ve yazarı. Çok kuvvetli bir medrese tahsili gördükten sonra batı dilleri de öğrenmiş, büyük ve çeşitli devlet hizmetlerinde bulunmuştur. Tarih'inin dışında dil, ilim ve hukuk konularında daha birçok değerli eserleri bulunmaktadır.

138 (La Rive et Fleury) On dokuzuncu yüzyıl sonlarında yazılmış ve Fransa'da çok tutunmuş bir gramer kitabı, Yazanlarının adlarıyla anılmıştır.

139 Hüseyin Cahit Yalçın'ın, Servetifünun havası içinde yazmış olduğu tek romanının adı.

140 Süleyman Nazif yazılarının üslûp, dil anlatım, mana bakımından kusursuz olmasına son derece dikkat eder; bu hususlar üzerinde adeta taassupla dururdu. Yakınları ve tanıdıkları onun kendi anlayışına ve inancına aykırı düşen, hatta düşmesi muhtemel olan kelimeler ve harfler üstünde bile saatlerce durmaktan bıkmadığını söylerler.

141 **Mustafa Fazıl Paşa** (1829 - 1875) Mısır valisi Mehmet Ali Paşa soyundan gelme bir Osmanlı devlet adamı. Bir ara Avrupa'ya kaçıp oradaki (Genç Osmanlılar)ı himaye etmişti. Şinasi'nin de koruyucularındandır.

142 Eskiden vali muavinlerine "mektupçu" denirdi.

143 Edebiyat-ı Cedide şairlerinden Hüseyin Sîret Özsever. 1772 de doğdu. 1959 da öldü.

144 **Emsile:** Kelimenin asıl manası "misaller" dir. Arap gramerinde fiillerin çekimine örnek olmak üzere, yalnız sülâsi-i mücerredin birinci bâbından "nasara" fiilinin çekimi cetvellerine verilen ad.

145 **Süleyman Paşa** (1838 - 1892) On dokuzuncu yüzyılda yaşamış tanınmış bir Türk kumandanı, türkçü ve yazar. 52. notta adı geçen Süleyman Nesib'in babası. Türkçe'nin gelişmesi için çalışan Süleyman Paşa'nın "Mebâni-ül-inşâ" adlı bir de edebî bilgiler kitabı vardır.

146 **Tahir Bey** (1863 - 1903) Menemenlizade. On dokuzuncu yüzyıl şairlerinden. Recaizade Mahmut Ekrem Bey'in öğrencisidir. "Elhân" adlı şiir kitabı çıktığı zaman, Ekrem Bey bu kitaba bir önsöz yazmış; bu yüzden Muallim Naci ile aralarında meşhur münakaşalar başlamıştı.

147 **Şehabettın Süleyman** (1885 - 1921) Fecriâtî topluluğu kurucu ve yazarlarından. Tiyatro, hikâye denemeleri ve tenkidler yazmıştı. Türk Edebiyatı Tarihi konusunda ilk derli toplu eser verenlerden biridir.

148 **Ali Ekrem Bolayır** (1867 - 1937) Namık Kemal'in oğlu olan Ali Ekrem Bey, Servetifünun'da "A. Nadir" takma adıyle şiirler yazmıştı. Hayatının son yıllarında İstanbul Darülfünununda ve Kuleli askerî lisesinde öğretmenlik yaptı.

149 **Abdülhalim Memduh** (1866 - 1905) On dokuzuncu yüzyıl şair ve yazarlarından. Türk edebiyat tarihi çalışmalarında ilk ciddî denemelerde bulunanlardan biridir. Edmond Fazi adlı bir Fransız yazarı ile birlikte, Fransızca olarak (Türk Aşk Şiirleri) adlı bir de antoloji hazırlamıştı.

150 **İbni Hâldûn** (1322 - 1406) Ebû Zeyd Abdurrahman. Dünyaca tanınmış Arap tarihçisi ve filozofu. Tarih tenkidinin ve tarih metodunun en büyük kurucularından biridir.

151 **E. J. W. Gibb** (1857 - 1901) On dokuzuncu yüzyıl İngiliz Türkologlarından. Divan şiirini etraflı olarak incelemiş ilk batılı ilim adamı. Altı cilt tutan "Osmanlı Şiir Tarihi" adlı İngilizce eseri değerli bir inceleme örneğidir.

152 **Dâbetülarz** Kıyâmet günü Deccal ile beraber ortaya çıkacağına inanılan korkunç bir canavar.

153 **Takvim-i Vakaayi** Türkiye'de kurulan ilk gazetenin adıdır. 1831 yılında çıkarılmaya başlanmıştı. Abdülâziz zamanında tamamen devletin resmî gazetesi halini aldı. Cumhuriyete kadar bu nitelikte, bu isimle çıktı. Cumhuriyetten sonra adı (Resmî Gazete) oldu. Hâlâ çıkmaktadır.

154 **Rodos Heykeli:** "Dünyanın Yedi Harikası" olarak anılan eserlerden biri. Çok eski zamanlarda Rodos adasının limanına dikilmiş dev bir heykeldi. Limana giren gemiler heykelin iki bacağının arasından geçerlerdi. Otuz metreden daha yüksek olduğu tahmin edilen Rodos Heykeli'nin Bizans Arap çatışmaları sırasında yıkıldığı sanılmaktadır.

155 **Muallim Feyzi** (1848 - 1910) On dokuzuncu yüzyılda yaşamış, İran asıllı, bir Türk bilgin ve yazarı. Çeşitli okullarda Farsça hocalığı yapmış, edebiyatta yenilere karşı Muallim Naci'nin yanında yer almıştı. Farsça öğrenimine dair değerli kitapları vardır.

156 **François Coppée** (1842 - 1908) Lirik şiirleriyle tanınmış bir Fransızca şairi. Daha çok yoksul ve üzgün insanların yaşamını dile getiren eserler vermiştir. Eserlerinin en tanınmışı "Les Humbles" dir.

157 **Âşiyan** Tevfik Fikret, daha çocukken, Aksaray'daki evlerinin bahçesindeki tek odalı bir kulübeyi kendine mesken edinmiş, kitaplarını, yatağını buraya taşımıştı. Hafta tatillerinde okul dönüşünde bu küçük odaya çekilir, orada herkesten uzak, kendi kendine okur ve yazardı. Bu küçük kulübesine yuva anlamına gelen "Âşiyan" adını vermişti. Aradan uzun yıllar geçip hayata atıldıktan ve Robert Kolej'e öğretmen olduktan sonra, okulca kendisine verilen Bebek sırtlarındaki bir arsaya, plânlarını bizzat kendisinin çizdiği, bir köşk kurdurdu. Bu köşke, çocukluk günlerindeki kulübesinin hatırası olan adı yeniden verdi. Burada yaşadı ve burada öldü. Aşiyan, bugün, halka açık bir müze haline konulmuş bulunmaktadır.

158 **Recm:** İslâmlıkta, çok ağır suç işleyenleri taşlayarak öldürme cezası.

159 Ahmet İhsan Bey, Mülkiyeden hocası olan Recaizade Ekrem Bey'i kıramayarak, beş on senedir magazin şeklinde çıkan dergisi Servetifünun'u edebiyatçıların emrine vermişti. Fakat herşeyden önce bir iş ve ticaret adamı idi. Maddi menfaatlerini daima mânevi zevklerden üstün tutmuştu. Süleyman Nazif burada, dolaylı olarak, onun bu cimriliğini yeriyor.

160 **Quartier - Latin:** Paris'te, bilhassa on dokuzuncu yüzyılda, öğrencilerin barındığı, pansiyoner olarak oturduğu mahalle.

161 **Cenyo, Lebon:** Cenyo, Karaköy'de şimdi meydan olan yerde, içkili bir lokanta idi. Lebon, Beyoğlu'nda, Tünel'den biraz ilerde bir pastahaneydi. On dokuzuncu yüzyılın sonlarından yirminci yüzyılın ortalarına kadar Türk edebiyatçıları bu iki yere çok sık devam ederlerdi. Cenyo, Karaköy meydanı açılırken; Lebon da 1968 yılında, bir iş yerine satılmak suretiyle, bugün ortadan kalkmış bulunmaktadırlar.

162 Ünlü İran şairlerinden Molla Câmi'nin, Mevlânâ'ya hayranlığını belirten bir dörtlülüğün son mısrâı. Dörtlüğün anlamı, topluca, şöyledir: "O, (Mevlânâ) mânevilik dünyasının hükümdarıdır. Onun kişiliğinin değerini en iyi ispatlayacak olan şey de "Mesnevî" sidir. Ben, onun için ne söyleyebilirim? Evet, Peygamber değil ama, Peygamberler gibi bir kitap sahibidir."

163 **Türk Yurdu:** Türk dil ve kültür birliğini kurmak üzere kurulmuş olan Türk Ocakları'nın neşir organı ünlü dergi. 1912 yılından başlayarak - zaman zaman fasılalarla - günümüze kadar gelmiştir. Bu derginin Türk fikir, kültür ve sanatına çok büyük ve değerli hizmetleri olmuştur.

164 "Kazanan Allah'ın sevgilisidir" manasına gelen ve hadis olduğu söylenen meşhur söz.

165 **Kırkanbar:** Ahmet Mithat Efendi'nin 1873 de kurduğu bir mecmuanın adı. Herşeyden bahseden, her telden çalan bir dergi olduğu için, sahibi ona bu adı vermişti. Dergi basit bir magazin niteliğindeydi.

166 Tanınmış şair Orhan Seyfi, eserlerini ilk yayınlamaya

başladığı yıllarda imzasını Orhan Seyfettin şeklinde kullanmıştı.

167 **Yedirme:** Eskiden kadınların, bilhassa kırlarda serbest-çegezebilmek için, ferace yerine elbise üstüne giydikleri bir çeşit manto. Yeldirme giyildiği zaman başa da bir örtü alınırdı.

168 **Sophiste:** Güzel konuşan, kelime ve mantık oyunları yaparak aslında doğru ve haklı olmayan şeyleri, doğru ve haklı gibi göstererek karşısındakini ikna eden kımse. Safsata yapan, safsatacı.

169 Tarihlerimizde "Genç Osman" diye anılan II. Osman, Lehistan'a karşı bir savaş açmıştı; bu savaşta Türk ordusu büyük kayıplara uğramıştı. Hal böyle olduğu halde bazı çevreler neticeyi, memlekete, bir zafer kazanılmış şeklinde göstermeye çalışmışlardı. Bunun üzerine Nef'î de padişahı öven bir kasîde yazmıştı. Rıza Tevfik bu samimiyetsizliği kınamaktadır.

170 a — **Mütercim Asım:** (1755 - 1820) On dokuzuncu yüzyılın büyük ve değerli âlimlerinden. Özellikle "Kaamus" ve "Burhân-ı Kaatî" adlı sözlükleri dilimize çevirmiş olmasıyla tanımaktadır.

b — **Âkif Paşa:** (1787 - 1845) İkinci Mahmut zamanında ilk defa Hariciye Nazırı olan ve bu yeni düzende yine ilk defa Dahiliye Nazırlığı yapan devlet adamı. Tanzimat edebiyatını hazırlayanlardan biri olarak kabul edilir. Hece vezniyle de şiirler yazmıştır.

c — **Pertev Paşa:** (1824 - 1872) Tanzimat devri devlet adamlarından, edib ve şairlerinden. Âkif Paşa gibi Pertev Paşa da yeni Türk edebiyatının öncülerinden biri sayılır. Mizah yollu manzumeleri de vardır.

(Tanzimat'tan biraz önce yaşamış bir Pertev Paşa daha bulunmaktadır. Bu da hem devlet adamlığı hem de edebî eserleriyle ün yapmıştır. 1837 de ölmüştür).

171 **Yirmisekiz Mehmet Çelebi** (ölümü: 1732) Kaleme aldığı "Sefaret-nâme" siyle ün yapmış bir Türk devlet adamı. Mehmet Çelebi'nin, elçilikle Paris'e gidip geldikten sonra, yazmış olduğu bu eser bizde, batıya karşı açılmış ilk pencerelerden biri olarak kabul edilir.

172 **Fehîm** (ölümü: 1648) On yedinci yüzyıl divan şairlerinden. Üslûp, kelime ve mana güzelliğine çok dikkat etmesiyle tanınan bu şair, kendinden sonra gelen başka Fehim adlı bir şairden ayırt edilmek için, Fehîm-i Kadîm diye anılır.

173 **Nailî** (ölümü: 1666) Şiirlerindeki yapı ve söyleyiş güzelliği, hayâl inceliği ile tanınmış divan şairi. On dokuzuncu yüzyılda yaşamış bir başka Nailî'den ayırmak için buna da Nailî-i Kadîm denmiştir.

174 Eserin doğru adı "Bâlâdan Bir Ses" tir.

175 **Goethe** (1749 - 1832) Johann Wolfgang. Dünyanın en büyük şair, yazar ve filozoflarından biri. Çeşitli ilim dallarındaki araştırmaları ve devlet adamlığı ile de ünlüdür. Eserlerinden en tanınmışı "Faust" tur.

176 Serbest nazım.

177 Yazarın "robdöşambr" demek istediği anlaşılıyor.

178 **Mehdî** "Din bakımından doğru yolu bulmuş olan" anlamına gelen kelime, aynı zamanda Peygamberden sonra gelecek en büyük din adamı için bir unvan olarak da kullanılmıştır.

179 **Parnasiyenler:** On dokuzuncu yüzyılda Fransa'da realist metotları benimseyen, bu arada dil ve şekil mükemmelliğine son derece chemmiyet veren şairler ve edipler topluluğu. Topluluk (Parnas) adlı bir derginin etrafında toplanıp bir araya gelmişti. Parnasiyenlerin en tanınmış şairleri "Leconte de Lisle" ve "José Maria de Heredia" dır.

180 **Fini, Finie:** Bitmiş, iyi bir neticeye bağlanmış, tamamlanmış.

181 **Silsile - nâme:** Eskiden meşhurların, hükümdar hânedanlarının, başlangıçtan en son şahsa kadar nesil ve nesebleriniin nereden ve nasıl geldiğini, zincirleme birbirine bağlı olarak, gösteren kitap ve cedvellere verilen ad.

182 **İndiscipline:** Düzensiz, itaatsız, serkeş, başıbozuk, rasgele.

183 **İndividualisme:** İşde, çalışmada ayrılık, teklik, tek başına ve yalnız kalma ve çalışma eğilimi.

184 Rıza Tevfik burada Ali Canib'in ismiyle "yan, taraf" manasındaki canib kelimesi arasında söz oyunu yapmakta, kelimeyi kasden iki manaya kullanmaktadır.

185 **Emile Verharen** (1855 - 1916) Belçika asıllı Fransız şairi. Sembolizme yeni ve değişik bir hava katan lirik şiirleriyle tanınmıştır. Bu konuşmaların yapıldığı sıralarda ölümünün üzerinden ancak bir iki yıl geçmişti.

186 Kırık Vazo.

187 **A. N. Maïkov** (1821 - 1898) On dokuzuncu yüzyılın, lirik örnekleriyle tanınmış Rus şairi. Eserlerinin en güzellerinden biri "Üç Ölü" adını taşır. Ülkesinin ve ülkesi insanlarının ıztıraplarını dile getirmiştir.

188 **İhsan Raif Hanım** (1877 - 1926) Yirminci yüzyıl başlarında şiirleriyle tanınmış bir Türk kadını. Köse Raif Paşa'nın kızıdır. İyi bir öğrenim görmüştür. Fecriât yazarlarından Şehabettin Süleyman'la evlenmişti. Şiirlerini topladığı kitabın adı "Gözyaşları" dır

189 **Adam Mickiewicz** (1798 - 1855) Polonya'nın en tanınmış şairlerinden biri. Eserlerinde yurdunun uğradığı felâketlerin elemlerini dile getirmiş, hemen bütün şiirlerinde vatan ve hürriyet temasını işlemiştir.

190 **Sandor Petöfi** (1823 - 1849) Macarların en büyük millî şairi. 26 yaşında iken, Ruslarla yapılan bir savaşta ölmüştür. Şiirlerinde aşk ve tabiat güzellikleri yanında, büyük ölçüde, vatanseverlik temalarını da işlemişti. Sonradan Macarlar kendisini "millî kahraman" ilân etmişlerdir.

191 **Conrad** (1857 - 1924) Konrad Korzeniowski. Polonya asıllı İngiliz romancısı. Eserlerinde, İngiliz toplumu ile birlikte, asıl yurdunun elem ve emellerini de dile getirmiştir. En tanınmış eserlerinden biri "Tayfun" dur.

192 **Jankowski** (1810 - 1872) Litvanya'lı tanınmış şair ve romancı. Lehçe yazdığı hikâye ve romanlarda romantik bir vatan sevgisi göze çarpmaktadır.

193 Hicrî tarihle 10 temmuz 1324, milâdî tarihle 24 temmuz 1908 in karşılığıdır. 1926 yılına kadar Türkiye'de resmî tarih hicrî idi ve bu tarihe göre meşrutiyetin ilânı günü olan 10 temmuz - şimdiki 29 ekim gibi - belirli bir gü-

nün sembolü sayılıyordu. Mehmet Emin Yurdakul, "on temmuzda" sözüle, "İkinci meşrutiyetin ilânı tarihinde" demek istiyor.

194 **Gömlek Şairi:** Mehmet Emin, bu sözle, on dokuzuncu yüzyıl İngiliz şairlerinden Thomas Hood (1799 - 1845) u kasdetmektedir. Ciddî şiirlerinin yanı sıra mizahî manzumeler de yazan Thomas Hood, işçi ve yoksul sınıfın dertlerini dile getiren (The song of the shirt = Gömlek şarkısı) başlıklı şiiriyle ün yapmıştı.

195 Açık yeşil renk.

196 Girift ve çizgileri, görünüşü birbirine geçmiş dallardan, şekillerden meydana gelme süsleme tarzı.

197 **Comtesse De Noailles** (1876 - 1933) Fransız kadın şairlerinden. Şiirlerinde hâkim tema aşk ve tabiat güzelliğidir. Kitaplarından biri "Iztırap Çekmek Şerefi" adını taşır.

198 **George Sand** (1804 - 1876) Eserlerini erkek ismiyle yazan ve bu isimle tanınmış olan Fransız kadın romancısı. Romanlarında çok değişik tipler, çevreler ve karakterler vardır. George Sand, eserleri kadar, maceralı hayatı yüzünden de dikkati çekmiş bir sanatçıydı.

199 **Byron** (1788 - 1824) İngiliz romantizminin başta gelen şairlerinden. Tabiatı ve insan ruhunun çalkantılarını ihtiva eden şiirler ve tiyatrolar yazmıştır.

200 **Préraphaelsite'ler:** İngiltere'de on dokuzuncu yüzyılda beliren bir sanat ve estetik görüşü. Önce Almanya ve İtalya'da kendini hissettirmiş, sonra İngiltere'de şekillenmiştir. Préraphaeliste'ler sanatta tabiat duygularına, ruh ve fikir soyluluğuna büyük önem vermiş ve resimde Raphael'den daha önceki estetiği amaç edinmişlerdi.

201 **Charles Dickens** (1812 - 1870) İngiliz edebiyatının en büyük romancılarından biri. Olayları birbirine çok ustaca bağlamak, cemiyet hayatının her türlü sahnelerini ve her türlü insanlarını okuyucularına çok rahatlıkla tanıtmak gibi meharetleri yüzünden tanınmış ve sevilmiştir.

202 **Emile Zola** (1840 - 1902) Romanda natüralizmin kurucusu ve en büyük temsilcisi olan Fransız yazarı. Yüksek bir üslûpçu olmamakla beraber, kuvvetli ve canlı

tasvirleri, hayat gerçeklerinin alabildiğine derinlerine inmesiyle şöhret kazanmıştır. Romanlarından başlıcaları "Hakikat", "Nana", "Meyhane" dir.

203 **Hébraïque:** İbranî'lere mensup, İbrani tarzında, İbranî'lere mahsus olan.

204 Halide Edib "Tabsıra sahibi" sözüyle, 170 no. lu notta adı geçen, Âkif Paşa'yı kasdetmektedir. Âkif Paşa, zamanına ait bazı olayları "Tabsıra" adlı bir kitapta özetlemişti.

205 **Ahmet Hikmet Müftüoğlu** (1870 - 1927) Edebiyat-ı Cedide topluluğuna da katılmış bulunan tanınmış Türk yazarlarından. Bir iki roman denemesi de yapmış olmakla beraber daha çok millî bilinci ve millî karakteri canlandırmaya çalışan hikâyeleriyle ün yapmıştır.

206 **Emin Bülend Serdaroğlu** (1886 - 1942) Fecriâti topluluğu şairlerinden, edebî hayatı uzun sürmemiştir. Bununla beraber "Kin" ve "Hisarlara Karşı" adlı şiirleri bir zamanlar halk için büyük bir millî heyecan kaynağı olmuştu.

207 **Les Trouphées:** Az ve öz yazmakla tanınmış Fransız şairi José Maria de Heredia'nın şiirlerini topladığı kitabın adı.

208 **İstanbulin:** Tanzimat devrinde, daha çok resmî sıfatı bulunan kimselerin giydikleri yarı alafranga bir elbiseye verilen ad.

209 **Suphi Paşa** (1818 - 1886) Tanzimat devrinin tanınmış fikir ve devlet adamlarından. Tarihe dair çeşitli eserleri bulunan Suphi Paşa, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in babasıdır.

210 **Abdurrahman Sami Paşa** (1795 - 1878) Yukarıdaki notta adı geçen Suphi Paşa'nın babası; Hamdullah Suphi'nin dedesidir. Ahlak ve tasavvufa dair eserleri, oldukça güzel şiirleri vardır.

211 **Biniş:** Eskiden bazı devlet adamlarının ve daha çok din adamlarının merasimlerde kiydikleri geniş cübbe.

212 Bu konuşmaların yapıldığı 1917 - 1918 yıllarında Hamdullah Suphi'nin "Şimal Komşumuz" dediği Rusya'-

da çarlık idaresi devrilmiş, "Her şey halkın mutluluğu içindir." sloganı ile komünizm ilân edilmişti.

213 **Hars:** Bu kelimeyi Ziya Gökalp "kültür" karşılığı olarak kullanmış ve daha çok millî kültür" şeklinde değerlendirmişti.

214 **Gothique:** Avrupa'da Gotlarla başlayan ve ortaçağ sonlarında çeşitli sanat dallarında belirli bir üslûpta eserler veren bir sanat tarzı ve anlayışı. Gotik mimarî, Gotik yazı, bunların başlıcalarındandır.

215 Kelimeyi Ziya Gökalp "içtenlik; içten ve ruhun özkaynaklarından kopup gelme; dış etkilere kapalılık" gibi manalarda kullanmıştır.

216 **Spontanéité:** Kendiliğinden meydana gelme, meydana çıkmasında dış etkiler bulunmama; plânsız, zorlanmadan.

217 Kırmızı mürekkeple yazılmış bir çeşit kalın, güzel yazı. Sülüs, nesihi andıran bir yazı şeklidir.

218 O sıralarda Köprülüzade Mehmet Fuat'la, Darülfünunun İran asıllı hocalarından Hüseyin Dâniş arasında, İran edebiyatının Türk edebiyatına etkisi mevzuunda ilmî bir münakaşa yapılmaktaydı.

219 **Şehrengiz'ler:** Divan edebiyatında bir şehrin tanınmış güzellerini tavsif ve metheden manzum eserler. Şehrengîz'ler, bu edebiyatın belki de en makbul olmayan bir nevidir.

220 **Hersekli Arif Hikmet:** (1839 - 1903), **Koniça'lı Kâzım Paşa:** (1809 - 1889), **Leskofça'lı Galip** (1828 - 1867): Tanzimat edebiyatı devrinde divan edebiyatı zevkini devam ettirmek isteyen ve hepsi de güçlü eserler vermiş bulunan üç tanınmış şair.

221 **Henryk Sienkiewicz** (1846 - 1916) Polonya'nın en tanınmış romancılarından biri. Sayısı pek çok olan eserleri içinde en tanınmışı "Quo Vadis" tir.

222 **Nijad** veya **Nejad:** Recaizade Mahmut Ekrem'in on beş yaşlarındayken ölen oğlu. Ekrem Bey, bu çocuğun hatırasına büyük bir kitap yazmış ve onu böylece edebileştirmek istemişti.

223 Elle tutulup gözle görülen şeyler, mekânda yer kapla-

yan eşya. Fransızca "place" den gelen kelime genellikle; resim, heykel, mimarlık gibi güzel sanat eserleri için kullanılmıştır.

224 **Dostoyevski** (1822 - 1881) Fidor Mihayloviç. Rus ve dünya edebiyatının en büyük romancılarından biri. Muztarip insanlara karşı beslediği engin sevgisi ve bunu eserlerinde yaşatmasıyla tanınmıştır. Ruh tahlillerinde de çok başarılı olan yazarın en meşhur eserleri "Suç ve Ceza", "Karamazof Kardeşler", "Budala" dır.

225 Refik Halit Karay, 1913 yılında Sinob'a sürülmüş ve beş yıl kadar Anadolu'nun çeşitli yerlerinde sürgün hayatı yaşamıştı. 1917 yılında Ziya Gökalp'ın yardımı ile İstanbul'a döndü. Ruşen Eşref, bu konuşmasını onunla işte bu sıralarda yapmıştır. Refik Halit, 1922 yılından başlayarak, on altı yıl süren ikinci bir sürgün hayatı daha yaşayacaktır.

226 **Enthousiasme:** Büyük heyecan, coşup kendinden geçme, hayranlık.

227 **Extase:** Hayranlığın, vecdin, kendinden geçmenin son mertebesi.

228 **Pittoresque:** İnsanın pek hoşuna gidecek gözalıcı seyir veya manzara, seyre değer şey.

229 **Hippolyte Taine** (1828 - 1893) On dokuzuncu yüzyıl Fransız edebiyatının tanınmış münekkid ve filozoflarından. Seyahat edebiyatında da başarılı eserler veren Taine'in çok ince mizah yazıları da vardır.

230 **Pédant:** Bilgiçlik taslayan, pek bir şey bilmediği halde kendisini âlim sanan ve çevresine de böyle satmaya çalışan kimseler için kullanılan Fransızca bir kelime.

231 Böyle bir ifadeye, Türkçe'de, başka hemen hiç bir yerde rastlamak mümkün değildir. Ruşen Eşref, bu sözle bir heykelin fotoğrafını kastedebileceği gibi robdöşambr'a frenk hırkası demesi çeşidinden - bununla reliefi' de kasdettniş olabilir. Bununla beraber akla yakın olanı "bir heyketin fotoğrafı' dır.

232 **Fénelon** (1651 - 1715) On yedinci yüzyıl Fransız yazarlarından. Üslûpçuluğu ile ünlüdür. Romanı "Télé-

maque" ı, Yusuf Kâmil - Paşa - Türkçe'de ilk deneme olarak - dilimize çevirmişti.

233 **Aristophanes** (M. Ö. 445 - M. Ö. 385 tahmin) Eski Yunan tiyatrosunun ilk büyük komedi yazarlarından biri geleneklere çok bağlı bir adam olduğu için, yeni gördüğü her şeye hücum etmiş ve eserlerinde bunları gülünç göstermeye çalışmıştır.

234 **François Rabelais** (1494 - 1553) Büyük hümanist, filozof ve yazar. Bilerek veya bilmeyerek eserlerinde, çok sonraki yüzyılların eğitim sistemlerine de ışık tutmuştur. "Gargantua ve Pantagruel'in Acaip Sergüzeştleri" adlı eseri, dört yüzyıldır, Fransız edebiyatının temel kaynaklarından biri olarak yaşamaktadır.

235 **Blaise Pascal** (1623 - 1662) On yedinci yüzyılda yaşamış büyük Fransız filozof ve matematik bilgini. Eserleri arasında en tanınmışı "Düşünceler" dir.

236 **Antoine Albalat** (1856 - 1935) Yirminci yüzyıl Fransız yazarlarından. Romanları da varsa da daha çok edebiyata ait çeşitli eserleriyle tanınmıştır. Bunlardan en meşhuru: "lArt décrire".

237 **Michelet** (1798 - 1874) On dokuzuncu yüzyılın tanınmış Fransız tarihçilerinden. Tarih mevzuundaki ilk eserlerinde çok ciddî ve metodlu ise de sonradan bu hüviyetini oldukça kaybetmiştir. Tabiat ve hayvanlar hakkında da incelemeleri bulunmaktadır.

238 "Çok taraflı, her telden çalar" gibi bir anlamda.

239 "Başında fesi vardı" cümlesi bugünün ve yarının nesli için iki bakımdan izaha ihtiyaç göstermektedir:
1 — 1925 yılına kadar Türkler, şapka değil, kalpak ve fes giyiyorlardı.
2 — Kalpak ve fes zamanında gelenek, bunların yalnız sokakta değil, kapalı yerlerde de başta bulundurulması şeklinde idi.

240 Burada "rübab" kelimesiyle hem Fikret'in şiirleri ve şiirlerinin genel havası, hem de onun eseri olan "Rübab-ı Şikeste" kasdedilmektedir.

241 **Maksim Gorki** (1868 - 1936) Aleksey Maksimoviç Peş-

kov. Ünlü Rus romancısı. Tiyatroları da vardır. Rus ihtilâlinin başlıca hazırlayıcılarından biri olarak bilinir. Eserlerinden başlıcaları "Ana", "Benim Üniversitelerim", "Ekmeğimi kazanırken" dir.

242 Kelimenin iki manası vardır: 1. Köle ve hizmetçi gibi, köle ve esircesine. 2. Ne gördüyse onu yapan, kendiliğinden bir şey katamayan.

243 Mayalanma. Mecaz olarak: Heyecanlanma, şevke gelme.

244 Olduğu gibi görünmeme, kendisini başka türlü göstermeye çabalama, tabiat ve karakterine uygun düşmeyen bir tarzda eser vermeye çalışma gibi manalarda.

245 Daha çok maddî ve beşerî zevk; fikir ve duygudan uzak kalma.

246 Fazla süse düşkünlük, aşırı şıklık, bir çeşit züppelik.

247 Bu konuşmaların yapıldığı yıllarda Birinci Dünya Savaşı üçüncü yılın doldurmuştu. Memleket büyük bir darlık, hatta kıtlık içindeydi.

Fransız romancılarından. Belli başlı hiç bir akıma

248 **Anatole France** (1844 - 1924) On dokuzuncu yüzyıl Fransız romancılarından. Belli başlı hiç bir akıma bağlı olmamakla beraber, natüralizme yakınlığı göze çarpan bir yazardır. İnsanların kusurlu taraflarını da ince ve zarif bir ifadeyle hicvetmiştir.

249 **Emile Faguet** (1847 - 1916) Fransız edebiyat tarihçisi ve tenkitçisi. Gazeteci, ilim adamı ve büyük bir mütefekkir olarak tanılır. Son eseri, (Balzac) hakkında değerli bir incelemedir.

250 Fazıl Ahmet bu kelimeyi, bugün dilimizde kullanılmakta olan "röportaj" yahut "edebî" röportaj" gibi bir anlamda değerlendirmiş oluyor.

251 Ahmet Haşim, 1908 den sonra Hüseyin Cahit'in milletvekili, Halit Ziya'nın Mâbeyn Başkâtibi olmasını, daha bir kısım Servetifünun'cuların da valiliklere tâyin edilmiş bulunmasını hatırlatmak istiyor.

252 Haşim'in, adını bile etmeye lüzum görmeyip sadece "Beyaz Gölgeler" sahibi - şairi de demiyor - olarak vasıflandırdığı kimse, sanatını hiç beğenmediği Celâl Sahir Erozan'dır.

253 **Centaure:** Yunan mitolojisinde yarısı insan, yarısı hayvan şeklinde birtakım garip yaratıklara verilen ad. İnsanlara ve bilhassa kadınlara musallat oldukları söylenirdi.

254 **Nemesis:** Yunan mitolojisinde adalet ve öç tanrısı. Dev yapılı dişi bir kadın şeklinde düşünülmüştür. Nemesis, hiç gülmeyen yüzü ile meşhurdu.

255 **Rococo:** On sekizinci yüzyılda Fransa'da ve bazı öteki Avrupa ülkelerinde yaygın olan bir süsleme uslûbu. Eğri çizgilerinin çokluğuyla dikkati çeken rokoko, sonradan kelime olarak, eski ve modası geçmiş, hattâ biraz da zevksiz şeyler manasında kullanılmıştır.

256 **Henri De Regnier** (1864 - 1936) Fransız romantik şairlerinden. Sembolizmin dışında kalmakla beraber, senbolist zevki okşayan eserleriyle tanınmıştır. Eserlerinden birkaçı: "Lendemaines", "Sites", "Episodes".

257 **Stéphane Mallarmé** (1842 - 1898) Fransa'da sembolizmi başlatan ve bu şiir anlayışının başlıca temsilcilerinden biri bulunan tanınmış şair. Eseri: "l'Aprés midi d'un faune".

258 Yine Celâl Sâbir kastediliyor.

259 **Nestor:** Yunan epopesi kahramanlarından biri. Pylos kralı olan Nestor, Truva savaşlarına katılanların en yaşlısıydı. Bu sebeple çatışmalarda ok, kılıç ve mızraktan, fazla verdiği akıl ve öğütlerle ün yapmıştı.

260 **Maurice Barrès** (1862 - 1923) Eserlerindeki duygu ve zekâ zenginliği ile meşhur Fransız romancısı. Çeşitli mevzularda daha birçok yazısı da vardır. Psikolojik tahlillerde kendine has bir görüşü olan Barrès'in en tanınmış eserlerinden biri "Köksüzler" dir.

262 **Laura:** Ünlü İtalyan şairi Petrarca (1304 - 1374) nın sevdiği ve eserlerinde hep onun aşkını terennüm ederek ölümsüzlüğe kavuşturduğu kadın.

263 **Beatrice:** Ünlü İtalyan şairi Dante (1265 - 1321) nin sevdiği ve eserlerinde hep onun adını ve aşkını terennüm ederek ölümsüzlüğe kavuşturduğu kadın.

264 **Charles Baudlaire** (1821 - 1867) Nazımda şekil mükemmelliğine, anlamda aşırı derecede iç duygulara ve şahsî

elemlere dayalı, fazla içe dönük bir Fransız şairi. Sembolizmi hazırlayanlardan biridir. "Şer Çiçekleri" adlı şiir kitabı birçok yabancı dile çevrilmiştir.

265 **Paul Verlain** (1844 - 1896) Sembolizmin kurucularından biri olan Fransız şairi. Şiirde müphemliği ve musikiyi birinci plâna alan Varlain, Fransız edebiyatının en büyük sanatçılarından biri olarak kabul edilmektedir.

266 Ali Kemal, Birinci Dünya Savaşı başladığı zaman iktidarda bulunan (İttihad ve Terakki) partisinin çok koyu bir muhalifi idi. Savaşın başlamasından kısa bir zaman sonra iktidar partisi Ali Kemal'i gazetesini kapatmaya; kendisini de hiç bir siyasî faaliyette bulunmaksızın bir köşede oturmaya mecbur tutmuştu. Bütün bunlardan dolayı küskün ve kırgın olan Ali Kemal'in, Ruşen Eşref'in suallerine cevap teşkil eden bu uzun yazısında - yerli yersiz - bu öfke ve bu ruh halinin izlerine rastlanmaktadır.

267 Çıkaranlarının çoğu İttihatçı veya onlara yakınlığı ile tanınmış kimseler olan o zamanın "Türk Yurdu" dergisine, ifadeyi iki manaya getirecek bir tarzda temas ettikten sonra, onun yöneticileri ile alay ediyor.

267 Çıkaranlarının çoğu İttihatçı veya onlara yakınlığı ile tanınmış kimseler olan o zamanın "Türk Yurdu" mecmuasına, ifadeyi iki manaya getirecek bir tarzda temas ettikten sonra, mecmuanın yöneticiler ile alay ediyor.

268 **Yusuf Akçora** (1876 - 1933) Türklük ve Türk dili için çalışmış bir Türk aydını. Rusya'da doğmuş, Türkiye'de okuyup, Türkiye'de yerleşmişti. Türk Yurdu'nu kuranlardan biridir. Çeşitli ilmî eserleri de bulunan Yusuf Akçora uzun yıllar profesörlük ve milletvekilliği yaptı.

269 **Peyâm** Ali Kemal'in çıkarttığı, savaş çıkınca kapatmaya mecbur bırakıldığı günlük gazete. Ruşen Eşref'e verdiği bu cevaptan bir iki sene sonra Ali Kemal gazetesini tekrar kuracak ve sonunda hayatına mal olacak çok şiddetli kalem çatışmalarına girişecektir.

270 Kapalıçarşı'nın, Bayezid'e açılan büyük kapısının hemen yakınındaki Sahaflar Çarşısı kasdediliyor.

271 **Rübab nâme:** Sultan Veled (1226 - 1312) in tasavvuf konusunda yazmış olduğu mesnevilerden biri.

272 İlk mısrai Farsça, ikincisi Arapça olan beytin manası, aşağı yukarı, şudur:
"Gerçeği, temizi söyleyenlerden daima şu öğüdü duymuşumdur: Kardeşin bile olsa Türk'ü terket, ondan uzak ol."

273 Bu dörtlük Türkçe'ye şu şekilde çevrilebilir:
"Yiğitlerin, mertlerin şâhı Haydar-ı Kerrâr (Hazreti Ali kastediliyor) şöyle demiştir: Neden bilmem, dört millet şu dört şeyden uzak kalmışlardır: Acemler birlikten, Türkler şefkatten, Hintliler cömertlikten ve Araplar da hasislikten."

274 **Fîrûz - Âbâdî** (ölümü: 1428) Mecdeddin Ebû Tahir Meşhur dil ve lugat âlimi. "Kaamûs" yazarı. Eserin aslının 60 cilt olduğu, Kaamûs'un bunun ancak bir özeti bulunduğu söylenir.

275 "İlim güneşi Arapların burcunun ufkundan doğdu. Acemlerin ülkesinde gelişip kıvamını buldu. Çok karışık kavim ve kültür - ortamındaki Diyâr-ı Rum'da zevâle uğradı; öyle ki, bu elem dolu yerde ışık saçamayan sönük bir yıldıza döndü" şeklinde açıklanabilir.

276 Hz. Ali'nin "İnsanlar şu içinde bulundukları zamanda, kendilerinden çok, hâlâ atalarına benzemektedirler" gibi bir manaya gelen bu sözünde bazı müslümanların hâlâ putperestlik devri geleneklerinden kurtulamamış olduklarından şikâyet edilmektedir. Ancak, aşağıdaki beytlerde görüleceği üzere, Farsça ve Türkçe'ye daha değişik bir şekilde aktarılmıştır.

277 Bu dörtlüğün Türkçesi - Ali Kemal'in de dediği gibi - biraz "kırık dökük" olmakla beraber metinde, birkaç satır altta verilmiştir.

278 **Münşî:** Eski usul ve kurallara göre güzel ve sağlam nesir yazan kimse, kâtip.

279 **Âlî** (1541 - 1600) Şiirle de meşgul olmuş; tanınmış Türk tarihçisi. On altıncı yüzyılda yaşamış olan Âlî'nin tarihi, ilim bakımından olduğu kadar, dil ve ifadesinin gü-

zelliği ve sağlamlığı ile de ünlüdür. Ali Kemal, bu sebeple ondan "münşî" olarak bahsediyor.

280 **Âşık Paşa** (1272 - 1333) On dördüncü yüzyılda yaşamış bir Türk şairi. Tasavvuf kültürüyle yetişen ve eserlerini tasavvufu yaymak gayesiyle yazan Âşık Paşa, daha o zamanlarda, Türkçe'nin yabancı dillerin etkisinde kalmasını kınamış; halk şiiri tarzında da eserler vermişti.

281 **Ahmedî** (1334 - 1413) Türk divan edebiyatının ilk büyük şairlerinden biri. Divanından başka mesneviler de yazmıştır. "İskender-nâme" adlı eseri bunlardandır.

282 **Şeyhî** (ölümü: 1431) On beşinci yüzyıl divan şairlerinden. Kuvvetli kasîde ve gazellerinden başka manzum bir aşk hikâyesi olan "Hüsrev ü Şirîn" ve Türk edebiyatının ilk hiciv ve mizah örneklerinden sayılan "Har-nâme" adlı eserleri vardır.

283 **Ahmet Paşa** (ölümü: 1497) Divan edebiyatının ilk büyük şairi. Zamanında şöhretini hemen bütün Türk ve İslâm dünyasına yaymış bir şairdi. Şiirlerinde en çok aşkı ve tabiat sevgisini dile getiren Ahmet Paşa'nın tek eseri Divan'ıdır.

284 **Necati** (ölümü: 1509) On beşinci yüzyılın tanınmış divan şairlerinden. Şeyhî ve Ahmet Paşa'dan sonra bu yüzyılın en büyük üstatlarından sayılır. Öteki çağdaşlarına nazaran nazma daha çok yerli unsurlar katmıştır.

285 **Zatî** (1477 - 1547) On altıncı yüzyıl şairlerinden. Zamanında şair olarak çok itibar görmüş ve pek çok sayıda gazel yazmış olan Zatî, Bakî'yi yetiştirenlerden biri olarak bilinir.

286 **Seyyid Nesimî** (ölümü: 1404) Türk tasavvuf edebiyatının en coşkun ve en samimi şairlerinden. Tamamen tasavvufu yaymak kaygısiyle meydana getirdiği eserlerinde ince ve zengin hayâller, derin düşünceler göze çarpar.

287 **Nâbî** (1642 - 1712) On yedinci yüzyıl divan şairlerinden. Manzum ve mensur pek çok eser veren Nâbî'nin şiirlerinde belirli bir lirizm yoktur. O, daha çok didaktik mahiyette ve zamanın ahlak ölçüleri içinde eğitici, öğretici eserler vermiş bir şair olarak tanınır.

288 **Nizami** On beşinci yüzyıl ortalarında yaşamış bir divan şairi. Doğum ve ölüm tarihleri hakkında kesin bir bilgi yoktur. Tezkerelerde, "Karamanlı Nizamî" diye anıldığı kayıtlıdır.

289 **Âsım** (1685 - 1759) On yedinci yüzyılda yaşamış Türk âlimi, şair ve tarihçilerinden. Çelebizade lakabı ile tanınan ve çok taraflı bir adam olan Âsım Efendi'nin, zamanının nesrini temsil eden bir de "münşeât vardır.

290 **Râşid** (ölümü: 1735) On sekizinci yüzyıl Türk tarihçilerinden. Vakanüvislik de yapmış olan Râşid, şair olarak da tanınır. Ali Kemal, onun hakkında küçük bir inceleme yazmış ve yayınlamıştı.

291 **Koca Rağıp Paşa** (1699 - 1763) On sekizinci yüzyılın tanınmış şair ve devlet adamlarından. Şiirde Nabî'nin izinden giden Koca Rağıp Paşa'nın nesir alanında da önemli eserleri vardır. Beyt ve mısrâlarından bir kısmı, atalarsözü halinde, Türkçe'ye yerleşmiştir.

292 **Yenişehirli Avni** (1826 - 1883) Tanzimat devrinde yeni edebiyata karşı çıkanlar içinde çok güçlü şiirleriyle tanınmış, eskiye bağlı bir şair.

293 **Mehmet Bahayî** (1601 - 1653) On yedinci yüzyılın tanınmış divan şairlerinden. Şeyhülislâmlığa kadar yükselmiş olan Bahayî Efendi, on altıncı yüzyıl büyüklerinden Hoca Sadettin Efendi'nin torunudur. Serbest fikirli, fakat değerli bir din adamıdır.

294 **Nesâtî** (ölümü: 1674) On yedinci yüzyıl şairlerinden. Divanı ve mesnevileri vardır.

295 **Riyazî** (ölümü: 1644) On yedinci yüzyıl şair ve tezkere-i suarâ yazarlarından. Tezkeresinden başka divanı ve mesnevileri vardır.

296 **Sâbit** (1650 - 1712) On yedinci yüzyıl divan şairi. Şiirlerinde alışılmış, kalıplaşmış tarzdan kaçınmaya çalışan Sâbit, birçok mısrâlarında halk dilindeki atasözlerini kullanmasıyla ün yapmıştır.

297 **Seyyid Vehbi** (ölümü: 1736) On sekizinci yüzyıl divan şairlerinden. Ayasofya'nın yan tarafındaki Üçüncü Ahmet çeşmesinin dört duvarını kaplayan ve son mısrâı

padişahın olan kasîde onundur. Seyyid Vehbi'nin, zamanının hayatından bazı renkler ve manzaralar taşıyan eserleri de vardır.

298 **Münşeât:** Asıl anlamı "kaleme alınmış nesir halindeki şeyler" dir. Fakat münşeât denildiği zaman akla rastgele nesir örnekleri değil, belli ölçülerle ve çok ustalıklı yazılmış ilmî, edebî, siyasî mahiyetteki yazılar gelir.

299 Genişlik, açıklık, rahatlık.

300 **Memduh Paşa** (1839 - 1925) On dokuzuncu yüzyıl devlet adamlarından. Uzun zaman Abdülhamid'in Dahiliye Nazırlığını yapan Memduh Paşa, şiir ve nesirle de uğraşmıştı. Anılarını da yazmıştır.

301 **Ali Ruhî** (1853 - 1890) On dokuzuncu yüzyılda yaşamış değerli, fakat derbeder bir şair. Kuvvetli bir kültüre ve sanat heyecanına sahip bulunduğu halde kendini harcamış olan Ali Ruhi'nin, Japonya'ya giden Ertuğrul savaş gemimizle birlikte boğulduğu ya da yolda hastalanıp öldüğü şeklinde iki söylenti vardır.

302 Muallim Naci (Mes'ud Harâbâti) takma adı ile şiirler yazmaktaydı. "Şu mesut kimdir" ifadesiyle kelime oyunu yapmakta; sonra "Bu yüzden varsın açılsın nikaabım" mısrâı ile ve bir çeşit tevriye yolu ile takma adını açığa vurmaktadır.

303 **Ziya Paşa** (1825 - 1880) Tanzimat devrinin ve Tanzimat devri Türk edebiyatının en tanınmış, en büyük şair, yazar ve devlet adamlarından. Edebiyatta olduğu kadar, hürriyet mücadelesi yolundaki çalışmaları ile de halka mal olmuş Türk büyüklerinden biri.

304 **Sainte Beuve** (1804 - 1869) Edebiyatta tenkid denilen türü ilk defa dörtbaşı mamur bir yapıda ortaya koyan ve bunun mükemmel örneklerini veren Fransız yazarı. Ayrıca tenkid dışında da çeşitli yazıları bulunmaktadır.

305 Tanzimat devrinde batıyı örnek alan yeni Türk edebiyatına - Yeni Edebiyat manasına - "Edebiyat-ı Cedi-

de" denmişti. Bir zaman sonra Servetifünun topluluğu kurulunca bazı çevreler, biraz da alay kasdiyle, onlara "Yeni Edebiyat-ı Cedide" dediler. Ancak, samimiyetsizlikle verilmiş olan bu unvan, sonradan samimiyetle kabul olundu ve Servetifünun'cular kısa bir müddet bu adla anıldılar. Sonradan, baştaki "Yeni" kelimesi kaldırıldı.

306 **Stendhal** (1783 - 1842) Fransa'da realist ve psikolojik roman tarzının kurucularından ve bellibaşlı temsilcilerinden. Üslûbu kuru olmakla beraber tasvir ve tahlilleri son derece kuvvetli olan Stendhal, ölümünden elli yıl kadar sonra anlaşılmış ve çok takdir edilmiştir. Tanınmış iki romanından biri: Kırmızı ve Siyah.

307 **Nevres** (1820 - 1876) Divan edebiyatında kendisinden önce bir Nevres daha bulunduğu için "Nevres-i Cedid" diye anılan bu şair, Tanzimat devrinin divan şiirine bağlı sanatçılarındandı. Geniş bilgisi ve kabiliyeti ölçüsünde eserler verememiş, ömrünün son yıllarını akıl hastahanesinde geçirmiştir.

308 **Namık Kemal** (1840 - 1888) Edebiyatın hemen her dalında eser vermiş olan ve çok tanınan vatan ve hürriyet şairi.

309 Büyük Arap edibilerinden Harîrî (ölümü: 1138) nin eseri. Arap edebiyatında, nutuk suretinde, her biri ayrı bir bahse ait makalelerden meydana gelmiş anlamına gelmektedir.

310 Mesleğinde çok tecrübeli, çok mahir âlim.

311 "İnsanlar eserleri ile belli olurlar" ya da kişiyi belli eden eseridir" gibi bir anlama gelen bu sözü Ziya Paşa'nın:

"Şahsın görünür rütbe-i akl ü eserinde"

mısrâı oldukça derli toplu bir halde ifade etmektedir.

312 Tanzimat ve Servetifünun edebiyatları.

313 Bu ifadeyle hem "Genç Kalemler" dergisi ve onun öncüsü olduğu hareket, hem de edebiyatta kendilerini yeni yeni tanıtmaya başlayan imzalar kastedilmiştir.

314 Ziya Gökalp.

316 **Ali Emîrî** (1857 - 1924) İstanbul'da Fatih semtindeki (Millet Kütüphanesi)nin kurucusu. Kuvvetli bir doğu kültürü ile yetişmiş, ömrünü kitap toplamaya adamış bulunan Ali Emirî Efendi çeşitli memuriyetlerde de bulunmuştur. Geniş bilgisi ölçüsünde eser verememiş Türk âlimlerindendir.

315 a — Şimdi "taksim" e, bölüm değilse de, "bölme" deniyor.

b — Hâric-i kısmet = bölüm, maksum = bölünen, maksumunaleyh = bölen.

317 **Murad Bey** (ölümü: 1912) On dokuzuncu yüzyıl sonlarında çeşitli yüksek okullarda hocalıklarda bulunmuş, bir ara hürriyet mücadelesi yapmak üzere Avrupa'ya kaçmış, gazeteler çıkarmış bir Türk aydınıdır. Tarihle uğraşan Murad Bey'in, yedi cildi tamamlanmış, (Ebulfaruk) adlı bir Osmanlı tarihi bulunmaktadır. Ali Kemal'in - pek de sebep olmadan - Murad Bey'in anması, onun da İttihatçılarla arasının açık olmasından dolayıdır.

318 **Mehmet Akif Ersoy** (1873 - 1936) İstiklâl Marşı yazarı, Yirminci yüzyıl Türk edebiyatının en tanınmış şairlerinden biri.

319 "Keder ve kötülüklerden uzak, safâ ve iyiliklere yakın ol" gibi bir anlama gelen dostluk temennisi.